

БЕЗБЈЕДНОСТ
ПОЛИЦИЈА
ГРАЂАНИ

Бања Лука

Година X

Број 1–2/14

*Министарство унутрашњих послова
Републике Српске*

УРЕДНИШТВО

Издавач: Министарство унутрашњих послова
Републике Српске

За издавача: Министар унутрашњих послова

Главни и одговорни уредник: Др Миле Шикман

Редакциони одбор: Др Горан Амићић, предсједник
Др Душко Вејновић, члан
Др Желимир Шкрбић, члан
Мр Душко Пена, члан
Мр Милимир Говедарица, члан

Спољни сарадници: Др. Arkadiusz Letkiewicz, члан
Др Михајло Михајлович, члан
Др Оливер Бачановић, члан
Др Багреева Елена Геннадиевна, члан
Др Саша Мијалковић, члан
Мр Божидар Оташевић, члан

Технички уредник: Нада Вуга

Лектор: Јованка Борић

Преводилац: Јелена Вигњевић

Адреса уредништва: Булевар Живојина Мишића 10А
Бања Лука
Телефон: 051/333-666
Телефакс: 051/333-699
e-mail: nacelnik@education.muprs.org

Тираж: 300 примјерака

Штампа: ППГП „Комесграфика“, Бања Лука

ISSN1840-0698

УДК:351.74

*Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске
број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године часопис „Безбједност – Полиција –
Грађани“ Бања Лука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним
бројем 487*

*Извјештајем Комисије за категоризацију научних часописа Министарства науке
и технологије Републике Српске од 11.06.2013. године, часопис „Безбједност–
Полиција–Грађани“ налази се у другој категорији научних часописа у Републици
Српској.*

САДРЖАЈ

НАУЧНИ РАДОВИ

СИСТЕМ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ЗА ПРАВНА ЛИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ	5
<i>Проф. др Драган Јовашевић</i> <i>Академик проф. др Миодраг Н. Симовић</i>	
ОРГАНИЗОВАНИ НАСИЛНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ	29
<i>Доц. др Миле Шикман</i>	
МЕТОДОЛОГИЈА ПРОЈЕКТОВАЊА ПРОГРАМА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА ПРОСВЕТНИХ РАДНИКА ИЗ ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ	47
<i>Проф. др Саша Мијалковић</i>	
ДРУШТВЕНА СТРУКТУРА И КРИМИНАЛИТЕТ – НАСИЉЕ	63
<i>Др Горан Амиџић</i> <i>Драган Митровић</i>	
ЖЕНЕ ЛИДЕРИ	77
<i>Др Ранко Лојић</i> <i>Др Желимир Шкрбић</i> <i>Др Ненад Ђурић</i>	
НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈА КАО МЕРА ПРОЦЕСНЕ ПРИНУДЕ	89
<i>Др Жељко Нинчић</i>	
СТРУЧНИ ИСПИТ ЗА РАД У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ	109
<i>Др Николина Грбић-Павловић</i>	
УЛОГА СТРАНИХ УЛАГАЊА У ФИНАНСИРАЊУ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И РАЗВОЈА	121
<i>Доц. др Српко Косорић</i>	
ПИТАЊЕ (НЕ)КАЖЊАВАЊА ЗА ПРИПРЕМАЊЕ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА	139
<i>Мр Драгана Милијевић</i>	
(НЕ)УРАЧУНЉИВОСТ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА	149
<i>Мр Свјетлана Драговић</i>	
КРИВИЧНОПРОЦЕСНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ СПРОВОЂЕЊА ТУЖИЛАЧКЕ ИСТРАГЕ	161
<i>Мр Драгана Вујић</i>	

СТРУЧНИ РАДОВИ

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ И ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОБЈЕКТА	175
<i>Mr Милош Вучинић</i>	
ОБАВЈЕШТАЈНЕ И БЕЗБЈЕДНОСНЕ СЛУЖБЕ	187
<i>Mr Синиша Букић</i>	
МАТЕРИЈАЛНИ АКТИ УПРАВЕ У ОБЛАСТИ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА	199
<i>Mr Мирела Јокић Невена Ракић</i>	
ЗНАЧАЈ РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ СА АСПЕКТА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ	209
<i>Mr Борислав Ђукић Mr Душко Пена</i>	
НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА, С ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРПСКУ	221
<i>Mr Борислав Шарић Ленка Јојић</i>	
УТВРЂИВАЊЕ ЧИЊЕНИЧНОГ СТАЊА КОД УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА	233
<i>Младен Марић, МА Милан Саламадија</i>	
СТРАТЕГИЈА СПРЕЧАВАЊА ЗЛОУПОТРЕБЕ ДРОГА	245
<i>Бранко Мандић</i>	
ПРАКТИЧНИ АСПЕКТ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ АКТИВНОСТИ КОД СЕРИЈСКИХ РАЗБОЈНИШТАВА	259
<i>Александар Миладиновић</i>	

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

БОРБА ПРОТИВ ТРАНСАНЦИОНАЛНОГ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА	275
<i>Лорејн Елиот</i>	

ПРИКАЗИ И ДИСКУСИЈЕ

KONFERENZ "KRIMINALITÄTSBEKÄMPFUNG UND
EUROPÄISCHE INTEGRATIONEN MIT SCHWERPUNKT AUF DER
UMWELTKRIMINALITÄT" DARSTELLUNG DER AUSGEWÄHLTEN
ARBEITEN MIT SCHLUSSFOLGERUNGEN VON DER KONFERENZ 293
Milenko Mršić

ПРИКАЗ КЊИГЕ "ФЕЈСБУК И КРИМИНАЛИТЕТ", АУТОРА
АЛЕКСАНДРА МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ ИНТЕРНАЦИОН АЛНЕ
АСОЦИЈАЦИЈЕ КРИМИНАЛИСТА 307
Mr Едина Хелдић-Смаилагић

ПРИКАЗ УЏБЕНИКА "ЈАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ", АУТОРА ДР СТЕВЕ
ИВЕТИЋА И АЛЕКСАНДРА МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ ВИСОКЕ
ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА БАЊА ЛУКА 311
Витомир Петричевић

ПРИЛОЗИ

УПУТСТВО АУТОРИМА 317

Поштовани,

Имам задовољство да Вам преставим нови двоброј часописа Министарства унутрашњих послова Републике Српске *Безбједност, полиција, грађани*, који објављује изворне и прегледне научне радове, претходна саопштења, научне полемике, стручне чланке, коментаре судских одлука, прилоге из међународног научног и стручног живота, излагања са научних и стручних скупова, приказе књига и слично, наставника и сарадника Високе школе унутрашњих послова Бања Лука, припадника Министарства унутрашњих послова Републике Српске, као и осталих научних радника из земље и иностранства.

И у овом двоброју настојали смо да задржимо континуитет у погледу квалитета часописа, објављујући научне и стручне радове који су задовољили постављене критеријуме науке и струке, али и техничког уређења и стандардизованог стила писања и цитирања, тј. правила АПА стандарда. Тако су објављени радови у којима су поштовани прописани критеријуми часописа у погледу структуре рада и правила цитирања, који су подлијегали анонимној рецензији од стране најмање два објективна рецензента одабрана из реда признатих стручњака из уже научне области. Исто тако, свим радовима су додијељени УДК и DOI број, како би се омогућила њихова што шира доступност. Уз то треба напоменути да ће радови бити објављени и на интернет страници часописа, односно на интернет страници Управе за полицијско образовање у Бањој Луци. Овај двоброј обогатили смо и изводом из стране литературе и приказима књига, што ће убудуће бити и сталне рубрике нашег и вашег часописа.

Узимајући у обзир значај публикавања научних часописа, те чињеницу да смо Ранг-листом категорисаних научних часописа у Републици Српској – Министарства науке и технологије, сврстани у другу категорију, јасна су наша настојања у правцу раста рејтинга часописа *Безбједност, полиција, грађани*. У том смислу определијељени смо за предузимање свих потребних активности како бисмо испунили додатне критеријуме те се сврстали у ред часописа прве категорије поменуте ранг-листе. На овај начин несумњиво ћемо повећати квалитет тј. значај нашег и вашег часописа, а ради бржег остварења овог циља обавезни смо уложити још веће напоре.

У Бањој Луци, 4. 4. 2014.

Главни и одговорни уредник

Др Миле Шикман

НАУЧНИ РАДОВИ

СИСТЕМ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА ЗА ПРАВНА ЛИЦА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

Прегледни рад

DOI:10.7251/BPGBL1214005J

УДК: 343.222:347.19

Проф. др Драган Јовашевић*
Академик проф. др Миодраг Н. Симовић**

Апстракт: Доношењем посебног Закона о одговорности правних лица за кривична дела 2008. године на основу усвојених међународних (универзалних и регионалних) стандарда и Република Србија се прикључила великом броју савремених држава које су увеле у свој правни систем правила о кривичној одговорности и кажњивости правних лица као учинилаца кривичних дела. На тај начин је конституисана нова грана казненог права – корпоративно кривично право – са низом специфичних правила о систему кривичних санкција за правна лица и правила за њихово изрицање и извршење. Управо о примени кривичних санкција за правна лица као учиниоце кривичних дела у правном систему Републике Србије говори овај рад.

Кључне речи: правно лице, кривично дело, закон, одговорност, кривична санкција, суд

ПОЈАМ И ВРСТЕ КРИВИЧНИХ САНКЦИЈА

Кривичне санкције (Јовашевић, 2011: 490) су законом предвиђене мере друштвене реакције које изриче суд у законом спроведеном кривичном поступку према учиниоцу кривичног дела у циљу сузбијања и спречавања вршења кривичних дела. Или, то су репресивне мере у рукама државе које она предузима против учинилаца кривичних дела у циљу остваривања специјалне и генералне превенције (Врањ и Бисић, 2010: 267). Од најстаријих времена друштво покушава да се заштити од различитих облика и видова криминалитета појединаца и група различитим мерама. Међу њима се посебно истичу казне које су дуго, све до 19. века представљале једине врсте кривичних санкција (монистички систем санкција). Кривичне санкције су принудне мере које примењује држава као представник друштва према учиниоцу кривичног дела управо због извршеног дела. У суштини, оне представљају реакцију

* Редовни професор Правног факултета Универзитета у Нишу.

**Потпредседник Уставног суда Босне и Херцеговине и редовни професор Правног факултета у Бањој Луци, дописни члан Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине и инострани члан Руске академије природних наука

против учиниоца због извршења кривичног дела којим се наноси штета друштву, али реакцију која има за циљ да спречи тог учиниоца да убудуће врши кривична дела, као и да утиче на друге грађане (потенцијалне учиниоце) да се уздрже од вршења таквих дела (Јовашевић, 2010: 267).

Иако се вршењем кривичних дела наноси штета и друштву и појединцу, јер се њиме повређују и угрожавају не само добра која припадају друштву, већ и добра која припадају појединцу, примена кривичних санкција не зависи од воље оштећених лица. Оне се не примењују у име и у интересу појединаца, већ у име и у интересу друштва као целине. Штитећи интересе заједнице применом кривичних санкција према учиниоцима кривичних дела, држава истовремено штити и интересе појединаца као чланова заједнице. Према томе, кривичне санкције представљају реакцију у виду репресије коју предузима држава као представник друштва у циљу његове заштите и заштите појединаца од штетних последица које им се наносе вршењем кривичних дела (Петровић и Јовашевић, 2005: 275). То су средства за остваривање заштитне (гарантивне) функције кривичног права.

Дакле, кривична санкција је принудна мера за заштиту друштва од криминалитета, коју изриче суд учиниоцу кривичног дела, у кривичном поступку и под условима који су одређени законом, а која се састоји у одузимању или ограничавању слобода и права или упозорењу учиниоцу да ће му слободе или права бити одузети или ограничени ако поново изврши кривично дело. И други аутори на сличан начин одређују појам кривичне санкције. Тако Ђ. Марјановић под кривичном санкцијом сматра правно организовану принудну меру која се примењује према лицу које је повредило кривичноправну норму (Марјановић, 1998: 261). Ж. Хорватић кривичноправне санкције одређује као законом прописане садржаје и начине казненоправне принуде које након спроведеног поступка примењује државна судска власт према учиниоцу кривичног дела ради остварења опште сврхе свих и посебне сврхе управо изречене врсте санкције (Хорватић, 2003: 134). П. Новоселец под кривичним санкцијама подразумева државне мере изречене у кривичном поступку учиниоцима кривичних дела које се састоје у губитку или ограничавању њихових права (Новосел, 2004: 327).

Савремено кривично право познаје више врста кривичних санкција које су различите по садржини, природи и карактеру дејства. Скуп свих кривичних санкција које предвиђа позитивно кривично законодавство назива се систем кривичних санкција. Какав ће бити систем кривичних санкција, тј. које и какве ће санкције постојати у једном друштву, зависи од: динамике и структуре криминалитета, политике сузбијања криминалитета (криминалне политике), односа који владају у одређеном друштву, степена демократског развоја друштва, историјских схватања, правне традиције и сл.

Пошто систем кривичних санкција произилази из структуре и динамике криминалитета, односно друштвених потреба да се он сузбије, подложен је честим променама, па се сматра најдинамичнијом области кривичног права. Управо у систему кривичних санкција и начину њихове примене, било је толико измена да се може рећи да је историја кривичног права заправо историја кривичних санкција. Тако корпоративно кривично право (Јовашевић, 201: 34–35) Републике Србије познаје више врста кривичних санкција. То су (чл. 12 Закона о одговорности правних лица за кривична дела из 2008. године – ЗОПЛ) (Јовашевић, 2012: 241–248): (1) казне, (2) мере упозорења и (3) мере безбедности. Реч је плуралистичком систему кривичних санкција за правна лица.

КАЗНЕ

Појам и врсте казни

Основна и најзначајнија врста кривичне санкције, дуго једина санкција која је и данас прописана у посебном делу Кривичног законика Републике Србије (КЗРС – Службени гласник Републике Србије“, бр. 88/05, 107/05, 72/09 и 111/09) за највећи број кривичних дела јесте казна. Она даје печат целокупном кривичном праву, а често му даје и назив „казнено право“. Управо због своје природе, карактеристика, значаја и обима примене она је заокупљала пажњу правне теорије. Казна је законом прописана мера друштвене реакције коју примењују законом одређени државни органи против учиниоца кривичног дела, она се мора дефинисати на бази јединства материјално-формалних обележја. У том смислу се казна одређује као принудна мера предвиђена у закону коју изриче суд учиниоцу скривљеног кривичног дела у циљу заштите човека и других основних друштвених вредности, а која се састоји у одузимању или ограничавању његових слобода и права.

Према чл. 42 КЗ РС, сврха кажњавања јесте: а) спречавање учиниоца да чини кривична дела и утицање на њега да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), б) утицање на друге да не чине кривична дела (општа превенција) и в) изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона (општа превенција). Законодавац полази од схватања да је крајњи циљ казне заштита друштва од криминалитета, а да је њен непосредни циљ спречавање учиниоца да чини кривична дела (специјална превенција), а затим и општа превенција – утицањем на грађане да поштују норме правног поретка и да се уздрже од кршења прописа и вршења кривичних дела којима се повређују или угрожавају заштићене вредности (Јовашевић, 2010: 516–533).

Систем казни (Јовашевић, 207: 27–41) је скуп свих казни садржаних у кривичном законодавству државе, начин њиховог прописивања

и изрицања, као и њихов међусобни однос. У циљу што ефикасније борбе против криминалитета, сва савремена кривична законодавства предвиђају више врста казни, што је неопходно да би могла да се оствари индивидуализација у кажњавању, тј. да се сваком учиниоцу за конкретно кривично дело одмери казна којом се најбоље постиже сврха кажњавања. Према томе, постојање већег броја казни условљавају два фактора: (1) потреба успешне борбе против криминалитета и (2) потреба прилагођавања казне учиниоцу кривичног дела ради остварења његове ресоцијализације. Корпоративно кривично право познаје две врсте казни које се могу изрећи правном лицу као учиниоцу кривичног дела (члан 13 ЗОПЛ). То су: (1) новчана казна и (2) престанак правног лица. Ове казне се могу изрећи само као главне казне. То су казне које нису прописане у КЗРС (у посебном делу) ни код једног кривичног дела, већ суд када утврди да је одређено правно лице одговорно за то дело, по свом нахођењу, имајући у виду објективне и субјективне околности учињеног лица и учиниоца – бира врсту и меру казне.

Новчана казна

Новчана казна је имовинска казна којом се учиниоцу кривичног дела утврђује обавеза да у одређеном року уплати пресудом одређени новчани износ у корист државе. Ово је основна казна за правно лице као учиниоца кривичног дела (Јовашевић, 2001: 23–23). Изрицањем новчане казне између учиниоца кривичног дела и државе ствара се облигациони однос у коме се држава појављује као поверилац, а учинилац дела као дужник. За разлику од физичког лица као учиниоца кривичног дела коме се новчана казна може изрећи на два начина: (а) у дневним износима и (б) у одређеном износу, правном лицу се новчана казна изриче увек у одређеном, фиксном износу (чл. 14 ЗОПЛ) у оквиру прописане најмање и највеће мере новчане казне (општи минимум и општи максимум). Наиме, новчана казна се може изрећи у распону од сто хиљада динара до пет стотина милиона динара.

Код изрицања новчане казне у одређеном износу закон је поставио одређена ограничења до следећих износа (Јовашевић, 2002: 59–73): (1) од 100.000 до милион динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до једне године или новчана казна, (2) од милион до два милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до три године, (3) од два милиона до пет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до пет година, (4) од пет милиона до десет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до осам година, (5) од десет до двадесет милиона динара за кривична дела за која се може изрећи казна затвора до десет

година и (6) најмање двадесет милиона динара за кривична дела за која је прописана казна затвора преко десет година.

Код изрицања новчане казне суд је дужан у пресуди да одреди и рок њеног плаћања који не може да буде краћи од 15 дана ни дужи од три месеца. Рок се рачуна од дана правноснажности пресуде. У оправданим случајевима суд може да дозволи исплату новчане казне у отплатама (ратама), али је тада дужан да одреди број рата, њихов износ и рок исплате који не може да буде дужи од једне године (чл. 51 КЗ РС). Суд може дозволити плаћање новчане казне у ратама и након што је пресуда постала правноснажна. У том случају одлука о плаћању у ратама се доноси решењем против кога је дозвољена жалба (решење Окружног суда у Београду, Кж. 3016/08). Решење којим се одређује извршење новчане казне извршава надлежни суд у складу са одредбама Закона о извршењу кривичних санкција. Правноснажна одлука којом је изречена новчана казна (или је одлучено о накнади трошкова кривичног поступка) извршава се када протекне рок одређен у одлуци за плаћање новчане казне (односно за накнаду трошкова поступка). Овај се рок рачуна од дана када је осуђеном правном лицу или лицу које је дужно да накнади трошкове достављена правноснажна одлука (чл. 57 и 58 ЗОПЛ) (Јовашевић, 2004: 131–151).

У случају да осуђено правно лице у одређеном року не плати у целисти одређену висину новчане казне, приступа се њеној принудној наплати (чл. 59 ЗОПЛКД), као и наплати трошкова кривичног поступка. Трошкове принудне наплате сноси осуђено правно лице. У поступку за принудну наплату новчане казне и трошкова кривичног поступка примењују се одредбе о принудној наплати по Закону о платном промету. Ако се истовремено врши принудна наплата новчане казне (Јовашевић, 2010: 47–72) (и трошкова кривичног поступка), закон је утврдио редослед наплате. То значи да се, прво, наплаћују трошкови кривичног поступка (чл. 61 ЗОПЛ). Ако се услед наплате новчане казне имовина осуђеног правног лица умањи у мери да се више не може намирити досуђени имовинскоправни захтев оштећеног, тај се захтев намирује из наплаћене новчане казне, али највише до висине казне. У случају када се изречена новчана казна не може наплатити од осуђеног правног лица у целини или не може да се наплати уопште, о томе се обавештава суд који је донео првостепену пресуду о новчаној казни (чл. 62 ЗОПЛ).

Престанак правног лица

Најтежа казна која се може изрећи правном лицу као учиниоцу прекршаја јесте казна престанка правног лица (чл. 18 ЗОПЛ). Ова се казна може изрећи ако је делатност правног лица у целини или знатној мери била у функцији вршења кривичних дела. Дакле, примена ове

казне долази у обзир када је правно лице своју регистровану делатност искористило као средство или начин за вршење кривичних дела у целини или у већем обиму, у значајнијој мери (Јовашевић, 2011: 121–136).

Након правноснажности пресуде којом је изречена казна престанка правног лица спроводи се поступак ликвидације, стечаја или престанка правног лица. Казна престанка правног лица се извршава брисањем осуђеног правног лица из регистра правних лица у које је оно уписано (чл. 63 ЗОПЛ). По пријему решења о извршењу казне престанка правног лица, орган који води регистар правних лица врши упис изречене казне и о томе се одмах обавештавају органи надлежни за спровођење поступка ликвидације, стечаја или престанка правног лица на други начин (чл. 64 ЗОПЛ). По пријему решења о извршењу казне престанка правног лица, организација за принудну наплату налаже свим банкама: (1) да блокирају динарске и девизне рачуне осуђеног правног лица, (2) да доставе податке о стању на тим рачунима и (3) да не отварају нове рачуне. Извештај о стању средстава на рачунима осуђеног правног лица организација за принудну наплату доставља суду који је изрекао првостепену пресуду (чл. 65 ЗОПЛ).

Поступак ликвидације или стечаја привредног друштва коме је изречена ова казна спроводи се према правилима која су одређена законом за поступак ликвидације, односно за банкрот као облик стечајног поступка. Поступак ликвидације или стечаја банке или друштва за осигурање спроводи се у складу са одредбама закона којима се регулише поступак ликвидације или стечаја тих правних лица (чл. 66 ЗОПЛ). Поступак престанка правног лица на други начин спроводе оснивачи правног лица на основу акта којим је утврђен режим поделе имовине, поступак намирења поверилаца и начин заштите њихових права. По протеку рока од три месеца од уписа решења о извршењу казне престанка правног лица у регистар правних лица, орган који води тај регистар проверава да ли је покренут поступак ликвидације или стечаја осуђеног правног лица. Ако поступак ликвидације или стечаја није покренут, орган који води регистар правних лица – привредних субјеката, обавештава о томе јавног тужиоца који у циљу заштите права поверилаца покреће стечајни поступак. За покретање стечајног поступка над осуђеним правним лицем је надлежан јавни тужилац по чијем је захтеву уопште и вођен првостепени кривични поступак (чл. 67 ЗОПЛ).

Након спроведеног поступка ликвидације, стечаја или престанка правног лица на други начин, орган који води регистар правних лица извршава брисање осуђеног правног лица из регистра. О упису изречене казне и брисању осуђеног правног лица из регистра, орган који га води обавештава суд који је изрекао првостепену пресуду (чл. 68 ЗОПЛ).

ОДРЕЂИВАЊЕ ВРСТЕ И МЕРЕ КАЗНЕ ПРАВНОМ ЛИЦУ

Да би се правном лицу могла изрећи врста и мера казне која треба да оствари законом прописану сврху кажњавања, постоји више начина и поступака. Основни облик одређивања казне правном лицу у сваком конкретном случају је путем олакшавајућих и отежавајућих околности. То је редовно одмеравање казне. Посебно или ванредно одређивање казне представља одређивање казне испод или изнад законом прописане казне у КЗРС у сваком конкретном случају. Ту се разликују: ублажавање казне и ослобођење од казне.

Одмеравање казне

Различити су облици и видови противправног понашања појединаца и група којима се повређују или угрожавају заштићена друштвена добра и вредности. За учиниоце ових понашања закони свих држава предвиђају кривичне санкције које се темеље на принципу правичности – да сваки учинилац кривичног дела буде кажњен за учињено дело. Но, да би суд у складу са законом одређеним правилима учиниоцу кривичног дела могао да изрекне једну или више казни или других кривичних санкција, потребно је да буду испуњени услови предвиђени одредбама КЗРС (Јовашевић, 2002: 246–257). Ти услови се односе на систем правила о одмеравању казне која треба да буде индивидуализирана конкретном учиниоцу конкретног кривичног дела и саображена сврси кажњавања. Сматра се да је примарни задатак суда да одмери казну тако да њоме буду остварене све сврхе кажњавања, односно да се њоме изравна кривица учиниоца и оствари ретрибуција, уз истовремено остварење специјалне и генералне превенције. Одмеравањем казне суд врши индивидуализацију казне на тај начин што учиниоцу кривичног дела изриче казну која ће по врсти и висини пружити највеће изгледе за остварење сврхе казне, односно за остварење заштите друштва и друштвених добара, с једне стране, односно за остварење специјалне превенције осуђеног лица, с друге стране. На готово истоветан начин надлежни државни органи одмеравају казне и учиниоцима других врста јавноправних деликата: привредних преступа и прекршаја.

Одмеравање казне је поступак суда којим одређује врсту и меру казне према правном лицу као учиниоцу кривичног дела. При одмеравању новчане казне правном лицу за учињено кривично дело (чл. 15 ЗОПЛ) суд је дужан да се придржава следећих правила (Јовашевић, 2010: 129–145): (1) казна се одмерава у границама које су законом прописане за учињено кривично дело (казнени оквири), (2) узима се у обзир сврха кажњавања (та се сврха налази у оквиру опште сврхе свих кривичних санкција), а

то је сузбијање дела којима се повређују или угрожавају вредности заштићене кривичним законодавством (чл. 4 КЗРС) (Јовашевић, 2007: 98). Казна у смислу чл. 42 КЗРС има и посебну сврху која се састоји у: (1) спречавању учиниоца да чини кривична дела и утицању на њега да убудуће не чини кривична дела (специјална превенција), (2) утицање на друге да не чине кривична дела (општа превенција) и (3) изражавање друштвене осуде за кривично дело, јачање морала и учвршћивање обавезе поштовања закона (општа превенција). Узимају се у обзир све олакшавајуће и отежавајуће околности које утичу да казна буде мања или већа, а нарочито следеће: (а) степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, (б) величина правног лица, (в) положај и број одговорних лица у правном лицу која су учинила кривично дело, (г) мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела и (д) мере које је правно лице предузело према одговорном лицу након учињеног кривичног дела.

Ублажавање казне

Ублажавање казне је начин одмеравања казне путем овлашћења суда да може учиниоцу кривичног дела изрећи казну испод границе законом прописане казне или блажу врсту казне. Олакшавајуће и отежавајуће околности имају дејство на одмеравање казне учиниоцу дела само у границама посебног минимума и посебног максимума казне одређене законом за то дело. Међутим, у извесним случајевима, кривично дело може да буде извршено под таквим околностима које га чине лаким, па одмеравање казне у законом предвиђеним границама не би било правично, нити би одговарало сврси кажњавања. Имајући у виду овакве случајеве, кривична законодавства предвиђају посебна правила за ублажавање казне.

Ублажавање казне се врши тако што се учиниоцу кривичног дела изриче казна испод границе прописане законом за то дело или се изриче блажа казна (блажа казна је она казна која је по начину извршења или по дејству лакша за учиниоца дела). Постоје три система законског прописивања ублажавања казне (Јовашевић, 2010: 516–533): (1) да се основи за ублажавање казне изричито предвиде у закону тако да суд има само да утврди њихово постојање и да ублажи казну, (2) да се суду дају широка овлашћења, без утврђивања посебних правила о ублажавању казне и (3) комбиновани систем према коме закон прописује основе, границе и правила за ублажавање казне, али овлашћује суд да о примени ублажавања казне одлучује по свом уверењу у конкретном случају.

Ублажавање казне је предвиђено у чл. 56 КЗРС као општи и посебни институт. Ублажавање казне као општи институт примењује се у три случаја, од којих се прва два називају „законско ублажавање казне“

а трећи „судско ублажавање казне“: (1) када закон предвиђа да се казна може ублажити, при постојању околности које имају карактер општих основа за ублажавање казне: а) прекорачење нужне одбране, б) прекорачење крајње нужде, в) отклоњива сила и претња, г) битно смањена урачунљивост, д) покушај кривичног дела и ђ) помагање, (2) када закон предвиђа да се при постојању одређених околности учинилац кривичног дела може ослободити од казне, па је суд овлашћен да таквом учиниоцу ублажи казну: а) неподобан покушај и б) добровољни одустанак и (3) када постоје нарочито олакшавајуће околности при извршењу кривичног дела, па суд оцени да се и са ублаженом казном може постићи сврха кажњавања. За ублажавање казне у овом случају потребна су два услова: а) да је дело извршено под дејством најмање две или више нарочито олакшавајућих околности које тако делују да је извршено дело добило „нарочито лак вид“ и б) да суд дође до уверења да се у конкретном случају сврха кажњавања може остварити и применом блаже казне према учиниоцу. Ублажавање казне као посебан институт предвиђено је код појединих кривичних дела у одредбама посебног дела КЗРС.

Ублажавање казне се може вршити на два начина: (1) по мери и (2) по врсти казне. Ублажавање по мери (висини) казне постоји када се учиниоцу кривичног дела изриче иста врста казне која је у закону прописана за то дело, али у мањем износу од прописаног. Ублажавање по врсти казне постоји када суд уместо прописане врсте казне за то дело изрекне блажу врсту казне (нпр. када уместо казне затвора изрекне новчану казну или казну рада у јавном интересу). Ублажавање казне такође може да буде: (1) ограничено и (2) неограничено. Ограничено ублажавање постоји када закон одређује правила за ублажавање, тј. у којим случајевима и до којих граница се казна може ублажити када су за то испуњени услови. Неограничено ублажавање постоји када законодавац овласти суд да врши ублажавање по својој слободној оцени, при чему суд одлучује не само да ли ће извршити ублажавање, него и то да ли ће казну ублажити по врсти или по износу.

При постојању услова за ублажавање казне, суд може ублажити казну само у границама које су законом одређене (члан 16 ЗОПЛ): 1) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано милион динара, новчана казна се може ублажити до сто хиљада динара, (2) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано два милиона динара, новчана казна се може ублажити до милион динара, (3) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано пет милиона динара, новчана казна се може ублажити до два милиона и пет стотина хиљада динара, (4) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано десет милиона динара, новчана казна се може ублажити до пет милиона динара и (5) ако је за кривично дело као најмања мера казне прописано

двадесет милиона динара, новчана казна се може ублажити до десет милиона. Ублажавање чије су границе утврђене посебним правилима назива се ограничено ублажавање казне. Насупрот њему, стоји неограничено ублажавање казне које се примењује као алтернатива ослобођењу од казне.

Ослобођење од казне

Ослобођење од казне је факултативно овлашћење суда у поступку одмеравања казне учиниоцу кривичног дела када се у кривичном поступку утврди да је он скривљено извршио одређено кривично дело, али се ослобађа од казне. У правној теорији има схватања да је ослобођење од казне посебна, самостална парапенална санкција коју суд изриче учиниоцу скривљеног кривичног дела, будући да се мере безбедности могу изрећи и уз ослобођење од казне, а ради се о мерама које су суплементарног, споредног карактера, које се изричу уз друге врсте кривичних санкција. Општи принцип кривичног права јесте да свако лице које изврши кривично дело и које је криво за то дело – буде кажњено. Међутим, у изузетним случајевима, закон дозвољава могућност суду да учиниоца кривичног дела потпуно ослободи од у закону прописане казне за учињено дело.

Ослобођење од казне значи да се учинилац ослобађа од сваке казне (главне и споредне). У овом случају суд доноси пресуду којом учиниоца оглашава кривим, али га ослобађа од казне. Таква пресуда је осуђујућа, па се овакав учинилац сматра осуђеним без обзира на то што је ослобођен од казне. Осуда се уводи у казнену евиденцију и брише после једне године ако осуђено лице не изврши ново кривично дело. Ослобођење од казне не обухвата мере безбедности, тако да њихова примена није искључена, мада је у пракси ретка. То је факултативни институт о чијој примени у конкретном случају одлучује суд. Постоје два основа за ослобођење од казне (чл. 58 и 59 КЗРС). То су: (1) општи и (2) посебни основи.

Ослобођење од казне као општи основ се јавља у следећим случајевима: (1) када закон изричито предвиди ослобођење од казне, при постојању одређених института који доводе у питање оправданост и сврсисходност примене казне (чл. 58 КЗ РС): а) прекорачење нужне одбране услед јаке раздражености или препасти изазване нападом, б) прекорачење крајње нужде под нарочито олакшавајућим околностима, в) неподобан покушај и г) добровољни одустанак, (2) када је кривично дело учињено из нехата, а последице дела тако тешко погађају учиниоца да изрицање казне очигледно не би одговарало сврси кажњавања (чл. 58 став 2. КЗРС). Овде се мора радити о последицама које би нарочито (у већем обиму или степену) погађале просечног човека, што је у складу са захтевима генералне превенције. До оваквих случајева

долази најчешће код саобраћајних и других нехатних деликата када учинилац проузрокује тешку телесну повреду или смрт њему блиског лица, (3) у случају извршења кривичног дела за које је прописана казна затвора до пет година ако учинилац после извршења дела, а пре него што је сазнао да је откривен, отклони последице дела или надокнади штету проузроковану кривичним делом (чл. 58 став 3 КЗ РС) и (4) у случају извршења кривичног дела за које је прописана казна затвора до три године или новчана казна када учинилац испуни све обавезе из споразума о поравнању са оштећеним: накнади штету, врати имовинску корист, извини се и сл. (чл. 59 став 1 КЗРС).

Поред ових основа за ослобођење од казне (који се примењују при одмеравању казне физичком лицу као учиниоцу кривичног дела), закон је предвидео и два основа за ослобођење од казне који су специфични за правно лице као учиниоца кривичног дела (чл. 19 ЗОПЛ). Они се примењују ако правно лице : (1) открије и пријави кривично дело пре него што је сазнало за покретање кривичног поступка и (2) добровољно и без одлагања отклони настале штетне последице кривичног дела или изврши повраћај противправно стечене имовинске користи. Ослобођење од казне као посебан основ је предвиђено у посебном делу КЗРС код појединих кривичних дела. Суд у сваком конкретном случају цени да ли треба да примени ову законску могућност, водећи рачуна о томе да ли би са аспекта криминалне политике било оправдано учиниоца ослободити од казне или му само изрећи блажу казну.

УСЛОВНА ОСУДА

Друга врста кривичних санкција коју познаје позитивно кривично право Републике Србије јесу мере упозорења. За разлику од физичког лица коме се могу изрећи две врсте ових мера, и то: а) условна осуда и б) судска опомена, правном лицу се може изрећи само једна врста мера упозорења. То је условна осуда. Условна осуда је одлагање извршења утврђене казне учиниоцу кривичног дела под условом да за време које одреди суд не изврши ново кривично дело. У савременом кривичном праву позната је и парцијална условна осуда. Тако чл. 132–31. француског Кривичног законика (*Droit penal du 1992, Paris, 1994, 69–71*) и чл. 43 аустријског Кривичног законика (*Foregger & Serini, 1989: 55 – 56*) предвиђају могућност условног одлагања извршења дела утврђене казне затвора. У том случају се условна осуда претвара у антиципирани условни отпуст. Иако је било предлога да се овакво решење уведе и у хрватском кривичном праву, они ипак нису прихваћени (Куртовић, 2000: 354). Ако условно осуђено лице не изврши ново кривично дело у одређеном року и испуни друге постављене обавезе, тада до извршења казне неће ни доћи, а оно ће се сматрати као да није осуђивано. У противном, условна

осуда се опозива, а утврђена казна извршава. То значи да је условна осуда опраштање казне (или привремено одрицање државе да изрекне казну) учиниоцу дела од стране друштва под одређеним условима, опраштање које је базирано на уверењу да ће се учинилац убудуће владати у складу са нормама правног поретка и да неће вршити кривична дела.

У праву Републике Србије условна осуда је самостална кривична санкција где суд утврђује казну учиниоцу за извршено кривично дело и истовремено одређује да се она неће извршити ако осуђени за време које суд одреди, а које не може бити краће од једне ни дуже од три године (време проверавања или време кушње), не буде одговорно за ново кривично дело. То значи да се изрицањем условне осуде учиниоцу кривичног дела утврђује казна, али се не изриче, што указује на карактер ове васпитно-прекорне и упозоравајуће санкције. У теорији се могу наћи и схватања према којима код условне осуде држава не одустаје од реакције на кривично дело, чиме се остварује праведност, те генерална и специјална превенција, али се према учиниоцу кривичног дела показује обзирност тако да се поштеђује од извршења казне (Новоселец, 2004: 379). У неким правним системима, условну осуду као врсту кривичне санкције, поред суда, могу да изричу и вансудски органи (нпр. председник републике). У Републици Хрватској условну осуду може да изрекне као замену за казну затвора и председник Републике у поступку помиловања осуђеног лица у смислу чл. 3 ст. 1 Закона о помиловању.

Условна осуда се појављује у два облика: 1) условна осуда у класичном смислу и 2) условна осуда са заштитним надзором.

Изрицање условне осуде

За изрицање условне осуде потребно је испуњење два кумулативна услова: (1) формални услов – да је учиниоцу за извршено кривично дело утврђена новчана казна у износу до пет милиона динара. При томе је закон поставио два ограничења у погледу могућности изрицања условне осуде: а) она се не може изрећи учиниоцу кривичног дела за које је прописана казна затвора у трајању од десет година или тежа казна и б) она се не може изрећи ако није протекло више од пет година од правноснажности раније осуде којом је учиниоцу изречена казна затвора за умишљајно дело; (2) материјални услов – уверење (оцена) суда да ће се на осуђеног и без извршења утврђене казне у довољној мери утицати да више не врши кривична дела. Суд до овог уверења долази имајући у виду сврху условне осуде, при чему се посебно узимају у обзир следеће околности: а) степен одговорности правног лица за учињено кривично дело, б) мере које је правно лице предузело у циљу спречавања и откривања кривичног дела и в) мере које је правно лице предузело према одговорном лицу након учињеног кривичног дела.

Ово своје уверење и чињенице на којима га заснива суд је дужан да образложи у самој пресуди. И кад су испуњени ови законом кумулативно предвиђени услови, суд може (а не мора) да изрекне условну осуду. Ако суд одлучи да изрекне условну казну, тада одређује време проверавања у конкретном случају и услове под којима одлаже изрицање казне. Ти услови могу да буду: а) обавезни и б) факултативни. Обавезни услов при изрицању условне осуде јесте да осуђени за време проверавања (које може да траје од једне до три године) не учини ново кривично дело. Време проверавања (време кушње или пробације) се одређује на основу уверења (оцене) суда о дужини времена које је потребно за остварење специјалне превенције као сврхе остварења ове кривичне санкције. У том случају суд треба да процени колико је времена потребно за специјално превентивно дејство.

Факултативни услови под којима се изриче условна осуда могу да буду: а) општи и б) посебни. Општи факултативни услови се односе на сва кривична дела и на све учиниоце, под претпоставком да тај услов одговара природи кривичног дела и околностима под којима је учињено. То могу да буду: а) да (осуђени) врати имовинску корист прибављену кривичним делом, б) да накнади штету која је проузрокована кривичном делом и в) да испуни друге обавезе предвиђене у кривичноправним одредбама. Рок за испуњење овако постављених обавеза се утврђује у оквиру одређеног времена проверавања. Посебни факултативни услови могу да се састоје у обавези осуђеног да изврши неку од изречених мера безбедности (забрана обављања одређених регистрованих делатности, одузимање предмета). Посебни факултативни услови су у посебном делу КЗРС предвиђени код појединих кривичних дела који одговарају његовој природи: у чл. 169 КЗРС да у одређеном року поступи по прописима о мерама заштите на раду, у чл. 260–264 КЗ РС да у остављеном року предузме прописане мере заштите, очувања и унапређивања животне средине итд. Интересантно је да закон ништа не говори о последицама неиспуњења општих и посебних факултативних обавеза од стане правног лица у остављеном року – да ли то представља основ за опозивање условне осуде?

Опозивање условне осуде

Корпоративно кривично право Републике Србије предвиђа као разлог за опозивање условне осуде ако правно лице у време трајања рока проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела (без обзира на то да ли су та кривична дела извршена за време трајања овог рока или пре изрицања условне осуде, јер се за њих није знало у време суђења). То значи да извршење новог кривичног дела (чл. 21 ЗОПЛ) представља основ који доводи до обавезног или факултативног

опозивања условне осуде. Условна осуда ће се обавезно (облигаторно) опозвати ако осуђено правно лице у време проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела за која му је изречена новчана казна од пет милиона динара или у већем износу.

Условна осуда се може опозвати (факултативно опозивање) ако осуђено правно лице у време проверавања буде одговорно за једно или више кривичних дела за која му је изречена новчана казна мања од пет милиона динара. За оцену да ли ће опозвати условну осуду, у овом случају суд обавезно узима у обзир околности које се односе на учињено кривично дело и на правно лице, а посебно сродност учињених кривичних дела и њихов значај. При томе је суд везан забраном изрицања условне осуде ако правном лицу за кривична дела утврђена у условној осуди и за нова кривична дела – треба изрећи новчану казну у износу преко пет милиона динара.

Када опозове условну осуду суд применом одредаба о одмеравању казне за дела у стицају изриче јединствену новчану казну (за раније учињено и за ново кривично дело), узимајући казну из опозване условне осуде као утврђену, која се системом кумулације увећава за новоизречене казне. Ако не опозове условну осуду, суд за новоучињено кривично дело може да изрекне: а) условну осуду или б) казну. Ако суд нађе да и за ново кривично дело треба изрећи условну осуду, тада утврђује јединствену новчану казну (за раније учињено и за новоучињено кривично дело) и одређује ново време проверавања које може да се креће од једне до три године. Ово време проверавања почиње да тече од дана правноснажности нове пресуде. Ако осуђено правно лице у току новог времена проверавања буде поново одговорно за учињено кривично дело, тада суд обавезно (облигаторно) опозива условну осуду и изриче безусловну новчану казну.

Условна осуда се може опозвати у току времена проверавања (чл. 70 КЗРС). Ако осуђени у том времену учини кривично дело које повлачи опозивање условне осуде, а то је пресудом утврђено тек после истека времена проверавања, условна осуда се може опозвати најкасније у року од једне године од дана када је протекло време проверавања. Ако осуђени у одређеном року не испуни неку од постављених обавеза, суд може најкасније у року од једне године од дана када је истекло време проверавања – одредити да се изврши казна утврђена у условној осуди. Ако се после изрицања условне осуде утврди да је осуђени извршио кривично дело пре него што је условно осуђен, због чега не би било основа за изрицање условне осуде – условна осуда се може опозвати најкасније у року од једне године од дана када је протекло време проверавања. Одлуку о опозивању условне осуде доноси у форми пресуде суд који је судио у првом степену. У њој се морају утврдити основ за опозивање и

разлози којима се суд руководио да опозове условну осуду – ако је реч о факултативном опозиву.

Условна осуда са заштитним надзором

Условна осуда са заштитним надзором (чл. 71 КЗРС) је други облик (модалитет) ове упозоравајуће санкције, уведен са циљем да се умање разлике између континенталног и англоамеричког система условне осуде (Јовашевић, 2011: 121–136). Увођењем заштитног надзора, као елемента пробације уз условну осуду, добијен је комбинован, нов облик условне осуде који даје широке могућности за остваривање специјалне превенције. Заштитни надзор обухвата законом предвиђене мере помоћи, старања, надзора и заштите. Изрицање заштитног надзора је факултативно и зависи од нахођења суда. Наиме, када изрекне условну осуду, суд може да одреди да се правно лице као учинилац кривичног дела стави под заштитни надзор за одређено време у току трајања времена проверавања (чл. 22. ЗОПЛ). Заштитни надзор одређује суд у пресуди којом изриче условну осуду и одређује мере заштитног надзора, њихово трајање и начин њиховог испуњавања.

Садржину заштитног надзора (чл. 22 ЗОПЛКД) чине следеће обавезе: (1) организовање контроле у циљу спречавања даљег вршења кривичних дела, (2) уздржавање од пословних активности – ако то може бити прилика или подстицај за поновно вршење кривичних дела, (3) отклањање или ублажавање штете причињене кривичним делом, (4) обављање рада у јавном интересу и (5) достављање периодичних извештаја о пословању органу надлежном за извршење заштитног надзора. При избору једне или више обавеза у оквиру заштитног надзора и одређивању њиховог трајања, суд нарочито узима у обзир следеће околности: а) године живота учиниоца, б) његово здравствено стање, в) склоности и навике, г) побуде из којих је извршио кривично дело, д) држање после извршеног кривичног дела, њ) ранији живот, е) личне и породичне прилике, ж) услове за испуњење наложених обавеза и з) друге околности које се односе на личност учиниоца, а од значаја су за избор мера заштитног надзора и њихово трајање.

У сваком случају, када се определи за изрицање условне осуде са заштитним надзором, суд одређује и време трајања овако постављене мере, с тим да се ово време креће у оквиру времена проверавања. У току трајања заштитног надзора суд може, с обзиром на остварене резултате, да: а) поједине обавезе укине, б) постављене обавезе замени другим обавезама, в) да опомене учиниоца дела, г) да продужи време испуњења поједине обавезе или д) да укине заштитни надзор ако се утврди да је његова сврха већ остварена, будући да овде закон не предвиђа могућност

опозивања условне осуде. С опозивањем условне осуде престаје и заштитни надзор.

МЕРЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Појам и врсте мера безбедности

Мере безбедности су средство за заштиту друштва од криминалитета предвиђене у закону које изриче суд у законом предвиђеном поступку учиниоцу кривичног дела због његовог опасног стања испољеног кривичним делом и које се састоје у одузимању или ограничавању његових слобода и права. Примена мера безбедности заснива се на постојању посебног стања опасности које учинилац носи у себи, а које може бити проузроковано биопсихичким или социјалним факторима. То опасно стање представља својство учиниоца кривичног дела. Према члану 78 КЗРС, сврха мера безбедности, у оквиру опште сврхе кривичних санкција, јесте да се отклоне стања или услови који могу бити од утицаја да учинилац убудуће не врши кривична дела. Стање је психичка ситуација учиниоца кривичног дела која може бити у узрочном односу са вршењем кривичних дела, при чему се разликују: (1) душевно здравље учиниоца у време извршења кривичног дела и (2) склоности које су се формирале код учиниоца и које у одређеној мери детерминишу његово понашање, па и вршење кривичних дела. Услови који су од утицаја да учинилац убудуће врши кривична дела су различите ситуације које утичу на предузимање или потенцирање криминалног понашања. Међутим, мере безбедности се не могу применити према неком лицу код кога постоје таква опасна стања или услови, све док оно не учини неко кривично дело предвиђено у закону, а које произилази из тог опасног стања. Према томе, мере безбедности се могу применити тек пошто је извршено кривично дело, тј. *post delictum*, а не само на основу постојања опасног стања, тј. *ante delictum*. То значи да се мерама безбедности остварује специјална превенција.

Корпоративно кривично право Републике Србије познаје три врсте мера безбедности. Оне се могу изрећи одговорном правном лицу (чл. 23 ЗОПЛ). То су: (1) забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова, (2) одузимање предмета и (3) јавно објављивање пресуде. Нека од мера безбедности које иначе предвиђа КЗРС (Јовашевић, 2007: 23–32) за физичко лице као учиниоца кривичног дела може (а у одређеним случајевима и мора) бити изречена одговорном лицу у правном лицу – као физичком лицу. У смислу члана 5 ЗОПЛ, одговорно лице је физичко лице коме је правно или фактички правно лице поверило одређени круг послова у правном лицу, као и лице које је овлашћено, односно за које се може сматрати да је овлашћено да поступа у име правног лица.

Правном лицу као учиниоцу кривичног дела суд може да изрекне једну или више мера безбедности (кумулација мера), ако су за то испуњени услови у конкретном случају. Мере безбедности се, по правилу, изричу уз друге кривичне санкције: а) казну и б) условну осуду. При томе се мере: а) одузимања предмета и б) јавно обављивање пресуде могу изрећи ако је одговорном правном лицу изречена условна осуда (чл. 23 ст. 3 ЗОПЛ). Уз меру безбедности се може изрећи и мера одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом.

Мере безбедности могу да застаре, и то (чл. 33 ст. 2 ЗОПЛ): (1) кад протекне време за које је правном лицу изречена мера забране обављања одређених регистрованих делатности или послова рачунајући од дана правноснажности судске одлуке, (2) кад протекне пет година од дана правноснажности пресуде којом је изречена мера безбедности одузимања предмета и (3) кад протекне три месеца од дана правноснажности судске одлуке којом је изречена мера јавног објављивања пресуде. У сваком случају, када протекне два пута онолико времена колико је потребно за наступање застарелости (релативна застарелост), наступа апсолутна застарелост извршења изречених мера, чијим истеком се мера више опште не може извршити.

Забрана обављања одређених регистрованих делатности или послова

Суд може одговорном правном лицу као учиниоцу кривичног дела забранити да обавља одређене регистроване делатности или послове у вези са којим је кривично дело учињено (чл. 24 ЗОПЛ) (Јовашевић, 2012: 89–92). У основи примене ове мере је отклањање опасности која произилази из делатности или посла учиниоца кривичног дела, тако што се он онемогућава за одређено време у својој делатности коју је претходно злоупотребио и у вези са којом је извршено кривично дело. За изрицање ове мере потребна су два услова: (1) да је правном лицу изречена казна и (2) да је суд дошао до уверења на бази оцене свих околности извршеног кривичног дела да се оправдано може сматрати да би даље вршење ове регистроване делатности или послова било опасно у смислу да се понови исто или слично кривично дело. Изрицање ове мере је факултативно.

При изрицању ове мере суд одређује и њено трајање, које може да се креће од једне до три године, рачунајући од дана правноснажности одлуке. Ова је мера безбедности слична правним последицама осуде које се састоје у забрани вршења одређене делатности или послова (чл. 28 ЗОПЛ). Између ове две мере сличног карактера разлике се огледају у следећем: (1) мера безбедности је врста кривичне санкције, а правне последице то нису, (2) меру безбедности изриче суд у сваком конкретном случају у судској одлуци, а правна последица осуде наступа по сили

закона, поводом осуде за одређено кривично дело и (3) изрицање мере безбедности се заснива на судској оцени свих околности извршеног кривичног дела и уверењу суда да је примена ове кривичне санкције оправдана ради остварења циљева специјалне превенције, док правне последице осуде наступају аутоматски, по сили закона, и њихова примена не подлеже никаквој претходној оцени целисходности у конкретном случају.

Суд који је у првом степену изрекао ову меру безбедности доставља правноснажну одлуку (чл. 69 ЗОПЛ) следећим лицима: (1) органу који је надлежан за вођење послова регистрације правних лица ради одговарајућег уписа или евиденције у циљу спровођења мере, (2) органу који је надлежан за издавање дозволе или одобрења за вршење одређене регистроване делатности или послова, ако је прописано да се та делатност или послови могу обављати само по издатој дозволи или одобрењу надлежног органа, (3) полицији на чијем подручју домаће правно лице има седиште, односно страном правно лице има представништво или огранак ради уписа у прописану евиденцију и 4) надлежном инспекцијском органу.

Одузимање предмета

Ово је једина стварна мера безбедности у корпоративном кривичном праву Републике Српске. У теорији, али и у упоредном кривичном законодавству (Кривични законик Републике Немачке у седмом одељку, чл. 73–76а) има схватања према којима би природи и сврси ове мере безбедности више одговарао карактер посебне кривичноправне мере *sui generis*, заједно са мером одузимања имовинске користи која је прибављена кривичним делом. Указујући на хетерогеност правне природе ове мере, неки аутори сматрају да би њу требало сместити у правне последице осуде. Она се састоји у одузимању предмета који је био намењен или употребљен за извршење кривичног дела или који је настао извршењем кривичног дела, под условом да се налази у својини правног лица као учиниоца прекршаја (чл. 25 ЗОПЛ). Судска пракса бележи да су применом ове мере одузимани следећи предмети: девизе (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 1278/84); опојне дроге, отрови, оружје и средства за фалсификовање (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 7/05); рачунар, без обзира на то што није власништво учиниоца, јер се на њему налазио снимак 160 фотографија порнографске садржине које се односе на малолетницу стару 12 година (пресуда Врховног суда Србије, Кж. 453/06) и сл. Но, овом се мером могу одузети предмети и када нису у својини правног лица, и то у два случаја: (1) ако то захтевају интереси опште безбедности и (2) ако то захтевају разлози морала.

Изрицањем ове мере се не дира у права трећих лица на накнаду штете од учиниоца. Одузимање предмета (Јовашевић, 2001: 66–69) је, по правилу, факултативно, али закон може одредити и обавезно одузимање предмета код појединих кривичних дела: чл. 185 КЗРС – предмети порнографске садржине; чл. 223 КЗРС – фалсификовани новац; чл. 224 КЗРС – лажне хартије од вредности; чл. 225 КЗРС – лажне платне картице; чл. 226 КЗРС – лажни знакови за вредност; чл. 227 КЗРС – средства за фалсификовање новца, хартија од вредности, знакова за вредност или платних картица итд. Од ове мере безбедности треба разликовати привремено одузимање предмета из чл. 82–86 Законика о кривичном поступку (Службени гласник Републике Србије, бр. 72/11, 101/11, 121/12, 32/13 и 45/13) као меру обезбеђења материјалних доказа у кривичном поступку. Ови се предмети одузимају од учиниоца кривичног дела или других лица на одређено време ради доказивања одређених чињеница, а по завршетку кривичног поступка или раније враћају се власницима.

Јавно објављивање пресуде

Ова мера се састоји у обавези осуђеног правног лица (учиниоца кривичног дела) да о свом трошку истим путем којим је кривично дело учињено или на други одговарајући начин објави судску одлуку у целости или делимично (чл. 26 ЗОПЛ) (Јовашевић, 2010: 81–100). Логично је да се ради о правноснажној судској одлуци. Ова је мера и раније постојала у кривичном праву Републике Србије, али не као кривична санкција, већ је била предвиђена у посебном делу Кривичног закона Републике Србије код кривичних дела против части и угледа када су ова дела извршена путем штампе, радија, телевизије и других средстава јавног информисања и комуницирања. Ради се о мери која погађа учиниоца кривичног дела, представља његову стигматизацију и излаже га друштвеној бламажи, али, с друге стране, омогућава оштећеном лицу да се отклоне или ублаже штетне последице извршеног кривичног дела. Њеном применом се отклањају штетне последице по оштећеног и његов углед, утисак у друштву који је нарушен извршењем кривичног дела.

Ова мера безбедности се може (факултативно) изрећи правном лицу ако суд сматра да би било корисно да се јавност упозна са пресудом, а нарочито ако би објављивање пресуде допринело да се отклони опасност по живот или здравље људи или да се заштити општи интерес. То значи да је њена примена посебно корисна у случају извршења кривичног дела којим је проузрокована опасност за живот или здравље људи, а суд дође до уверења да би објављивање пресуде допринело да се отклони или бар умањи та опасност. Наравно, примена ове мере је оправдана и у случају

заштите другог општег интереса. Ова се мера факултативно изриче као комплементарна кривична санкција – уз казну или условну осуду.

Међутим, законом се може одредити обавезно објављивање пресуде, с тим што суд у сваком случају, зависно од два критеријума: (1) значаја кривичног дела и (2) потребе обавештавања јавности, одлучује путем којих средстава јавног информисања ће се таква пресуда објавити (и на који начин – да ли у целости са образложењем или у изводу – делимично), водећи, при томе, рачуна да начин објављивања пресуде омогући обавештеност свих у чијем интересу овакву пресуду заиста и треба објавити. Суд који је водио кривични поступак у првом степену доставља извршну судску одлуку којом је изречена ова мера безбедности ради објављивања, и то уреднику одређеног средства јавног информисања. Трошкове јавног објављивања пресуде сноси осуђено правно лице (чл. 70 ЗОПЛ).

ЗАСТАРЕЛОСТ

Застарелост је основ који доводи до гашења кривичне санкције услед протеча законом одређеног времена. Пошто се застарелост одређује од стране државе путем правних прописа, она се јавља као потпуно одрицање државе од права кажњавања због протеча времена. Застарелост се даје у јавном интересу. Постоји више врста застарелости. Према времену од када почиње да тече рок застарелости, разликује се: (1) застарелост кривичног гоњења (аболиција) и (2) застарелост извршење казне и друге кривичне санкције. Према дејству застарелости, разликује се: (1) релативна и (2) апсолутна застарелост. За разлику од кривичног права које познаје застарелост кривичног гоњења у случају када се физичко лице јави у улози учиниоца кривичног дела услед протеча законом одређеног времена од дана извршења кривичног дела (чл. 103 КЗРС), корпоративно кривично право Републике Србије познаје само застарелост извршења кривичних санкција – казне и мере безбедности (чл. 33 ЗОПЛ).

Застарелост извршења кривичних санкција (Јовашевић, 2011: 21–31) значи да је против правног лица као учиниоца кривичног дела окончан кривични поступак пред надлежним судом и да му је изречена казна или друга кривична санкција, али да се она услед протеча законом одређеног времена не може извршити. То значи да се ово лице сматра осуђеним, без обзира што му изречена казна може да застари. За наступање ове застарелости потребно је да је суд изрекао казну или другу кривичну санкцију, али да се услед наступања одређених околности није приступило њеном извршењу или да је извршење услед дејства тих околности прекинуто. Рок застарелости извршења казне или мере безбедности рачуна се од правноснажности судске одлуке којом је казна

или друга кривична санкција изречена (осим када је одлука о условној осуди опозвана, када тај рок почиње да тече од дана правноснажности одлуке о опозивању условне осуде). Дужина рока застарелости извршења кривичне санкције зависи од врсте и висине санкције која је изречена у конкретном случају.

Према чл. 33 ЗОПЛ, изречена казна се не може извршити када протекне: (1) три године од осуде на новчану казну и (2) осам година од осуде на казну престанка правног лица. На сличан начин је уређено наступање застарелости извршења изречене мере безбедности. Тако, извршење ових кривичних санкција застарева: (1) кад протекне време на које је правном лицу изречена мера забране обављања одређених регистрованих делатности или послова, рачунајући од дана правноснажности судске одлуке, (2) кад протекне пет година од дана правноснажности пресуде којом је изречена мера безбедности одузимања предмета и (3) кад протекне три месеца од дана правноснажности судске одлуке којом је изречена мера јавног објављивања пресуде. Интересантно је да закон ништа не говори о застарелости извршења изречене мере одузимања имовинске користи прибављене кривичним делом.

С обзиром на одредбу чл. 34 ЗОПЛ која упућује на сходну примену одредаба КЗРС, према чл. 107 КЗРС застарелост не тече за време за које се по закону извршење казне не може предузети (обустава застарелости извршења казне). До обуставе застарелости доводе околности које предвиђа Закон о извршењу кривичних санкција за време чијег трајања овај рок застарелости не тече. Прекид застарелости извршења казне настаје предузимањем радње надлежног државног органа ради извршења казне. И коначно, апсолутна застарелост извршења казне наступа када протекне двоструко време које се по закону тражи за застарелост извршења казне.

ЗАКЉУЧАК

Прихватајући кривичну одговорност правних лица за учињена кривична дела, на бази релевантних међународних стандарда донетих у оквиру и под окриљем Савета Европе у првом реду, последњих година 20. века низ земаља, а Република Србија почев од 2008. године у свом новом или новелираном кривичном законодавству, паралелно са владајућим системом субјективне одговорности физичких лица (која се базира на урачунљивости и кривици), инаугурише систем објективне кривичне одговорности. Наравно да сва правна лица не могу бити кривично одговорна за учињено дело, већ се и ту праве изузеци (посебно када се ради о држави и државним органима), али то не искључује кривичну одговорност њихових одговорних лица за проузроковану последицу кривичног дела.

Због специфичног карактера правне и пословне способности правних лица у праву уопште, а нарочито у кривичном праву, предвиђени су посебни основи те кривичне одговорности који се разликују од одговорности физичког лица (као свесног, мисаоног и вољног бића које својим понашањем – чињењем или нечињењем остварује последицу кривичног дела). Те специфичне карактеристике кривичне одговорности правних лица се нарочито огледају код покушаја и продуженог кривичног дела, односно саучесништва. Свакако да се највеће специфичности код положаја правних лица у кривичном праву јављају у погледу примене кривичних санкција.

Стога је ново корпоративно кривично право Републике Србије из 2008. године предвидело посебан систем кривичних санкција (казне, условну осуду и мере безбедности), као и правила за њихово изрицање, те примену посебних кривичноправних мера, као што су одузимање имовинске користи која је прибављена кривичним делом, правне последице осуде, рехабилитацију и казнену евиденцију о осудама правних лица – која се у знатној мери разликују од идентичних правила за физичка лица као учиниоце кривичних дела.

ЛИТЕРАТУРА

- Бачић, Ф. (1998). *Казнено право*. Загреб.
- Droit penal du 1992. (1994). Paris.
- Foregger, E. i Serini, E. (1989). *Strafgesetzbuch*. Wien.
- Jescheck, H. H. (1982). *Lehrbuch des Strafrechts, 3. Auflage*. Berlin.
- Јовашевић, Д. (2002). *Коментар Кривичног закона СР Југославије*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2003). *Коментар Кривичног закона Републике Србије са судском праксом*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2006). *Закон о извршењу кривичних санкција са уводним коментаром*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2007). *Кривични законик Републике Србије са уводним коментаром*. Београд.
- Јовашевић, Д. и Стевановић, З. (2008). *Коментар Закона о извршењу кривичних санкција*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2010). *Кривично право, Општи део*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2011). *Лексикон кривичног права*. Београд.
- Јовашевић, Д. (2012). *Корпоративно кривично право*. Ниш.
- Кокољ, М. и Јовашевић, Д. (2011). *Кривично право Републике Српске, Општи и посебни део*. Бијељина.
- Лазаревић, Љ. (2005). *Коментар Кривичног законика Републике Србије*. Београд.
- Марјановић, Ђ. (1998). *Македонско кривично право, Општи део*. Скопје.
- Новоселец, П. (2004). *Општи део кривичног права*. Загреб.
- Петровић, Б. и Јовашевић, Д. (2005). *Кривично (казнено) право Босне и Херцеговине, Општи део*. Сарајево.
- Врањ, В. и Бисић, М. (2009). *Примјена прописа о извршењу кривичних санкција, притвора и других мјера у Босни и Херцеговини*. Сарајево.
- Хорватић, Ж. (2003). *Кривично право, Општи део*. Загреб.

SISTEM OF CRIMINAL SANCTIONS FOR CORPORATE IN SERBIA

Dragan Jovašević*
Academician Miodrag N. Simović**

Abstract: By adopting a special Law on the responsibility of legal persons for criminal offences in 2008, based upon ratified international (universal and regional) standards, the Republic of Serbia joined a large number of modern states that have introduced to their legal systems the rules on criminal responsibility of legal persons and their liability to punishment as perpetrators of criminal offences. In that way, a new branch of penal law has been constituted – corporative criminal law – with a series of specific rules regulating the system of criminal sanctions for legal persons and the rules of their imposing and execution. The application of criminal sanctions imposed on legal persons as perpetrators of criminal offences is discussed in this paper.

Key words: legal person, criminal act, code, responsibility, criminal sanction, court.

* *Full Professor of the Faculty of Law, Nis*

** *Vice-President of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina and Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences*

ОРГАНИЗОВАНИ НАСИЛНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214029S

УДК: 343.9:316.624

Доц. др Миле Шикман*

Апстракт: Организовани насилнички криминалитет представља врсту организованог криминалитета у коме доминира насиље, односно коју карактерише брутално и агресивно поступање учиниоца, при чему елемент насиља има доминантан карактер. С друге стране, генералном анализом кривичних дјела организованог криминалитета може се уочити да нека од тих дјела управо карактерише висок степен насилности приликом њиховог извршавања. У питању је прије свега “функционално насиље”, којим се омогућава или олакшава остваривање циљева криминалне организације, али и вршење неких класичних кривичних дјела организованог криминалитета (плаћена “наручена” убиства, трговина дрогом, трговина људима, кријумчарење оружја, итд.). Дакле, насиље у организованом криминалитету може се појавити као вид криминалне дјелатности или као начин функционисања криминалне организације. У том контексту, вршење кривичних дјела организованог криминалитета на овај начин може да представља основни извор прихода криминалне организације (основна садржина дјелатности криминалне организације), док с друге стране насилничким криминалитетом криминалне организације могу да обезбјеђују додатне изворе прихода, али и да штите сопствену криминалну организацију, односно да се обрачунавају са супарничким криминалним организацијама или пак представницима закона (судије, тужиоци, полицајци, итд.). Као облици организованог насилничког криминалитета могу се посматрати: рекет, облици тешког убиства (тзв. плаћена, наручена, професионална убиства), принуда, отмица, зеленаштво, изнуда, уцјена и разбојништво, али и друго насиље којим се остварује притисак на органе правосуђа, полиције, на свједоке, итд. Насиље се најчешће огледа у грубој употреби силе, путем различитих начина и средстава. Једна од карактеристика насиља у вршењу кривичних дела организованог криминалитета јесте његова несразмјерност, ради остваривања одређеног циља. У сваком случају, насиље је врло честа карактеристика организованог криминалитета, било да се ради о насилном вршењу кривичних дјела или пак о насиљу

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: msikman@teol.net

као начину вршења утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле. У раду је дат кратак феноменолошки осврт на облике испољавања организованог насилничког криминалитета.

Кључне ријечи: организовани криминалитет, насилнички криминалитет, организовани насилнички криминалитет.

УВОД

Насилничким криминалитетом означавају се она кривична дјела која карактерише агресивно и брутално поступање учиниоца, односно гдје елемент насиља има доминантан карактер, без обзира да ли је дјело начин извршења, или представља неки други битан елемент конкретног кривичног дјела (Алексић, Шкулић, Жарковић, 2004). Деликти насиља представљају она инкриминисана људска понашања којима се употребом силе или озбиљне пријетње повређују или угрожавају правно заштићена добра, односно деликт насиља је противправна употреба силе или пријетња према другоме, односно према стварима. У том контексту, за кривична дјела насилничког криминалитета могу се сматрати поједина кривична дјела против живота и тијела (убиство на свиреп начин, убиство при безобзирном насилничком понашању, итд.), кривична дјела против имовине (разбојништво, разбојничка крађа, зеленаштво, изнуда, уцјена, итд.), кривична дјела против слободе и права човјека и грађанина, као и сва друга кривична дјела у чијем се начину извршавања примјењује сила или озбиљна пријетња. На основу анализе насилничког криминалитета може се закључити да је централна карактеристика насилничког криминалитета примјена или пријетња примјеном насиља приликом вршења кривичних дјела.¹ С друге стране, организовани криминалитет представља такву криминалну дјелатност чија је централна карактеристика стицање профита, уз богаћење и јачање финансијске моћи, као и одређених позиција у друштву. Такође, врло доминантна карактеристика организованог криминалитета јесте примјена или пријетња примјеном насиља, нарочито у оним случајевима када организоване криминалне групе настоје да остваре утицај на органе државне власти, средства јавног информисања или неку другу интересну групу, као и да насилничким понашањем заштите нелегалне дјелатности организованог криминалитета, односно организовану криминалну групу (Шикман, 2011).

1 Криминолошка истраживања указују на то да су насилничка понашања у виду кривичних и прекршајних деликата претежно везана за млађу мушку популацију, нижег образовног нивоа. Њихов економски статус је испод просјека, али не спадају у групу економских и егзистенцијално угрожених структура. Међу њима је висок проценат алкохоличара и душевно обољелих особа, као и знатан број лица из породица разведених бракова, а исто тако из структура које су наклоњене социјално патолошким појавама, сексуалним деликтима, беспосличарењу и коцки. (Бошковић, 1999).

На основу наведених параметара, односно карактеристика насилничког и организованог криминалитета, може се сагледати однос између ова два облика криминалитета². Компаративно посматрано, насиље, односно пријетња насиљем је централна и тежишна карактеристика насилничког криминалитета, док када је ријеч о организованом криминалитету, насиље, односно примјена насиља представља један од начина остваривања утицаја на државне органе, грађане и друге институције. Исто тако насиље може бити врло ефикасно средство чланова организованих криминалних група, које је усмјерено како према члановима властите организације, али и усмјерено екстерно. Такође, нерашчишћени имовински или други односи између криминалних организација најчешће се рјешавају међусобном обрачунима уз примјену насиља. Поред наведених, могу постојати и неки други мотиви за примјену или пријетњу примјеном насиља од стране носилаца организованог криминалитета, као што су освета, мржња, вршење кривичних дјела по наруџби, па у неким случајевима и политички мотиви. Дакле, насиље у организованом криминалитету се најчешће огледа у грубој употреби силе, путем различитих начина и средстава. Једна од карактеристика насиља у вршењу кривичних дјела организованог криминалитета јесте његова несразмјерност ради остваривања одређеног циља. У питању је прије свега “функционално насиље”, којим се омогућава или олакшава остваривање циљева криминалне организације. Насиље може да буде елемент кривичних дјела која врши организација, односно њени припадници, али може да буде примијењено и према члановима криминалних организација који су прекршили њена правила. Надаље, насиље, с обзиром на различите форме свог (не)испољавања, може се подијелити на више врста, тако да у односу на транспарентност може бити: очигледно и латентно; у односу на вољу организације да и примијени насиље може бити: активно и пасивно. Поред наведеног, према облику у коме се реализује, насиље се може манифестовати као: принуда или пријетња (Шкулић, 2003). Наравно, могуће је комбиновати примјену различитих облика насиља, а различит је и интензитет конкретног насиља. У сваком случају, насиље је врло честа карактеристика организованог криминалитета, било да се ради о насилном вршењу кривичних дјела или пак о насиљу као начину вршења утицаја на државне органе, појединце и друге субјекте социјалне контроле³.

2 Међутим, проф. др Ђорђе Игњатовић указује да границу између ова два облика криминалитета није лако поставити, с обзиром на то да се примјена или пријетња примјеном насиља истовремено појављује код оба облика криминалитета (Игњатовић, 1998).

3 Поред овога начина, утицај на државне органе, грађане и друге институције може се остварити и другим начинима, као што су подмићивање, инфилтрација у државне органе, као и други облици корупције.

ОРГАНИЗОВАНИ НАСИЛНИЧКИ КРИМИНАЛИТЕТ

Организовани насилнички криминалитет представљао би ону врсту организованог криминалитета у којем доминира насиље, било у извршњу кривичних дјела или као битан елемент криминалног организовања (или пак у оба контекста). У том смислу, организовани криминалитет прибјегава пријетњама да ће употребити насиље, примјењује насиље или је спреман да примјени неки од различитих директних или индиректних негативних утицаја на свијест, тијело, живот, вољу, материјална добра или слободе и права сваког стварног, потенцијалног или претпостављеног противника. Стога му је својствена извјесна „култура насиља“ (Мијалковић, Бајагић, 2012). Истовремено, велика финансијска средства којима располаже организовани криминалитет омогућавају му да успјешно спроводи различите видове насиља на националном и међународном нивоу, тако што спречава транзицију ка демократији, ограничава лична права и слободе, спречава економију отвореног тржишта и легалне стране инвестиције, ограничава слободне изборе и слободу штампе, пријети финансијској безбједности земаља, учествује у међународним оружаним конфликтима, утиче на међународне односе и тако даље. Организовани криминалитет је очигледно постао општеприсутни деструктивни феномен с угрожавајућим ефектима глобалног домашаја. Међутим, треба нагласити и то да, за разлику од тероризма, организовани криминалитет насиље примјењује само када је то неопходно за остваривање криминалних циљева. За разлику од терориста, код криминалних удружења насиље није основни метод постизања циљева. Значи, терористи прибјегавају отвореном физичком насиљу, чије се посљедице манифестују и као психолошко насиље, док организовани криминал прибјегава прикривеном насиљу, због страха од откривања (Мијалковић, Бајагић, 2012).

Поред наведеног, насиље може да буде конститутивни елемент или пак значајна особеност и самог криминалног организовања.⁴ Наиме, криминалне организације развијају организационе структуре које су функционалне за остваривање пројектованих циљева и окружење у коме

4 Криминално организовање подразумијева постојање криминалне организације као носиоца организованог криминалитета и независног и динамичног ентитета, самог по себи, који има мноштво карактеристика, а који представља одређени вид друштвене структуре (Albini, 1971). Криминалне организације могу се схватити као групе људи, узajамно повезане и по одређеном систему тајно организоване, које дјелују према унапријед постављеним криминалним или другим циљевима, а одликују их строга правила унутрашње хијерархије и организације, солидарност и анонимност чланства, што заједно чини структуру криминалне организације.

дјелују⁵, при чему су доминантна два облика криминалних организација⁶ (хијерархијски и мрежни тип организовања), одакле произилазе и основне дефиниције организованог криминалитета (Albanese, Das, Verma, 2003). Према првом схватању, при дефинисању организованог криминалитета примарни елемент је криминална организација, односно структура криминалне групе, док су криминалне активности

- 5 Једна од честих структура криминалне организације је пирамидног облика, са изражена три нивоа: руководећи ниво, непосредни извршиоци и подршка криминалном дјеловању. Примјер организовања криминалне организације на принципу пирамиде представља америчка *La Cosa Nostra*, која је организована на сљедећи начин: на врху *La Cosa Nostra* налази се Комисија (*The Commission*), коју чине шефови породица, а коју води изабрани шеф (*Boss*). Сљедећи ниво чине савјетници (*Counselors*) и помоћници (*Assistants*). Наредни ниво чине шефови породица (*Capo*). Свака од породица (*Bonanno, Colombo, Gambino, Genovese, Luchese*) развија сопствену криминалну организацију, коју чине непосредни извршиоци (*soldeirs*), који стварају своју сарадничку мрежу. (Jacobs, Hortis, 1998; Lauryn, 1999; Finckenauer, 2001).
- 6 Дуго су била присутна два доминантна става у дефинисању организованог криминалитета: први који као одређујући елемент организованог криминалитета наводи спрегу криминалне организације са органима за примјену закона, односно државом и други, који сматрају да за постојање организованог криминалитета није потребно да постоји одређена веза између криминалне организације и државе и њених организација, већ је довољно постојање криминалне организације која, у циљу стицања противправне имовинске користи и богаћења, врши разне облике криминалне дјелатности (Бошковић, 2004). Наравно, ту су и схватања која критикују претходна два приступа, наводећи да је без основа везивати ову врсту криминалитета искључиво за остваривање профита или везу са државом, при чему се организовани криминалитет, у области општег права, најчешће испољава у облику саучесништва и организовању криминалних удружења ради вршења различитих криминалних дјелатности (трговина дрогом, оружјем, муницијом, возилима, људима и дијеловима људског тијела, прављење и растурање фалисификованог новца, корупција, итд.) (Кривокапић, 2005). Исто тако, умјесто да размишља о односу организованог криминалитета с једне стране и државе и друштва с друге, може се констатовати да је организовани криминалитет обликован и под утицајем друштвених, економских и политичких стања у друштву у којем оперативно дјелује (Lampre, 2001). Поред ових, присутни су и други приступи у одређивању појма организованог криминалитета, као што су приступ са крајње спецификованим оквиром, приступ са елементима таксативног набрајања конкретних криминалних активности, приступ таксативног набрајања деликата које извршава криминална организација, приступ увођења кривичних забрана и усавршених санкција, итд. Поред тога, идеја о организованом криминалитету као јасно дефинисаном појму може бити погрешна. Данас се све више говори о неким карактеристикама организованог криминалитета, при чему се сматра да су то првенствено неки облици тешког криминалитета (Levi, 2002). Међутим сва наведена схватања организованог криминалитета, али и други приступи, више су теоријског и методолошког карактера, док се аутори суштински слажу у констатацији да се ради о израженом облику криминалитета који карактерише постојање криминалне организације и вршење најтежих кривичних дела, али и у констатацији да се организовани криминалитет не испољава у свим државама у истом облику и на исти начин.

секундарни елементи. По другом схватању, за постојање организованог криминалитета одређујућа је врста криминалне активности⁷ коју предузима криминална група. Криминалне организације посједују одређена правила понашања, која могу бити писаног или неписаног карактера. У овим правилима садржани су услови дјеловања криминалне организације, као и права и обавезе њених чланова, који обавезују на њихово поштовање, односно постојање свијести да кршење поменутих правила може довести до одређених санкција, укључући и коришћење насиља, па чак и убиство прекршиоца одређеног правила⁸. Чланови криминалних организација су професионални криминалци, што значи да се активност чланова организације заснива на професионалној основи, како у нелегалним активностима тако и у вршењу легалних послова. Професионални карактер чланова криминалне организације означава се “криминалном каријером”, која се мора сматрати не само начином живота, већ и начином остваривања животних прихода. Криминална организација има трајни карактер, односно он зависи од низа постојећих околности, као што су дјеловање надлежних органа, дјеловање конкуренције, успјешност остваривања криминалних циљева, итд., али се она оснива ради дјеловања у дужем периоду. Даље, криминалне организације су неидеолошког карактера, односно не оснивају се ради остваривања одређених политичких, националних и сличних идеја, циљева и идеала, већ искључиво ради стицања профита и економске моћи. Такође, криминалне организације често успостављају договоре и контакте са другим криминалним организацијама, различитим поводима и на различите начине, ради лакшег и ефикаснијег вршења кривичних дјела. Сталност чланства се подразумијева, а чланови теже да сачувају интегритет свог удружења и активности у слијеђењу

7 Атрибут „транснационални“ може се додати како би се посебно нагласио међународни елемент, тј. како било наглашено то да организоване криминалне групе укључене у организоване криминал дјелују изван граница националних држава, при чему се међусобно повезују и стварају криминалне мреже. У Конвенцији Уједињених нација против транснационалног организованог криминалитета, кривично дјело посједује својство „транснационалног“ онда када је: а) учињено у више држава; б) учињено у једној држави, али је већи дио припрема, планирања, руковођења или контроле обављен у некој другој држави; ц) учињено у једној држави, али је у њега укључена група за организоване криминал која се бави криминалним активностима у више држава; д) учињено у једној држави, али су битне посљедице наступиле у некој другој држави (UNDOC, 2004).

8 Захваљујући правилима криминалне организације омогућава се функционисање и дјеловање исте, одређује се статус сваког члана појединачно, уређују се одређена правила понашања у смислу постојања дисциплине, итд. Најпознатије и уједно најзначајније правило криминалних организације, али и правило које представља једно од основних доказних проблема у кривичним поступцима за кривична дјела организованог криминалитета јесте правило “закон ћутње” (*omerta*) или “мушко ћутање”, које се састоји од низа дефинисаних клаузула, чије је поштовање обавезно.

циљева организације. Одржавање унутрашње дисциплине представља основно правило организовања криминалних организација, при чему је коришћење или употреба насиља, као и пријетња примјеном насиља саставни елемент криминалног организовања⁹.

ОБЛИЦИ ИСПОЉАВАЊА ОРГАНИЗОВАНОГ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Као типичне дјелатности организованог насилничког криминалитета могу се навести: рекет, облици тешког убиства (тзв. плаћена, наручена, професионална убиства и др.), принуда, отмица, изнуда и уцјена, зеленаштво и разбојништво (тешки облици разбојништва). Ове дјелатности могу се испољавати и као појединачна кривична дјела, али и као дјела у вези са организованим криминалитетом, уколико су извршена од стране групе за организовани криминалитет, која је формирана од стране три или више лица, која дјелује у дужем периоду, а с циљем стицања противправне имовинске користи.

Рекет¹⁰ је дјелатност организованог криминалитета која спада у домен насилничког криминалитета јер омогућава стицање прихода криминалној организацији и то уз употребу силе или озбиљне пријетње. Овај вид организованог криминалитета састоји се у томе што криминална организација нуди “услуге заштите” одређеном лицу и одређује му суму новца коју мора да плати за наводно учињене услуге, а нуђење заштите је пропраћено озбиљном пријетњом, а некад и силом, уколико то лице одбије или намјерава да одбије понуђене услуге криминалне организације. Криминалне организације које спроводе рекет нуде разне видове заштите, као што су: неометано обављање послова, елиминација конкуренције, заштита од напада других криминалних организација, спречавање “услуге заштите” неке друге криминалне организације, заштита од неких других видова угрожавања индивидуалним или

⁹ Ефикасност криминалне организације условљена је низом других појава: природом криминалног окружења, природом криминалног тржишта, организацијом рада унутар криминалне организације, криминалном филозофијом вође криминалне организације, стратегијом криминалне организације, тактиком криминалне организације, нивоом квалификације чланова криминалне организације, старосном структуром чланова криминалне организације, стимулацијом унутар криминалне организације, специјализацијом чланова, стеченим криминалним профитом, и другим факторима. Наравно, ово су само неки фактори који условљавају постојање и дјеловање криминалне организације, а зависно од услова и узрока организованог криминалитета, могу се наћи и други фактори. (Манојловић, 2008).

¹⁰ „Рекетаци“ је жаргонски назив за лица која, уз примјену или пријетњу примјеном физичког, најчешће оружаног насиља према лицима, члановима њихових породица или њиховој имовини (најчешће) периодично изнуђују новац или друге вриједности у замјену за наводну заштиту њихове безбједности или пословања (Мијалковић, Бајагић, 2012).

групним дјеловањем (Бошковић, 2005). Висина рекета зависи од више фактора: ко је рекеташ, колико је имућан рекетирани, дијела града у којем се рекетирани налази, од врсте дјелатности којом се он бави и тако даље. Дакле, идеја рекета је наводна „заштита“ пословања приватних привредних субјеката тако што ће онај ко рекет убира уклонити све наводне опасности које су према њима уперене: наплаћивање доспјелих дуговања, физичко обезбјеђивање објекта, „санкционисање“ оних који нарушавају ред у објектима или њихово пословање и слично (Мијалковић, Бајагић, 2012).

Облици тешког убиства, такође¹¹, могу да представљају организовани насилнички криминалитет, који је својствен криминалним организацијама које на тај начин остварују унутрашњу дисциплину, обрачунавају се са другим криминалним организацијама или пак врше утицај на органе кривичног гоњења. Тако би се обликом тешког убиства, као облик насилничког криминалитета могло сматрати убиство на нарочито свиреп и подмукао начин, убиство из користољубља, због прикривања другог кривичног дела, убиство из безобзирне освете и убиство из других ниских побуда, затим убиство при безобзирном насилничком понашању и убиство више лица. Поред наведених облика тешког убиства, организованом насилничком криминалитету посебно су својствени сљедећи облици: убиство судије или јавног тужиоца, службеног или војног лица у вези са вршењем њихове судијске или тужилачке дужности, или када се лиши живота службено или војно лице при вршењу послова безбједности или дужности чувања јавног реда, хватања учиниоца кривичног дјела или чувања лица лишеног слободе; убиство извршено организовано или по наруцби, при чему се ради о таквом облику убиства за чије извршење је неопходно судјеловање више особа, односно које по својој дефиницији претпоставља удио и допринос више лица да би се дјело уопште могло остварити или које је извршено по основу неког споразума “наруцбе” више лица у циљу убиства другог лица. Феномени плаћеног и професионалног убице су релативно нови

¹¹ Разликовање између обичног и тешког убиства врши се у неким законодавствима и у појмовно-терминолошком смислу, тако да се прави разлика између убиства и уморства (*meurtre* и *assassinat* у француском и швајцарском кривичном законодавству, *manslaughter* и *murder* у енглеском, *totschlag* и *mord* у њемачком и аустријском кривичном законодавству). У нашем законодавству није прихваћено такво разликовање, већ се диференцирање обичних и тешких убиства врши само по различитим обиљежјима која представљају законске елементе бића ових дјела. Наиме, поред основних обиљежја убиства, тешка убиства садрже и друга, посебна обиљежја која им и дају карактер тешког убиства. Према томе, тешко убиство је умишљајно лишење живота другог, извршено под посебно отежавајућим околностима које су предвиђене законом, а које у тој мјери утичу на степен опасности учиниоца и дјела да законодавац за овај деликт предвиђа најтежу казну или најтежу мјеру казне.

криминани феномени код нас. Њихов заједнички именилац је наручено убиство, јер обојица врше убиства по наруџбини¹². Наручена убиства су по правилу добро планирана и припремана. Неколико чињеница везаних за сам чин убиства указује на професионализам у извршењу (начин извршења изабран у складу с ризицима и циљем који се жели постићи, добро испланирана акција) и специјализацију учиниоца (избор средства извршења – нпр. снајперска пушка) (Мијаковић, Бајагић, 2012).

Принуда као дјелатност организованог насилничког криминалитета састоји се у принуђивању другог силом или озбиљном пријетњом да нешто учини или не учини или трпи. Отмица такође може да буде дјелатност организованог насилничког криминалитета коју чини онај ко силом, пријетњом, обманом или на други начин одведе или задржи неко лице у намјери да од њега или другог лица изнуди новац или какву другу имовинску корист или да њега или кога другог принуди да нешто учини, не учини или трпи. Тежи облик отмице постоји уколико се отмица изврши према дјетету или малољетном лицу, или на свиреп начин или пријетњом убиством или тешком тјелесном повредом, или у саставу групе или злочиначке организације. Изнуда, као облик организованог насилничког криминалитета, састоји се у принуђивању другог силом или озбиљном пријетњом да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, а у намјери да се тиме себи или другом прибави противправна имовинска корист. Дјело обухвата и утјеривање дуга уколико се то чини принуђивањем, што је нарочито својствена дјелатност за оне криминалне организације које карактерише изразита примјена насиља. Уцјена, као дјелатност организованог насилничког криминалитета, јавља се као специфичан облик изнуде, с тим што се код уцјене не примјењује сила, већ специфичан вид пријетње која је управљена на тачно одређено зло – жртви се пријети да ће се против ње или њој блиског лица открити нешто што може шкодити њиховој части и угледу.

Зеленаштво или лихварство, а у најтежем облику познато и као кождерство, представља веома стару појаву која се састоји у искоришћавању тешке материјалне или неке друге сличне ситуације

12 У ужем смислу, *плаћени убица* је професионални криминалац који за новчану или другу награду, по налогу даваоца награде, противправно лишава живота одређено лице или више њих (*професионални убица*). Ријеч је о професионалном извршиоцу кривичних дјела који се определио да вршењем убистава стиче средства за егзистенцију. Уз то, он је и специјалиста, јер посједује специфична знања и умијења употребе ватреног оружја и других убојитих средстава, као и неопходна оружја и оруђа за извршење кривичних дјела. У ширем смислу, плаћени убица је свако ко за извјесну награду, по налогу другог, лиши живота конкретно лице. Уопште не мора да буде лице које је припадник организоване криминалне структуре, нити да потиче из криминалног миљеа. Важно је само то да му је неко платио (у новцу или другој вриједности) да изврши убиство (Мијаковић, Бајагић, 2012).

неког лица да би се за дати новац или неку другу потрошну ствар дату на зајам или за извршену услугу, уговорила имовинска корист која је у великој несразмјери са датом имовинском вриједности или учињеном услугом. Ово дјело, као облик организованог насилничког криминалитета, најчешће се остварује путем позајмљивања новца од стране криминалних организација појединцима, приватним предузећима, итд., који се даје на кратке рокове са високим каматама, које се често веома много повећавају уколико се новац не врати на вријеме, што понекад резултира и трагичним посљедицама. Због страха од одмазде, ови видови организованог криминала махом остају у сфери „тамне бројке“. Иако не морају да се реализују уз употребу насиља, ове облике организованог криминала најчешће прате пријетње дужницима и члановима њихових породица, њихово пребијање и тјелесно повређивање и сакаћење, оштећење или уништење имовине, па и убиства. Због тога су обрађени у дијелу књиге који је посвећен организованом насилничком криминалу.

У организовани насилнички криминалитет могу се сврстати и случајеви разбојништава, гдје добро организоване криминалне групе врше најчешће нападе на банкарске и поштанске институције које нису имале адекватне механизме заштите. Поред тога, биљеже се и случајеви разбојништава на штету других трговачких и услужних објеката као што су шопинг центри, бензинске станице, кладионице и слично. Нарочито су забрињавајући случајеви разбојништава у приватним стамбеним објектима. Заједничка карактеристика свих ових дјела је да се при извршењу користе ватрено оружје и друга средстава принуде, те да се готово увијек ради о добро припремљеним и организованим криминалним активностима. Уз вишемилионске материјалне штете, ова врста криминала изразито негативно се одражава и на осјећај безбједности грађана. У протеклом периоду регистрован је велики број случајева разбојништава гдје су добро организоване групе најчешћа разбојништва усмјеравале ка банкарским и поштанским институцијама које нису имале адекватне механизме заштите¹³.

13 Нпр: дана 19.04.2011. извршено је разбојништво у централи Комерцијалне банке у Бањој Луци, којом приликом је отуђено 1.033.000 марака. Четири непозната лица, обучена у црне униформе и наоружана са двије аутоматске пушке, довезла су се у бијелом комбију обиљеженом амблемом Агенције за обезбјеђење имовине и лица «Алфа секјурити», до улаза у банку, након чега су три лица маскирана фантомкама, пријетећи употребом ватреног оружја, однијела новац од радника банке. Комби возило које је коришћено у разбојништву је украдено неколико дана раније у Бањој Луци. Током јуна 2011. године Специјално тужилаштво Републике Српске лишило је слободе неколико лица која припадају тзв. "Соколачкој групи", која се терети за више разбојништава током протеклих неколико година. Током 2006. године извршена су три разбојништва у Петрову, два у Бањој Луци и по једно у Источном Сарајеву, Пелагићеву, Теслићу и Угљевуку, при чему је укупно отуђено 1.755.600 КМ. Највеће разбојништво десило се у Бањој Луци 16.11.2006. године,

Ипак, присутна је научна и практична дилема да ли је разбојништво облик класичног или организованог криминалитета. Актуелно материјално законодавство у Републици Српској разбојништво посматра као кривично дјело против имовине. Кривично дјело Разбојништва постоји када се употребом силе против неког лица или пријетњом да ће се непосредно напасти на живот или тијело одузме туђа покретна ствар у намјери да се њеним присвајањем прибави себи или другом противправна имовинска корист. Тежи облик дјела постоји ако је при извршењу разбојништва неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда или је дјело учињено од стране више лица или је употријебљено какво оружје или опасно средство, или ако вриједност одузетих ствари прелази законом одређен износ. Најтежи облик дјела постоји ако је при извршењу дјела разбојништва неко лице умишљајно лишено живота. Ово је заправо само специјални случај квалификованог убиства из користољубља, али с обзиром на то да се овдје лишење живота појављује као средство за извршење крађе, па због повезаности тих дјела, закон овај случај предвиђа као тешки облик разбојништва. Судска пракса углавном се заснива на констатовању елемената разбојништва, који се манифестују у коначним судским одлукама.¹⁴

Међутим, ако се анализирају случајеви тешких облика разбојништва, када се при извршењу разбојништва лицу умишљајно нанесе тешка тјелесна повреда или учини дјело од стране више лица или се употријеби какво оружје или опасно средство, и доведу у везу са карактеристикама организованог криминалитета, онда се разбојништво може посматрати као облик организованог насилничког криминалитета. Наиме, разбојници, као посебна врста професионалних учинилаца кривичних дјела специјализованих за вршење разбојништва, често формирају

којом приликом је у кругу "Рајфајзен банке" отуђено 1.565.600 КМ.

14 Ради се о тешком дјелу разбојништва, а не о кривичном дјелу пљачке, када учинилац у намјери прибављања противправне имовинске користи употребом силе тешко тјелесно повриједи оштећеног радника бензинске станице и одузме пазар из станице без обзира што вриједност пазара прелази законом одређени износ кривичног дјела пљачке (Одлука ВС БиХ, Кж. 698/89 од 17.1.1990). Разлика између кривичних дјела тешког случаја разбојништва и убиства из користољубља у субјективном погледу је у сљедећем: код тешког случаја разбојништва циљ је прибављање противправне имовинске користи које се остварује употребом силе, при чему је умишљајно лишавање живота лица према коме је сила примијењена посљедица остварења тог циља; код убиства из користољубља лишавање живота неког лица је услов остварења криминалног циља у томе смислу што лишавање живота претходи реализацији користољубивог мотива (ВС БиХ, Кж. 485/88 од 12.10.1988). Двојица оптужених су покушали да од оштећеног одузму опојну дрогу, тако што су му пришли и пиштољем који је првооптужени држао у руци запријетили да преда дрогу, па када је оштећени покушао да побегне, првооптужени је пуцао у њега и усмртно га. Тиме је првооптужени извршио кривично дјело из чл. 169. ст. 2. у вези са чл. 168. КЗС (тешки случај разбојништва), а другооптужени само кривично дјело разбојништва у покушају (Пресуда ВСС, Кж. 1504/01 од 23.05. 2002).

разбојничке групе, као групе професионалних криминалаца, који уз примјену пријетње, силе и принуде, удружено, у саучесништву врше кривична дјела крађе и пљачке. Уколико таква група успостави одговарајућу криминалну структуру, са подјелом задатака, хијерархијом и другим елементима организационе структуре, што је чест случај, те прецизно планира и припрема криминалне активности (разбојници често користе фактор изненађења, што захтијева детаљне припреме), онда се може говорити о постојању организоване криминалне групе специјализоване за вршење разбојништва. Ако се томе дода мотив разбојништва који се огледа у стицању противправне имовинске користи, што одговара профиту код организованог криминалитета, те остваривање утицаја на јавност и грађане, с обзиром на начин извршења који врло често подразумејева бруталну употребу насиља, онда се може говорити о разбојништву које има одређујуће елементе организованог криминалитета (организованост, предидељеност за вршење кривичних дјела, остваривање профита, утицај на јавност).

ОТКРИВАЊЕ И ДОКАЗИВАЊЕ КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА ОРГАНИЗОВАНОГ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Откривање и разјашњавање¹⁵ организованог насилничког криминалитета је проблем који до сада није довољно истражен. Наиме, ефикасно супротстављање организованом криминалитету, са аспекта криминалистичких метода и средстава, подразумејева више чинилаца. Прије свега, потребно је познавање основних етиолошких и феноменолошких обиљежја и других специфичности организованог насилничког криминалитета. Потребно је сагледати основне узроке организованог насилничког криминалитета и основне облике испољавања у одређеном простору и времену, уважавајући специфичности и друштвене услове датог подручја. Откривање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета заснива се на истраживању и проучавању чињеница које указују на постојање криминалних активности које имају обиљежја организованог насилничког криминалитета или на криминалну организацију као носиоца тих криминалних активности.

Откривање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета је динамичан процес, што зависи од дубине продирања у непознато, и обично започиње стицањем почетних (индицијалних) основа сумње о постојању кривичних дјела организованог насилничког криминалитета или криминалне организације. Због тога је врло 15 Проф. др Владимир Водинелић урадио је студију у којој је анализирао појмове "откривања" и "разјашњавања" кривичних дјела, у којој полази од чињенице да су наведени појмови фундаментални криминалистички појмови који нису разјашњени у свјетској и домаћој криминалистичкој науци. (Водинелић, 1990).

битно идентификовати основне изворе сазнања за кривична дјела организованог насилничког криминалитета и криминалне организације, узимајући у обзир све релевантне факторе¹⁶. Томе треба додати и основне индицијалне чињенице које указују на постојање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета, али и на постојање и дјеловање криминалних организација. У овој фази јавља се оперативни однос који се завршава стицањем већег степена вјероватноће основане сумње¹⁷. Да би се оперативни однос успјешно окончао, врло је битно предузети правовремене мјере и радње по сазнању за кривична дјела организованог насилничког криминалитета. Поред тога, значајна је правилна и правовремена примјена индицијалног метода у откривању кривичних дјела организованог насилничког криминалитета и криминалних организација. Откривањем кривичних

16 Долажење до информација о организованом насилничком криминалитету мора се заснивати на офанзивном прикупљању криминалистичкообавјештајних података о његовим носиоцима, структури, логистици, комуникацији и финансијској бази (Сачић, 2003). Због тога криминалистичке истраге у вези са организованим насилничким криминалом морају бити проактивне (акција умјесто реакције), што значи да треба да се примјењују специјалне истражне технике којима се анулира прикривеност као карактеристика организованог криминала уопште. Управо специфичности и карактеристике организованог насилничког криминалитета детерминишу и основне изворе сазнања за ова кривична дјела, будући да се до сазнања може доћи сазнањем за постојање криминалне организације, сазнањем за припремање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета, сазнањем за вршење кривичних дјела организованог насилничког криминалитета, као и прикупљањем других сазнања која указују да се ради о организованом насилничком криминалитету. Дакле, као основни извори сазнања могу се навести: офанзивно прикупљање криминалистичкообавјештајних података о његовим носиоцима, структури, логистици, комуникацији и финансијској бази; истраге у вези са организованим насилничким криминалом морају бити проактивне (акција умјесто реакције); помјерање фокуса ка криминалном претпољу и спознаја проблема и континуирано организовање стратегијске и планске активности.

17 У овом стадијуму, до изражаја долазе одређене специфичности примјене индицијалног метода при разјашњавању и доказивању организованог насилничког криминалитета. Наиме, у почетним фазама оперативног рада долази се до индиција, не о конкретним кривичним дјелима, већ о појавама, манифестацији безбједносних проблема у локалној заједници, појединим лицима која могу да буду дио структура организованог криминалитета, итд. Ради се о специфичним видљивим знацима и симптомима који би могли указивати да се на неком подручју одвијају активности које спадају у организовани насилнички криминалитет, те о лицима и потенцијалној структури организованог насилничког криминалитета. Нпр. пријављени случајеви пуцњаве, пронађени трагови (чауре, течност која асоцира на крв, итд.), вожња аутом на начин да се угрожава безбједност других у саобраћају, и слично, могу да укажу да се ради о некаквом обрачуну међу лицима која могу имати везе са тим подручјем. Неки од примјера преузети су из Полицијског водича за организовани криминалитет, и то из оног дијела који говори о симптомима организованог криминалитета за полицајце у патроли (Police Guride on Organized Crime, 1976).

дјела, уопште, а самим тим и кривичних дјела организованог насилничког криминалитета, идентификује се кривичноправни однос учиниоца кривичног дела организованог криминалитета (криминалне организације) и државе која има право (и дужност) кажњавања (*ius puniendi*), а који је већ настао извршењем кривичних дјела организованог насилничког криминалитета (Шикман, 2011).

Разјашњавањем кривичних дјела уопште, па тако и организованог насилничког криминалитета, врши се расвјетљавање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета и криминалних организација, објашњавају се везе криминалних организација и криминалних активности организованог насилничког криминалитета, тумаче се начини и средства извршења кривичних дјела организованог насилничког криминалитета и модус операнди криминалних организација, интерпретирају се резултати разјашњавања, и напосљетку изводе се чињенице које имају основ за кривично гоњење и пресуђивање (доказивање у кривичном поступку). Разјашњавање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета остварује се предузимањем криминалистичко оперативно-тактичких мјера и радњи, радњи доказивања и посебних истражних радњи¹⁸. Разјашњавање кривичних дјела организованог насилничког криминалитета, у начелу, започиње постојањем већег степена сумње (основане сумње) да је извршено кривично дјело организованог насилничког криминалитета. У овом стадијуму успоставља се кривичнопроцесни однос, који се развија у процесу примјене кривичнопроцесних норми од отварања истраге па све до доношења правноснажне пресуде у конкретној кривичној ствари или евентуалног обустављања истраге.

18 Радње доказивања и посебне истражне радње представљају законом одређене и регулисане радње усмјерене ка откривању и утврђивању доказа ради расвјетљавања спорних чињеница и околности које су од значаја за законито и правилно рјешавање кривичне ствари. Радње доказивања су, по правилу, репресивног карактера. Оне се, најчешће, предузимају *post delictum* и, по правилу, у фази истраге, што значи да је њихова сврха откривање и расвјетљавање кривичног дјела, а неријетко и прије формалног покретања истраге, с циљем пријављивања дјела и подношења извјештаја надлежним органима, као и прикупљања материјалних и личних доказа, а могу се предузимати и у каснијим фазама кривичног поступка. Радње доказивања су претресање стана, просторија и лица, привремено одузимање предмета и имовине, поступак са сумњивим стварима, испитивање осумњиченог, саслушање свједока, увиђај и реконструкција и вјештачење. Посебне истражне радње којима се обезбјеђују докази, ако се на други начин не могу прибавити или би њихово прибављање било повезано са несразмјерним тешкоћама, јесу: надзор и техничко снимање телекомуникација, приступ компјутерским системима и компјутерско сравњење података, надзор и техничко снимање просторија, тајно праћење и техничко снимање лица, транспортних средстава и предмета који су у вези са њима, коришћење прикривених истражитеља и коришћење информатора, симуловани и контролисани откуп предмета и симуловано давање поткупнине, надзирани превоз и испорука предмета.

ЗАКЉУЧАК

Организовани насилнички криминалитет, као криминални феномен, посебно је карактеристичан због друштвене опасности коју представља, али и због начина испољавања, доминантно насилног карактера. Поред тога, ради се о облику криминалитета који не само да није довољно стручно и научно истражен, већ није ни адекватно заступљен у научним и стручним расправама, у којима доминирају теме попут тероризма, корупције, организованог криминалитета (трговина дрогом, трговина људима, итд.). Због тога ни питања откривања и доказивања организованог насилничког криминалитета нису у потпуности разјашњења. Тако се о организованом насилничком криминалитету скоро и не говори, већ се кривична дјела посматрају појединачно, као нпр. разбојништво, уцјена, изнуда, зеленаштво, итд. Наравно да се ова кривична дјела могу испољавати појединачно, али степен друштвене опасности повећава се њиховим испољавањем на организован начин. Због тога би и криминалистичку методичку откривања и доказивања ових кривичних дјела требало посматрати у том смислу. На тај начин би се криминалистички приступ овим кривичним дјелима знатно унаприједио. Сходно томе, кривична дјела организованог насилничког криминалитета била би третирана као и друга кривична дјела организованог криминалитета, а то би подразумијевало и адекватано кривичноправно и криминалистичко захватање. Тако би се ова кривична дјела прије свега откривала и доказивала коришћењем посебних истражних радњи, а криминалистички приступ би се превасходно базирао на криминалистичкообавјештајном раду и стратешком третирању организованог насилничког криминалитета (криминалистичка стратегија). Исто тако, и даље би било могуће коришћење индиција и индицијалног метода у откривању и разјашњавању ових кривичних дјела, које би у комбинацији са коришћењем посебних истражних радњи и других савремених начина поступања, додатно допринијеле ефикаснијем супротстављању организованом насилничком криминалитету.

ЛИТЕРАТУРА

- Albini, J. (1971). *The American Mafia: Genesis of the Legend*. New York.
- Алексић, Ж.; Шкулић, М.; Жарковић, М. (2004). *Лексикон криминалистике*. Београд: Досије.
- Бошковић, М. (1999). *Криминолошки лексикон*. Нови Сад: Матица Српска.
- Бошковић, М. (2005). *Организовани криминалитет и корупција*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Finckenauer, J. (2001). *O, La Cosa Nostra in the United States*. Washington: International Center, National Institute of Justice.
- Игњатовић, Ђ. (1998). *Организовани криминалитет*. Београд: Полицијска академија.
- Jacobs, J. & Hortis, A. (1998). *New York City As Organized Crime Fighter*. *Law Review, Volume XLII, Numbers 3 & 4*.
- Кривокапић, В. (2005). Криминално организовање, тероризам и мере супротстављања, *Зборник радова "Организовани криминалитет – стање и мере заштите"*. Београд: Полицијска академија.
- Lauryn P. G. (1999). *Cosa Nostra: The Final Chapter?*. *Crime and Justice, Volume 25*.
- Lampe, K. (2001). Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America. *Forum on Crime and Society* 1 (2), p. 99–116.
- Levi, M. (2002). The Organization of Serious Crime. In: Maguire et al, *The Oxford Handbook of Criminology*. Oxford, 878–913.
- Манојловић, Д. (2008). *Криминалистичка аналитика*. Београд: Факултет безбедности.
- Мијаковић, С.; Бајагић, М. (2012). *Организовани криминал и тероризам*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Police Guide on Organized Crime*. (1976). Washington D. C: Government Printing Office.
- Сачић, Ж. (2001). *Организовани криминал – методе сузбијања*. Загреб.
- Шикман, М. (2011). *Организовани криминалитет*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Шкулић, М. (2003). *Организовани криминалитет – појам и кривичнопроцесни аспекти*. Београд: Досије.
- UNDOC. (2004). *United Nations Convention against Transnational Organized Crime*. New York.
- <http://www.unodc.org/documents/treaties/UNTOC/Publications/TOC%20Convention/TOCebook-e.pdf>, приступљено: 22.02.2014.
- Водинелић, В. (1990). *Што је откривање, а што разоткривање кривичног дјела и разоткривање учиниоца*. Студија, Загреб: РСУП Хрватске.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске – ЗКП, *Службени гласник Републике Српске*, број 53/12.

ORGANIZED VIOLENCE CRIME

Ass.prof. Mile Šikman, PhD*

Abstract: Organised violational criminality represents a form of organised criminality whereat violence factor is dominant i.e. which characteristics are brutal and aggressive behaviour of a perpetrator. On the other hand, using the general analysis it can be cognised that some of these criminal acts have high degree of violence when committed. First of all it is about „functional violence“ that enables or facilitates criminal organisation in order to accomplish its goals and some classical criminal acts of the organised criminality. Accordingly, the violence within organised criminality might appear as a form of criminal activity or criminal organisation functioning method. In that context, such perpetration of organised crime criminal acts may represent primary source of its income (basic activity of the criminal organisation), while on the other hand by violational criminality criminal organisations can provide additional sources of their income as well as to protect themselves and confront rival criminal organisations and law officials (judges, prosecutors, policemen etc.). Criminal acts of organised criminality that can be scrutinised are: racket, various forms of aggravated murder, coercion, kidnapping, usury, extortion, ransom, robbery and other criminal acts by which organised crime put some pressure on police officials, jurisdiction and witnesses. Basically violence has been interpreted as use of brutal force within various methods and by different criminal acts execution instruments. An element of the violence, which is immanent to organised criminality during perpetration of criminal acts in order to achieve criminal goals, is its disproportion. Anyway, violence is very frequent characteristic of organised criminality, either we discuss about violent perpetration of criminal activities or use of violence as a method to put the influence towards administration, individuals and other subjects of social control. In this respect we observe detecting and proving organised crime criminal acts characterised dominantly by violence. Detecting and proving organised violational criminality understand totality of different measures, activities and actions which are to be taken, starting from „modus operandi“, criminal act execution instruments, traces and objects, identity identification, analysis of victimisation aspect, main clues related to criminal acts, ending with strategic approach and intelligence and criminalistics' activities in confronting these criminal acts. The paper gives brief phenomenological review of the organised violational criminality and methodology of its detecting and proving.

Key words: organised crime, violational criminality, organised violational criminality, detecting, disclosure, proving.

* Police College, Banja Luka; e-mail: msikman@teol.net

МЕТОДОЛОГИЈА ПРОЈЕКТОВАЊА ПРОГРАМА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА ПРОСВЕТНИХ РАДНИКА ИЗ ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ¹

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214047M

УДК: 351.74/75:371.13

Проф. др Саша Мијалковић*

Апстракт: Изражена динамичност научног знања и иновативност наставног градива и методике извођења наставе у процесу едукације младих у основном и средњем образовању од образовних радника (учитеља, професора, педагога, психолога, директора и помоћника директора) захтева перманентно стручно усавршавање. С тим у вези, поред професионалне, наставно особље неретко има и законску обавезу стручног усавршавања, најчешће кроз учествовање у семинарима стручног усавршавања. То је одлична прилика за упознавање просветних радника са извесним садржајима из области безбедности. Тиме се постижу најмање двоструки ефекти: унапређује се безбедност у школама и безбедност младих, и оплемењују се наставни процес и квалитет знања који ученици стичу. Међутим, проблем је у томе што, осим високообразовних полицијских установа, мали број образовних институција може да понуди семинаре из области безбедности. С тим у вези, у раду је приказана методологија пројектовања програма стручног усавршавања просветних радника и анализарано је искуство реализовања „пионирског“ програма стручног усавршавања радника министарства надлежног за просвету у Републици Србији под називом „Безбедност ученика у школским објектима“, који група наставника Криминалистичко-полицијске академије у Београду успешно реализује од школске 2009/2010. године.

Кључне речи: основно и средње образовање, стручно усавршавање просветних радника, програми стручног усавршавања, безбедност, безбедност у школама, методологија научног истраживања.

* Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд; e-mail: sasa.mijlkovic@kpa.edu.rs

¹ Рад је резултат научноистраживачког пројекта под називом „Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција“. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду, односно Криминалистичко-полицијски универзитет као правни следбеник Академије (2011–2014). Руководилац пројекта је проф. др Саша Мијалковић. Рад је такође резултат интерног научноистраживачког пројекта Криминалистичко-полицијске академије (универзитета) под називом „Национална безбедност Републике Србије и безбедносне интеграције“. Руководилац пројекта је проф. др Младен Бајагић.

УВОД

Професионално бављење васпитно-образовним радом је велика привилегија, и још већа одговорност. Наиме, просветни радници имају задовољство да раде са младима, да им преносе знања и припремају их за будући професионални ангажман, али и за живот. Истовремено, суочавају се са многим организационим проблемима у извођењу наставе (лоши материјално-технички услови рада) и личним проблемима ученика, у чијем отклањању неретко лично учествују. Најзад, пропусти у извођењу наставе могу да имају штетне последице по даље школовање, запослење, па и будући живот ученика. Ако се томе дода и велика динамичност науке, наставног градива и методике извођења наставе у основном и средњем образовању, и морална обавеза да се стално прате и усвајају поменуте новине, јасна је одговорност коју собом носи бављење просветним радом.

Осим моралне и професионалне, стручно усавршавање просветних радника је неретко и законска обавеза. С тим у вези, од просветних радника се захтева да учествују у разним програмима стручног усавршавања, а неретко су ти захтеви прописани у виду стандарда (врста стручног усавршавања, број сати усавршавања током конкретног временског интервала итд.). Тако просветни радници присуствују семинарима стручног усавршавања, конгресима, конференцијама, саветовањима, округлим столовима, трибинама, али и учествују у научноистраживачким пројектима и пројектима који се реализују на терену (локална заједница, град, република) итд.

Семинаре стручног усавршавања неретко могу да изводе само образовне и истраживачке установе чији је програм стручног усавршавања акредитовало стручно тело министарства надлежног за просвету. То је одлична прилика за упознавање просветних радника са извесним садржајима из области безбедности. Тиме се постижу најмање двоструки ефекти: унапређује се безбедносна култура младих (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2013: 43)², а тиме и безбедност у школама, и оплемењују се наставни процес и квалитет знања који ученици стичу. Осим тога, промовише се и високообразовна установа која изводи програм стручног усавршавања, што доприноси повећавању заинтересованости ученика за студирање у тој високообразовној установи.

Међутим, осим високообразовних полицијских установа, мали број образовних институција може да понуди семинаре из области

2 Безбедносна култура је скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности, испољених као понашање и процес, о потреби, начинима и средствима заштите личних, друштвених и међународних вредности од свеколиког угрожавања.

безбедности. То је управо прилика за Високу школу унутрашњих послова да, као елитна високошколска установа у области безбедносних, криминалистичких и полицијских наука, покрене серију програма стручног усавршавања у Републици Српској. С тим у вези, у раду је дат осврт на методологију пројектовања програма стручног усавршавања просветних радника у области безбедности. Операционализација изнетих навода и смерница извршена је приказивањем и анализирањем искустава у реализовању „пионирског“ програма стручног усавршавања радника министарства надлежног за просвету у Републици Србији под називом „Безбедност ученика у школским објектима“, који група наставника Криминалистичко-полицијске академије у Београду успешно реализује од школске 2009/2010. године.

ПРОЈЕКТОВАЊЕ СЕМИНАРА СТРУЧНОГ УСАВРШАВАЊА ПРОСВЕТНИХ РАДНИКА ИЗ ОБЛАСТИ БЕЗБЕДНОСТИ

Приликом пројектовања програма стручног усавршавања просветних радника из области безбедности, ваља обратити пажњу на више ствари.³ Пре свега, наслов (назив) програма мора да буде методолошки правилно постављен, али и довољно атрактиван да привуче пажњу потенцијалних слушалаца. У том смислу, морао би да буде кратак, јасан, конкретан и недвосмислен, али и да се односи на безбедносне проблеме са којима се просветни радници интензивно сусрећу. Извор идеја за одабир тема могу да буду медијски садржаји, полицијска саопштења, извештаји министарства надлежног за просвету или научна и стручна литература (Стајић, Мијалковић, Станаревић, 2006; Ђурић, 2007). Такође, требало би да се „уклапа“ у стандардну класификацију наставних области и области рада у основним и средњим школама.

Веома је важно и ко је реализатор семинара и ко су извођачи тема. Потенцијални полазник програма стручног усавршавања ће се вероватно пре одредити за реализатора који је познат као компетентан и који гарантује квалитет, него за некога кога не познаје или је познат као неко коме квалитет није приоритет. Стога су веома значајне информације о научној и стручној компетентности реализатора семинара и излагача тема. То значи да је установа која издаје сертификате о стручном усавршавању референтна за научну и наставну област којој припадају теме семинара, односно да има искуства у реализовању истоврсних или сличних пројеката и семинара. Такође, важно је да излагачи имају

³ Одличан пример препорученог садржаја пројекта програма стручног усавршавања је Формулар за пријављивање програма стручног усавршавања Завода за унапређивање васпитања и образовања министарства у Влади Републике Србије које је надлежно за просвету. http://www.zuov.gov.rs/novisajt2012/CPRZO_uputstva_formulari.html.

научне референце (образовни профил, избор у релевантно наставно или истраживачко звање, ауторства научних радова из предметне области, учествовање у реализовању истоврсних семинара, истраживања и пројеката) за извођење теме семинара. Зато би, уз кратку биографију излагача и податке о реализатору семинара, било одлично да се прикажу и сајтови званичних институција на којима се ови наводи могу проверити или добити шире информације, као и начини контактирања (имејл, број телефона или факса, адреса).

Даље, један од разлога због којих ће потенцијални полазници одабрати семинар јесу и општи и специфични циљеви семинара. Општи циљеви се односе на генерални, шири и посредни допринос семинара безбедносној пракси, док се посебни циљеви односе на конкретне доприносе решавању одређених безбедносних проблема. Циљеви семинара повезани су са извесним циљним групама којима су програми стручног усавршавања генерално и намењени, па је и то значајан критеријум за њихов одабир. Уз циљеве, неопходно је нагласити и очекиване ефекте програма стручног усавршавања, који се односе на конкретне користи од слушања семинара, као и потребе безбедносне праксе на које семинар конкретно одговара.

У представљању програма стручног усавршавања било би умесно да се нагласе методе, технике и облици рада, као и динамика реализовања програма. То потенцијалним слушаоцима омогућава припрему за учествовање на семинару, али и планирање других (службених и приватних) активности (Педагошки лексикон, 1996: 475; Мијалковић и Мијалковић, 2008: 59–70).

Такође, у нацрту пројекта семинара ваља нагласити и поступке праћења и вредновања реализације програма (иницијално и финално тестирање, анкетање, интервјуисање учесника семинара), поступке праћења и вредновања ефеката програма (накнадно тестирање, анкетање и интервјуисање учесника семинара; иницијално и финално тестирање, анкетање и интервјуисање ученика којима су учесници семинара пренели извесна знања која су стекли на семинару), као и поступке за обезбеђивање одрживости програма (примедбе, критике и препоруке за унапређење квалитета програма), како би учесници семинара унапред знали своје активности, дужности и права.

Програми стручног усавршавања би требало да се заснивају на извесним научним сазнањима и практичним искуствима. У погледу научних сазнања, важно је да се узму у обзир резултати научних истраживања која су спроведена о темама које се обрађују током семинара, научна и стручна литература. Иако нису научна литература, законски и подзаконски прописи и струковни стандарди су такође важни за реализовање семинара.

Што се тиче практичних искустава, било би одлично да се семинар заснива на резултатима истоврсних или сличних практичних пројеката који су раније спровођени у локалној заједници, на регионалном или националном нивоу, односно у иностранству.

Приликом аплицирања за лиценцирање програма стручног усавршавања просветних радника, излагачи тема подносе и писану изјаву којом се обавезују да ће учествовати у реализовању програма стручног усавршавања, а неретко и оверену изјаву о оригиналности програма.

У нацрту програма стручног усавршавања важно је нагласити и који су радни материјали предвиђени за реализовање програма (књиге, научни и стручни радови, прописи и стандарди, Power Point презентације, брошуре, слике и шеме и сл.), које радне материјале добијају учесници семинара, као и која се техничка опрема користи за реализовање програма (рачунари са DVX и DVD читачем, пројектор, платно – „видео бим“, графоскоп, лабораторија и сл.).

Веома важни критеријуми одабира семинара од стране потенцијалних слушалаца јесу и трајање и цена похађања семинара по учеснику. Искуство показује да се чешће слушају семинари који трају дужи број радних сати, односно они који имају нижу цену партиципације учесника. У том смислу, најбоље је уравнотежити ове критеријуме, односно да трајање семинара буде дуже, а цена нижа.

Ради промовисања програма стручног усавршавања, било би корисно да се направи кратак резиме семинара, у који ће се унети основни подаци о семинару (назив програма са каталошким бројем, назив и адреса институције која реализује програм, аутор, координатор и излагачи тема – име и презиме, адреса, број телефона, факс, имејл – циљеви програма, теме које се обрађују, циљна група, трајање програма у сатима и данима, број учесника у групи, цена програма по учеснику или по групи и шта је у цену урачунато). Аналогно томе, добро је направити агенду (распоред активности са сатницом) семинара. Ови документи не би требало да прелазе обим једне стране формата А4, јер би сваки дужи текст смањило пажњу и заинтересованост потенцијалних полазника семинара.

Најзад, изузетно је значајна и препорука (или писана рецензија) релевантне установе или референтног истакнутог научног радника за семинар, којом се додатно потврђује квалитет семинара.

СТУДИЈА СЛУЧАЈА: СЕМИНАР „БЕЗБЕДНОСТ УЧЕНИКА У ШКОЛСКИМ ОБЈЕКТИМА“

У циљу унапређења квалитета наставног процеса, министарство надлежно за просвету у Републици Србији прописало је стандард по коме су просветни радници дужни да на петогодишњем нивоу

имају најмање 120 радних сати стручног усавршавања.⁴ С тим у вези, наставници разредне наставе, наставници предметне наставе у основним школама и гимназијама, наставници општеобразовних и стручних предмета у средњим стручним школама и уметничким школама, наставници у школама за образовање ученика са сметњама у развоју, наставници у школама за образовање одраслих, васпитачи у предшколским установама, медицинске сестре – васпитачи, васпитачи у домовима ученика, стручни сарадници у предшколским установама и школама, сарадници – педагошки асистенти и помоћни наставници, директори и помоћници директора дужни су да похађају семинаре стручног усавршавања у трајању од најмање 100 радних сати, као и да најмање 20 сати учествују на одобреним стручним скуповима. Циљ стручног усавршавања је развијање компетенција просветних радника у 4 области: ужа стручна област, предмет и методика наставе; поучавање и учење; подршка развоју личности детета и ученика, и комуникација и сарадња (Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја, 2011). Просветни радници су дужни да се најмање 16 сати стручно усавршавају у свакој од ових области.

Просветни радници су дужни да похађају семинаре стручног усавршавања који су акредитовани код министарства надлежног за просвету. Листу акредитованих семинара са подацима о ауторима и извођачима програма стручног усавршавања, општим и специфичним циљевима семинара, циљном групом, бројем сати стручног усавршавања, компетенцијама које се стичу семинаром и кратким прегледом садржаја који се обрађују и активностима које се изводе на семинару, министарство надлежно за просвету за сваку школску годину публикује у виду каталога програма сталног стручног усавршавања просветних радника (Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2012/2013. и 2013/2014, 2012). Доказ стручног усавршавања је оверено уверење о савладаном програму стручног усавршавања које издаје институција која је реализатор семинара. Поред података о реализатору и учеснику семинара, у уверење се уписују подаци о семинару (назив, каталогски број, време, место и трајање семинара).

Избор семинара је олакшан и тиме што су сви семинари разврстани по *приоритетним областима којима припадају* (П1 – превенција насиља, злостављања и занемаривања; П2 – превенција дискриминације; П3 – инклузија деце и ученика са сметњама у развоју и деце и ученика из друштвено маргинализованих група и индивидуални образовни план; П4 – комуникацијске вештине; П5 – учење да се учи и развијање мотивације

⁴ Члан 28 Правилника о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача, стручних сарадника и директора, *Службени гласник РС*, бр. 13/2012 и 31/2012. О семинарима стручног усавршавања видети и на сајту Завода за унапређивање васпитања и образовања: www.zuov.gov.rs.

за учење; П6 – јачање професионалних капацитета запослених, нарочито у области иновативних метода наставе и управљања одељењем; П7 – сарадња са родитељима, ученицима и ученичким парламентима и П8 – информационо-комуникацијске технологије), односно по *ужим наставним и радним областима* (библиотекарство, васпитни рад, друштвене науке, здравствено васпитање, информатика, математика, образовање деце са посебним потребама, образовање и васпитање на језицима националних мањина, општа питања наставе, предшколско васпитање и образовање, природне науке, средње стручно образовање – стручни предмети, српски језик и књижевност, страни језик, уметности, управљање и руковођење, физичко васпитање и програми које је одобрио Педагошки завод Војводине).

Сматрајући да стручном усавршавању просветних радника у Републици Србији недостају садржаји из области безбедности, а под утиском очигледне потребе за унапређењем безбедности младих, група наставника Криминалистичко-полицијске академије од школске 2009/2010. године успешно и запажено реализује програм стручног усавршавања под називом „Безбедност ученика у школским објектима“. Семинар траје 16 сати. У Каталогу је распоређен у наставној области *здравствено васпитање*, као семинар којим се стиче *компетенција за ужу стручну област, приоритетне области 1 и 7* (П1 – превенција насиља, злостављања и занемаривања; П7 – сарадња са родитељима, ученицима и ученичким парламентима). Реализатор семинара је Криминалистичко-полицијска академија у Београду, која издаје уверење о савладаном програму стручног усавршавања.⁵

Одржавање семинара, које иницира конкретна школа у Србији, мора претходно да се најави преко званичног сајта Завода за унапређивање образовања и васпитања (<http://zuov.rs/programi1/pajava/>).

Општи циљ овог семинара је непосредно развијање безбедносне културе наставног особља, стручних сарадника и чланова управа школа, као и њихових едукативних квалификација из области безбедности, а посредно и ученика и њихових родитеља, што би резултирало унапређењем укупног стања безбедности у школским објектима, а тиме и безбедности ученика.

Специфични циљеви програма јесу: стручно усавршавање наставног особља, стручних сарадника и чланова управа школа за благовремену и правилну идентификацију најчешћих ризика и претњи по личну и имовинску безбедност ученика; развијање њихових способности за правовремено реаговање на идентификовани проблем; њихово стручно усавршавање за едукацију младих о савременим претњама безбедности појединца и механизмима за унапређење личне безбедности; њихово

5 Аутор програма и руководилац семинара је проф. др Саша Мијалковић.

уознавање са надлежностима локалних и државних органа и могућностима сарадње на пољу унапређивања безбедности ученика у школским објектима; унапређење менаџерских способности чланова школских управа за креирање и спровођење мера и програма превенције угрожавања безбедности ученика у школским објектима; уознавање ученика са најзаступљенијим безбедносним проблемима са којима се могу сусрести у школским објектима и начинима поступања у таквим ситуацијама.

Очекивани ефекти семинара су бројни. Наиме, претпоставља се да ће се после семинара унапредити безбедносна култура циљне групе, чиме ће се допринети: повећању броја просветних радника са развијенијим способностима идентификације и ефикасног решавања савремених безбедносних проблема младих, који се манифестују и у школским објектима; успешној превенцији безбедносних проблема, спречавањем развоја проблема, односно успешном проактивном деловању ефикаснијим заустављањем наступања штетних последица у ситуацијама када се безбедносни проблем развио; ефикаснијем отклањању наступелих штетних последица угрожавања безбедности у школским објектима; едукацији младих да сами идентификују безбедносни проблем, успешно га спрече и избегну његове деструктивне ефекте, као и да алармирају надлежне службе и тела; стварању услова за изградњу шире платформе унапређења безбедности у школама ангажовањем и успешним координирањем активности више субјеката владиног и невладиног сектора; свеукупном унапређењу безбедности у школама и безбедности младих.

У погледу *друштвених – практичних потреба*, програм „Безбедност ученика у школским објектима“ одговара: потребама унапређења безбедности младих и безбедности у школским објектима; потребама стручног усавшавања просветних радника у области етиологије, феноменологије, превенције и сузбијања савремених безбедносних проблема младих, као и потребама едукације младих о начинима унапређења личне безбедности и безбедности свог окружења.

Криминалистичко-полицијска академија у Београду је правни следбеник Полицијске академије и Више школе унутрашњих послова, јединих високошколских образовних и научноистраживачких установа у области криминалистичких и полицијско-безбедносних наука у Србији, које су традиционално едуковале кадрове за потребе Министарства унутрашњих послова Републике Србије, али и других служби безбедности. Стога је и неспорна компетенција Криминалистичко-полицијске академије да реализује овај семинар.

Наиме, проблематика безбедности младих се у оквиру студијских програма Академије изучава кроз више наставно-научних дисциплина, пре свега у оквиру предмета: Социологија са социјалном патологијом, Криминологија, Малолетничка делинквенција, Виктимологија,

Национална безбедност, Криминалистика-методика, Кривично-процесно право, Организовани криминал итд.

Академија је акредитована за научноистраживачки рад, и реализовала је више научних пројеката министарства надлежног за науку (нпр., *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета, Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*), али и интерних пројеката (нпр., *Насиље у школама и његово спречавање и сузбијање*), у оквиру којих су се, у доброј мери, истражили и безбедносни проблеми младих (<http://www.kpa.edu.rs/cms/nauka/projekti>).

И излагачи планираних тема су такође референтни. Наиме, аутор овог семинара и излагачи тема су учествовали у реализовању више научних и практичних пројеката министарства које је надлежно за просвету у Републици Србији и Факултета безбедности Универзитета у Београду (*Учењем до безбедности, 2005–2006*), министарства надлежних за просвету и унутрашње послове (*Школски полицајац*) итд. Део излагача има богато радно искуство у министарствима надлежним за просвету и унутрашње послове. Осим тога, сви излагачи су аутори више монографија, уџбеника и научних радова у којима се обрађује проблематика безбедности младих (Мијалковић, 2011: 157–183).

Садржаји који се презентују и активности које се изводе на семинару сврстане су у четири теме, у оквиру којих се обрађује више садржаја:

1. *Досадашња искуства и напори на пољу унапређивања безбедности ученика у школским објектима*: стање безбедности у школама према подацима министарства надлежног за просвету; активности министарства надлежног за просвету на пољу унапређења безбедности ученика у школским објектима (пројекат Школски полицајац; пројекат Школа без насиља; пројекат Учењем до безбедности – Безбедносна култура младих); остале активности, мере, програми и пројекти; надлежност и овлашћења школа у области унапређења безбедности ученика у школским објектима; могућности школа да креирају механизме за развијање: опште толеранције; толеранције према мањинским групама (националним мањинама, избеглицама, интерно расељеним лицима, особама са инвалидитетом и хомосексуалцима); етничке, верске, расне и полне равноправности; ненасилних метода решавања конфликта између ученика; физичке заштите имовине ученика итд.;

2. *Доминантни облици угрожавања безбедности ученика у школским објектима*: најзаступљенији дисциплински преступи ученика (угрожавања имовинске и здравствене безбедности и моралног интегритета ученика и наставника итд.); социјалне девијације (алкохолизам, наркоманија, сексуалне девијације, самоповређивање и самоубиставо); прекршаји (првенствено против јавног реда и мира: насилничко понашање;

непристојно, безобзирно и дрско понашање; свађа и вика; употреба пиротехничких средстава; проституција и сл.); *кривична дела* (појаве угрожавања безбедности имовине: крађе, разбојничке крађе, изнуде, оштећења туђих ствари; угрожавања физичке безбедности, односно телесног интегритета: лаке и тешке телесне повреде и слични акти насиља који могу узроковати трајно оштећење људског организма, па и смрт; угрожавајуће појаве у вези са оружјем и муницијом: илегално поседовање експлозивних направа и оружја, најчешће ватреног; угрожавање опште сигурности: пуцање из ватреног оружја; угрожавање достојанства личности и морала: блудне радње, силовање, сексуално узнемиравање и уцењивање; корупција и злоупотреба службеног положаја од стране наставног особља; деловање деструктивних секти: убиства, наносење телесних повреда, навођење на самоубиство и самоповређивање и други деликти; *ванредне ситуације и догађаји са великим степеном друштвене опасности*: безбедност у школама у условима техничко-технолошких и природних несрећа: пожари, поплаве, земљотреси; масовно угрожавање здравствене безбедности ученика; школе као мете организованог криминала и терориста; безбедност ученика у школским објектима током ванредног и ратног стања и *безбедност ученика на ненаставним активностима*: безбедност ученика приликом реализовања излета, екскурзија, студијских путовања и посета, прослава матурских вечери и безбедност у саобраћају;

3. *Субјекти очувања и унапређивања безбедности ученика у школским објектима*: ученици (безбедносна култура, дисциплина и самоорганизовање); наставно особље (самоедукација, едукација ученика, посредовање у решавању конфликта и проблема); стручне и специјализоване школске службе (директор и заменик директора, педагошко-психолошка служба, наставно веће); системи физичко-техничког обезбеђења школе (сопствени и ангажовани системи); родитељи (релације: родитељ–ученик; родитељ–школа и ученик–родитељ–школа); субјекти националног система безбедности и друге владине организације (првенствено полиција, инспекције и правосудни органи); субјекти локалне заједнице (општински органи, социјалне службе, здравствени центри); привредне, невладине и друге организације (првенствено медији); улога наставника, стручних сарадника и управе школе у координирању сарадње наведених субјеката и

4. *Менаџмент унапређивања безбедности у школама – студија случаја „Звездара“*: формирање Одбора за безбедност у школи; креирање визије безбедне школе; анализа безбедносних ризика и претњи у школи; ревизија пројектоване визије безбедне школе; избор адекватне стратегије за унапређење безбедности у школи, израда планова за њену реализацију и њена имплементација (Стратегија спречавања појава угрожавања; Стратегија покушаја посредовања; Стратегија правних

средстава; Програми за сузбијање беса; Школски центар Сигурне школе); упознавање јавности са стратегијом и плановима за унапређење безбедности у школи; оцена ефикасности рада Одбора за безбедност у школи и постојеће стратегије и планова за унапређење безбедности у школи на основу конкретних учинака и ревизија њиховог састава, односно садржаја и полазне премисе и методологија израде модела за унапређење безбедности у школама.

Осим излагања наведених тема, у оквиру семинара се изводе и три „радионице“. Прва радионица је посвећена изради модела реаговања ученика и наставника на конкретан безбедносни проблем који се одвија у школским објектима. Овде се симулирају три ситуације: проналазак ватреног оружја, експлозивне направе или дроге; доношење тешке телесне повреде ученику као последица насилничког понашања и разбојништва, као и случајеви сексуалног узнемиравања, покушаја силовања и силовања.

У оквиру друге радионице се израђују модели сарадње школе са субјектима државног и недржавног сектора безбедности у решавању конкретних безбедносних проблема који се одвијају у школским објектима. Ови модели сарадње се односе на све три проблемске ситуације које су симулиране у оквиру прве радионице.

Најзад, у оквиру треће радионице се израђује нацрт модела унапређења безбедности у школи у којој ради циљна група.

Иницијалном и завршном тестирању просветних радника посвећено је по пола радног сата.

У погледу метода, техника и облика рада, семинар се изводи вербално-демонстративним, илустративним и интерактивним методом, фронталним, индивидуално-групним и радиониичарским обликом рада. Програм је прилагођен групама за које је креиран: односи се на свакодневна (прошла, садашња и могућа) искуства просветних радника, као и на актуелне домете домаће и иностране безбедносне теорије и праксе, чије је презентовање прилагођено стручном профилу просветног радника у Србији.

Обавезе реализатора семинара према министарству надлежном за просвету јесу велике.⁶ Када је реч о поступцима праћења и вредновања реализације програма, тј. проверавања нивоа усвојеног знања, учесници семинара се иницијално (на почетку семинара) и финално (на крају семинара) тестирају. Предмет тестирања су знања о садржајима који се излажу на семинару. Разлика у квалитету и нивоу знања показатељ је нивоа знања усвојеног на семинару.

Осим тога, Завод за унапређивање образовања и васпитања је

⁶ Детаљно објашњење о обавезама према Заводу у вези са одобреним програмима стручног усавршавања могу се преузети на адреси http://www.zuov.gov.rs/novisajt2012/CPRZO_uputstva_formulari.html.

прописао типски упитник за учеснике семинара. Осим личних података и података о запослењу, учесници семинара оцењују и квалитет семинара и реализатора давањем одговора на питања о: остварености дефинисаних циљева семинара; степену реализованости тема/садржаја предвиђених програмом; ефикасности метода, техника и облика рада на семинару; степену узимања у обзир претходних знања и искустава учесника у реализовању семинара; поштовању предвиђене сатнице одржавања семинара; томе да ли ће похађање овог семинара помоћи учеснику да унапреди сопствени рад; јасности и разумљивости излагања водитеља; томе да ли водитељи семинара дају повратне информације на питања учесника; условима за рад (простору, техничкој подршци); доприносу целокупне организације успешној реализацији семинара и о начину добијања информација о одржавању семинара. Учесницима је остављена могућност и да искажу додатна запажања и предлоге.

За праћење и вредновање ефеката програма стручног усавршавања користи се анкетање учесника семинара. То је најбоље учинити пола године или годину дана по окончању семинара (после завршетка једног наставног полугодишта или школске године). Резултати анкетања користе се за кориговање семинара новим садржајима у оквиру постојећих тема или новим темама. Такође, обучени наставници тестирају своје ученике иницијалним тестом, спроводе едукацију, изводе радионичарски рад, завршни тест и евалуацију коју архивирају и достављају реализатору семинара.

Најзад, руководилац семинара је дужан да министарству за просвету поднесе извештај о одржаном семинару у писаном и у електронском облику.⁷ Писани извештај се подноси на типском обрасцу у који се уписују: каталoшки број програма, назив програма, место и општина одржавања семинара, име и презиме излагача тема на семинару, датум одржавања семинара, запажања о реализованом семинару (шта су, по мишљењу излагача, добре стране семинара који је реализован; проблеми и тешкоће у реализовању семинара), укупан број учесника семинара, списак учесника семинара са личним подацима (име и презиме, матични број грађана, шифра радног места, установа у којој је лице запослено, место седишта установе запослења и својеручни потпис учесника као доказ да је присуствовао семинару), потписи извођача семинара и печат установе – реализатора семинара. Као прилог овом извештају (који се шаље поштом) шаљу се и типски упитници које су попуњавали учесници семинара.

Осим тога, руководилац семинара министарству које је надлежно за просвету подноси и електронски извештај у Excel формату. У њега је неопходно унети све податке који се претходно уносе у писани извештај о одржаном семинару, као и све податке које су учесници семинара

⁷ Форма оба извештаја може се преузети са сајта: <http://www.zuov.gov.rs/uputstva/>.

попунили у типским упитницима за учеснике семинара. Овај извештај се електронском поштом шаље министарству које је надлежно за просвету.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Динамична реалност савременог образовног процеса од просветних радника захтева континуирани развој научне референтности и професионалних компетенција. С тим у вези, поред моралне обавезе самообразовања, просветни радници имају и законску обавезу стручног усавршавања. Међу облицима стручног усавршавања доминирају програми – пројекти стручног усавршавања. Они се тематски превасходно односе на наставне садржаје и припадају наставним дисциплинама које се изучавају у основном и средњем образовању, где програма из области безбедности готово и да нема. Управо је то прилика за Високу школу унутрашњих послова да, по узору на Криминалистичко-полицијску академију у Београду, пројектује и акредитује такве програме стручног усавршавања за просветне раднике Републике Српске.

Пројектовање програма стручног усавршавања је сложен процес. Осим што захтева компетентност аутора и излагача тема, компетентност установе-реализатора програма, програм мора да буде посвећен актуелној безбедносној теми, научно и друштвено оправдан и користан и практично ефектан. Осим тога, мора да задовољи и извесне техничко-методолошке стандарде које поставља стручно тело министарства за просвету, које и даје акредитацију семинару.

Аналогно Заводу за унапређивање образовања и васпитања у Републици Србији, постоји и Републички педагошки завод Републике Српске (<http://www.rpz-rs.org/jezik/lat>). Такође, Законом о основној школи (Службени гласник Републике Српске, број 38/2004) и Законом о средњој школи (Службени гласник Републике Српске, број 38/2004) предвиђа се обавеза стручног усавршавања просветних радника. Најзад, Правилником о стручном усавршавању, оцјењивању и напредовању васпитача, наставника, стручних сарадника и директора у предшколским установама, основним и средњим школама и домовима Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, број 78/2006) просветни радници се обавезују на стручно усавршавање (члан 2), које се може реализовати кроз семинаре (члан 6). У том смислу, Висока школа унутрашњих послова би, у сарадњи са Педагошким заводом Републике Српске, могла да организује и реализује семинаре стручног усавршавања просветних радника. Ови семинари би у почетку могли да буду конципирани по угледу на приказани семинар који реализује Криминалистичко-полицијска академија.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђурић, С. (2007). (приређивач): *Безбедносни ризици у школама – модели откривања и реаговања*. Београд: Факултет безбедности.
- Завод за унапређивање васпитања и образовања – Центар за професионални развој запослених у образовању (2012). *Каталог програма сталног стручног усавршавања наставника, васпитача и стручних сарадника за школску 2012/2013. и 2013/2014*. Београд.
- Мијалковић, М.; Мијалковић, С. (2008). Методи и средства васпитања и образовања младих у функцији развијања безбедносне културе и превенције криминала. *Безбедност*, бр. 1–2, Београд, Министарство унутрашњих послова Републике Србије.
- Мијалковић, С. (2011). *Безбедност у школама, Насиље у школама и његово спречавање и сузбијање*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Стајић, Љ.; Мијалковић, С.; Станаревић, С. (2006). *Безбедносна култура младих – како безбедно живети*. Београд: Драганић.
- Стајић, Љ.; Мијалковић, С.; Станаревић, С. (2013). *Безбедносна култура*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.
- Стандарди компетенција за професију наставника и њиховог професионалног развоја. (2011). Београд: Завод за унапређивање васпитања и образовања – Центар за професионални развој запослених у образовању.
- Завод за издавање уџбеника и наставних средстава. (1996). *Педагошки лексикон*. Београд.
- Закон о основној школи, *Службени гласник Републике Српске*, број 38/2004.
- Закон о средњој школи, *Службени гласник Републике Српске*, број 38/2004.
- Правилник о сталном стручном усавршавању и стицању звања наставника, васпитача, стручних сарадника и директора, *Службени гласник РС*, бр. 13/2012 и 31/2012.
- Правилник о стручном усавршавању, оцјењивању и напредовању васпитача, наставника, стручних сарадника и директора у предшколским установама, основним и средњим школама и домовима Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 78/2006.
- <http://www.kpa.edu.rs/cms/nauka/projekti>.
- <http://www.rpz-rs.org/jezik/lat>.
- <http://www.zuov.gov.rs>.
- http://www.zuov.gov.rs/novisajt2012/CPRZO_uputstva_formulari.html.
- http://www.zuov.gov.rs/novisajt2012/CPRZO_uputstva_formulari.html.

<http://www.zuov.gov.rs/uputstva/>.

<http://zuov.rs/programi1/najava/>.

DESIGN METHODOLOGY ON PROFESSIONAL TRAINING PROGRAMS FOR EDUCATIONAL WORKERS IN THE FIELD OF SECURITY⁸

Sasa Mijalkovic, PhD*

Abstract: The dynamics of scientific knowledge and innovative teaching materials and teaching methods in the process of education of young people in primary and high educational system (by teachers, professors, psychologists, directors and assistant directors) require continuous professional development. In this regard, in addition to professional commitments academic staff often has a legal obligation of professional development, mainly through participation in professional development courses. This is a great opportunity to get to know teachers with certain features related to security. This would lead to at least double benefit: it would improve security in schools and youth safety, and it would enrich the learning process and the quality of knowledge that students acquire. However, the problem is that except for higher educational police institutions a small number of educational institutions may offer courses and trainings in the field of security. In this regard, the paper analyzes experience of carrying out “pioneer” project on the vocational training of workers of the Ministry responsible for education in the Republic of Serbia entitled “Students’ safety in school buildings,” which has been successfully implemented since the academic year 2009 / 2010 by a group of teachers from the Academy of Criminalistics and Police Studies in Belgrade.

Keywords: primary and high education, professional development of teachers, professional development programs, safety, security in schools, the methodology of scientific research.

* Associate Professor National Criminalistics and Police University, Belgrade, Serbia; e-mail: sasa.mijlkovic@kpa.edu.rs

⁸ This paper is the result of conducting scientific research project entitled *Development of institutional capacity, standards and procedures in fighting organized crime and terrorism in the terms of international integrations*. Project is funded by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia (No. 179 045), managed by the *National Criminalistics and Police University* in Belgrade (2011-2014). The project manager is Saša Mijalković, Ph.D, Assistance Professor. The paper is also the result of conducting scientific research project entitled *National Security of the Republic of Serbia, and security integration*, managed by the *National Criminalistics and Police University* in Belgrade. The project manager is Mladen Bajagić, Ph.D, Assistance Professor.

Др Горан Амиџић*
Драган Митровић**

Апстракт: Глобалне структуралне неједнакости за посљедицу могу имати масовно осјећање депресије, опши пораст несигурности и страха од губитка животних шанси и друштвене маргинализације. Најтежи облици криминалитета, попут организованог и насилничког, најзаступљенији су у друштвима са великим социјалним разликама, као и друштвима са високом стопом сиромаштва и незапослености. Неједнакост у приступу политичкој и свакој другој моћи, образовању, здравственој њези и правној заштити, карактеристични су облици структуралног насиља које је обично невидљиво и извире из саме друштвене структуре која предодређује положај људи сходно њиховим економским, етничким, полним, културолошким или политичким обиљежјима. Пораст сиромаштва, незапослености и аномије увећава конкуритивност између људи, умањује солидарност, разара социјалну кохезију и нормативни систем. Стање друштвене дезорганизације карактерише не само распад неформалног система вриједности и облигација, већ и слабљење формалног система, што ствара услове за продуковање још веће дезорганизације која исходи све већим стопама криминалитета и укупног нивоа насиља у друштву. Због дуге традиције и релативне стабилности, структуралне неједнакости се манифестују и виде као “нормалан” поредак ствари, рационализован моћним културолошким дефиницијама које се трансмитују са генерације на генерацију, што им омогућава да вјечно опстају. Социјалне напетости и слабо друштвено регулисана социјална конкуренција производе један посебан облик насиља који се зове структурално насиље. То је насиље које настаје као посљедица материјалне осујећености, друштвене инфериорности, осјећаја личне неадекватности појединаца, лоше социјалне промоције широких слојева и група становништва. Зато и није изненађење да се они чије су животне шансе истопљене, а то су великим дијелом млади, одлучују и на насиље и криминалитет као пут личног, али и (само)деструктивног испољавања.

Кључне ријечи: друштвена неједнакост, сиромаштво, криминалитет, савремено друштво

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, Е-mail: goran.amidzic@education.muprs.org

** Дирекција за координацију полицијских тијела, Сарајево, Е-mail: drmitrovic@blic.net

СТРУКТУРАЛНО НАСИЉЕ

Концепција структуралног насиља је данас једна од најразвијенијих социолошких концепција о факторима криминалитета, која у суштини представља дио теорије о поријеклу агресивног испољавања из фрустрација, али инсистира на социјалној структури као њиховом примарном изворишту. Под структуралним насиљем подразумева се свако угрожавање људских потенцијала економском или политичком структуром (Galtung, 1969). Неједнакост у приступу политичкој и свакој другој моћи, образовању, здравственој њези и правној заштити, карактеристични су облици структуралног насиља које је обично невидљиво и извире из саме друштвене структуре; она предодређује положај људи сходно њиховим економским, етничким, полним, културолошким или политичким обиљежјима. Због дуге традиције и релативне стабилности, структуралне неједнакости се манифестују и виде као „нормалан“ поредак ствари, рационализован моћним културолошким дефиницијама које се трансмићују са генерације на генерацију, што им омогућава да вјечно опстају (Gramberg, 2000). Као и директно, структурално насиље такође производи патњу и страдања људи, само спорије и разорније, сиромаштво је у снажној корелацији са високом смртношћу новорођенчади, инфективним болестима и кратким просјечним животним вијеком.

Веза између структуралног и директног (бихевиоралног) насиља је позитивна и снажна: они који су хроничне жртве структуралног насиља, окрећу се директном насиљу; насиље је одговор људи који се осјећају понижено и одбачено, инфериорно и неадекватно, а структурално насиље управо појачава таква осјећања. Gil одређује бихевиорално насиље као реактивно, изазвано структуралним насиљем посредством стреса и фрустрација: породично насиље је производ тог процеса, будући да је породица мјесто гдје се „пражњење“ може обавити без пунитивних санкција које иначе пријете уколико се оно врши у другим социјалним ситуацијама (Gil, 1978). Високо позитивно слагање између сиромаштва као апсолутне депривације и стопе убистава Паркер објашњава тако што сиромаштво означава подобним да произведе „одређена емоционална стања која ескалирају у насиље, најчешће уперено према онима који су близу – супружницима, дјеци, пријатељима“ (Parker, 1989).

Други, међутим, вјерују да је релативно сиромаштво (степен неједнакости у приходима) боља детерминанта криминалног и насилничког понашања него апсолутно сиромаштво: кроснационалне студије убистава откриле су позитивна слагања између економске неједнакости и стопа убистава (Blau, Blau, 1982; Hansmann, Quigley, 1982; Unnithan, Whitt, 1992). „Структурално насиље изазива бихевиорално у

обиму који може да поприми и епидемиолошке размјере (од убистава и самоубистава до ратова и геноцида). Питање је која је од ове две форме насиља важнија и опаснија, но, несумњиво је да су оне међусобно каузално повезане“ (Gilligan, 1996).

Истраживања односа између старосне структуре становништва и нпр. стопе убистава показала су да структуралне промјене у социјалном систему у смислу пораста обима издржаваних групација (дјеца, незапослени и пензионери) доводе до социјалних и економских поремећаја који резултирају порастом како социјалне патологије, тако и насиља. Наиме, док у друштвима које карактерише прогресивно увећање популације старих стопе убистава опадају, дотле се у друштвима у којима расте популација младих догађа управо супротно: стрес у социјалном систему узрокован увећањем популације старих води у интернализацију агресивности, што увећава стопу суицида, док раст популације младих води у екстернализацију агресивности и пораст стопе убистава (Lester, 1973). Увећање једне генерације подстиче пораст убилачког насиља посредством ширења релативне депривације и јачања интрагенерацијске конкуренције за ограничене ресурсе (Holinger 1987).

Истражујући тенденције насилничког криминалитета у Холандији, Нијбоер објашњава природу убистава и насиља младих имиграната управо терминима структуралног теоријског система. Наиме, млади имигранти углавном врше тзв. инструментална убистава, будући да им заправо нису приступачна легална средства за обезбјеђивање сопствене егзистенције, па користе илегалне активности, од којих најчешће послове у вези са диловањем дрога. За такво окружење је, по правилу, везана супкултура насиља које понекад подразумева и вршење убистава (Nijboer, 1995).

Идеолошки изњедрен у традицији критичке криминологије, лијеви реализам („реалистична криминологија“) искорачио је као посебна концепција са амбицијом да криминалитет третира као реални проблем, будући да приступи који су рачунали на стратегије усмјерене на индивидуалне преступнике нису дали резултате, што важи и за приступе у оквиру теорије етикетирања, радикалне и критичке криминологије, који су патили од супротне једностраности и које реалисти виде као аболционистичке, непрактичне и идеалистичке.

Вилијем Бонгер, један од утемељивача тзв. радикалне или критичке криминологије, писао је да капиталистички економски систем слаби социјална осјећања људи и њихов морал. Овај систем неминовно развија грамзивост и егоизам као дио своје репродукције. Разлог таквих одлика капиталистичког система је у томе што је он окренут размјени, профиту и производњи која у основи не задовољава потребе људи. Због тога тај систем гуши социјалне инстинкте и снижава вриједности осјећања морала. Такође, капиталистички систем ствара лоше материјалне и интелектуалне услове живота радничке класе, што доприноси да

морални ниво те класе буде низак. Из тог разлога, сматра Бонгер, настају појаве као што су несугурност егзистенције, сиромаштво, болести, незапосленост, необразовност, лош економски положај жене, слаба организација породице, алкохолизам, проституција, милитаризам, које имају велики удио у етиологији криминалитета.

У односу на поједине врсте криминалитета, које су типичне за капитализам, Бонгер проналази социоекономске основе њиховог поријекла. Бонгер анализира узроке економског криминалитета, сексуалних деликата (злочина), злочина освете, чедоморства и политичког криминалитета (Bonger, 1916). По њему, економски криминалитет има двоструко поријекло. Са једне стране, он извире из апсолутног сиромаштва и грамзивости, до којих доводи економско окружење, а са друге стране, он настаје због „напуштања“ морала и лошег образовања дјеце из сиромашнијих класа. Па тако, на примјер, професионални криминалци који се најчешће регрутују из групе ситуационих преступника, по отпуштању из затвора стално падају ка све дубљем сиромаштву.

Слично мисли и Валтер Холштајн (радикални теоретичар социјалног рада): узроке криминалитета треба тражити у дефицитарним условима социјализације који проистичу из социоекономских особина друштва и депривилегованог положаја људи, а прије свега радничких и нижих слојева. Он даје примјер дјеце бескућника, гдје економска биједа производи нарушену породичну климу, деструктивну атмосферу гета и социјалну изолацију. У таквим околностима дјеца немају никакве шансе за социјализацију него само за неки облик дисоцијализације. Када таква дјеца дођу до школског узраста, она су већ толико оштећена да је школа формално у праву када их одваја у посебна одјељења. Ова дјеца када постану одрасли људи, принуђена су да пропадне, као и њихови родитељи, и да репродукују биједу из које су потекли, преносећи је на сљедећу генерацију (Hollstein, 1980).

Савремена концепција лијевог реализма у основи представља велики компромис између конфликтних теорија и традиционалне криминологије: да би се разумио проблем криминалитета, све његове димензије – извршилац, жртва, држава и друштво, као и њихове међусобне релације морају бити у потпуности истражене. То представља суштински помак у приступу, будући да је већина ранијих теоријских концепција углавном била фокусирана само на једну од наведених димензија, и то извршиоца – социјалну контролу или државу, док је жртва најчешће била у потпуности занемаривана. Истраживач по мјери лијевог реализма има задатак да испита све међуодносе наведених димензија, али и узроке криминалног понашања, факторе вулнерабилности жртава, као и социјалне услове који утичу на ниво контроле и толеранције на криминално понашање.

Иако се генерално претпоставља комплексна, мултифакторска узрочност насиља, лијеви реализам фаворизује изворишно (критичко) становиште да насилништво, као и криминалитет уопште, „извире“ и храни се структуралним социјалним факторима. Централни медијатор структуралних карактеристика и насилничког криминалитета јесте релативна депривација, као стање објективне ускраћености и доживљај фрустрације индивидуе због немогућности да оствари ниво постигнућа своје референтне групе. Тејлор указује на факторе пораста насиља у западним земљама, који представљају посљедицу структуралних поремећаја усљед транзиције из индустријског у постиндустријско друштво (Taylor, 1999). Раст глобализације, тенденција денационализације и јачање либералног тржишта изазвали су кризу националне државе којој све више слабе могућности да планском прерасподјелом смањује неједнакости у дохотку и богатству и тако гарантује појединачну и колективну сигурност. Општи ниво несигурности и страха од конкуренције и „других“ расте, те тако криза националних држава иде у корак са оживљавањем национализма („повратак у трибализам“) и сепаратистичких тежњи заснованих на етничкој припадности вођених популистичким десничарским идејама о „крви и припадности“.

НЕКИ ПОКАЗАТЕЉИ НАСИЛНИЧКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Процјењује се, према извјештају Свјетске здравствене организације, да у свијету, у мирнодопским околностима буде убијено 525.000 људи годишње или у просјеку један човјек скоро сваког минута. Подаци ове организације УН показују да су више од двије трећине жртава убистава мушкарци, углавном узраста између 15 и 25 година. Оно што је овдје нарочито битно, јесте да је стопа убистава значајно виша у земљама са израженим економским и социјалним неједнакостима, гдје је јаз између богатих и сиромашних већи. Друштвене кризе и регресија најдиректније стварају погодно тло за бујање различитих типова девијација и криминалитета. Истовремено, оне доприносе индиректном умножавању криминалних активности посредством растућих социјалних проблема, међу којима сиромаштво, незапосленост, дисфункција и дезорганизација многих друштвених институција и служби и поремећаји односа, функција и структура породице имају посебну тежину и утицај (Милосављевић, 1998).

У том смислу, алармантан и симптоматичан податак је да је само у Москви, у првих 11 мјесеци 1997. године убијено, 1.310 људи или 119 у просјеку мјесечно. Од тога броја, 93 одсто убистава настало је као посљедица алкохолисаног стања, 5 одсто су наручена убистава, и то најчешће из користољубља, углавном због сукоба интереса око промета некретнина, док око 2 одсто убистава има мотиве у дужничко-

повјерљачким односима (Југовић, 2003.). Русија је одличан примјер земље која се, последице пропасти комунистичког система, нашла у једном стању политичке нестабилности, вриједносне аномије, социјалне раслојености, масовног сиромаштва, погоршања животног стандарда и здравственог стања нације, што је погодновало ширењу криминалитета.

На другом дијелу земаљске кугле, у Латинској Америци, коју су у другој половини протеклог вијека погађали социјално-класни и идеолошко-политички ратови, оружане побуне и револуције, на крају 20. вијека социјалне и политичке противрјечности имају другачије манифестације. Оне се понајвише изражавају кроз криминалитет, малољетничку делинквенцију и различите облике насиља. Ове нове чињенице наводе неке истраживаче друштвених прилика да криминалитет и насиље виде као један облик социјалног револта или примитивног и архаичног израза социјалног комешања (Ramone, 2002).

Нестанком, деградацијом и историјском потрошеношћу марксизма као покретача политичке и социјалне побуне, у празном простору недостатка идеологије потлачених и маргинализованих, криминалитет постаје облик квазиреволуционарне идеологије и примитивног начина исказивања бунта. „У Латинској Америци, као и у другим дијеловима планете, прије тридесет година, момак који би пронашао револвер пришао би некој организацији која примијењује оружану борбу да би измијенила судбину човјечанства. Данас, тај ће момак мислити, прије свега, на себе и, осјећајући се жртвом раскидања социјалног договора од стране владајућих, раскинуће и он сам тај договор пљачакајући неку банку или проваљујући у неку продавницу (Ramone, 2002).

Од почетка велике економске кризе у децембру 2001. и масовног осиромашења средње класе, стопа делинквенције у Аргентини се учетворостручила. У Бразилу, једној од земаља у којој су неједнакости највеће, социјални рат је досегао неслућене размјере. Само у Рију, између 1987. и 2000. године, ватреним оружјем је убијено више малољетника него укупно у свим конфликтима у Колумбији, Југославији, Сијера Леонеу, Авганистану, Израелу и Палестину. За тих тринаест година, на примјер, 467 младића је погинуло у израелско-палестинском сукобу; за исто вријеме 3.937 малољетника је убијено у Рију... Бразил издваја 2 одсто свог годишњег бруто националног дохотка на војску, али више од 10 одсто за заштиту богатих од сиромашних“ (Ramone, 2002).

СТРАХ ОД КРИМИНАЛИТЕТА

Током година, страх од криминалитета се изједначавао с различитим емоционалним стањима, ставовима или перцепцијама (укључујући и неповјерење према другима, тјескобу, страх од непознатих људи, те забринутост због моралног пропадања друштва). Ferraro и LaGrange

(1987: 83) су дефинисали страх као „негативну емоционалну реакцију проузроковану криминалитетом или симболима који се вежу уз њега“. Али, таква дефиниција тешко да може разлучити страх од криминалитета од туге, љутње или очаја, који такође могу бити посљедица криминалитета или симболике која прати криминалитет.

Цјелокупни проблем око конкретног значења страха везаног уз криминалитет чини се како проистиче из темељних разлика између перцепције, когниције или емоције. Према Вару (2000: 453), страх није перцепција окружења, већ реакција на посматрано окружење. Иако страх може настати као резултат когнитивног процесуирања или евалуације уочених догађаја (нпр. како нас особа која нам прилази жели напасти), сам по себи није увјерење, став или евалуација. Напротив, он је емоција, осјећај узрокован свјесношћу или очекивањем опасности.

Страх је заправо врло честа појава у свакодневном животу, нпр. страх од саобраћаја, страх од затвореног простора, страх од заразе. Оно што разликује страх од криминалитета и овдје споменуте страхове је заправо објект страха. У квалитативном смислу, не постоје докази како се страх од криминалитета значајно разликује од осталих врста страха. С обзиром на проблематику дефиниције страха од криминалитета, постоје и потешкоће око проналаска конкретних узрока његове појаве. Нпр., страх од криминалитета може се појавити како одговор на непосредну опасност, када је особа суочена с наоружаним нападачем или јој се вербално пријети нападом. Но, како су људи способни предвиђати будуће догађаје путем различитих симбола, страх од криминалитета може се појавити у ишчекивању могуће пријетње или као реакција на догађаје из окружја (разбијена јавна расвјета, графити по зидовима...). Стога ни не чуди чињеница како се, зависно о истраживањима, мјерење страха од криминалитета своди на мјерење забринутости од могућих лоших догађаја више него од виктимизарности (страх да ће неко бити жртва неког кривичног дјела).

Један од разлога јављања страха од криминалитета јесте и мистифицираност криминалитета као појаве. Проблем данашњице не лежи у непостојању довољне количине знања у погледу криминалитета, већ у неуспјеху научника и стручњака који нису у стању представити разумљиве и логичне верзије чинилаца криминалитета као појаве (Warr, 2000: 483).

Занимљив је приједлог Luptona и Tullocha (1999: 508) о разликовању страха од криминалитета од забринутости због криминалитета. Можда би било боље то представити као позицију рационалног против ирационалног. Страх као такав може бити и ирационалног карактера, што значи како нема објективног разлога за његов настанак или продужење. По овој поставци, људи би се требали равнати према вјероватноћи да ли ће бити жртве криминалног дјела (што је под утицајем државних

статистика о криминалитету, медија итд.), те у највећем броју случајева реагују ирационално управо они који би се, према неким објективним карактеристикама, требали најмање бојати. Поставља се питање – одлучују ли државне статистике о криминалитету ко се треба више или мање бојати? И наравно, колико је тај страх оправдан са субјективног стајалишта појединца. „Здрава“ забринутост пожељан је облик понашања у смислу нечињења неких дјела и радњи или недолажења у стања која могу довести до виктимизације. Такође, забринутост је и нужна, јер кроз испитивања о забринутости због криминалитета, надлежне институције које се баве овом проблематиком имају информације у којој мјери и за коју врсту криминалитета је заједница посебно забринута.

НАСИЉЕ – КРИМИНАЛИТЕТ НА СПОРТСКИМ ТАКМИЧЕЊИМА

Иако су облици криминалитета везани за спорт различити, ипак се све ове врсте криминалних дјелатности могу у најгрубљем смислу подијелити у двије групе: 1) криминалитет усмјерен на стицање имовинске користи у вези са спортом (поткупљивање играча, намјештање и договарање резултата такмичења, поткупљивање судија и др.) и 2) криминалитет везан за насиље и неред на спортским такмичењима.

Нажалост, насиље је постало незаобилазан пратилац спортских приредби, нарочито оних најзначајнијих, којима у правилу присуствује и највећи број гледалаца (Коковић, 2001). То истинске љубитеље спорта у великој мјери одвлачи од спортских боришта, а они најоданији често буду изложени непотребним ризицима и малтретирањима. Неријетко се неред и насиље по завршетку спортских приредби са спортских стадиона селе на градске улице. Ове појаве указују на потребу да друштво енергичније реагује на овакве облике друштвено неприхватљивих понашања. Насиље на спортским приредбама је специфичан и посебно карактеристичан облик насиља у савременом друштву. Услови у којима се врши, побуде из којих произилази и појавни облици у којима се испољава посебно одликују ову врсту криминалитета. Стога су облици друштвеног реаговања на исти у много чему специфични, а међу њима од посебног је значаја казненоправна реакција друштва. Због тога њено разматрање има посебан значај и своју посебну димензију, а разноликост конкретних појавних облика ових деструктивних понашања захтијева широк круг примјене кривичноправних и прекршајних прописа који се у овој области примјењују, имајући ту у виду како прописе који се изричито односе на ове појаве, тако и оне који имају шири значај, али који и на овом плану често долазе у обзир и налазе своју примјену (Ђорђевић, 2007).

Насиље и неред на спортским такмичењима као једна врста криминалних дјелатности обухвата широк круг различитих деликата који се, према условима у којима се врше, субјектима који их чине,

узроцима који их изазивају и посљедицама које из њих настају могу сврстати у више карактеристичних група. Стога се и разматрање проблематике ових деликата мора чинити са свих наведених аспеката. Већина аутора полази од становишта да се насиље може односити на лица или на ствари. Међутим, постоји и мишљење да насиље може бити усмјерено само према човјеку, а не и према имовини, односно да је и у том случају оштећење имовине само начин вршења насиља према одређеном лицу (Бачић и Шепаревић, 1982).

Када је у питању насиље које се врши према лицу, оно се може појавити као физичко или психичко насиље. Под физичким насиљем подразумијева се дјеловање на физички интегритет неког лица, агресивно понашање према људима, наношење физичких патњи неком лицу, а психичко насиље се манифестује кроз психичко малтретирање, наношење психичких патњи, пријетње и изазивања осјећаја страха. Насиље према стварима (покретним и непокретним) састоји се у уништењу имовине веће вриједности (Лазаревић, 1981).

Као субјекти насиља на спортским приредбама најчешће се појављују посјетиоци спортских такмичења – гледаоци који се окупљају ради посматрања и праћења такмичења. Међу њима вршењу насиља највише су склони они посјетиоци који су изразито навијачки расположени према екипама (ријетко према појединцима) које се такмиче и који су у правилу више заинтересовани за побједу оних којима поклањају своје симпатије него за сам квалитет спортске приредбе. Такав однос према спорту обично доводи до нетрпељивости, па чак и мржње према такмичарским противницима и њиховим симпатизерима – навијачима, из чега најчешће и произилази насиље. Ова врста спортске публике често се неформално, а у извјесној мјери чак и формално удружује, па као таква удружено дјелује у навијању, али често и у вршењу насиља (Теофиловић, 2004). Остали посјетиоци спортских приредби који прије свега уживају у љепоти и квалитету спортског надметања у правилу нису склони вршењу насиља, мада у извјесним случајевима бивају, присуством велике скупине оних других, насилнички настројених посјетилаца, индуковани да се и они укључе у насилничко дјеловање. Сами учесници такмичења у правилу нису учесници насилничких дјеловања навијача, али се у неким случајевима поједини од њих и сами укључују у вршење насиља, углавном као подстрекачи. Ипак, и они се појављују и као непосредни извршиоци аката насиља у случајевима сукоба са такмичарима противничких екипа и у току самог такмичења или непосредно послије њега. Ови сукоби се понекад проширују и на функционере такмичарских екипа, спортске судије, делегате спортских савеза и друга лица која службено учествују или присуствују такмичењу. Најзад, као субјекти насиља у неким случајевима појављују се и случајни пролазници (када се насиље спортских навијача прошири и изван спортских стадиона) који

се прикључе организованим групама насилника или другим учесницима масовног вршења насиља.

Жртве насиља на спортским приредбама су бројне и значајне. То су најчешће други учесници у стварању нереда и насиља који и сами постају жртве свог насилничког дјеловања. Међутим, жртве су често и лица која нису изазвала или учествовала у насиљу, а која су изложена насиљу до кога је дошло. То могу бити посматрачи који се нису укључивали у вршење насиља, затим сами спортисти, функционери спортских екипа, спортске судије, лица која одржавају ред на стадиону, припадници полиције који раде на спречавању насиља и, најзад, друга лица која су се због других повода или случајно нашла на мјестима на којима се догађа насиље.

Пошто се насиље често врши према стварима (ломљење сједишта, оштећивање уређаја, рушење ограда, паљење различитих предмета, оштећивање јавних уређаја, разбијање излога, оштећење аутомобила и других превозних средстава и др.), као жртве насиља појављују се и власници ових предмета, како физичка, тако и правна лица. Индиректно од ових насилничких активности штетне посљедице трпе и грађани који су корисници јавних уређаја, превозних средстава јавног саобраћаја или којима оштећени предмети на извјестан начин служе (контејнери за смеће, жардињере, корпе за отпатке, рекламни панои).

Мјесто вршења насиља су најчешће трибине спортских објеката на којима се одвија спортска приредба и на којима је окупљен велики број гледалаца из чијих редова се активирају насилници. Сами терени на којима се одвија спортско такмичење рјеђе су мјесто вршења насиља, изузев у случајевима сукоба између самих такмичара или у случајевима проваљивања публике на терен на коме се одвија такмичење. Поред трибина спортских стадиона, насиље спортске публике се често врши и изван стадиона на његовим прилазима у околним улицама, а каткад на удаљенијим улицама или трговима града.

Насиље на спортским приредбама је чешће и већег обима на великим спортским стадионима гдје је окупљање гледалаца, а међу њима и потенцијалних учесника у насиљу веће, али вјероватноћа настајања нереда и насиља не зависи само од броја присутних, већ и од низа других околности. Прије свега, то зависи и од врсте спортског такмичења, у ком смислу се може запазити да су нереди и насиље много чешћи на такмичењима у екипним спортовима (фудбал, кошарка, одбојка, рукомет, ватерполо) него на такмичењима појединача (атлетика, пливање, гимнастика), независно од тога што се и у овим спортовима може рачунати и екипни пласман. Разлог томе је прије свега међусобна супротстављеност два такмичарска тима када су у питању екипни спортови, што води израженој супротстављености навијача такмичарских екипа, а нарочито навијачких група и организација.

Вјероватноћа наступања нереда и насиља већа је код јаче израженог ривалства такмичарских екипа и веће међусобне супротстављености навијача и навијачких група, њихових ранијих сукоба и узајамно створене нетрпељивости и анимозитета, што је у неким случајевима праћено и националистичким страстима и националном нетрпељивошћу.

У погледу времена вршења насиља везаног за спортске приредбе, уочено је да се оно најчешће врши за вријеме самог трајања такмичења, али се врло често насиље наставља и после завршеног, а некад и прекинутог, такмичења. Чест је случај да до нереда и насиља долази тек после завршеног такмичења. Најзад, догађа се да до нереда и насиља дође и прије одржавања такмичења, углавном у вријеме окупљања и долажења навијачких група на стадионе на којима се одржавају такмичења. Трајање нереда и насиља је различито, што највише зависи од околности (почетак спортске приредбе – ако је насиље прије ње, завршетак приредбе – ако је насиље у току ње, ефикасно дејство органа реда да спријече насиље, атмосферске прилике и др.).

Узроци појаве насиља везаног за спортска такмичења и побуде из којих се то чини јесу многе и њихово утврђивање предмет је психолошких, социолошких и криминолошких анализа и истраживања. Најчешће се наводе склоности ка вршењу насиља, хулиганство навијача, недостатак спортске културе, неумјерене навијачке страсти, национална нетрпељивост и др. Но и многи други узроци у мањој или већој мјери доприносе настајању нереда и вршењу насиља. Непосредни поводи настајања нереда и насиља веома су различити: немирење са поразом у такмичењу, незадовољство слабом игром или неспортским понашањем такмичара, међусобна вријеђања супарничких екипа, супротстављање лицима која одржавају ред на стадиону, неслагање с одлукама судија на утакмицама, покушај уласка на стадион без улазница и др.

Облици насиља које се врши на спортским такмичењима су веома различити и у правом смислу представљају кривична дјела или прекршаје. Они се могу вршити двојако: 1) индивидуално и непосредно или 2) колективно, тј. учествовањем у групи односно скупини. Различита кривична дјела и прекршаји везани за насиља на спортским такмичењима могу се подијелити на више група према уобичајеним класификацијама и групама кривичних дјела у које можемо укључити и одговарајуће прекршаје. У том смислу кривична дјела и прекршаје на спортским такмичењима могли бисмо подијелити у пет група: деликти против живота и тијела, деликти против имовине, деликти против опште сигурности, деликти против јавног реда и мира и деликти против државних органа. Овome треба додати да у насиљу и нередима долази и до вршања многих других кривичних дјела која немају карактер насиља, али која се често врше при насиљу и прављењу нереда. У та дјела могли бисмо убрајати различите врсте увреда (обична и јавна увреда, повреда

угледа државе, повреда угледа народа, националне или етичке групе, повреда угледа стране државе), као и дјела изазивања националне, расне и вјерске мржње, различите врсте крађа и нека кривична дјела против слободе и права човјека и грађанина (принуда, злостављање, угрожавање сигурности) као и многи прекршаји.

УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Традиционални приступ организовању и планирању криминалистичке дјелатности заснива се на *реактивном концепту*, на основу којег полиција и органи правосуђа реагују тек после извршеног кривичног дјела. Кривично дјело се посматра као изоловани феномен и не доводи у везу са социјалним и другим факторима који формирају услове и узроке поновног извршења кривичног дјела од стране истог или других лица. Борба против криминалитета није системски и цјеловито осмишљена гледано у цјелини или у односу на поједине типове криминалних феномена, овакав приступ не може да доведе до жељене ефикасности у сузбијању, откривању и доказивању кривичних дјела, јер је велики број типова криминала посљедица цјеловитих друштвених услова који их продукују. Значајан проценат криминалног понашања производ је трајне психолошке или професионалне оријентације индивидуалних или удружених криминалаца са јасно подијељеним улогама у којима се непосредни извршиоци појављују само као маргиналне фигуре једног ширег криминалног плана или оријентације. Према томе, уколико се криминалистичка анализа и планирање усмјере само према непосредним извршиоцима, и то након предузетог криминалног понашања, криминалистичка дјелатност се бави маргиналним питањима и појавама и усмјерава се само ка врху леденог бријега. На другој страни, евидентна несинхронизованост између органа непосредно или посредно задужених за сузбијање криминалитета, лоша законодавна политика, непостојање система превенције и осмишљене глобалне стратегије сузбијања криминалитета, непостојање база података и квалитетног аналитичког процеса додатно негативно утичу на ефикасност криминалистичке дјелатности.

Због наведених разлога, у посљедњој деценији XX вијека, у свијету је напуштен концепт реактивног приступа криминалитету и почела се развијати *проактивна стратегија супротстављања криминалитету* која подразумијева његово системско и цјеловито анализирање и сузбијање. Полицијска дјелатност супротстављања криминалитету не усмјерава се само ка оствареним криминалним феноменима, већ се усредсређује на услове и узроке који продукују криминалитет. Планирање криминалистичке дјелатности уз помоћ неких нових метода и начина организације усмјерава се и ка будућем криминалном понашању, односно бави се криминалистичким предвиђањем.

ЛИТЕРАТУРА

- Бачић, Ф. и Шепаревевић, З. (1982). *Кривично право – посебни дио*. Загреб.
- Blau, J.; Blau, P. (1982). The cost of inequality: metropolitan structure and violent crime. *American Sociological Review*.
- Bonger, W. (1916). *Criminality and Economic Conditions*. London.
- Ђорђевић, Ђ. (2007). *Насиље и спорт*. Зборник радова *Криминалитет у транзицији – феноменологија, превенција, државна реакција*. Београд.
- Ferraro, K.; LaGrange, R. L. (1978). *The Measurement of Fear of Crime*. Sociological inquiry.
- Gil, D. (1978). Societal violence in families. U: J. M. Eekelaar, S. N. Katz (eds.). *Family Violence* (str. 14–33). Toronto: Butterworths.
- Gilligan, J. (1996). *Violence: Reflections on a National Epidemic*. New York: Putnam.
- Hansmann, H. B.; Quigley, J. M. (1982). *Population heterogeneity and the sociogenesis of homicide*. *Social Forces*.
- Hollstein, W.; Meinhold, M. (1980). *Социјални рад у капиталистичким продукционим условима*. Београд: Виша школа за социјалне раднике.
- Југовић, А. (2003). *Социјална политика и социјални рад као део друштвеног реаговања на криминал*. Зборник радова *Стратегија државног реаговања против криминала*, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд.
- Коковић, Д. (2001). *Насиље спортске публике, Дефендологија, број 10/01, Бања Лука*.
- Лазаревић Љ. (1981). *Кривично право – посебни дио*. Београд.
- Lester, D. (2001). *Suicide, homicide and age dependency ratios*. *International Journal of Aging and Human Development*.
- Lupton, D.; Tulloch, J. (1999). *Theorizing fear of crime: beyond the rational/irrational opposition*. *British Journal of Sociology*.
- Милосављевић, М. (1998). *Ограничења и могућности превенције криминала*. *Превенција криминала*, Дефектолошки факултет и Институт за социолошка и криминолошка истраживања, Београд.
- Nijboer, J. (1995). *Trends in Violence and Homicide in the Netherlands*. C. R. Block, R. L. Block (eds.).
- Parker, R. N. (1989). *Poverty, Subculture of Violence, and Type of Homicide*. *Social Forces*.
- Taylor, I. (1999). *Crime in context: A Critical Criminology of Market Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Теофиловић, Н. (2004). *Насиље младих на спортским приредбама*. *Наука, безбедност, полиција, број 2–3/04*.
- Unnithan, P.; Whitt, P. (1992). Inequality, economic development and lethal violence: A cross-national analysis of suicide and homicide. *International Journal of Comparative Sociology*.

Warr, M. (2000). Fear of crime in the United States: avenue for research and policy. Duffe, D. (ur.): *Measurement and Analysis of Crime and Justice*, Washington DC. National Institute of Justice.

SOCIAL STRUCTURE AND CRIME – VIOLENCE

Goran Amidžić, PhD*

Dragan Mitrović**

Abstract: The effects of the global structural inequalities may be a massive feeling of depression, increase of insecurity, fear of loss of life chances, and social marginalization. The most serious forms of crime, such as organized and violent crime, are most prevalent in societies with large social differences, as well as in societies with high poverty and unemployment rates. Inequality in access to political and every other power, education, health care and legal protection are typical forms of structural violence that are usually invisible and spring from the social structure that determines the position of the people according to their economic, ethnic, gender, cultural or political affiliations. The increase in poverty, unemployment and anomie increases the competitiveness among people, reduces solidarity, and destroys social cohesion and normative system. The state of social disorganization is characterized not only by the breakdown of the informal system of values and obligations, but also by the weakening of the formal system, which creates the conditions for even greater disorganization, resulting in increased crime rates and the overall level of violence in society. Due to long tradition and relative stability, structural inequalities are manifested and perceived as “normal” state of affairs, reasoned by powerful cultural definitions transmitted from generation to generation, which allow them to keep persisting. Social tensions and poorly regulated social competition produce a special form of violence that is called structural violence. It is violence that occurs as a consequence of material deprivation, social inferiority, a sense of personal inadequacy of individuals, and poor social promotion of social layers and groups. It is no surprise that those whose life chances melted away, mostly being part of young population, decide to take upon violence and criminality as a way toward personal, as well as (self) destructive manifestation.

Keywords: social inequality, poverty, crime, modern society.

* Police College Banja Luka, e-mail: goran.amidzic@education.muups.org

** Directorate for Coordination of Police Bodies, Sarajevo, e-mail: drmitrovic@blic.net

ЖЕНЕ ЛИДЕРИ

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214077L

УДК: 005.591.4-055.2

Др Ранко Лојић*
Др Желимир Шкрбић**
Др Ненад Ђурић***

Апстракт: Почетком 70-их година прошлог века започиње већа заинтересованост за тему полова и лидерства, чиме је направљен заокрет у размишљању да су жене инфериорне у односу на мушкарце када су у питању лидерске позиције. До тада су истраживачи били углавном незаинтересовани за научне претпоставке о једнакости полова у лидерству. Све већи број жена на лидерским позицијама и у науци подстакао је интерес научника за изучавање жена лидера. Данас све већи број жена може да послужи као пример изузетно ефективних лидера у многим областима. У чланку су појашњене разлике у стилевима лидерства између жена и мушкараца. Анализирана је баријера која жене спречава да се попну на елитне лидерске позиције и указано на стереотипе о половима који су веома распрострањени.

Кључне речи: лидерство, стилови, “стаклена таваница”.

УВОД

Опште уверење које влада широм света јесте да је лидерство кључ за ефикасност организације, политике, спорта и других људских активности. Организације које немају ефективно лидерство имаће веома ограничене шансе за успех и за решавање захтева и проблема које собом доноси глобализација светске привреде у трећем миленијуму.

Лидерство је, пре свега, вештина рада са људима и оно подразумева способност утицаја на понашање људи и на усмеравање њихових ставова у правцу остварења циљева лидера или организације на чијем се челу лидер налази. То је способност једне особе да утиче на друге људе тако да они међусобно сарађују у раду и улажу напоре ради остваривања циљева организације. У извршавању задатака лидер не сме да делује индивидуално, већ мора да користи услуге најближих сарадника. Успешност се мери кроз степен његове организације и организације његових подређених. Он мора да зна како да обједини велики број особа из различитих нивоа организације у један ефикасан тим. То је процес којим лидер мења

* Универзитет одбране, Београд; e-mail: ranko.lojic@mod.gov.rs,

** Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: skrboni@yahoo.com.

*** Војномедицинска академија, Београд; e-mail: djuricnenad@yahoo.com.

поступке или ставове чланова групе. Постоји више техника за вршење утицаја, од оних које су претежно принудне до оних које не садрже средства принуде. Лидерство углавном примењује технике утицаја без примене принуде. Користећи ауторитет и своју моћ, лидер битно утиче на задовољство и мотивацију појединаца и међуљудске односе.

Лидери имају визију, а они који је немају, размишљају о прошлости и ономе што се већ догодило и не може да се промени. Једно од најважнијих открића у целокупној људској историји јесте то да постајемо оно о чему најчешће размишљамо (Trejsi et al., 2003). Особа када почне да размишља о својој будућности, она заправо почиње да размишља као лидер. Лидери размишљају о будућности, о томе куда иду и шта могу да учине да би тамо стигли. Најважнија детерминанта личног успеха у животу је „дугорочна перспектива“, односно способност размишљања неколико година унапред, уз истовремено доношење одлука у садашњости.

Мноштво разлога, укључујући методолошке препреке и доминацију истраживача мушког пола који си били већином незаинтересовани за истраживање полова и лидерства, утицало је да ова проблематика није у значајнијој мери истраживана све до почетка 70-их година двадесетог века. Долазак све већег броја жена на лидерске позиције иницирао је истраживање о разлици у стилу и ефективности лидерства жена и мушкараца.

ПОЛОВИ, СТИЛОВИ И ЕФЕКТИВНОСТ

Поједини аутори све чешће тврде да постоје разлике у стиливима лидерства између жена и мушкараца и да је у савременом друштву женско лидерство ефективније (Book et al., 2000). Ранија истраживања односила су се на испитивање разлике између жена и мушкараца упоређивањем стилова оријентисаних на међуљудске односе и стилова оријентисаних на задатке (демократски, односно аутократски стил). Резултати истраживања показали су да жене у лидерству нису у већој мери оријентисане на међуљудске односе, а мање на задатке у односу на мушкарце (Eagly et al., 1990). Разлика међу половима једино је утврђена приликом истраживања различитих амбијената у којима су жене показале да су демократичније. Евалуацијом жена и мушкараца лидера који су поређени у односу на лидерско понашање, испоставило се да су жене потцењене у односу на мушкарце када су заузимале типично мушке лидерске улоге, односно када су испољавале типично мушки стил вођења (аутократски, односно наредбодавни), а у улози евалуатора били мушкарци (Eagly et al., 1992).

Истраживањем трансформационог лидерства утврђено је да се све четири компоненте (идеализовани утицај, инспиративна мотивација,

интелектуални подстицај и индивидуализовано уважавање), као и компонента потенцијалне награде у трансакционом лидерству, налазе у позитивној корелацији са ефективношћу лидерства. Недавно спроведена метаанализа поређења наведених стилова мушкараца и жена, показала је тенденцију жена да у већој мери користе трансформационе и трансакционе стилове, односно, аспекти лидерства којима се постиже ефективност су израженији код жена него код мушкараца (Eagly et al., 2003).

Истраживањем лидера мушког и женског пола је откривено да су мушкарци и жене генерално подједнако ефективни лидери. Разлике међу половима откривене су у оним лидерским улогама које се подударaju са њиховим полом. У оноликој мери у коликој је лидерска позиција сматрана “мушком”, оцена ефективности жене се смањивала. Жене су се показале мање ефективним на позицијама у војсци, када су биле надређене у групи где је било више мушкараца или у групи где су лидерски учинак већином оцењивали мушкарци. Нешто ефективније од мушкараца биле су на позицијама у државној администрацији, социјалним институцијама и у образовању. Значајно ефективније од мушкараца су на позицијама средњег менаџмента, где се високо вреднују друштвене интерперсоналне вештине (Northouse et al., 2008).

Разлике између мушкараца и жена јасно се сагледавају и када је у питању однос према моћи. Женски стил у лидерству је заснован на подели моћи, на укључивању свих, на консултацијама, консензусу и колаборацији. Жене лидери подржавају и охрабрују своје подређене, упућују комплименте, захваљују се и извињавају чешће. Траже више савета при доношењу одлука и обраћају пажњу на људски фактор. Мушкарци се, ступањем у хијерархију, утркују за положај. Чешће жртвују здравље, сигурност и драгоцено време с породицом и пријатељима како би постигли статус, новац и престиж.

Истаживања су показала да постоје врло мале разлике између мушкараца и жена које утичу на радни учинак. Разлике не постоје у следећим особинама (Миљковић et al., 1999):

- способност решавања проблема;
- аналитичке способности;
- мотивација;
- способности за учење;
- жеља за такмичењем;
- друштвеност.

Разлике постоје у следећим особинама:

- конформизам (жене се чешће прилагођавају);
- очекивање успеха (жене мање очекују успех);
- изостанци с посла (жене чешће изостају с посла – ако имају децу).

Мушкарци прикупљају информације и најчешће их чувају за себе, за разлику од жена које те информације више деле са другима. Жене приступају проблемима из шире перспективе. Прикупљају више података, процењују више варијанти, интегришу, генерализују и синтетишу. Оне су склоније да мисле о мрежи сродних фактора, а не праволинијски. Тај женски начин мишљења може се назвати *мрежно мишљење* (Fišer et al., 2005). Мушкарци размишљају линеарно корак по корак и постају фрустрирани када жене обухватају мноштво варијанти, јер их сматрају сувишним. Мушкарци не желе да се дуже задржавају на процесу, већ да испуне задатак.

Може се закључити да између мушкараца и жена постоје мале разлике у стиловима лидерства и степену ефективности. Жене су ефективније у традиционално женским лидерским улогама и у већој мери користе демократски, партиципативни и трансформациони стил лидерства (Fondas et al., 1997).

“СТАКЛЕНА ТАВАНИЦА”

Невидљива баријера која жене спречава да се попну на елитне лидерске позиције обично се назива “стаклена таваница”. “*Стаклена таваница*” је глобални феномен диспропорције према коме се жене чешће налазе на лидерским позицијама на нижим нивоима и са нижим ауторитетом него мушкарци (Powel et al., 2003). Жене се суочавају са феноменом “стаклене таванице”, чак и у професијама у којима доминирају. Процент заступљености жена на различитим нивоима приказан је у шеми 1) (Northouse et al., 2008).

Шема 1

Стаклена таваница

Отклањањем постојећих баријера за прелазак жена на елитне нивое лидерства испунила би се обећања о једнаким шансама са мушкарцима. Различитост између чланова групе повезана је и са већом групном продуктивношћу. Истраживања су показала да постоји снажна повезаност између степена заступљености различитих полова и финансијских резултата организације; како се број жена на врху повећава, тако се повећава и финансијски успех (Catalyst et al., 2004).

Постоје три врсте објашњења недовољне заступљености жена на високим лидерским позицијама: 1) разлике у улагањима у људски капитал, 2) разлике међу половима и 3) предрасуде (Northouse et al., 2008).

1) Разлике у улагањима у људски капитал односе се на мање улагање у жене, њихово образовање, тренинг и радно искуство, него у мушкарце. Мањак људског капитала резултира недостатком квалификованих жена. Због веће одговорности у гајењу деце и обављању кућних послова, жене имају мање радног искуства и континуитета у запошљавању него мушкарци. Подизање деце женама намеће додатни терет на путу напредовања на лидерској лествици, јер значајно више

троше времена на кућне послове и децу у односу на мушкарце. Још увек постоје традиционална мишљења о улози полова у друштву. Због тога многе жене никада и не покушају да се изборе за више место у хијерархијској структури организације, сматрајући да не поседују вештине које су им потребне. Веома често жене саме себе стављају у ванлидерске позиције, тако што бирају мајчинске улоге које не воде до лидерских позиција. Такође, мање је вероватно да ће жене добити могућност за формални професионални тренинг у односу на колеге мушкарце на истим позицијама. Жене су најчешће на позицијама које су мање видљиве, носе мање одговорности и не воде до топ лидерских позиција.

2) Разлике међу половима у лидерству врте се око гледишта да се жене једноставно разликују од мушкараца. Разлике у стилевима лидерства између жена и мушкараца не би требало да жене стављају у неповољнију позицију, већ би, напротив, могле да се претворе у њихову предност. Жене које успеју да стигну на елитне лидерске позиције већином су изузетно компетентне. Оне се суочавају са великим предрасудама о половима, тако да је мање вероватно да ће истицати сопствене квалитете да би заузеле лидерске позиције као мушкарци. Оне ће пре преузети неформалне него званичне лидерске улоге и користити изразе као што су *координатор* или *организатор* уместо *лидер* (Fletcher et al., 2001). Жене које наглашавају сопствене квалитете, које се саме промовишу, сматрају се мање друштвено прихватљивим и мање пожељним за запошљавање, за разлику од мушкараца. Из тих разлога жене често одустају од лидерских позиција, јер су свесне постојеће поделе друштвених улога, омогућавајући тиме одржавање "стаклене таванице". Достижање елитних лидерских позиција захтева и одређена распитивања и преговарања са другима. Разлика између полова која се тешко мења јесте и та да ће се жене ређе од мушкараца распитивати и преговарати са другима за оно што желе.

3) Предрасуде везане за полове проистичу из стереотипних очекивања да жене преузимају бригу, док мушкарци преузимају контролу. Стереотипи о половима су распрострањени и врло тешко се мењају. За мушкарце важе стереотипи везани за управљачке карактеристике, као што су поузданост, упорност, независност, рационалност и одлучност, док стереотипи о женским атрибутима обухватају интерперсоналне карактеристике као што су брига за друге, осетљивост, топлина, пружање помоћи и васпитавање (Heilman et al., 2001). Стереотипи о половима се лако активирају и често се на основу њих стварају судови засновани на предрасудама. То показује пример вредновања мушкараца и жена на аудицији за симфонијски оркестар (Northouse et al., 2008). У симфонијским оркестрима у којима су до 80-их година прошлог века доминирали мушкарци, догодила се промена захваљујући једноставном

тесту: сви пријављени су свирали сакривени иза завесе. Тако је значајно повећан удео жена у симфонијским оркестрима. Само виђење пола кандидата доводило је до покретања стереотипних очекивања чланова комисије, због чега су одлучивали у корист мушкараца, а на основу предрасуда. Управљачки квалитети који се сматрају неопходним за улогу лидера нису компатибилни са доминантно интерперсоналним квалитетима које стереотипно повезујемо са женама, што за последицу има предрасуде према женама лидерима. Од жена у лидерским улогама очекује се да испољавају мушке особине и да буду снажне, а од њих као жена да не буду “превише мушкобањасте”. Све то ствара веће потешкоће за жене да преузму топ лидерске улоге и да добију оцену да су ефективне у тим улогама. Стереотипна очекивања не утичу само на перцепцију и оцене других о женама лидерима, већ могу директно да утичу и на саме жене. Учинак жена, у групи у којој доминирају мушкарци, пажљиво се прати и на њих се гледа кроз визуру оптерећену стереотипима о половима. Истраживања показују да жене на стереотипе о половима у лидерству одговарају на један од два начина: или исказују рањивост и на тај начин се прилагођавају стереотипима или се боре против њих тако што испољавају понашања супротна стереотипима (Northouse et al., 2008). Стереотипе ће пре прихватити жене које нису довољно сигурне у сопствене лидерске способности, за разлику од жена са више самопоуздања које се супротстављају стереотипима.

Многи аналитичари извештавају да претпостављени још увек ретко бирају да подрже жене онолико често колико мушкарце. Чак и када су жене веома успешне, и тамо где за исти посао примају исту плату као мушкарци, њихови поступци се често различито тумаче.

Истраживања су показала да, не само мушкарци, него и многе старије жене у организацијама такође пате од антиженских предрасуда. Сматрају да је врло неженствено да се жена такмичи са другима, буде шеф мушкарцима или да буде на позицији која даје моћ. Такође, антиженски ставови нису необични ни код млађих или средовечних жена. Жене које сматрају да мушкарац треба да буде шеф, доводе у питање способност својих шефица и стално им отежавају рад. Проблем може да настане и уколико је млађа жена постављена на шефовско место и треба да руководи старијим женама.

РАЗБИЈАЊЕ СТАКЛЕНИХ БАРИЈЕРА

Лидери су основни стубови организације. Од њихових способности и неспособности, мана и врлина и њихових исправних или погрешних поступака и активности зависи и успешност организације. У савременим системима све теже се постаје успешан и узоран лидер. И поред бројних искушења и изазова, неким то, ипак, полази за руком. Како? Пре свега,

захваљујући њиховим предиспозицијама и способностима, њиховом дару и њиховим предностима и врлинама.

Охрабрују подаци о разбијању „стаклених баријера“ појавом све више жена на топ лидерским позицијама, како у пословању, тако у политици и многим другим друштвеним сферама. Жене треба да се изборе за већи број позиција и одговорнија задужења која ће их довести до лидерских позиција. На напредовање жена лидера и њихову ефективност утичу бројни фактори, од којих су најзначајнији: смањивање стереотипа о половима; организационе промене; једнакост полова у задужењима везаним за кућу; промовисање ефективног преговарања (нарочито у усклађивању обавеза на послу и у кући) и коришћење ефективних стилова. (шема 2) (Northouse et al., 2008).

Шема 2

Баријеру „стаклене таванице“ жене могу да заобиђу и тако што ће започети са сопственим пословним подухватима. Међу пословима у приватном власништву, они које поседују жене бележе најбржи раст; све је већи број организација које су у власништву жена, а све су већи и приходи које те организације остварују, као и број људи који запошљавају (Powell et al., 2003). У лидерској улози жене се суочавају са двоструким

стандардима: оне морају да се докажу као изузетно компетентне, али такође треба да оставе утисак да су довољно „женствене“, што представља стандарде различите од оних који важе за мушкарце. Комбиновањем својих интерперсоналних квалитета као што су топлина и пријатељство, са управљачким квалитетима као што су врхунске компетенције и упорност, жене могу да побољшају утисак који остављају и повећају свој утицај (Rudman et al., 2001). Жене постају све упорније вреднујући лидерство и моћ као атрибуте посла, чиме преузимају велики део мушких карактеристика, а да при том не губе женственост. Трансформациони стил лидерства погодује женама зато што није реч о упадљиво мушком стилу, због тога што обухвата традиционално женска понашања као што су обазривост и подршка, а то је значајно повезано са лидерском ефективношћу. Испољавањем трансформационог понашања и потенцијалног награђивања у већој мери него код мушкараца, жене ће највероватније почети успешно да заузимају све већи број лидерских позиција, утичући на то да се полако разбијају мушки стереотипи у размишљању о лидер(ств)у (Eagly et al., 2003).

ЗАКЉУЧАК

Запослени у лидеру виде персонификацију организације, система управљања и система руковођења. Негативан став према лидеру изазива негативан став и према послу и према организацији. Стога је веома важно каква ће личност бити бирана за лидера, од највишег до најнижег ранга. Запослени су посебно осетљиви на понашање појединаца који су им непосредно претпостављени. Управљање и руковођење људима све је тежи и сложенији процес. Људи су све образованији, организованији и захтевнији, а њихове потребе све веће и ургентније. А да се и не говори о њиховим мотивима, који постају све суптилнији и загонетнији.

Посао лидера је пун изазова, конфликтних ситуација, разочарања и узбуђења, и у тим непредвидивим ситуацијама потребно је доносити и спроводити одлуке које су веома битне за реализацију циљева организације. Лидер је особа која дефинише реалност и намеће је својим пратиоцима који му дају легитимно право да уместо њих артикулише значења ствари, догађаја и појава у окружењу и да обликује акције које поводом тих појава треба предузети.

Разматрање бројних компоненти о половима и лидерству утиче на разбијање митова о јазу између полова и у осветљавању оних аспеката баријера које је тешко учити и који се из тих разлога превиђају. Разумевање препрека које узрокују феномен „стаклене таванице“ и примена тактике за отклањање неједнакости олакшаће женама да стигну до топ позиција.

Многа истраживања која изучавају разлике међу половима у лидерству указују да неједнакост између полова на утицајним лидерским позицијама почиње да нестаје. Захваљујући променама у организацијама и развојним могућностима за жене, већој једнакости полова у расподели одговорности у кући и усклађивањем обавеза, жене ће све више освајати топ лидерске позиције.

ЛИТЕРАТУРА

- Book, E. W. (2000). *Why the best men for the job is a woman*. New York: Harper Collins.
- Eagly, A. H., Johnson, B. T. (1990). *Gender and leadership style: A meta-analysis*. Psychological Bulletin.
- Eagly, A. H., Makhijani, M. G., Klonsky, B. (1992). *Gender and the evaluation of leaders: A meta-analysis*. Psychological Bulletin.
- Eagly, A. H., Johannesen, M. C., Engen, M. van. (2003). *Transformational, transactional, and laissez-faire leadership styles: A meta-analysis comparing women and men*. Psychological Bulletin.
- Fišer, H. (2005). *Um žene*. Beograd: Narodna knjiga.
- Fletcher, J. K. (2001). *Disappearing acts: Gender, power, and relational practice at work*. Boston: MIT Press.
- Fondas, N. (1997). *Feminization unveiled: Management qualities in contemporary writings*. Academy of Management Review.
- Heilman, M. E. (2001). *Description and prescription: How gender stereotypes prevent women's ascent up the organizational ladder*. Journal of Social Issues.
- Miljković, D., Rijavec, M. (2004). *Razgovori sa zrcalom: psihologija samopouzdanja*. Zagreb: IEP.
- Northouse, P. G., (2008). *Liderstvo*. Beograd: Datastatus.
- Powel, G. N., Graves, L. M. (2003). *Women and in management*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Catalyst. (2004) *The bottom line: Connecting corporate performance and gender diversity*. New York.
- Rudman, L. A., Glick, P. (2001). *Prescriptive gender stereotypes and backlash toward agentic women*. Journal of Social Issues.
- Trejsi, B. (2007). *Odlučivanje*. Beograd: Sentiment.

WOMEN LEADERS

Ranko Lojić, PhD*
Želimir Škrbić, PhD **
Nenad Djuric, PhD***

Abstract: The issues of gender and leadership started to draw the attention in the early 70s of last century, which has made a shift in beliefs that women are inferior to men when it comes to leadership positions. Up to then, researchers had been largely uninterested in the issues of gender equality in leadership. An increasing number of women in leadership positions and in the field of science has piqued the interest of scientists to study women leaders. Nowadays, there are a lot of women who can serve as an example of efficient leaders in many fields. This article clarifies the differences in leadership styles between men and women. It also analyses the obstacles that prevent women to reach the elite leadership positions, and points out the widespread gender stereotypes.

Keywords: leadership, styles, “glass ceiling”.

* *Police College University of Defence, Belgrade, e-mail: ranko.lojic. @ mod.gov.rs,*

** *Police College, Banja Luka, e-mail: skrboni@yahoo.com.*

*** *Military Medical Academy, Belgrade, e-mail: djuricnenad@yahoo.com,*

Др Жељко Нинчић*

Апстракт: Прислушкивање је увек било нешто о чему се често говорило, нешто што је стално између „табу теме“ и „јавне тајне“. Када се о томе говори, увек је то са извесним подозрењем, по принципу „немој о томе преко телефона“, јер можда и „зидови имају уши“, односно увек постоји дилема да ли је реч о некој општој параноји или о реалном страху од нарушавања једног од основних људских права – права на приватност. У савременом свету, заштита људских права, па и неповредивост права на приватност (интимност) грађана, добија све већи значај. То више није само унутрашња ствар државе, већ целе међународне заједнице. С друге стране, брз развој природних и техничких наука, довео је до крупних друштвених промена, дајући органима гођења ефикасна средства за сузбијање криминалитета, али уједно, у случају њихове незаконите примене, и могућност повреде основних људских права. У раду се указује на различите ставове о оправданости надзора комуникација, као једног од савремених кривичнопроцесних доказних механизма. Истиче се значај података који су прикупљени применом мере надзора комуникација, односно њихова доказна вредност. Разматрају се нека упоредна решења у вези са условима и начином спровођења мере надзора комуникација. Посебно се указује на тајно праћење, које нека законодавства предвиђају у склопу мере надзора комуникација.

Кључне речи: надзор комуникација, прислушкивање, тајно праћење.

УВОД

По својој природи, надзор комуникација представља меру процесне принуде, којом се ограничава једно од темељних људских права, а то је право на приватност. Право на приватност је загарантовано међународним и домаћим законодавним актима, и као такво представља ограничавајући фактор примене мере надзора у борби против криминалитета. Међутим, оправданост мере произлази управо из потребе државе да на негативне, друштвено неприхватљиве појаве,

* Министарство унутрашњих послова Републике Србије, Београд; e-mail: zeljko.nincic@gmail.com

одговори и применом савремених техничких средстава, али је за то, ипак, потребно обезбедити законске претпоставке за њихову примену као и адекватан систем контроле законитости њихове примене.

Треба напоменути да се техника прислушкивања сваким даном развија, упоредо са развојем научнотехнолошких достигнућа. Већ је увелико у примени (нарочито у САД) прислушкивање путем сателита, коришћењем компјутера који региструју одређене, задате, сумњиве речи. Тако компјутер може бити програмиран да одреагује само на тачно одређене речи, па се тек онда усмерава на слушање и снимање разговора, које даље анализирају компјутерски програми и разне аналитичке службе.

Надзор и снимање телефонских и других разговора и комуникација, представљају један од савремених кривичнопроцесних доказних механизма, и примењују се у различитим модалитетима на сузбијању и спречавању криминалитета. Међутим, донедавно, њихова примена је била ограничена са најмање три фактора: *прво*, подручје примене су донедавно представљале искључиви метод рада обавештајних служби, односно коришћене су у супротстављању политичким деликтима; *друго*, њихова примена у борби против „класичног криминалитета” сматрана је недопустивом из моралних, хуманих и других разлога, те је као таква несвојствена правној и демократској држави, због чега је била, експлицитно или имплицитно, законом забрањена; *треће*, развој науке и технологије, а пре свега електронике, није био на нивоу данашњег, због чега примена појединих метода уопште није ни била могућа или су ефекти примене били ограничени (Бановић, 2006: 133).

НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈА – РАЗЛИЧИТИ СТАВОВИ О ОПРАВДАНОСТИ

О проблему везаном за снимање људског говора у доказне сврхе, расправља се веома дуго, али је он данас посебно актуелан, имајући у виду неограничене могућности нарушавања сфере интимности помоћу све напреднијих уређаја за прислушкивање. Примена тајног надзора комуникација и техничко снимање телекомуникација, ограничава право на приватност не само сумњивог лица већ и других лица са којим осумњичени остварује контакт средствима комуникације. Реализација надзора и снимања телефонских и других разговора или комуникација подразумева:

- успостављање одговарајућег контакта са институцијом која пружа услуге телекомуникација (најчешће се и законом из области телекомуникација намеће обавеза, односно „наређује” оператеру телекомуникација да надлежним државним органима достави податке о коришћењу телекомуникационих услуга, ако би такви подаци могли бити од користи у кривичном поступку);
- надзор и снимање телекомуникација, односно пресретање и

слушање разговора осумњичених, снимање тих разговора и њихова каснија репродукција и

- стручна оспособљеност лица која извршавају ову меру, а која подразумева способност да слушањем разговора идентификују критичне делове (оне који су значајни за откривање, спречавање и доказивање криминалних активности лица која су обухваћена овом врстом надзора), тако да их могу тумачити, анализирати и повезивати у једну целину.

Надзори снимањетелефонскихидругихразговораиликомуникација, представљају озбиљно мешање у приватни живот и кореспонденцију, па према томе морају бити засновани на закону. Закон, по том питању, мора бити посебно прецизан, односно морају бити дефинисана јасна, детаљна правила за примену ових мера, нарочито имајући у виду страховито брз технолошки развој средстава која се користе за њихову примену. Због тога није довољно законом само прописати могућност праћења комуникација, већ законом треба прецизно одредити начин и обим надзора (прислушкивања) комуникација, како би појединцу (осумњиченом, али и другим лицима са којима осумњичени остварује комуникацију преко средстава комуникације) приликом спровођења ове мере била загарантована заштита од могућих злоупотреба.

У процесноправној теорији, веома су подељени ставови о том питању. Један број теоретичара сматра да закон познаје само ограничен број доказних средстава. Уколико закон не каже ништа о тајном снимку, а не може бити подведен под појам исправе, увиђаја или неког другог „класичног“ доказног средства, није ни допуштен. Други заступају схватање о отворености доказног система, према коме суд може, ослањајући се на принцип слободне оцене доказа, користити свако доказно средство, које закон изричито не забрањује, а подобно је за утврђивање материјалне истине.

Знатан број теоретичара се противи тајном прислушкивању и снимању, сматрајући да се тиме вређа људско достојанство, где стални страх од евентуалног тајног снимања, како истичу, онемогућава слободан развој личности. Тај страх лишава грађанина аутономног интимног душевног простора, што је психолошки основ слободе. Слободан развој личности човека може се реализовати само у слободној комуникацији са другим људима. Многи теоретичари наглашавају да свако тајно фиксирање спољних манифестација једног човека, па и његових речи, задире у његову личност, јер аутор снимка на тај начин присваја власт над сниманим лицем која му иначе не припада. Уместо генералног одбијања, поједини теоретичари предлажу диференциран приступ тајном прислушкивању и снимању. Једно такво настојање даје теорија „три сфере“, која полази од тога да се живот човека одвија у разним сферама у којима је испољавање личности доступно опажању

трећих лица у неједнакој мери. *Прва* сфера је *индивидуална сфера* у коју спадају индивидуалност и непоновљивост човека (име, част и слично). Ту спадају и јавне манифестације личности па и јавни говор, који не ужива јавну заштиту. Ко говори на јавном скупу, чини то да буде саслушан и то може сазнати неограничен број лица. Сагласно томе, такав говор може бити сниман без икакве дозволе. *Приватна сфера* овухвата животне манифестације које су изложене опажању већег броја лица, али широј јавности ипак треба да остану недоступни. Не штити се личност од опажања трећих лица већ од тога да се то шири у јавности. У складу с тим, и тајни снимак је дозвољен ако није намењен објављивању. Међутим, тајним снимањем се стиче власт над гласом сниманог и увек постоји могућност злоупотребе. Тако тајни снимак из приватне сфере увек треба да трпи бројна ограничења. *Трећа* сфера је *интимна или тајна сфера*, и она треба да буде заштићена од свих непозваних трећих лица. У ту област је забрањено задирати а још више ширити чињенице до којих се дошло на тај начин. Тајно тонско снимање, у области интимне сфере, мора се безусловно забранити (Фејеш, 1997).

Иако ове мере увек представљају потенцијалну опасност по повреду основних људских права и слобода, посебно у сфери заштите интимности комуникација (имајући у виду развој криминалитета, пре свега његових организованих форми), савремене државе се ипак не могу одрећи тако великих могућности савремених техничких средства, како би на прави начин одговориле савременом криминалном изазову. Ово је посебно значајно када се има у виду чињеница да су, нажалост веома често, криминалне групе и организације много боље технички опремљене за обављање својих криминалних делатности него органи задужени за откривање и спречавање тих делатности.

Техничка средства која се користе за тајни надзор, имајући у виду степен техничко-технолошког развоја, веома су разноврсна, али се мењају и развијају упоредо са вртоглавим развојем научних и технолошких достигнућа. Извештај о технологијама надгледања, који је израдио Пододбор Одбора Сената за уставно право САД 1988. године, препознаје најмање пет могућих категорија електронског праћења: аудио надгледање (минијатурни мобилни предајници, телефонски прислушкивачи, скривени микрофони...); оптичко, визуелно надгледање (тајно фотографисање, уређаји за ноћно осматрање, надгледање помоћу сателита...); надгледање употребом компјутерске технологије (микрокомпјутери, специјални системи софтвера...); надгледање помоћу сензора (магнетни сензори, електромагнетни сензори, сеизмички сензори...); осталим уређајима, као што су радио-уређаји, идентификатори телефонских позива, уређаји за лоцирање возила, GPS технологија, и слично (Маринковић, 2008: 230).

ДОКАЗНА ВРЕДНОСТ ПОДАТАКА ПРИКУПЉЕНИХ НАДЗОРОМ КОМУНИКАЦИЈА

У пракси, значајан криминалистички ефекат примене мере надзора комуникација изражава се, пре свега, могућношћу да се прикупе садржаји који су кључни и пресудни за откривање и доказивање кривичних дела у свим оним ситуацијама када су сазнања (основи сумње) само индикативна, а односе се на тајно криминално организовање и под условом да је примена других метода немогућа или ризична. Ако је у питању вршење опасних кривичних дела, онда су посебно значајни превентивни ефекти овакве мере, па су и сами традиционални разлози против њене примене, нецелисходни и без основа (Кривокапић, 2001).

Када је у питању доказна вредност података и информација које су прикупљене применом ове мере, транскрипти телефонских разговора представљају доказе који, као и сваки други докази, подлежу слободној оцени суда, и према садржају и према убедљивости. Уколико се из садржаја транскрипта прислушких разговора види да је прислушковано лице учествовало у извршењу кривичног дела, на томе се може заснивати судска одлука. Транскрипт разговора је исправа коју суд цени као и сваки други доказ у кривичном поступку, уколико није било незаконитости приликом његовог прибављања и уколико се не оспори аутентичност звучног снимка.

Европски суд за људска права је још 1978. године, у предмету „Клас и др. против СР Немачке” закључио да се, и поред тога што нису изричито поменути у члану 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода, телефонски разговори подразумевају под појмовима „приватни живот” и „преписка” (кореспонденција). На основу тога, Суд је установио да је немачки закон, којим је у одређеним околностима допуштено прислушкивање телефонских разговора, довољно одређен и испуњава општи услов законитости из ограничавајућег става члана 8 Конвенције. Суд је утврдио да је легитимни, односно законити циљ државе њена потреба да се штити од непосредне опасности по слободни демократски уставни поредак, опстанак и безбедност. Таква ограничења су, у демократском друштву, дозвољена и неопходна, у интересу националне безбедности и ради спречавања нереда и кривичних дела.

У пракси, мере тајног надзора комуникација своде се на: акустичну присмотру просторија, аутомобила и самог човека, као и телефонских веза (фиксна, мобилна и сателитска телефонија); преузимање факс-веза и модемских веза; преузимање компјутерских информација (електронска пошта), укључујући ту и радио зрачење компјутера и улазак у базе података; тајно фотографисање и снимање, визуелно праћење објекта, као и лоцирање SMS порука на мрежи мобилне телефоније; употребу

уређаја који бележе бројеве позване са одређеног телефонског броја и време трајања позива. У непосредној вези са овим мерама су и мере програмске или растер претраге („прочешљавање“), које представљају методе рачунарске обраде доступних података (Милошевић и Матић, 2007).

Прибављање података одлазним и одлазним позивима осумњиченог и SMS порука, такође представља задирање у право на приватност. Међутим, и многе друге истражне радње (претресање, наредба банци или другом правном лицу, привремено одузимање писама, телеграма и других пошिल्ки), које се не третирају као специјалне истражне радње, представљају задирање у приватност. Разлика између класичних радњи доказивања којима се задира у приватност и специјалних истражних метода, јесте у степену ограничавања права на приватност.

Листинг долазних и одлазних позива представља списак позива неког лица (о чему надлежни орган који се бави телекомуникацијамa води службену евиденцију), из кога се не може видети садржај позива. Ту нема пресретања телефонских разговора, већ се списак може добити само за разговоре који су већ завршени, али не и за разговоре који су у току. Међутим, то не значи да се такви подаци могу слободно прибављати по вољи државног органа, без сагласности лица на чији се разговор односе. Достављање таквих података полицији без законског регулисања или сагласности лица чији се разговори бележе, представља неоправдано мешање у приватан живот, што представља повреду члана 8 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

Листинг учињених и примљених позива који воде овлашћене службе ПТТ (према пресуди Врховног суда Србије, Кж. I 1274/2004 од 23. 9. 2004. године), представља регистровање телефонских бројева са којих су обављени разговори, а не прислушкивање и тонско снимање, те заснивањем пресуде на прибављеном листингу као доказу, није учињена битна повреда одредаба кривичног поступка.

С друге стране, према пресуди Европског суда за људска права (А.176-А и А.176-Б, од 24. 4. 1990. године – Круслин и Хувиг против Француске), прислушкивање и други облици мешања у телефонске разговоре представљају озбиљно мешање у приватни живот и преписку и, према томе, морају бити засновани на нарочито прецизно формулисаном закону. Суштински је важно имати јасне, детаљне прописе о томе, посебно пошто технологија која је на располагању, постаје све софистициранија.

Надзор комуникација јесте мера која се не односи само на разговоре који се обављају телефоном или другим техничким уређајима за вербалну комуникацију на даљину, већ и на електронску пошту (*e-mail*). Међутим, када је реч о надзирању непосредне вербалне комуникације (разговор у „четири ока“, односно разговори при личном сусрету, непосредном контакту два или више лица на отвореном или затвореном

простору, јавним или приватним просторијама), мишљења су подељена, у зависности од значаја ове врсте надзора за откривање и доказивање кривичних дела, као и њиховог утицаја на загарантоване слободе и права човека. Ово питање се може решити на два начина: *први*, његовим нормирањем као посебне радње доказивања, као истражне технике *sui generis* у односу на надзор и снимање телефонских и других разговора и комуникација, које се обављају посредством техничких средстава, као што је то случај са великим бројем законодавстава; *други*, њено прецизирање, подвођењем и ове радње под исту (Бејатовић, 2005). Тако у САД посебно питање у вези са прислушкивањем представљају случајеви убацивања тајних агената у криминалне групе. На њима (одећи или пртљагу), често се скривају микрофони или мали одашиљачи, који омогућавају прислушкивање и снимање разговора вођених са особама са којима долазе у контакт. Врховни суд САД је овакву праксу оценио допуштеном, подводећи је под правило које дозвољава прислушкивање у случајевима када је за то дао пристанак један од учесника у конверзацији, због чега овај начин снимања не захтева посебно одобрење од суда (Бановић, 2002: 300).

Надзор и техничко снимање просторија и лица обухвата оптички и акустички надзор и техничко снимање просторија и лица. Оптички надзори и техничко снимање просторија представља визуелно надгледање (посматрање) одређених просторија, непосредно или помоћу техничких уређаја, које се може вршити статички (када се под надзором налази одређени објекат и лица у њему) и динамички, када се прате одређене особе (пешице, возилима или комбиновано). Акустички надзор и техничко снимање просторија и лица представља тајну акустичну опсервацију и евентуално снимање разговора једне или више особа (Кривокапић, 1998).

Ова мера дубоко задире у права других лица, јер се приликом озвучења просторија снимају разговори између лица која су се затекла у тој просторији, без обзира на то што према неком од тих лица није поименично издата наредба за такву врсту надзора. Такође, ограничава се и право на неповредивост стана. У техничком смислу, уређаји за надзор могу се инсталирати у унутрашњости простора који се надзире, или ван њега. Уколико се инсталирају у унутрашњости простора који се надзире, то подразумева и овлашћење за тајни улазак у туђи стан или просторије с циљем тајног уграђивања техничких уређаја, али и касније ради демонтажа (уклањања) тих истих уређаја.

Као пример технолошког развоја електронских уређаја који се користе за тајни надзор телефонских и вербалних комуникација, може послужити случај када је совјетска влада поклонила америчкој амбасади у Москви велики државни грб Америке. Амерички стручњаци за откривање прислушних уређаја детаљно су прегледали грб и нису нашли

ништа сумњиво. Међутим, касније се испоставило да је грб послужио за прислушкивање разговора на основу резонанце дрвета (Кривокапић, 1998).

НАДЗОР КОМУНИКАЦИЈА – НЕКА УПОРЕДНА РЕШЕЊА

Национална законодавства покушавају да, различитим законским решењима, што прецизније дефинишу услове и начин спровођења мере надзора комуникација како би смањила могућност различитих злоупотреба али и омогућила одговарајући систем контроле законитости њеног спровођења.

Питање дозвољености тајних снимака јавило се најпре у судској пракси САД. Прва одлука датира још с почетка прошлог века, *Boyne Sity, G. A. Co. v. Anderson*, 109 N. W. 429/1906 (Фејеш, 1997). Иначе, у САД су, као правни основ коришћења мере електронског надзора комуникација, познати следећи акти (Лукић, 2005): *Omnibus Crime Control and Safe Streets Act*, из 1968. године; *Public Law Act 99-508*, из 1986. године; *Law on Privacy of Electronic communications*, и одлуке Врховног суда САД. Надзор над комуникацијама одобрава Суд за надзор страних обавештајних служби од 7 чланова (*FISC*), који је законом установио Конгрес САД као посебно одељење Врховног суда. Основ за одобрење надзора је национална безбедност (Соколовић, 2006: 238).

Такође, одредбама Закона о приватности електронске комуникације (*ЕСРА*), омогућава се „лутајуће прислушкивање“ комуникација, а то значи пресретање трансмисије поруке мобилног телефона, модема, пејцера, као и електронске, *e-mail*, поште. Самим тим се може говорити о три врсте пресретања комуникација у САД: пресретање тзв. *жичане комуникације*, када се постављају уређаји на телефонске или телеграфске жице (*wiretapping*); пресретање уобичајене (непосредне) комуникације између саговорника; пресретање електронске комуникације, као трансфера порука које нису гласовне, посредством различитих електронских (информатичких) преносних средстава, а где не спадају жичане и обичне говорне комуникације. Конкретно, мере надзора комуникација допуштене су за разговоре који нису јавни, ако су испуњене следеће претпоставке: постојање оправдане сумње да управо предстоји извршење каталогски одређеног кривичног дела или да је такво дело већ извршено, што је уједно и услов за даље продужење мере; постојање спецификације разговора који се морају прислушкивати; временско ограничење примене мере, ако је спроведено прислушкивање унапред назначених разговора; обавештавање (нотификација) особа чији су се разговори прислушкивали, после завршетка примене мере; састављање извештаја о резултатима примене мере (Милошевић и Матић, 2007).

Када је у питању сврха коришћења ове мере, у САД се она, у превентивном смислу, користи ради очувања националне безбедности. У репресивне сврхе, ова мера се користи првенствено ради прибављања доказа за вођење кривичног поступка, а приликом коришћења мере морају се поштовати начела сразмерности и супсидијарности и могуће је коришћење „случајних доказа”. Начин одобравања мере надзора комуникација зависи од сврхе у коју се мера користи. У превентивне сврхе, ову меру одобрава главни штаб ФБИ-а, ДЕА, Министарство правосуђа и Савезни окружни суд, ЦИА, НАСА и други. У репресивне сврхе, меру одобрава надлежни суд; вођа тима ФБИ, ако су испуњени законски услови довољне сумње да је извршено неко кривично дело из каталога кривичних дела; консензуални надзор одобрава вођа тима без судског надзора; на предлог јавног тужиоца налог се може издати и против неидентификованих лица која су у вези са кривичним делом, уколико се зна број телефонског прикључка којим ће се послужити неидентификовано лице.

Од подносиоца захтева за надзор (пресретање) разговора суд захтева да наброји циљеве истраге који ће се употребити за одлучивање када су прикупљени сви потребни докази, односно када се дође до таквог доказа, надзор се прекида. Захтев ово мора садржати да се не би наредило обустављање надзора након првог пресретања доказа, него се надзор дозвољава све док се не прикупи сва комуникација која је потребна да се у потпуности схвати дело које је учињено или ће се учинити. Суд, такође, захтева од подносиоца да опише максимални период који захтева за сваки поднесак. Временско трајање мере је до тридесет дана, након чега се пресретање обуставља, али се може продужити. Надзор над спровођењем мере је административни, судски и парламентарни.

У Немачкој, правни основ за коришћење мере представља *Das Gesetz über die Beschränkung des Post- und Fernmeldegeheimnisses aus dem Jahre 1968*. i *Das Strafprozessordnung* (Закон о кривичном поступку). Електронски надзор комуникација у Немачкој се, у превентивном смислу, користи ради очувања националне безбедности, док у репресивном смислу, мера се користи ради откривања каталогски одређених кривичних дела и њихових извршилаца, за које постоји основана сумња да су извршили та кривична дела. Такође, надзор комуникација користи се и ради утврђивања боравишта осумњиченог лица које се налази у бекству. Начелник БНД-а, односно начелник војно-обавештајне службе безбедности, одобрава примену мере у превентивном смислу. За репресивне сврхе, ради откривања неког од каталогски предвиђених кривичних дела, меру може одобрити суд на захтев надлежног државног тужиоца. Изузетно, у случају опасности од одлагања, примену мере може одобрити и државни тужилац уз накнадну потврду суда, тзв. „велики напад прислушкивањем”.

Иначе, у Немачкој процесној теорији се случајеви опсервације непосредне вербалне комуникације у приватним становима деле на тзв. „велики напад прислушкивањем”, који подразумева опсервацију у овим објектима када у њима није присутан прикривени иследник, озвучењем самих просторија, и тзв. „мали напад прислушкивањем”, који означава снимање разговора у приватном стану помоћу „озвученог” полицијског иследника, који непосредно учествује у таквом разговору (Сачић, 2001: 118).

Временско трајање мере је ограничено на три месеца, уз могућност продужења за још три месеца. Надзор над законитим спровођењем ове мере може бити административни, судски и парламентарни, као стандардна врста надзора.

Велику „гужву“ у Немачкој донео је Закон о прислушкивању електронских комуникација 2009. и 2010. године, када су у сукобу били влада, председник и група грађана. Закон је донет, али је председник одбио да га потпише, док је група грађана поднела тужбу – иницијативу Уставном суду Немачке, за оцену уставности. На крају, закон је повучен.

У *Великој Британији*, надзор комуникација је регулисан Законом о пресретању комуникација из 1985. године (*IOCA*), Законом о истражним овлашћењима (*RIPA*) из 2000. године и Законом о антитероризму, криминалу и безбедности из 2001. године. Период за који се одобрава надзор је шест месеци за разлоге националне безбедности и очување добробити нације, који може бити продужен за још шест месеци, а три месеца за тешке облике криминала, који може бити продужен за још три месеца (Соколовић, 2006: 239).

Почеци надзора комуникација везују се за овлашћено отварање писама и других поштанских пошиљки на основу налога државног секретара, што је први пут јавно објављено Прокламацијом од 25. маја 1663. године. Надзор комуникација телефоном први пут је забележен 1937. године без налога меродавне власти, што је био повод критика, па је одлучено да се телефонски разговори могу надзирати само на основу налога који је потписао државни секретар. Касније, 1951. године, Министарство унутрашњих послова је издало директиву градској полицији, царини и пореској служби, којом су постављени услови који морају бити задовољени, уколико се жели добити налог за надзор комуникација од стране државног секретара. У јуну 1957. године, Комитет тајних саветника разматрао је право државног секретара да дозволи надзор писама и прислушкивање телефона, пошто су у то време ово овлашћење користиле обавештајне агенције у случајевима када је безбедност државе била доведена у питање. Комитет је акценат ставио на примену надзора комуникација у случајевима откривања обичног криминала и заузео став о потреби издавања налога којим се дозвољава надзор комуникација. Први извештај о контроли примене мере надзора

комуникација поднео је *лорд Диплок*, и он је објављен у марту 1981. године (Бановић, 2004).

Коначно, 1985. године, донет је Закон о прислушкивању комуникација (*The Interception of Communications Act*). Одредбама овог закона начелно је забрањено неовлашћено прислушкивање телефонских и других облика надзора поштанског комуницирања (телефакс, телеграм, телекс, *e-mail*), што је и инкриминисано запређеном казном затвора у трајању од две године или новчаном казном. Уколико се прислушкивање врши уз сагласност власника телефонског прикључка, којом лице дозвољава прислушкивање сопствених телефонских разговора, не постоји противправност у прислушкивању. Надзор комуникације се може предузети ако постоје „добри разлози за сумњу” да ће ове мере вероватно довести до хапшења или доношења осуђујуће пресуде за осумњиченог. Налог за примену мере надзора комуникација издаје државни секретар, или у хитним случајевима неки од његових помоћника, али се тај налог мора макар и усмено „ауторизовати” од стране државног секретара (Милошевић и Матић, 2007). Закон је прописао и систем контроле законитости у предузимању ове мере, кроз формирање посебног надзорног судског тела – трибунала.

Закон о прислушкивању комуникација био је ограничен на прислушкивање комуникација послатих поштом или средствима јавног телекомуникационог система. Остали облици тајног надзора помоћу техничких средстава били су регулисани Смерницама Министарства унутрашњих послова о коришћењу опреме за надзор из 1984. године. Правни основ за примену ове мере представља и *Security Service Act* из 1998. године.

Законом о регулисању истражних овлашћења (*The Regulation of Investigatory Powers Act*) од 28. јула 2000. године, почиње савремен поглед на примену мере надзора комуникација. Законом је регулисано прислушкивање комуникација током њиховог преношења путем поште или телекомуникационих система. Такође, први пут су законом прописани и други облици принудних истражних техника, и то пре свега тајна присмотра, употреба агената, сарадника и прикривених агената на територији Уједињеног Краљевства. Основна карактеристика овог Закона јесте његова сагласност са Законом о људским правима из 1998. године (*The Human Rights Act*) и изградња система обезбеђења по угледу на Европску конвенцију о људским правима и основним слободама (Бановић, 2004).

Пресретање комуникација у току преноса преко телекомуникационих система, у смислу Закона о регулисању истражних овлашћења, јесте ако је: тако да модификује или омета систем или његов рад; тако да прати преносе путем система; тако да прати пренос бежичне комуникације путем апарата у систему, тако да неке делове или цео садржај

комуникације има на располагању, док се преноси од пошиљаоца према примаоцу.

Законито пресретање комуникација може бити предузето без налога и на основу законито издатог налога. Пресретање без налога могуће је уколико особа пристане на надзор својих комуникација, и то уколико је комуникацију послало лице које је пристало на пресретање, или је комуникација намењена примаоцу који је дао пристанак на пресретање комуникације. У супротном, пресретање је законито ако је предузето на основу налога који је законито издао државни тужилац.

Незаконито пресретање комуникација је свако пресретање које је намерно и без законског овлашћења, и то се сматра кривичним делом.

Налогом за пресретање одређује се и период у којем се може предузети мера пресретања. Налог за пресретање престаје да важи:

- на крају „релевантног периода“;
- може бити обновљен пре истека „релевантног периода“, од стране државног секретара или вишег службеника, уколико државни секретар сматра да је то неопходно.

„Релевантан период“ у односу на налоге које је издао виши службеник, истиче закључно са петим даном од дана издавања налога. У случају када је државни секретар обновио налог, то је рок од шест месеци почевши од дана продужења налога. У свим осталим случајевима подразумева се период од три месеца почевши од дана издавања налога или, у случају налога који је обновљен, од његове најновије обнове (одељак 9 (6)).

Налог за пресретање неће бити обновљен, осим уколико државни секретар сматра да је и даље неопходно пресретање комуникација (на основу одељка 5 (3)), а то је да је неопходно: у интересу националне безбедности, ради спречавања озбиљних кривичних дела, у сврху очувања економске добробити Велике Британије, или у условима који се јављају као еквивалент одредбама било ког међународног споразума о узајамној помоћи. Државни секретар ће поништити налог за пресретање уколико је уверен да више не постоје законски разлози због којих је било потребно пресретање комуникација.

Важна карактеристика Закона о регулисању истражних овлашћења јесте задржавање трибунала као независног судског тела састављеног од искусних правника које именује краљица, и чија је функција да разматра све жалбе на рад обавештајних агенција, полиције и других служби у поштовању овлашћења предвиђених Законом о регулисању истражних овлашћења (одељак 68).

У Енглеској се као разлози примене мере у репресивне сврхе наводе спречавање извршења и истраживање извршеног кривичног дела, ако постоје основани разлози за сумњу да је извршено тешко кривично дело. Приликом одобравања и примене мере мора се поштовати начело сразмерности и супсидијарности. Применом мере настоје се прикупити

докази за успешно спровођење других истражних метода, јер се сазнања прикупљена применом ове мере не могу користити пред судом.

У Италији, правни основ за примену мере надзора комуникација представља: *Codice No. 410*, из 1991. године; *Codice di Procedura Penale*, из 1998. године; *Codice Antimafia No. 203*, из 1991. године. Ова мера се примењује у репресивне сврхе, ради истраживања тешких кривичних дела која су одређена каталогом кривичних дела, уколико постоје јаке индиције (*gravi indici*). Међутим, уколико постоји сумња за постојање мафијашке криминалне делатности, за примену ове мере, на основу Антимафијашког закона, није потребно постојање јаких индиција. Приликом одобравања и примене ове мере, морају се поштовати принципи сразмерности и супсидијарности (Лукић, 2005).

Меру надзора комуникација, у Италији, у превентивне сврхе (тзв. *административно прислушкивање*), одобрава суд за спречавање мафијашког криминалног деловања, на захтев начелника DIA и уз сагласност министра унутрашњих послова. У репресивне сврхе, меру одобрава суд на захтев државног тужиоца, а изузетно, до 24 сата, меру може одобрити и начелник МУП-а, уз накнадно одобрење суда. Време трајања мере је 15 дана (према одредбама ЗКП-а), односно 40 дана уз могућност продужења мере, на основу Антимафијашког закона, или до 20 дана уз могућност продужења (административно прислушкивање). У Италији се примењују стандардне врсте надзора над законитим спровођењем мере.

У Хрватској, правни основ коришћења мере надзора комуникација представља Закон о казненом поступку из 2009. године, који за разлику од претходних, на један свеобухватнији начин регулише употребу специјалних истражних метода. Оне су сврстане у посебну групу у оквиру доказних радњи („посебне доказне радње“) где се налазе и: мере надзора и техничког снимања телефонских разговора и других комуникација на даљину; улазак у просторије ради спровођења надзора и техничког снимања просторија; тајно праћење и техничко снимање особа и предмета. Мера се у репресивне сврхе користи ради откривања извршилаца каталожки одређених кривичних дела уз поштовање начела сразмерности и супсидијарности. У Хрватској је могуће и коришћење тзв. *случајних доказа* у складу са законским условима, односно ако се приликом предузимања мере забележе подаци и обавештења која упућују на неко друго кривично дело и извршиоца из каталожки одређених кривичних дела, и они се могу користити као доказ у поступку за то кривично дело. Временско трајање ове, али и других „посебних доказних радњи“ је ограничено на шест месеци, али их, на предлог државног тужиоца, истражни судија може продужити из важних разлога за још шест месеци. У посебно сложеним предметима, истражни судија може продужити

мере за још шест месеци. Надзор над законитим спровођењем мере је административни, судски и парламентарни.

У *Словенији*, правни основ за примену мере јесте Закон о кривичном поступку. Закон предвиђа да, уколико постоје утемељени разлози за сумњу да је особа извршила, припрема или организује извршење неког од каталошки одређених дела, се као комуникација за то кажњиво деловање користи одређено комуникацијско средство или рачунарски систем, или би такво средство или систем могао бити искоришћен, а може се оправдано закључити да се другим мерама не би могли прикупити докази, или би њихово прикупљање могло да угрози живот или здравље људи, може се одредити: надзор електронских комуникација са прислушкивањем и снимањем, као и контрола и *zavarovanje* (очување) доказа о свим облицима комуницирања, који се преносе у електронском комуникацијском систему; контрола писама и других пошиљки; контрола рачунарског система банке или другог правног лица које обавља финансијску или другу привредну делатност; прислушкивање и снимање разговора уз сагласност најмање једне особе која учествује у разговору (члан 150).

Мера може бити примењена уколико су извршена кривична дела против безбедности Републике Словеније и њеног уставног уређења и злочина против човечности и међународног права, за која је законом прописана казна затвора у трајању од пет година или више година; тешких кривичних дела наведених у каталогу (члан 150, став 2, тачка 2); кривичних дела за која је законом прописана казна затвора од осам или више година. Трајање мере је један месец, уз могућност продужења из важних разлога за један месец сваки пут, али најдуже до шест месеци. Меру одобрава истражни судија, на предлог јавног тужиоца.

У Републици Србији, Законик о кривичном поступку предвиђа тајни надзор комуникација, као посебну доказну радњу. Суд, на образложени предлог јавног тужиоца, може одредити надзор и снимање комуникације која се обавља путем телефона или других техничких средстава, надзор електронске или друге адресе осумњиченог, као и заплону писама и других пошиљки. Меру одређује судија за претходни поступак, образложеном наредбом, и она може трајати три месеца, али због неопходности даљег прикупљања доказа, може се продужити највише за три месеца. У изузетним случајевима, предвиђеним законом, тајни надзор се може продужити за још највише два пута у трајању од по три месеца.

ТАЈНО ПРАЋЕЊЕ У ФУНКЦИЈИ НАДЗОРА КОМУНИКАЦИЈА

Као радња доказивања, а у склопу мере надзора комуникација, нека законодавства предвиђају и предузимање мере тајног праћења. Овој оперативно-тактичкој мери се обично подвргавају лица која су већ била предмет кривичног гоњења, која се баве неком кривичном делатношћу, или се основано сумња да би могла починити неко кривично дело. Разликују се два начина праћења: опште посматрање (опсервација) и специјално (тајно) праћење (Попара, 2006).

Опште праћење подразумева свакодневни систем контроле, да се прекршаји и кривична дела не дешавају на улицама, трговима, пијацама, железничким станицама и уопште на местима где се окупља већи број људи. То подразумева мотрење на одређена лица или објекте, с циљем да се запази или установи нека чињеница од значаја за откривање и утврђивање њихове криминалне делатности. Посебно се мотри на лица из криминогене средине, која су од раније позната као извршиоци кривичних дела (лица која су кажњавана, лишавана слободе, душевно оболела лица, наркомени, проститутке и по другим основама сумњива лица), и лица која су под криминалистичком обрадом.

Тајно посматрање (праћење) је у основи тајна опсервација одређених личности или група лица и објеката који се налазе под оперативном обрадом и састоји се у тајном слеђењу и осматрању лица, с циљем да се уоче одређене криминалистичке и кривичнопроцесно релевантне чињенице. Основ тајног праћења је непосредно запажање које се постиже или слеђењем лица у кретању или посматрањем места и објеката, како би се сазнале чињенице које су од значаја за органе гоњења.

Од тајног праћења треба разликовати тзв. „јапанско праћење“. Оно се предузима ради узнемиравања, спречавања и вршења притиска на поједина лица, странце или властите грађане. Циљ је ометање и онемогућавање обавештајног рада странца, нарочито у време „затегнутих“ односа – застрашивање појединих лица која се баве, или би се могла бавити одређеном врстом субверзије и криминалне делатности. Овде се свесно крше принципи тајности, па лица која се ангажују на овим пословима не могу обављати послове тајног праћења. „Јапанско праћење“ представља једну од метода која се често користила у раду служби Државне безбедности.

Законом о кривичном поступку, у Републици Србији је предвиђена посебна доказна радња тајног праћења и снимања. На образложени предлог јавног тужиоца, суд може одредити тајно праћење и снимање осумњиченог ради откривања његовог контакта или комуникације на јавним местима и местима на којима је приступ ограничен или у просторијама (осим у стану), као и ради утврђивања истоветности лица

или лоцирања лица или ствари. Тајно праћење и снимање одређује судија за претходни поступак, образложеном наредбом, и мера може трајати три месеца. Као и у случају тајног надзора комуникација, мера тајног праћења и снимања се због неопходности даљег прикупљања доказа може продужити највише за три месеца, односно у изузетним случајевима, може се продужити за још највише два пута у трајању од по три месеца.

ЗАКЉУЧАК

Надзор комуникација представља један од савремених кривичнопроцесних доказних механизма, који се у криминалистици назива „тајна акустична опсервација” и која технички може бити изведена на различите начине. То је конспиративно пресретање комуникација осумњиченог, где се одговарајући уређаји уграђују у телефонске инсталације, врши се „пресретање” комуникације осумњиченог у тренутку док комуникација још траје (тзв. *real time* или *on line* надзор) преко тзв. озвучења просторија скривеним микрофонима и сличним средствима, али и пресретањем осталих облика електронских комуникација осумњиченог, као што су мобилни телефони, персонални рачунари (електронска пошта), пејџери и друга техничка средства. Надзор комуникација представља, по својој природи, меру процесне принуде, али којом се ограничава једно од основних људских права, право на приватност.

Право на приватност, прокламовано је Универзалном декларацијом о људским правима (*The Universal Declaration of Human Rights*), усвојеном на Генералној скупштини Уједињених нација, 10. децембра 1948. године у Паризу. Одредбом члана 12 Декларације, прописано је да нико не сме бити изложен произвољном мешању у приватни живот, породицу, стан, преписку, нити нападима на част и углед. Осим тога, предвиђено је и право на законску заштиту против оваквог мешања или напада. Полазећи од тога, употреба техничких средстава у надзору комуникација, правно је нормирана Међународним пактом о грађанским и политичким правима, Декларацијом о основним принципима правде за жртве криминалитета и злоупотреба власти, Кодексом понашања лица одговорних за спровођење закона и другим актима. Ови акти нису усмерени ка неутралисању могућности надзирања комуникација с циљем заштите јавне и националне безбедности, већ ка успостављању једног баланса између потребе државе за безбедношћу и потребе заштите загарантованих права појединца, посебно права на приватност (Милошевић и Матић, 2006: 54).

Одредбом члана 8, став 2 Европске конвенције о људским слободама и правима, експлицитно је прописано да се јавне власти неће мешати

у вршење (уживање) права на приватност, осим ако то није у складу са законом и неопходно је у демократском друштву за интересе националне безбедности, јавне безбедности или економске добробити земље, ради спречавања нереда и криминала, заштите здравља или морала, или ради заштите права и слобода других. Имајући у виду ту одредбу Европске конвенције о људским слободама и правима, Европски суд за људска права израдио је посебан акт, којим су утврђене гаранције уставности код примене мере надзора комуникација.

То значи да се надзор комуникација мера користи као крајња мера, у случајевима када се тзв. традиционалним истражним радњама не може постићи очекивани циљ. Њена примена захтева поштовање принципа законитости, супсидијарности, сразмерности и судског надзора, чиме се, нарочито у савременим условима развоја комуникација и средстава за њихову примену, обезбеђује поштовање једног од основних људских права – права на приватност.

ЛИТЕРАТУРА

- Бановић, Б. (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*. Београд.
- Бановић, Б. (2004). Надзор комуникација – компаративни приказ решења у енглеском и домаћем праву. *Положај и улога полиције у преткривичном и претходном поступку*. Београд: ВШУП.
- Бановић, Б. (2006). Специјалне истражне радње и њихов допринос откривању и доказивању кривичних дела и извршилаца. *Ревизија за криминологију и кривично право, Београд, 2/2006, 19–147*.
- Бејатовић, С. (2005). Кривичнопроцесна питања нових метода откривања и истраге кривичних дела организованог криминалитета. *Организовани криминалитет – стање и мере заштите, Београд, 65–96*.
- Кривокапић, В. (1998). Злоупотреба техничких средстава у криминалне сврхе и криминалистичко-правни аспекти супротстављања. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право, Београд, 1/1998, 59–82*.
- Кривокапић, В. (2001). Савремене тенденције у криминалистици. *Безбедност, МУП РС, Београд, 4/2001, 421–441*.
- Лукић, Т. (2005). Електронски надзор комуникација као метод прибављања доказа за кривична дела организованог криминала. *Зборник, Правни факултет, Нови Сад, 1/2005, 249–266*.
- Маринковић, Д. (2008). Тајни аудио надзор као доказна радња – различити модалитети и анализа решења у законодавству Србије. *Спречавање и сузбијање савремених облика криминалитета III*.

- Београд: Глосаријум.
- Милошевић, М.; Матић, Г. (2006). Примена мере надзора комуникација – прислушкивања (упоредноправни приказ). *Правни информатор, Београд, 1/2006, 54–59.*
- Милошевић, М.; Матић, Г. (2007). Посебне доказне радње којима се задире у право на приватност – позитивноправни и упоредноправни аспекти. *Безбедност, МУП РС, Београд, 1/2007, 9–34.*
- Попара, В. (2006). Тајно праћење – нови аспекти. *Безбедност, МУП РС, Београд, 2/2006, 303–320.*
- Сачић, Ж. (2001). *Организовани криминал – методе сузбијања*. Загреб.
- Соколовић, Р. (2006). *Полиција и кривични поступак – супротстављање организованом криминалу*. Београд: Завод за уџбенике.
- Фејеш, И. (1997). Тајно прислушкивање и тонско снимање у кривичном поступку. *Правни живот, Београд, 9/1997, 605–622.*
- Закон о кривичном поступку Републике Словеније, *Урадни лист РС*, бр. 32/07.
- Законик о кривичном поступку Републике Србије, *Службени гласник РС*, бр. 72/11.

SURVEILLANCE OF COMMUNICATIONS AS A MEASURE OF PROCESS COERCION

Zeljko Nincic, Ph.D.*

Abstract: Eavesdropping has always been something that was often talked about, something that was constantly between “taboo” and “public” secret. When talked about, it’s always with a certain suspicion, in a “do not discuss it over the phone” manner, because “the walls have ears”, and there is always the dilemma of whether it is a general paranoia or the real fear of compromising a basic human right - the right to privacy. In the modern world, protections of human rights, as well as inviolability of the right to privacy (intimacy) of citizens, is gaining increasing importance. It is no longer just an internal matter of the state, but of the entire international community. On the other hand, the rapid development of natural sciences and engineering, has led to major social changes, giving the prosecution authorities efficient means for crime prevention, but also, in the case of their illegal implementation, the possibility of violations of fundamental human rights. This paper points at different positions about the justification of the control of communication, as one of the modern criminal proof mechanisms. Highlight is on the importance of data collected using the communication control measures, and its probative value. Certain comparative solutions regarding the conditions and methods of

* Ministry of Internal Affairs of the Republic of Serbia, Belgrade;
e-mail: zeljko.nincic@gmail.com

Надзор комуникација као мера процесне принуде

communications surveillance measures are considered. Especially is pointed to secret surveillance, that some jurisdictions provide as a measure within the control of communications.

Keywords: communication surveillance, eavesdropping, undercover surveillance.

СТРУЧНИ ИСПИТ ЗА РАД У МИНИСТАРСТВУ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Научна критика,
полемика или осврт

DOI:
10.7251/BPGBL1214109G

УДК:
351.74/.76:347.7(497.6РС)

Др Николина Грбић-Павловић*

Апстракт: Стручни испит за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске полагају лица по завршетку приправничког стажа, волонтерског рада, пробног рада обављеног у овом Министарству, као и други запослени у Министарству. С обзиром на специфичност послова и задатака које запослени у Министарству обављају, те право овог органа управе да у складу са посебним законима и подзаконским актима организује полагање стручног испита, министар унутрашњих послова Републике Српске донио је Правилник о стручном испиту за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 113/13 – у даљем тексту: Правилник). Управо доношењем овог Правилника крајем 2013. године, детаљно је уређена област полагања стручног испита у Министарству. Ступањем на снагу новог Правилника престао је да важи Правилник о стручном испиту за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 31/12). С обзиром на то да Правилник предвиђа и значајније измјене у односу на раније важеће одредбе из области полагања стручног испита, у раду ће се након уводних разматрања детаљно презентовати одредбе новог Правилника о стручном испиту за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, као и одредбе Програма за полагање стручног испита.

Кључне ријечи: стручни испит, Правилник, Програм.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

С обзиром на то да су у Министарству унутрашњих послова Републике Српске (у даљем тексту: Министарство) запослени полицијски службеници, државни службеници и намјештеници, сасвим је разумљива примјена великог броја различитих прописа из области радних односа. Полицијски службеници могу бити унуформисани и неуниформисани запослени који приликом обављања својих послова и задатака примјењују полицијска овлашћења (Милетић, 1997). С друге стране, остали запослени у Министарству (државни службеници и намјештеници), у

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: nikolinagrbc@blic.net

погледу дужности, овлашћења, природе послова и услова рада, у основи су у истом положају као и запослени у другим органима управе (Милетић и Југовић, 2009). Радноправни статус запослених у Министарству је посебно уређен и специфичан када су у питању полицијски службеници. Тако се према овој категорији запослених у Министарству примјењују, прије свега, „полицијски прописи“, али и други општи прописи из области радних односа (Митровић, 2008: 15). Како је један од посебних услова за заснивање радног односа у Министарству, између осталог, и положен стручни испит (Кунић, 2006), било је потребно посебно уредити сва питања која су у вези са условима, програмом, саставом испитне комисије и самим начином полагања стручног испита за раду Министарству. Наиме, чл. 31. ст. 2. Уредбе о стручном испиту за рад у управи Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 68/11) предвиђа могућност полагања стручног испита у оквиру других органа управе који имају право да у складу са посебним законима организују полагање стручног испита за одређену струку (унутрашњи послови, грађевинарство и урбанизам, геодетски послови и други послови). Тако је, на основу чл. 51. Закона о унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“, број 4/12) и чл. 82. ст. 2. Закона о републичкој управи („Службени гласник Републике Српске“, број 118/08, 11/09, 74/10, 86/10, 24/12 и 121/12), министар унутрашњих послова Републике Српске, крајем 2013. године, донио нови правилник којим се уређује област полагања стручног испита у Министарству. Према Уредби, Министарство је било у обавези да свој Програм полагања стручног испита (у даљем тексту: Програм) усклади са Програмом за полагање стручног испита за рад у управи.

СТРУЧНИ ИСПИТ ЗА РАД У МИНИСТАРСТВУ

Стручни испит за рад у Министарству полажу лица по завршетку приправничког стажа, волонтерског рада, пробног рада обављеног у овом Министарству, као и други запослени у Министарству.

Приправник је лице које након завршене средње школе, више школе или факултета први пут заснива радни однос у том занимању. Дужина приправничког стажа зависи од занимања на које се стаж односи. За лице са завршеном средњом стручном спремом приправнички стаж износи шест мјесеци; за лице са завршеном вишом стручном спремом приправнички стаж износи девет мјесеци, а за лице са завршеним факултетом, односно високом стручном спремом, приправнички стаж износи годину дана. Важно је напоменути да наведени период проведен на приправничком раду мора бити у степену стручне спреме за који лице полаже стручни испит. Према Правилнику, не сматра се приправником лице које први пут заснива радни однос у Министарству, а радило је у другим органима, организацијама, привредним друштвима и другим

правним лицима дуже од прописаног трајања приправничког стажа и нема положен одговарајући стручни испит (чл. 2. ст. 3. Правилника). За вријеме приправничког стажа, приправници се оспособљавају за обављање послова кроз обуку и практичан рад.

Волонтер је лице које се након завршене средње школе, више школе или факултета први пут прима на рад у Министарство без заснивања радног односа, односно обавља волонтерски рад. Волонтерски рад може да траје онолико времена колико је законом прописано трајање приправничког стажа ради стицања услова за полагање стручног испита.

Приправници и волонтери би требали свој рад обављати само на оним радним мјестима за која су предвиђени статуси државног службеника или намјештеника. Право, приправнички стаж је веома развијен у француском и њемачком службеничком систему (Милосављевић, 1997: 546).

Полицијски службеници би требали обављати само пробни рад. Пробни рад представља пољедњу фазу процеса селекције (Милосављевић, 1997: 547). Код нас се пробни рад полицијског службеника састоји од увођења у обављање полицијских послова након преузимања дужности од стране полицијског службеника. Према чл. 59. Закона о полицијским службеницима („Службени гласник Републике Српске“, број 43/10 и 78/11) пробни рад укупно може да траје 12 мјесеци. Наведеним законом није прецизирано трајање пробног рада за сваку врсту стручне спреме. У том случају трајање пробног може да траје различито за сваку врсту стручне спреме, те различито за сваког полицијског службеника. У наредном периоду неопходно би било прецизирати трајање пробног рада за сваку врсту стручне спреме посебно, затим трајање пробног рада за полицијске службенике који напредују из нижег степена стручне спреме у виши, те трајање пробног рада за лица која се први пут распоређују на послове и задатке полицијског службеника. За вријеме пробног рада полицијски службеник врши редовне полицијске дужности и одговорности. По завршетку пробног рада, непосредни старјешина врши оцјењивање полицијског службеника. У случају да полицијски службеник буде оцијењен оцјеном „задовољава“ и више, Министарство потврђује запошљавање полицијског службеника, а у случају да полицијски службеник буде оцијењен оцјеном “не задовољава”, Министарство отпушта полицијског службеника, који губи свој статус без права на надокнаду због отпуштања из службе. Током периода пробног рада кандидати треба да покажу да ли имају радне навике и способности за рад у полицији, а могуће је и да се открију одређене њихове склоности или непожељне особине које су селекционом тиму промакле (нпр. немотивисаност и љеност, уживање алкохола или дрога, одређене болести и слично). Другу битну сврху пробног рада чини практично обучавање за посао, тако да се пробни рад одвија упоредо са курсевима

обуке. Требало би да траје најкраће годину дана (Милосављевић, 1997: 548).

Поред наведених категорија, стручни испит полажу и други запослени у Министарству са статусом полицијског службеника, државног службеника и намјештеника уколико су завршили своје дошколовање током рада у Министарству и промијенили радно мјесто, и то: а) са средњом стручном спремом полажу стручни испит након шест мјесеци рада у том степену стручне спреме; б) са вишом стручном спремом полажу стручни испит након девет мјесеци рада у том степену стручне спреме и в) са високом стручном спремом полажу стручни испит након годину дана рада у том степену стручне спреме. Такође, запослени који је положио стручни испит по програму за кандидате са средњом стручном спремом, а у току рада стекне вишу, односно високу стручну спрему може да полаже стручни испит за високу стручну спрему након што испуни услов који се односи на потребни радни стаж у том степену стручне спреме након стицања тог степена стручне спреме (чл. 5. Правилника).

Полагања стручног испита је ослобођено лице које: а) посједује научно звање доктор правних наука, б) је стекло научно звање магистар правних наука прије реформе високог образовања у Републици Српској или Босни и Херцеговини, в) је положило правосудни испит у Републици Српској или Босни и Херцеговини, г) је положило правосудни испит у бившој Југославији прије априла 1992. године, д) је положило правосудни испит изван Босне и Херцеговине, а испит је признат од министарства надлежног за послове правосуђа, ђ) је положило испит за судију за прекршаје и е) лице које има најмање 20 година радног искуства на пословима стручне спреме за коју се тражи ослобађање од полагања стручног испита.

ПРОГРАМ ПОЛАГАЊА СТРУЧНОГ ИСПИТА

Према Уредби, Министарство је било у обавези да приликом сачињавања Програма полагања стручног испита исти усклади са Програмом за полагање стручног испита за рад у управи. Тако је новим Правилником (и Програмом који је саставни дио Правилника) ова одредба Уредбе у потпуности испоштована.

Полицијски службеници, приправници и волонтери, односно кандидати који обављају полицијске послове полажу стручни испит тако што:

а) са вишом и високом стручном спремом полажу: 1) основе уставног уређења и европске интеграције, 2) систем државне управе и локалне самоуправе, 3) управни поступак и управни спор, 4) радни односи и радни односи у управи Републике Српске, 5) канцеларијско пословање,

Стручни испит за рад у министарству унутрашњих послова Републике Српске

б) основе кривичног права и криминалистике, 7) полицијско право и 8) прекршајно право;

б) са средњом стручном спремом полажу: 1) основе уставног уређења и основе система државне управе и локалне самоуправе, 2) основе управног поступка, основе радних односа и радних односа у управи Републике Српске, 3) канцеларијско пословање, 4) основе кривичног права и криминалистике, 5) полицијско право и 6) прекршајно право.

Из претходно наведеног може се примијетити да су за полагање стручног испита са средњом, вишом и високом стручном спремом и статус полицијског службеника сви „општи предмети“ директно преузети из Уредбе. Полицијски службеници свих степена стручне спреме полажу још додатно три најважнија „полицијска предмета“. У односу на раније важећи правилник, број предмета за све кандидате је смањен и у називу промијењен. „Општи предмети“ су у потпуности прилагођени Уредби, тако да полицијски службеници у случају промјене статуса радног мјеста у Министарству или запошљавања у другом органу јавне управе могу затражити признавање положеног стручног испита код Агенције за државну управу Републике Српске (у складу са чл. 30. Уредбе).

Како поред полицијских службеника стручни испит у Министарству могу полагати и државни службеници и намјештеници, као и приправници и волонтери који свој приправнички и волонтерски стаж обављају на радним мјестима за која су предвиђени статуси државног службеника и намјештеника, стручни испит они полажу према програму који је идентичан програму полагања из чл. 4. Уредбе тако што:

а) кандидати који обављају послове државног службеника и намјештеника са вишом и високом стручном спремом полажу: 1) основе уставног уређења и европских интеграција, 2) систем државне управе и локалне самоуправе, 3) управни поступак и управни спор, 4) радне односе и радне односе у управи Републике Српске и 5) канцеларијско пословање;

б) кандидати који обављају послове државног службеника и намјештеника са средњом стручном спремом IV степена полажу: 1) основе уставног уређења и основе система државне управе и локалне самоуправе, 2) основе управног поступка, основе радних односа и радних односа у управи Републике Српске и 3) канцеларијско пословање.

Дискутабилно је питање полагања стручног испита у Министарству за категорије запослених државних службеника и намјештеника, као и приправника и волонтера који свој приправнички и волонтерски стаж обављају на радним мјестима за која су предвиђени статуси државног службеника и намјештеника. Наиме, о полагању стручног испита за ове категорије запослених у органима јавне управе Републике Српске говори се у чл. 61. Закона о државним службеницима („Службени гласник Републике Српске“, број 118/08, 117/11 и 37/12). У наведеном члану се

дефинише да је стручни испит, испит који се полаже ради стицања посебног услова за заснивање радног односа и обављање управних и других стручних послова из дјелокруга републичких органа управе, те да Влада Републике Српске уредбом ближе уређује садржај и начин полагања стручног испита, а Агенција доноси програм за полагање и организује полагање наведеног испита. У том смислу, Влада је својом Уредбом детаљно прописала ко, како и на који начин полаже стручни испит. Наведеном Уредбом је предвиђено да се стручни испит за запослене, између осталих, у стручним службама Владе Републике Српске полаже пред комисијом коју рјешењем именује директор Агенције за државну управу. Иако је Уредбом чл. 31. ст. 2. предвиђена могућност полагања стручног испита у оквиру других органа управе који имају право да у складу са посебним законима организују полагање стручног испита за одређену струку (унутрашњи послови, грађевинарство и урбанизам, геодетски послови и други послови), сматра се да категорије државних службеника и намјештеника запослених у Министарству стручни испит требају полагати у Агенцији за државну управу. Право да Министарство у складу са посебним законима организује полагање стручног испита потребно је ограничити само за категорију полицијских службеника, јер ова категорија запослених у Министарству представља „одређену струку“, односно запослене који приликом обављања својих послова и задатака директно примјењују полицијска овлашћења.

Такође, дискутабилно је питање изједначавања положеног стручног испита са вишом и положеног стручног испита са високом стручном спремом. Наиме, иако је програм стручног испита за кандидате са вишом и високом стручном спремом исти, услови за полагање стручног испита са вишом и високом стручном спремом нису исти. У том смислу подсјећамо да је у чл. 4. ст. 2. тач. б) и в) Правилника експлицитно предвиђено да запослени са статусом полицијског сулужбеника, државног службеника и намјештеника, стручни испит са вишом стручном спремом полажу након девет мјесеци рада у том степену стручне спреме, а да стручни испит са високом стручном спремом полажу након годину дана рада у том степену стручне спреме. Практично ово значи да лица која положе стручни испит са вишом стручном спремом добијају увјерење о положеном стручном испиту са том стручном спремом и самим тим (иако су завршила високу стручну спрему) не могу бити распоређена на радно мјесто за које је предвиђена висока стручна спрема. Ово је и разумљиво с обзиром на то да природа и сложеност послова и задатака који се обављају са вишом стручном спремом и послова и задатака који се обављају са високом стручном спремом нису исти. Како такво лице не би два пута полагало потпуно идентичан стручни испит, тренутно се може учинити сљедеће: лице које је одрадило приправнички, волонтерски, пробни или други рад на радном мјесту за које је предвиђена виша стручна спрема и положило стручни испит са вишом стручном спремом, а има завршену високу стручну спрему и могућност распореда на радно мјесто са високом

стручном спремом, распоређује се на пробни рад у трајању од годину дана на мјесто са високом стручном спремом. Након обављеног пробног рада и позитивне оцјене, такво лице се трајно распоређује на мјесто са високом стручном спремом без обавезе поновног полагања стручног испита. Међутим, распоред на пробни рад тренутно је могућ само за категорију полицијских службеника. Трајно, једноставније и потпуно законито рјешење овог проблема (за све категорије запослених) подразумијева измјену постојећих прописа из области полагања стручног испита (прије свега Уредбе, а затим и Правилника) и аката о организацији и систематизацији радних мјеста у јавној управи и њихово усклађивање са важећим прописима из области високог образовања. С обзиром на то да Закон о високом образовању („Службени гласник Републике Српске“, број 73/10, 104/11 и 84/12) више не предвиђа стицање више стручне спреме, те да се оваква врста студија више не организује у Републици Српској, ово питање је потребно ријешити у складу са овим Законом. У том случају Уредбом и Правилником би се предвиђало само полагање стручног испита са високом стручном спремом, а актима о организацији и систематизацији радних мјеста у јавној управи Републике Српске више се не би предвиђала радна мјеста за која је потребна виша стручна спрема. Само у том случају више не би имало смисла, а ни потребе да се организује и полаже стручни испит са овим (вишим) степеном стручне спреме.

САСТАВ ИСПИТНЕ КОМИСИЈЕ

Стручни испит полаже се пред Комисијом за полагање стручног испита (у даљем тексту: Комисија) коју рјешењем именује министар унутрашњих послова на период од двије године. Комисија се састоји од предсједника, чланова Комисије и њихових замјеника, а који се именују из реда високообразованог кадра. Предсједник, чланови Комисије и њихови замјеници су испитивачи за одређене предмете. Испитивач може да буде полицијски службеник, државни службеник или намјештеник који има високу стручну спремину и најмање десет година радног стажа на пословима из области из које се именује за члана Комисије.

Министар, такође, на период од двије године именује секретара и записничара Комисије. Када су у питању административно-технички послови Комисије, најзначајнију улогу има секретар Комисије. Секретар Комисије административно-технички обрађује кандидатов захтјев за полагање стручног испита прије издавања увјерења о положеном стручном испиту, затим води евиденције о кандидатима који су полагали стручни испит, те извршава провјеру уплате накнаде за поновљено полагање стручног испита или полагање поправног испита. Када је у питању сам чин полагања стручног испита, секретар Комисије утврђује идентитет кандидата, затим упознаје кандидата који је приступио

полагању испита с његовим правима и обавезама (вријеме трајања испита, начин понашања за вријеме писменог дијела испита, могућност коришћења законских и подзаконских прописа и друго), те кандидату уручује писмени задатак који је одредио испитивач и прати полагање писменог дијела испита. Такође, присуствује усменом дијелу испита и води записник у току испита.

Евиденција о полагању стручног испита се води у електронском облику и у облику регистра, који је увезан и овјерен, а странице означене редним бројевима. Овјеру књиге врши предсједник Комисије, а у евиденцију се уписују подаци о кандидату: име и презиме, година и мјесто рођења, ЈМБ, назив завршене школе, односно факултета, статус кандидата, датум полагања испита, оцјена успјеха на испиту, број, датум и мјесто издавања увјерења о положеном испиту.

Предсједнику, члановима, секретару и записничару Комисије не припада накнада за рад у Комисији. С обзиром на то да учешће у раду Комисије карактерише значајан рад и велика одговорност за све чланове Комисије, рад у овој Комисји би требао бити плаћен. Оваквом ставу доприноси и чињеница да су чланови сличних комисија које се организују у оквиру других установа за свој рад додатно плаћени.

НАЧИН ПОЛАГАЊА СТРУЧНОГ ИСПИТА

Подношење захтјева за полагање стручног испита је искључива обавеза кандидата. Кандидат подноси захтјев на прописаном обрасцу Управи за правне и кадровске послове Министарства. Уз захтјев кандидат обавезно доставља овјерену фотокопију дипломе о стеченој стручној спреми и увјерење или потврду о потребном радном искуству у одговарајућем степену стручне спреме. Уколико захтјев кандидата није поднесен на овакав начин, неће се ни разматрати.

Обавијест о времену и мјесту полагања испита доставља се кандидату најкасније 15 дана прије полагања испита. У Министарству је пракса да се кандидати, али и чланови Комисије, о мјесту и времену, као и броју кандидата, обавјештавају путем депеше. Обавијест за чланове Комисије путем депеше је адекватан начин, с обзиром на то да су сви чланови Комисије стално запослени у Министарству и на овакав начин ће сигурно бити обавијештени. Међутим, поставља се питање да ли је овакав начин обавјештавања адекватан за све кандидате. Овдје је нарочити проблем обавјештавање приправника и волонтера који су свој рад у Министарству завршили (често се овај рад не обавља у мјестима у којима су кандидати стално настањени, па се по завршетку приправничког или волонтерског рада они враћају у мјеста гдје су стално настањени), као и кандидата који не испуњавају услове за полагање стручног испита или нису доставили сву потребну документацију уз захтјев за полагање стручног испита. Стога,

овдје би требало предвидјети доношење рјешења о захтјеву кандидата и испуњености услова за полагање стручног испита (с обзиром на то да се овдје ради о класичном управном поступку, није јасно зашто је ова фаза у Правилнику потпуно изостављена). Овакав начин рјешавања захтјева кандидата је предвиђен и чл. 12. и 13. Уредбе. Такво рјешење је обавезно доставити кандидату најкасније 15 дана прије полагања испита (чл. 13. ст. 2. Уредбе).

Сам чин полагања стручног испита се састоји из два дијела. Испит се састоји из писменог и усменог дијела. Писмени дио испита се састоји из практичног задатка из дјелокруга послова на којима је кандидат стекао радно искуство или обавио приправнички стаж и теста знања који се састоји из 30 питања којима су обухваћене све области из члана 6. Правилника, узимајући у обзир стручну спремину кандидата. Писмени дио испита обављају предсједник или замјеник предсједника Комисије и секретар Комисије. Писмени дио испита траје један сат. Питања у тесту знања су са понуђеним одговором, са могућношћу допуне одговора и одговора на питање. При изради практичног дијела писменог задатка кандидат може да користи само законе и подзаконске акте. Успјех кандидата на писменом дијелу испита оцјењује Комисија оцјеном “задовољава” или “не задовољава”. Ако је писмени дио испита оцијењен оцјеном “не задовољава”, кандидат не може приступити усменом дијелу испита. На писменом дијелу испита кандидат може да оствари максимано 50 бодова, и то: 20 бодова из израде писменог задатка и 30 бодова из теста знања. Тачан одговор на постављено питање из писменог теста бодује се једним бодом. Кандидат који на писменом дијелу испита оствари 40 и више бодова оцјењује се оцјеном „задовољава“ и може приступити усменом дијелу испита. Кандидат који оствари максималан број бодова на писменом дијелу испита ослобађа се полагања усменог дијела испита.

Усмени дио испита је јаван и спроводи се пред Комисијом у пуном саставу. По завршетку стручног испита, Комисија одлучује о успјеху кандидата. Комисија одлучује о успјеху кандидата оцјеном “положио стручни испит за високу стручну спремину”, “положио стручни испит за вишу стручну спремину”, “положио стручни испит за средњу стручну спремину” или “није положио стручни испит”. Предсједник Комисије саопштава кандидату резултате полагања стручног испита.

Кандидат који сматра да из неког предмета није правилно оцијењен, има право приговора Комисији одмах након саопштавања резултата полагања стручног испита, а најкасније у року од три дана – писменим путем – од дана саопштавања резултата полагања стручног испита. О приговору кандидата Комисија одлучује већином гласова. Уколико већина чланова Комисије сматра да је приговор кандидата оправдан, кандидат има право да поново приступи полагању предмета за који је сматрао да није правилно оцијењен.

Кандидат са високом и вишом стручном спремом који на усменом дијелу испита не покаже задовољавајуће знање из највише два предмета, има право да из тих предмета полаже поправни испит након 30 дана, а најкасније у року од 90 дана од дана полагања испита. Кандидат са средњом стручном спремом који на усменом дијелу испита не покаже задовољавајуће знање из једног предмета има право да из тог предмета полаже поправни испит након 30 дана, а најкасније у року од 60 дана од дана полагања испита. Уколико ови кандидати не приступе поправном испиту у року без оправданог разлога, сматраће се да испит нису положили. Ако није положио поправни испит, кандидат понавља цијели испит.

Кандидат који није положио стручни испит може испит поново полагати по истеку 90 дана од дана претходног полагања. Ако кандидат не приступи полагању стручног испита или прије почетка полагања изјави да одустаје од испита, сматра се да испит није полагао. Ако кандидат одустане од већ започетог стручног испита или не преда рад из писменог дијела испита, сматра се да испит није положио.

Започето полагање стручног испита може да се одгоди ако је кандидат због болести или других оправданих разлога спријечен да настави полагање испита. О одгађању полагања стручног испита одлучује Комисија већином гласова. Одгођени испит кандидат може наставити најкасније у року од 30 дана, почев од дана доношења одлуке о одгађању полагања испита, о чему одлучују Комисија. Кандидат не полаже онај дио испита који је положио до одгађања испита. Ако кандидат не приступи полагању испита у предвиђеном року, сматраће се да испит није положио.

И на крају, кандидату који је положио стручни испит издаје се увјерење о положеном стручном испиту у року од осам дана од дана полагања. Увјерење о положеном стручном испиту садржи: назив органа, име и презиме кандидата, датум и општину рођења, назив завршене школе, односно факултета, датум положеног стручног испита, број и датум издавања увјерења, потпис предсједника Комисије и службени печат.

О полагању стручног испита води се записник, који садржи: састав Комисије, датум и мјесто одржавања испита, име и презиме кандидата, датум и мјесто рођења, адресу, назив завршене школе, односно факултета, постављена испитна питања за кандидата, оцјену успјеха кандидата и начин гласања чланова Комисије. Записник потписују: предсједник, чланови Комисије, секретар и записничар. Уз записник о полагању стручног испита кандидата прилаже се захтјев кандидата за полагање испита са прилозима и писмени рад кандидата, што чини досије кандидата.

Трошкове полагања стручног испита, полагања поправног стручног испита и полагања поновног стручног испита сноси кандидат.

ЛИТЕРАТУРА

- Кунић, П. (2006). *Управно право*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Милетић, С. (1997). *Полицијско право*, Књига I. Београд: Полицијска академија.
- Милетић, С.; Југовић, С. (2009). *Право унутрашњих послова*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*. Београд: Полицијска академија.
- Митровић, Љ. (2008). *Полицијско право*. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- Закон о унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“, број 4/12).
- Закон о републичкој управи („Службени гласник Републике Српске“, број 118/08, 11/09, 74/10, 86/10, 24/12 и 121/12).
- Закон о полицијским службеницима („Службени гласник Републике Српске“, број 43/10 и 78/11).
- Закон о државним службеницима („Службени гласник Републике Српске“, број 118/08, 117/11 и 37/12).
- Закон о високом образовању („Службени гласник Републике Српске“, број 73/10, 104/11 и 84/12).
- Уредба о стручном испиту за рад у управи Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 68/11).
- Правилник о стручном испиту за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 113/13).
- Правилник о стручном испиту за рад у Министарству унутрашњих послова Републике Српске („Службени гласник Републике Српске“, број 31/12).

CERTIFICATION EXAM IN THE REPUBLIC OF SRPSKA MINISTRY OF INTERIOR

Nikolina Grbic – Pavlovic, PhD*

Abstract: The certification exam for the work in the Republic of Srpska Ministry of Interior is taken by the individuals upon the completion of their internship, volunteer work, or probation work, as well as by other employees of the Ministry. Considering the specific nature of the activities and tasks that are carried out by the Ministry's employees, and the right of this authority to organize the process of taking a certification exam in compliance with specific laws and regulations, the Republic of Srpska Ministry of Interior issued the Rulebook on the certification exam for work in Republic of Srpska Ministry of Interior ("Official Gazette of the Republic of Srpska", No. 113 /13 - hereinafter: the Rulebook). It was the adoption of this Rulebook at the end of 2013 that provided for having a comprehensively defined area of taking a certification exam in the Ministry. With the entry into the force of the new Rulebook, the old Rulebook on the certification exam for work in Republic of Srpska Ministry of Interior ("Official Gazette of the Republic of Srpska", No. 31 /12) ceased to exist. Given the fact that the new Rulebook provides for significant changes in terms of taking a certification exam in comparison to the provisions that were previously applied, the paper will, upon presenting the introductory remarks, present the provisions of the new Rulebook on the certification exam for work in Republic of Srpska Ministry of Interior, as well as the provisions of the Certification exam program.

Keywords: certification exam, Rulebook, Program

* *Police College, Banja Luka, e-mail: nikolinagrbc@blic.net*

УЛОГА СТРАНИХ УЛАГАЊА У ФИНАНСИРАЊУ ПРИВРЕДНОГ РАСТА И РАЗВОЈА

Научна критика,
полемика или осврт

DOI: 10.7251/BPGBL1214121K

УДК: 339.727.22

Доц. др Српко Косорић*

Апстракт: Овај рад се бави страним улагањима, с посебним освртом на стране директне инвестиције (СДИ), и начинима на које СДИ могу поспјешити привредни раст и развој земље у коју се улаже. Описано је неколико најчешће коришћених начина страног инвестирања. Дата су виђења како СДИ утичу на привреду и колики значај могу да имају за земље у развоју и транзицији, али прије свега и за већ развијене земље.

Кључне ријечи: Привредни раст, директне инвестиције, улагања, капитал, профит, концесије.

УВОД

Привредни раст представља повећање националне производње током времена. То повећање може се изражавати за цијелу земљу или по глави становника. Пошто се број становника такође повећава, раст производње по становнику представља праву мјеру економског напредовања једне земље. Неке државе не могу довољно да улажу и даље развијају своју привреду, тако да је онда помоћ у виду страних улагања пријеко потребна.

Директна инвестиција је категорија међународних инвестиција која одражава циљ субјекта у једној националној економији да постигне трајан интерес у предузећу чије је сједиште у другој националној економији. Субјект је директан инвеститор, а предузеће у другој земљи је директно инвестирано предузеће. Трајан интерес имплицира постојање дугорочне везе између директног инвеститора и предузећа и значајан степен утицаја инвеститора на управљање предузећем. Кина тренутно има највеће стопе привредног раста на свијету и има највећи ниво директних инвестиција, па је 2002. године престигла и САД (Yasheng, 2000: 11).

* Управа за полицијско образовање, Бања Лука; e-mail: kosoric.sr@gmail.com

ОБЛИЦИ СТРАНИХ УЛАГАЊА

Велики значај за привредни раст и развој земаља у развоју и земаља у транзицији имају страна улагања. Досадашња искуства показују да су страна улагања играла значајну улогу у структурним промјенама производње и извоза у земљама корисницама ових средстава. За земље које имају отежан приступ међународном тржишту капитала страна улагања представљају „вентил“ за ангажовање иностраних средстава.

Основни видови страних улагања су (Ћировић, 2000: 24):

- стране директне инвестиције (*foreign direct investments – FDI*),
- различити облици заједничких улагања (*joint ventures*),
- портфолио инвестиције,
- улагање средстава у вези са приватизацијом (нова улагања и преузимање власништва над предузећима као и размјена спољног дуга за улог – *debt equality swaps*), и
- концесије.

СТРАНЕ ДИРЕКТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ

Директне иностране инвестиције су појава када инвеститор који се налази у једној земљи (земља поријекла) стиче активу у другој земљи (земља домаћин) са намјером да управља овом активом. Под активом се подразумева цјелокупна имовина фирме, тј. актива обухвата сва средства и права којима једно предузеће располаже.

Димензија управљања је оно што разликује иностране директне инвестиције од портфолио инвестиција у иностране акције, обвезнице и остале финансијске инструменте. У већини случајева и инвеститор и актива којом управља у иностранству представљају пословна предузећа.

Постоје три главне категорије страних директних инвестиција (Ковачевић, 2000: 24):

- Equity капитал представља вриједност инвестиција у акцијама предузећа у иностранству. Стање власничког улога од 10% или више обичних гласачких права у акционарском предузећу или одговарајући еквивалент у неакционарском предузећу, уобичајено се сматра као граница за контролу активе. Ова категорија укључује и мерџере, аквизиције, „гринфилд“ инвестиције (стварање нових постројења) и „браунфилд“ инвестиције (дијелови грађевинског земљишта који су угрожени ранијим коришћењем, који су запуштени, који се више не користе, који могу да створе проблеме загађености, који се налазе у изграђеном урбаном подручју, и који захтијевају инвестицију како би били враћени на квалитетније коришћење). Мерџери и аквизиције су

важан извор иностраних директних инвестиција за развијене земље, мада њихов релативан удио значајно варира.

- Реинвестирани профити (зараде) су приходи афилијација који нису расподијељењи у дивиденде и нису враћени назад матичној компанији. Претпоставља се да се задржани профити реинвестирају у афилијацији. Ова категорија представља и до 60% излазних инвестиција за земље као што су Сједињене Америчке Државе и Велика Британија

- Остали капитал је категорија која се односи на краткорочне и дугорочне позајмице и зајмове између матичне фирме и афилијације.

Стране директне инвестиције (СДИ) представљају један од најважнијих инструмената посредством којих једна национална економија подстиче производњу, раст запослености, развој инфраструктуре, смањење сиромаштва, итд. Остваривање већег профита или неког другог прихода од уложеног капитала (камата, дивиденда) је основни мотив извоза капитала, док су остали мотиви најчешће посредни и у функцији овог главног мотива (UNCTAD/United Nations: 2009: 268). Бенефити који се остварују приливом СДИ, створили су оштру конкуренцију на глобалном тржишту слободног капитала, а све у циљу привлачења што обимнијих и разноврснијих СДИ. Општи тренд на свјетском тржишту СДИ је брисање географских граница између земаља у развоју и развијених земаља: земље у развоју, осим што представљају растуће тржиште СДИ, уједно теже привлачењу капитално интензивних инвестиција, као и инвестиција у истраживање и развој.

У том правцу политика СДИ на глобалном свјетском тржишту има узлазни тренд институционалне либерализације заштите СДИ, креирања институција за подстицање и комуникацију са потенцијалним инвеститорима, као и стварања правног основа кроз јачање билатералних веза између земаља. Са становишта ризика који условљавају прилив СДИ, посљедњих година долази до пораста значаја ризика заштите интелектуалне својине, ризика заштите имовине и радника, у односу на пад значаја конвенционалних ризика, као што су финансијски ризик, ризик каматне стопе и политички ризик.

Постоји неколико разлога због којих су операције мултинационалних компанија природније у индустријским гранама које производе, у поређењу са услугама, од којих се већина може сврстати у двије широке категорије.

Прво, постоје разлози који истичу значај вертикалних иностраних директних инвестиција, у оквиру којих предузеће лоцира различите фазе своје производње у различитим земљама. Овај тип инвестиција се, по правилу, посматра као резултат различитих инпутних трошкова у различитим земљама. Мултинационалне компаније које су укључене у екстрактивне индустријске гране, гдје је расположивост природних

ресурса концентрисана у неколико земаља, представљају очигледан примјер.

Други случај је када предузеће лоцира неке радно интензивне фазе свог ланца производње у земљи са јефтином радном снагом, док у исто вријеме лоцира производне фазе које захтијевају значајан обим „људског капитала“ у земљама гдје је високо квалификована радна снага релативно расположив фактор производње. Другачије речено, предузеће, у покушају да минимизира трошкове производње, поставља производне цјелине у неколико земаља и користи трговину као начин да задовољи тражњу за посебним производима – укључујући инпуте – на посебним тржиштима.

Друга велика категорија предности за мултинационалне операције потиче од хоризонталних страних директних инвестиција, код којих се слични облици производне активности лоцирају у различитим земљама. Мотиви за ову врсту инвестивције су, на примјер, да транспортни трошкови за производе високе тежине могу учинити локалну производњу профитабилнијом; неки производи захтијевају да се производе у близини потрошача; локална производња се може лакше прилагођавати локалним производним стандардима; и локална производња има боље информације о локалној конкуренцији.

Владе земаља корисника иностраних директних инвестиција покушавају да наметну захтјев домаћег садржаја афилијацијама иностраних инвеститора (под афилијацијама иностраних инвеститора мисли се на огранке компаније инвеститора, у датој земљи у коју се улаже) приликом овог инвестирања, како би повећале „индустријску повезаност“ и мултипликовале „повратне везе“ са намјером да се створи конкурентна домаћа индустријска структура (Ковачевић, 2000: 25)

Ове земље често истичу исти аргумент недовољне развијености индустријских грана као разлог за ове захтјеве, а повремено се износе аргументи софистициране стратешке трговинске политике. У скоро свим случајевима, захтјев домаћег садржаја је праћен одређеним увозним рестрикцијама.

Наметање захтјева у погледу извоза иностраном инвеститору може дјеловати повољно на развојне циљеве земље домаћина. Међутим, овај захтјев извозног садржаја који доводи до јачања извозних токова, може наметнути додатне тешкоће осталим секторима друштва који морају понудити ресурсе и платити одређене субвенције.

Већи дио литературе који говори о услову лиценцирања технологије као супституту за стране директне инвестиције, лежи изван аквизиције технологије саме по себи и налази се у зони ширих циљева који „хране“ домаћу пословну класу, са политичким и економским образложењима: да се увећа аутономија националне привреде, национална моћ и национална заштита.

ЗНАЧАЈ СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА

У данашњој свјетској економији, стране директне инвестиције представљају најбржи начин развоја једне земље и региона и, као такве, добродошле су и у најразвијенијим земљама. Анализе финансијских ефеката (OECD, 2002) показују да страна улагања представљају прилив страних ресурса који повећавају укупне инвестиције у земљи домаћину. Данас су оне основни механизам глобализације свјетске привреде, преузимајући улогу кључног развојног фактора сваке државе.

Позитивна страна иностраних директних инвестиција се најчешће везује за околност да се посредством иностраних директних инвестиција врши и својеврстан трансфер технологије у земље у које се пласирају иностране директне инвестиције.

Значај међународних инвестиција за домицилну земљу огледа се у:

- повећању обима спољне трговине,
- отварању нових радних мјеста,
- побољшању социјалне основе и
- уопште убрзању привредног развоја и интеграција домаће привреде у свјетску привреду и трговину.

У потенцијалну земљу домаћина иностране директне инвестиције доносе интегрисани пакет материјалних ресурса (капитал, технологија, менаџмент, маркетинг, организациона знања, обука радне снаге и сл.) који служи као алтернатива миграцији радне снаге и као стимуланс привредном развоју.

Инвестициони пакет, с једне стране, допуњава расположиве домаће факторе производње и креира услове за нову запосленост и рад, а са друге стране, стимулише раст земље домаћина преко трансфера технологије, обуке радне снаге, успостављања веза с осталим дијелом привреде и отварања путева домаћим произвођачима према свјетском тржишту.

Отварањем филијала у земљи домаћину, мултинационалне компаније уносе савремену технологију и друга потребна знања. Оне оспособљавају локалну радну снагу за рад на нивоу савремене технологије, школују кадрове за функције управљања и организације савремених процеса производње.

Без увоза иностраног капитала предузећа у мање развијеним земљама (земљама у транзицији и земљама у развоју) би умногоме отежала реализацију својих развојних циљева и аспирација, јер би теже долазила до савремених технологија и неопходног знања за организацију процеса производње.

Поред ових директних користи, иностране директне инвестиције могу да имају и индиректне користи које се реализују путем екстерналија. У многим случајевима најважнији позитивни ефекти

иностраних директних инвестиција управо потичу од екстерналија. Наиме, иностране директне инвестиције не доносе у земљу домаћина само капитал и девизна средства, већ и менаџерске вјештине, техничко особље, технолошко знање, административну организацију и иновације у производима и производним техникама – што све недостаје земљама домаћинима.

Позитивне последице иностраних директних инвестиција постоје у случају ако оне повећавају национални доходак земље у коју се инвестира више него што би било повећање националног дохотка у земљи инвеститора од тог истог улагања. Све док иностране директне инвестиције повећавају национални доходак, а то повећање није у потпуности присвојено од стране иностраног инвеститора, земља у коју се инвестира остварује позитиван резултат. Највидљивије користи су у повећању плата домаћих радника (више реалне зараде), а за државу кроз повећавање фискалних прихода (кроз таксе, порезе и слично).

Важнији негативни ефекти међународних инвестиција за земљу домаћина су:

- опасност од претјеране зависности од страног капитала,
- искоришћавање домаћих ресурса,
- повећавање технолошке зависности,
- могућност отпуштања радника,
- формирање модела потрошње који не одговара нивоу развијености земље домаћина,
- могућност угрожавања националног суверенитета итд.

ДЕТЕРМИНАНТЕ СТРАНИХ ДИРЕКТНИХ ИНВЕСТИЦИЈА

Најзначајнији дио у комплексном инвестиционом пакету, свакако представљају детерминанте кретања страних директних инвестиција. Оне су бројне како у земљи инвеститору тако и у земљи домаћину, и битно опредељују мотивационе факторе и понашања инвеститора.

Исто тако, земље примаоци страних директних инвестиција могу правилно поставити своју инвестициону политику и тиме одредити привлачност домаћих локација само ако им је познат систем мотивације субјеката који врше страна улагања, односно уколико су познате детерминанте које одређују токове СДИ у свијету.

У свим постсоцијалистичким земљама основни транзициони модел је обухватио следеће компоненте:

- приватизацију предузећа у државној својини,
- либерализацију цијена и напуштање државних субвенција као интегрални дио либерализовања домаће трговине,
- елиминисање баријера за установљавање нових приватних предузећа и привредних организација,

Улога страних улагања у финансирању привредног раста и развоја

- либерализацију финансијског тржишта,
- либерализацију спољње трговине,
- затварање спољнотрговинских организација у државној својини,
- успостављање ефикасног управљања привредним организацијама,
- уравнотежење државног буџета повећањем пореза и редуковањем потрошње јавног сектора.

Стране директне инвестиције могу убрзати привредни раст не само као додатак домаћој штедњи, већ и због тога што обезбјеђују приступ новој технологији. Стране директне инвестиције могу имати за резултат директан увоз напредније технологије, али и трансфер управљачких и производно усмјерених знања. Сем тога, стране директне инвестиције могу да генеришу позитивне екстерналије на домаћа предузећа, у смислу да су она у могућности да стекну нова знања помоћу којих испоручују инпуте иностраним фирмама или док конкуришу за потрошаче. То такође може стимулирати додатне домаће инвестиције.

Међутим, мјера у којој ће земља домаћин бити у стању да апсорбује инострану технологију, директно преко домаћих афилијација транснационалних компанија или директно путем преливања у домаће фирме, зависи од стања људског капитала који постоји у привреди домаћина, јер људски капитал и напредна технологија имају тенденцију да постану комплементарни инпути.

Емпиријска истраживања показују да улазне стране директне инвестиције могу имати позитивне екстерналије за земље које карактерише релативно добра расположивост људским капиталом и у земљама које прихватају извозно оријентисану стратегију. У погледу релативне расположивости људским капиталом и либерализације трговинских режима, може се закључити да напредне земље у транзицији могу боље да испуне оба ова захтјева и да ће бити у могућности да користе оба типа екстерналија.

Сем тога што обезбјеђују приступ савременој технологији, стране директне инвестиције такође могу да обезбиједо земљама у транзицији потребна корпоративна управљања. Лоше управљање је био један од главних разлога лоших перформанси предузећа у државном власништву у прошлости. Један од начина да се осигура чврсто управљање власничком структуром јесте да се предузеће прода иностраном стратешком инвеститору. Ови инвеститори имају и подстицај и снагу за ефективно контролисање управљања. Међутим, комплементарни домаћи стратешки инвеститори представљају ријеткост. Стога, уколико се значајан број предузећа у државном власништву прода страним стратешким инвеститорима, тада се главна улога препушта страним инвеститорима.

Златно правило за привлачење нових страних директних инвестиција је транспарентност. Витална улога транспарентности

за стране директне инвестиције потиче из неколико разлога. Први је да нетранспарентност намеће додатне трошкове за пословање. То се односи на прикупљање недостајућих информација, али и на корупцију, која може бити веома скупа за предузећа.

Други разлог значаја транспарентне политике је у томе што она олакшава међународне мерцере и аквизиције, затим је то позитивно дејство на став инвеститора, и отворени режим трговине и инвестиција, који се истиче као моћан инструмент за привлачење страних директних инвестиција.

Раширено је гледиште да стране директне инвестиције имају најпотпуније ефекте на домаћи привредни развој уколико су у цјелини у страном власништву. У таквом случају филијала је у потпуности интегрисана у глобално пословање матичне компаније. Овај вид процеса интеграције је раније био стимулисан жељом земаља домаћина да постигну извозне резултате. Фабрике које су у потпуном иностраном власништву, а које су интегрисане у глобалну мрежу матичне компаније, пружају привредама земаља у којима се налазе корист која је далеко већа од оне коју представља уложени капитал, управљање и маркетинг. Када страни инвеститор одлучи да производњу из земље домаћина укључи у ширу стратегију своје мреже, како би је суочио са глобалном и регионалном конкуренцијом, тада постају све евидентнији динамички „интеграциони ефекти“ који земљи домаћину обезбјеђује нову технологију, бржу модернизацију технологије, боље методе управљања и више индустријске стандарде него у било којој другој форми присуства страног капитала.

Међутим, треба истаћи да постоје бројни параметри који показују да филијале у потпуно страном власништву углавном служе за одређене дорадне послове, мада постоје и другачији докази који указују на чињеницу да су ови послови карактеристични по високој додатној вриједности и да стварају динамичке повратне везе које омогућују преливање технологије и знања у локалну привреду.

У погледу перспектива страних директних инвестиција, треба истаћи да ће глобална интеграција наставити да подстиче директне стране инвестиције гдје год постоји повољно економско окружење. За укидање препрека за стране директне инвестиције потребно је доста времена. Мали број земаља је извршио свеобухватну реформу политике страног инвестирања, мада су многе земље предузеле разне мјере како би подстакле стране директне инвестиције.

Земље у развоју се налазе у три фазе процеса реформи: неке су водећи домаћини СДИ, друге тек постају домаћини СДИ, а неке земље тек почињу да унапређују окружење за прилив СДИ.

Имајући у виду да је процес интеграције у свјетску привреду повезан с напретком на плану прилива СДИ, може се очекивати да ће, независно

од темпа реформи по појединим земљама, општи правац кретања бити ка већој либерализацији. За разлику од ранијег прилива СДИ, који је често користио неефикасност привређивања у земљама у развоју, нови прилив СДИ биће усмјерен на ефикасну производњу за свјетско тржиште.

Паралелно са уклањањем препрека кретању међународног капитала и са побољшањем домаћег тржишта капитала у земљама у развоју, домаћи и инострани инвеститори ће у све већој мјери да се удружују на плану глобалног финансирања предузећа, што је један од наглашених аспеката глобалне интеграције. Други аспект представља присутност двосмјерног тока инпута, производа и финансијских средстава између филијала компанија у разним земљама. Тиме се стварају нови услови да предузећа узимају средства тамо гдје су најповољнији услови, а инвестирају тамо гдје је највећи профит. Тиме се смањују разлике између домаћих и иностраних предузећа.

Новија карактеристика развоја СДИ је повећано инвестирање земаља у развоју у иностранству. Предузећа из земаља у развоју која испуњавају свјетске стандарде могу да приступе међународном тржишту капитала и да на лакши начин дођу до потребних средстава. Тиме ће недостатак капитала представљати све мању препреку привредној експанзији земаља у развоју. Због тога се очекује да ће СДИ убудуће све више представљати механизам за трансфер општег знања, система и технологије, а све мање механизам за трансфер капитала.

Прилив СДИ је још увијек концентрисан на релативно мали број земаља у развоју и игра незнатну улогу у развоју многих земаља. Неке од тешкоћа у многим земљама се могу савладати конзистентном и здравом економском политиком, па чак и ризичније земље могу да привуку СДИ. Међутим, само одговарајућа политика отварања и излагања домаћег тржишта иностраној конкуренцији може створити дугорочну основу за велике користи од СДИ. Ипак, највише СДИ ипак одлази на већ развијене земље. У развијене земље одлази у просјеку преко двије трећине страних директних инвестиција. Исто тако, развијене земље представљају и највећи извор СДИ, што је и логично.

УТИЦАЈ СДИ НА ПРИВРЕДУ ЗЕМАЉА У ТРАНЗИЦИЈИ

Стране директне инвестиције утичу на процес транзиције земаља централне и источне Европе (ЦИЕ) ка тржишној економији на директан и индиректан начин. Под директне утицаје могу се подвести они који су везани за економски раст у кључним индустријским гранама, трговину и развој трговинских веза са Западом, и трансфер технологије. Индиректан утицај СДИ огледа се у изградњи институционалних система тих земаља, подстицању процеса приватизације и креирању услова конкуренције.

Индустријске гране земаља у транзицији у које је ушао страни капитал обично постижу добре пословне резултате и дјелују подстицајно на укупни економски опоравак земље. Стране афилијације, или домаће компаније повезане са страним партнерима, често се дефинишу као “свијетле тачке” привреда Истока када су у питању извозни резултати, остварени ниво продуктивности или брзина реструктурирања постојећих капацитета (Бубања-Видас 1998: 6).

Странедиректнеинвестицијеподстичутрговинуземаљаутранзицији тако што доносе материјалне (tangible – капитал и технологија) и нематеријане (intangible assets – улаз на страна тржишта, регистровани трговински знаци или марке производа brand-name, маркетиншко знање и менаџерске способности) ресурсе који мобилишу и домаће факторе на трговину. Non-equity форме сарадње страних и домаћих компанија у доменима као што су транспорт, телекомуникације итд. индиректно подстичу трговину јер обезбјеђују модерну инфраструктуру и комуникације неопходне за савремене услове трговања.

Земљето региона не смију да занемаре даљи развој интрарегионалне трговине, која може подстицајно да дјелује на развој и брзе реформске процесе. Интрарегионална трговина је и фактор привлачења нових СДИ токова, који сада цио регион виде као потенцијалну потрошачку базу, а не само као тржиште појединачне земље у транзицији, које је обично мало.

Значајан директан утицај присуства транснационалних компанија (ТНК) у земљама у транзицији остварује се трансфером технологије локалним партнерима. Посебно су значајни увођење програма контроле квалитета и виших стандарда квалитета који одговарају захтјевима западних тржишта, и обука локалне радне снаге у складу с производним и менаџерским процесима компанија са Запада. Пренос технологија често прати и развој нових услуга, које су до тада биле непознате у источним економијама, као што су менаџмент, консалтинг, рекламне и маркетинске агенције, продаја некретнина и слично.

Један од првих индиректних, а тиме и теже мјерљивих ефеката СДИ на земље у транзицији јесте подстицајно дејство на изградњу институционалних и законских оквира неопходних за дјеловање тржишта. Први помак сигурно представља доношење регулативе о СДИ у тим економијама, углавном либералног карактера. У арсенал осталих неопходних закона спадају и: закон о организацији и функционисању предузећа, порески закони, закони који регулишу фер конкуренцију и функционисање правне државе, затим домен финансија и финансијских институција, који одговарају захтјевима тржишне економије, и други.

Тржишна економија се не може реализовати без остваривања процеса приватизације у привредама у транзицији. Стране директне инвестиције могу утицати на формирање приватне структуре

Улога страних улагања у финансирању привредног раста и развоја

власништва у ЦИЕ земљама на директан и индиректан начин. Директно, тако што ТНК обезбјеђују неопходна финансијска средства за куповину државних предузећа и тиме премошћују геп мале штедне и неразвијених финансијских институција тих земаља. Индиректно, присуство ТНК у економији у транзицији подстицајно дјелује на развој приватног предузетништва путем демонстрационог ефекта, како на страни тражње, тако на страни понуде. На страни тражње, домаћи понуђачи настоје да понуде интермедијалне производе и нове услуге које ТНК у процесу своје производње траже. На страни понуде, подстичу конкуренцију и подижу квалитет производа који се нуде на домаћем тржишту.

Трећи индиректан утицај СДИ на привреду земаља у транзицији везан је за подстицање конкуренције у тим економијама. Излагање државних монопола конкуренцији обезбјеђује ефикаснију алокацију ресурса и слободно формирање цијена. Као основне предности које формирање конкурентских услова у привредама у транзицији доноси наводе се пад цијена и подизање нивоа производа који се нуде локалним потрошачима.

Пракса страних инвеститора да у ЦИЕ земљама углавном купују домаћа предузећа која већ имају монополску позицију, или да свој улаз условљавају заштитом домаћег тржишта на одређени период или увођењем различитих заштитних мјера увоза, захтијева пажљиво тумачење односа и релација монопола и конкуренције.

Земље централне и источне Европе постају свјесне да су саме одговорне за стварање што привлачнијег окружења за стране инвеститоре, које чини: здрав и конкурентан домаћи сектор, правни и институционални оквири који охрабрују улагања “без дискриминације”, либерални девизни систем, флексибилно тржиште радне снаге, побољшано регулисање јавног сектора и обезбјеђење физичке и људске инфраструктуре. Односно, како режими СДИ у већини земаља постају све сличнији у смислу либерализованог приступа, тако стабилни макроекономски услови и ефикасни економски механизми земље потенцијалног домаћина инвестиција постају све важнија детерминанта за привлачење страног капитала.

ЗАЈЕДНИЧКА УЛАГАЊА

Због ограничења ангажовања страног капитала у многим земљама, страни инвеститори били су суочени са могућношћу да оснивају заједничка предузећа. Највећи дио пројеката директних страних инвестиција до средине 1990-их година био је у облику заједничких предузећа (*joint ventures*) – преко 90% (Ковачевић, 2000: 44).

Државни прописи често нису дозвољавали да инострани партнер преузме већинско учешће. Због тога је приликом либерализације

иностраног учешћа услиједио талас пораста учешћа страних партнера и преузимања контроле над заједничким предузећем.

Инострани инвеститори који нису били спремни да инвестирају без локалних партнера, одлучивали су се за ову методу, која је смањивала ризик цијелог пројекта. То се посебно односи на стварање заједничких предузећа са државним или јавним предузећима. Из угла локалног партнера заједничко предузеће је могло да буде начин да се инострани партнер потпуније заинтересује за успјех предузећа, а не само за продају својих услуга на домаћем тржишту.

Страни партнер је видио у учешћу домаћег партнера могућност да се смањи ризик пројекта на неколико начина. Прво, учешће локалног партнера може да смањи финансијско донаторство иностраног инвеститора и да смањи обим трансфера средстава преко границе. Друго, локални партнер боље познаје локалну пословну климу, државну политику, економске услове, па се на тај начин могу смањити пословни ризици заједничког предузећа. Треће, локални партнер може да буде од користи да се мобилишу додатна локална финансијска средства.

Општи процес глобализације је довео до нових разлога за чвршће повезивање партнера преко граница. Због тога, заједничка предузећа и други видови уговорног односа постају популарна форма повезивања међународне производње и дистрибуције.

Ипак, треба нагласити да лабава пословна структура у заједничком предузећу доприноси томе да се она тешко формирају и тешко одржавају у одређеном временском интервалу, па имају релативно висок проценат неуспјеха. Када инострани инвеститор није у потпуности ангажован у предузећу, настају проблеми око доношења одлука и у одвијању финансијских трошкова, а јавља се и проблем избора руководећег кадра у предузећу.

Уколико је страни инвеститор у односу на локалног партнера стављен „на страну“, посебно ако програми нису у складу са његовим плановима, или ако неким случајем страни улагач није потпуније ангажован у заједничком предузећу, онда ће он смањити спремност да се излаже новом ризику, и изостаће додатна финансијска улагања. Политика владе често умањује флексибилност ових форми предузећа. Искуство је показало да су ограничења иностраног власништва и трансфера капитала контрапродуктивна, јер слабе укупан принос пројекта и допринос иностраних инвестиција.

Али, често се дешава да заједничка улагања нису производ спонтаног избора. Некада она настају због тога што фирма из иностранства тражи локална знања и искуства локалног партнера, активу и остале врсте сарадње, а некада као резултат притиска владе домаћина или правне регулативе.

КОНЦЕСИЈЕ

Под појмом концесије се подразумејева право коришћења природног богатства које домаћем односно страном лицу – концесионару, уступа надлежни државни орган – концедент, под посебно прописаним условима и за одређени период.

Концесије нису појава новије врсте, чак и сама ријеч води поријекло од латинске ријечи „concessio“, која у римском праву означава посебне дозволе и одобрења која су власти давале појединцима. Појава коцесија била је широко распрострањена у средњем вијеку када су поједини концесионари узимали у закуп путем концесија вађење руде или пак плаћање мостарине, путарине (били су ослобођени од ових обавеза). Концесије су даване и страним трговцима да могу слободно да тргују на одређеним подручјима.

На основу искуства одобравања концесија, може се приметијети да су оне углавном коришћене у областима које карактерише природни монопол. На бази лицитације за додјелу концесије постиже се одређен елемент конкуренције. Мада, уколико понуђач понуди вишу цијену и у односу на реалну, под утицајем конкуренције може изгубити на лицитацији. У супротном случају, може битно редуцирати свој профит. Ипак, концесионари најбоље процјењују која цијена има економског смисла и зато су цијене које се постижу најбоље цијене. Сем тога, приликом лицитације најјача предузећа могу понудити најповољније услове, тако да је то, с једне стране, одређена гаранција да ће посао добити најефикасније предузеће.

У одређеним гранама које нису природни монополи може се показати да је најбоље рјешење уколико постоји једно или више (најчешће два) предузећа. Пошто постоји ризик да једно предузеће може примјењивати високе марже зато што нема конкуренције, као најприхватљивије изгледа рјешење да се додијеле двије концесије за дату грану.

Инфраструктурни сектори који имају одређене елементе природног монопола представљају најатрактивнија подручја за концесије: то су путеви, пренос и дистрибуција електричне енергије, железничка инфраструктура, пренос воде, пренос и дистрибуција гаса...

Приликом одобравања концесије мора се водити рачуна да концесије које представљају велике пројекте имају неупоредиво снажније вишеструке ефекте за домаћу привреду и за остале привредне гране у поређењу са малим концесијама. На другој страни, концесије у велике пројекте смањују конкуренцију на тржишту, па само велике фирме могу да се појаве на лицитацији. Приликом одобравања концесија мора се водити рачуна о томе да период концесије мора бити довољно дуг да концесионар поврати уложена средства и да оствари предвиђени профит.

Многе владе приликом одобравања концесија у природне монополе уједно одобравају и ексклузивитет концесионару. Њихов мотив је да подстакну привредни развој, али нема чврстих доказа на бази емпиријских истраживања. Ипак, ексклузивитет не мора трајати колико и сама концесија, већ се то питање регулише клаузулом у уговору. Ексклузивитет у гранама које представљају природне монополе не мијења битније провизију концесионара, док у гранама које су подложне конкуренцији право ексклузивитета значајно смањује конкуренцију. Страни концесионар по правилу је заинтересован за ексклузивитет јер се тиме мање угрожава његов профит. Земље у којима је висок економски и политички ризик за стране инвеститоре могу покушати да додјељујући ексклузивитет концесионару лакше уступе одређену грану на концесију.

Пошто систем концесионих аранжмана представља вид страних улагања, држава – концедент очекује значајне позитивне ефекте од концесија. Међу најзначајније ефекте спадају: привлачење додатних иностраних средстава, чиме се стварају могућности за инвестирање у земљи: трансфер знања и технологије; ангажовање производних домаћих капацитета у извођењу инвестиционих радова и повећање нивоа запослености у земљи; повећање кредитног рејтинга земље на међународном тржишту капитала; повећање опште ефикасности у земљи и повећање квалитета услуга у домену одобравања концесије; увођење иностраних стандарда у домаће пословање.

Најпознатији модел концесије, којим се утврђују међусобни односи учесника у реализацији пројекта је BOT System. BOT модел пројектног финансирања је атрактиван за привлачење страног капитала. Скраћеница је настала од енглеских ријечи build – изгради, operate – користи, и transfer – предај, и има читав низ подваријанти (Ковачевић, 2000: 54). Обавеза концесионара по овом пројектном моделу је да преда објекат држави концеденту на крају концесионог периода.

BOT модел се најчешће примјењује код реализације капиталних инфраструктурних објеката, као што су путеви, жељезнице, аеродроми, мостови, тунели, термо и хидро централе, објекти водоснабдијевања, објекти за дистрибуцију нафте и гаса и др. Ови пројекти су посебно погодни за реализацију путем BOT модела, јер сами остварују приход, што је један од основних услова за реализацију пројекта путем BOT модела.

У свијету се BOT модел највише примјењује у области енергетике (Турска, Кина, Пакистан, Индија, Филипини), транспортних комуникација (Хонг Конг, Малезија, Мексико, Тајланд, Турска) и у телекомуникацијама (Тајланд)... Међу развијеним земљама, САД, Француска и Велика Британија примјењују овај модел у реализацији инфраструктурних пројеката. При реализацији BOT модела кључну улогу играју влада земље у којој се пројекат реализује, односно концедент и концесионар.

Процес развоја пројекта по БОТ моделу може бити компликован и дугорочан и, са тачке гледишта концесионара, веома скуп. Може се десити да преговори око великих пројеката потрају и неколико година, прије но што дође до потписивања самог концесионог уговора. За то вријеме потенцијални концесионар може утрошити знатна средства за израду прединвестиционих студија, за накнаде савјетницима и консултантима и другим врстама трошкова. Због тога је неопходно да концедент учини све како би тај процес од расписивања лицитације, па све до потписивања уговора био фер и ефикасан.

Када дође до потписивања уговора између концесионара и концедента, не би било лоше укључити локалног партнера у реализацију БОТ пројекта. Локални партнер може помоћи концесионару да боље разумије локално окружење, да боље сарађује са владом земље домаћина и да успјешније рјешава локалне проблеме до којих долази у току реализације пројекта.

ЗАКЉУЧАК

Страни инвеститори су потребни свим земљама, понајвише земљама у транзицији, које биљеже хроничну несташицу сопственог капитала, управљачких знања (менаџмент), савремене технологије, извозних канала, и оних који немају домаћу штедњу из које би могли да самостално финансирају сопствени развој. Као алтернатива доласку СДИ постоје кредити – комерцијални или кредити међународних финансијских институција (ово претпоставља државне инвестиције), и финансирање инвестиција из домаће штедње.

Од страних улагања треба очекивати раст производње, раст плата, запослености, извоза, пореских прихода, техничке и менаџерске вјештине, слабљење снаге домаћих монопола и раст конкуренције. Ипак постоје и ризици, као што су – раст платнобилансног дефицита (барем у првој фази рада, док се не активирају извозни канали, који затим смањују дефицит и коначно остварују суфицит...), раст незапослености усљед отпуштања, истискивање домаћих инвестиција, стварање локалних монопола, загађење човјекове околине... Све у свему, од страних директних инвестиција може се лако остварити обострана корист – и за страног улагача, и за земљу домаћина, у виду раста и развоја привреде.

Из фазе теоријског тумачења позитивних ефеката СДИ, већина транзиторних економија се нашла у фази када је страни капитал стварно ушао у привреду и постао доминантан у одређеним секторима, значајно подстичући процесе модернизације. Самим тим, локалне фирме су биле суочене са оштром конкуренцијом ривала у страном власништву. Међутим, оно што већина транзиторних економија евидентира у погледу рада и пословања компанија у страном власништву, своди се на следеће:

локалне компаније које је купио страни власник добро послују под његовом управом, велики број локалних фирми биљежи приступ новим знањима, технологији, тржиштима, финансијским изворима, захваљујући страном партнеру, компаније у страном власништву више инвестирају, остварују веће нивое продуктивности и постичу извоз више од локалних фирми.

Покушај да се избјегну страни ривали било трговинским баријерама или забраном инвестирања у одређене гране, никада није био дугог вијека и резултирао је умјесто развојем, стагнацијом. Пут у Европу транзиторних привреда и опстанак њихових компанија чврсто је везан за чињеницу да ли су научили – стекли нова технолошка знања, обезбиједили образовану радну снагу и остварили потребне контакте са снабдјевачима преко својих страних партнера.

ЛИТЕРАТУРА

- Бубања-Видас, М. (1998). *Методе и детерминанте СДИ*. Београд: Институт економских наука.
- Ђировић, М.; Ушара, К. (2000). *Страна улагања, пословно-аналитички приступ*. Београд: Универзитет Алфа.
- Yasheng, H. (2000). *Why is foreign direct investment too much of a good thing for China*?. Harvard: University Asia Center.
- Ковачевић, Р., (2000). *Облици и механизми страних улагања*. Страна улагања – пословно-аналитички приступ. Београд: Универзитет Алфа.
- Комазец С.; Ристић, Ж. (2009). *Економија капитала и финансирање развоја*. Београд.
- ОЕСД. (2002). *Foreign Direct Investment for Development*. Paris.
- Ристић, Ж., (1990). *Тржиште капитала – теорија и пракса*. Београд: Привредни преглед
- UNCTAD/United Nations (2009). *World Investment Report 2009*. New York and Geneve.
- <http://koncesije-rs.org/eng/index.htm>
- www.ekonomit.co.yu
- <http://www.ecb.europa.eu/ecb/orga/capital/html/index.hr.html>

**THE ROLE OF FOREIGN INVESTMENT IN
FINANCING OF ECONOMIC GROWTH AND DEVELOPMENT**

Srpko Kosorić, PhD*

Abstract: This paper deals with foreign investment, with special emphasis on foreign direct investment (FDI), and the ways in which FDI can enhance the growth and development of the country in which it is invested. Several commonly used methods of foreign investment are described. Some insights of how FDI impacts on the economy and how important they can have for developing countries and transition economies, but especially for the already developed countries.

Keywords: Economic growth, direct investment, investments, capital, profit, concessions.

**Administration for police education Banja Luka, e-mail: kosoric.sr@gmail.com*

Мр Драгана Милијевић*

Апстракт: Експанзија репресивних прописа праћена хипертфоријом кривичноправних рјешења, а нужно означена као глобална тенденција у свијету, намеће питање оправданости кривичноправног задирања у личну сферу појединца. С тим у вези питање проширења зоне кажњивости на претходне стадијуме остварења кривичног дјела, бива све чешће предметом расправе. Пред савремена кривична законодавства поставља се тежак задатак изналажења баланса између ефикасних одговора на појаву савремених облика криминалитета, а који се по правилу крећу у правцу проширења граница кажњивости и заштите права и слобода појединца, тј. смањења степена интервенције кривичноправних механизма као *ultima ratio* у личну сферу појединца. Аутор у раду износи аргументе *pro et contra* проширења зоне кажњивости на стадијум припремања кривичног дјела.

Кључне ријечи: кривично дјело, припремање кривичног дјела, друштвена опасност, људска права.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Стадијум припремања кривичног дјела у савременом кривичном праву све рјеђе носи предзнак „некажњивог“. Иако наука кривичног права не гледа благонаклоно на проширење зоне кажњивости на претходне стадијуме *iter criminis-a*, рекло би се да ово представља правац у коме се крећу савремена кривична законодавства. Поменутом проширењу прилази се на два начина. Ријеч је о помјерању границе покушаја кривичног дјела у област припремних радњи, али и ширење казнене репресије увођењем нових инкриминација из стадијума припремних радњи.

С обзиром на наведено, као посебно питање издваја се (не) оправданост кажњавања дјелатности из стадијума припремања кривичног дјела. За ово дискутабилно питање вежу са два основна циља чијим остварењима тежи кривично право и као наука и као грана у правном систему. Са једне стране, налази се циљ заштите

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: dragana.milijevic@education.muprs.org.

друштва од криминалитета (*Public Safety*), који уједно представља и једну од основних функција кривичног права, док се са друге стране налази функција кривичног права (и уопште политике сузбијања криминалитета) која подразумева заштиту људских права и слобода (*Protection of individual Liberty*) (Stephen, 2004: 329; Камбовски, 2006: 460). Упитно је да ли друштво (држава) треба да „чека“ и не предузима никакве активности у погледу лица која очигледно испољавају криминалну намјеру, односно врше одређене активности које се могу окарактерисати као припремне радње, на тај начин чинећи вриједности у друштву подложнијим кривичним дјелима? Да ли је, међутим, са друге стране, оправдано одређено лице санкционисати за активности које се могу окарактерисати као припремне радње у конкретном стадијуму извршења кривичног дјела, иако то лице још увијек није започело са остварењем бића кривичног дјела? Не нарушавају ли се на овај начин права и слободе појединаца у једном друштву, односно могу ли државни органи бити сигурни да ће наведено лице заиста и извршити кривично дјело или ће, евентуално, предомисливши се, одустати од даљих активности и, штавише, прибављена средства употријебити за друштвено корисне сврхе? С тим у вези, можда је на најбољи начин наведену проблематику предочио Хамиш (*Hamisch*), истичући да кривично право „дозвољава да се интервенише на основу опасности прије него што криминална активност буде у потпуности остварена, али у исто вријеме интервенција државе не смије да наступи превише рано, у смислу да се не поштују слободе појединаца, овде прије свега укључујући слободу одлучивања, гдје се појединац може предомислити и одлучити да не изврши кривично дјело.“ (Hamisch, 2005: 401; Pelsler, 2008: 63; Стојановић, 2001: 221). Понудити адекватан одговор, односно пронаћи исправно рјешење у погледу наведених питања увијек је представљало својеврстан проблем, који и данас егзистира, с обзиром на то да су у колизији вриједности попут „заштите друштва од криминалитета“ и „права и слободе појединца“. Наука кривичног права обилује *pro et contra* аргументима кажњавања стадијума припремања кривичног дјела.

АРГУМЕНТИ У ПРИЛОГ НЕКАЖЊИВОСТИ СТАДИЈУМА ПРИПРЕМАЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА.

У науци кривичног права су распрострањени аргументи у прилог тврдњи да се за припремне радње не треба кажњавати. Припремне радње не спадају у биће кривичног дјела; оне му претходе, а самим тим не садрже довољан степен „друштвене опасности“, односно не угрожавају правно заштићена добра у мјери да би биле инкриминисане (Лазаревић, 2000: 155; Бачић, 1998: 279). Другим ријечима, овакве дјелатности још не значе ни повреду ни непосредно угрожавање заштићених добара (Fuchs, 2004:

229). Разлог за некажњавање за припремне радње представља њихова удаљеност од бића кривичног дјела, јер оне објективно не представљају угрожавање правно заштићених добара. Угрожавање правно заштићених добара у смислу редовне интервенције кривичног права у правилу наступа најраније предузимањем покушајне дјелатности. Друго је питање како су савремена кривична законодавства одредила почетну зону кажњивости. Одавно је већ дискутабилно одређивање почетне зоне кажњивости дјелатностима које у *stricto sensu* представљају радњу извршења кривичног дјела (*/Eser/ Schönke & Schröder, 2010: 411*). У савременим законодавствима (на примјер хрватском – чл. 34 ст. 1, или њемачком – чл. 22) ова граница се помјера и на дјелатности које су нешто удаљеније од остваривања бића кривичног дјела, али уз назнаку да је у правилу ријеч о „непосредно повезаним“ дјелатностима, тј. радњама које су просторно и временски повезане са радњом извршења кривичног дјела и које са њом чине тзв. „природно јединство“. Другим ријечима, и кроз законско формулисање покушаја кривичног дјела законодавци су инкриминисали дјелатности које *de facto* припадају претходном стадијуму остварења кривичног дјела, оне јесу претходног карактера и не спадају у биће кривичног дјела, међутим, како посједују квалитет непосредне повезаности (наслањају се) са бићем кривичног дјела, а самим тим имплицитно и довољан степен друштвене опасности, оправдано их је одредити као покушај.

Још једна особеност припремних радњи која иде у прилог некажњивости јесте њихова „двосмисленост“. Оне су по своме карактеру неодређене и као такве дозвољавају различите закључке о дјелу које се припрема. Такође, оне још увијек не „откривају“ из којих разлога су предузете, да ли се ради о друштвено корисним дјелатностима или је ријеч о припремању кривичног дјела. Стога се треба сложити са мишљу да се путем ових аката „...злочиначка воља још није објелоданила са потребном неумољивошћу и да су они сувише трошна, крхка база да би се на основу њих могла засновати кривична одговорност“ (Fuchs, 2004: 229). Опредјељивањем за некажњавање дјелатности из овога стадијума води се рачуна и о колебању учиниоца да пређе на непосредно извршење кривичног дјела. С обзиром на то, физичким дјелатностима са предзнаком припремних радњи у појединим случајевима се, без одговарајућег субјективног елемента, не може признати статус припремних. Статус припремних радњи имају само долусно предузете дјелатности припремања. Стога се у појединим савременим кривичним законодавствима (на примјер италијанско у чл. 17) посебна пажња посвећује чињеници да дјелатност за коју се редовно кажњава треба да има квалитет унивокалности, те као покушајну одређују само ону радњу која је „недвосмислено усмјерена“ на наступање посљедице.

У прилог некажњавању за овај стадијум остварења кривичног дјела, треба истаћи чињеницу да се у свакоме тренутку, а прије уласка у кажњиву зону може одустати како од припремних радњи, тако и од извршења кривичног дјела. Стога је есенцијална претпоставка склоност ка одустајању од извршења кривичног дјела, а не да је кажњавањем за припремне радње одстрањује (Бабић, 1979: 104; Бачић, 1998: 279; Бојанић, 2009: 97). С тим у вези корисно је оставити припремне радње некажњивим, јер се на тај начин често утиче на учиниоца да се заустави на овоме стадијуму пута остварења кривичног дјела. Кажњавање за припремне радње може значити игнорисање једне ноторне чињенице, а то је могућност промјенљивости људских одлука, јер учинилац може да напусти план о извршењу кривичног дјела. Тако, уколико се уважи правило *argumentum a maiore ad minus*, сасвим је оправдано примијенити и нпр. теорије „златног моста“, односно „теорију премије“ (криминалополитички је у најмањој мјери оправдано обећањем некажњавања стимулирати учиниоца да одустане од припремања кривичног дјела и да се некажњено врати на „обалу права“, односно наградити сваки унутрашњи прелом или обрт који води одустајању од даљег припремања кривичног дјела). У савременим кривичним законодавствима у инкриминацијама које се односе на најтеже облике припремних радњи налазе се и ставови са ескулпирајућим одредбама. Ово је случај код припремних радњи које се састоје у *организовању злочиначког удружења* (на примјер чл. 249. ст. 3. КЗ БиХ, чл. 383. ст. 3. КЗ Републике Српске), а у појединим законодавствима и *договора за извршење кривичног дјела* (на примјер хрватско у чл. 327 ст. 2), гдје се експлицитно предвиђа факултативно ослобођење од казне у случају добровољног одустанка од ових дјелатности. Поред наведеног, поједина законодавства која припремање кривичног дјела регулишу у општем дијелу кривичног закона (на примјер руско законодавство у чл. 31 ст. 1 и 4, шведско законодавство у секцији трећој, бугарско законодавство у чл. 18 ст. 3) такође предвиђају добровољни одустанак од припремних радњи, штавише од довршења ових дјелатности. На овај начин се потврђује да се остварено припремање кривичног дјела не би смјело посматрати као формални деликт у *stricto sensu*, што за посљедицу има немогућност примјене кривичноправног института добровољног одустанка већ искреног кајања. Добровољни одустанак се не би смио одрећи у оваквим случајевима, наравно уз прецизирање из чега се одустанак треба састојати.

Најзад, као разлог за некажњавање припремних радњи наводи се и евентуална произвољност која се може појавити на страни државних органа, јер се многе дјелатности могу окарактерисати као припремање кривичног дјела (Бабић, 1979: 104; Бачић, 1998: 279). То су уобичајене дјелатности набављања, израде, преправљања одређених средстава

која се могу користити у сврхе извршења кривичног дјела. Ово се посебно односи на присутну генералну клаузулу у којој је предвиђена могућност припремања кривичног дјела и на неки други начин, гдје се произвољно оцјењује да ли одређена предузета дјелатност представља кажњиву припремну радњу. Нешто је другачије у случају предузимања намјенских/дјелатности без којих се не може извршити кривично дјело. У оваквим случајевима са вишим степеном сигурности може се тврдити да су средства намијењена извршењу кривичног дјела. То су сви они случајеви у којима се кривично дјело не може извршити без предузимања ових врста припремних дјелатности, као што је нпр. набављање средстава за фалсификовање исправа, новца и сл. Ово недвосмислено указује и на субјективни елемент неопходан за правну квалификацију предузетих радњи. Такође, од значаја је и чињеница да би кажњавање припремних радњи имало за посљедицу да извршилац кривичног дјела већ у најранијој фази своју дјелатност што више прикрива, што опет има за посљедицу теже откривање кривичних дјела (Бабић, 1979: 104; Бачић, 1998: 279). Повећан је ризик од наведеног посебно у законодавствима која су увелико проширила зону кажњивости на стадијум припремања, нпр. КЗ БиХ и КЗ Украјине.

АРГУМЕНТИ У ПРИЛОГ КАЖЊИВОСТИ СТАДИЈУМА ПРИПРЕМАЊА КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА

Са друге стране, дјелатности из стадијума припремања кривичног дјеланосеи одређену количину друштвене невриједности и под одређеним условима су оправдано кажњиве. Одмах се намеће питање: шта се налази у бити кажњавања за припремање кривичног дјела? Да ли се разлог за кажњавање налази у опасности од „учиниоца“ ових радњи, или се ради о заштити јавног интереса. Између осталог, разлози за кажњавање за припремање кривичног дјела кореспондирају са теоријским схватањима о правној природи покушаја, односно разграничењем припремних радњи од покушаја кривичног дјела. Тако субјективне теорије разлог за кажњавање припремних радњи проналазе у „опасности“ од извршиоца кривичног дјела, док објективне теорије оправдање кажњивости припремних радњи налазе у својеврсној „угрожености“ друштвених вриједности. Ставови наклоњени субјективним схватањима наглашавају код припремних радњи постојање злочиначке воље у највишем степену (умишљаја), па, ако се уважи чињеница да се одређено кривично дјело не може припремати нехатно, умишљај представља најважније (али не и једино) оправдање за кажњавање (Стојановић, 2001: 224). Полази се од „опасних“ намјера будућег извршиоца кривичног дјела, што представља довољан мотив да се појединац санкционише. Према субјективним схватањима, сам доказ намјере је довољан за казну. *Ratio* кажњавања

представља потенцијална опасност од будућег извршиоца кривичног дјела, која се испољавањем субјективног елемента припремних радњи видно манифестује, и није ни потребно да се предузме одређена активност која је усмјерена на припремање извршења кривичног дјела или извршење кривичног дјела да би лице могло да се казни (Stephen, 2004: 330). На другој страни, према схватањима објективистичких теорија, као основ кажњавања припремних радњи наводи се угроженост заштићених добара која се може испољити реализацијом одређених активности. У овоме случају није довољно само (вербално) испољавање намјере да се изврши кривично дјело, већ је потребно да се спроведу и одређене активности којима се изазивају одређене промјене у спољњем свијету. Те промјене свакако не представљају посљедицу кривичног дјела, јер се у томе случају не би радило о припремним радњама, али могу да буду у одређеној мјери друштвено опасне, те је потребно „на вријеме“ реаговати и спријечити евентуално наступање посљедице (Бабић, 1979: 105; Stephen, 2004: 331–335). Оваквог схватања је и Касезе, за кога су разлози за инкриминисање појединих радњи као припремних дјелатности јасни: правни систем мора да заштити друштво у што је могуће већој мјери (Касезе, 2005: 222). У складу с тим, савремена законодавства интервенишу забранама у ранијој фази, односно прије него што се кривично дјело почини – у фази његовог припремања. У савременом кривичном праву, основ кажњивости припремних радњи креће се у три правца.

Прије свега, ријеч је о припремним радњама које саме по себи носе висок степен криминалности, без обзира о којим кривичним дјелима је ријеч, и оне су кажњиве код свих кривичних дјела или код кривичних дјела одређене тежине. Као примјери се могу навести кривично дјело *Злочиначко удружење* (чл. 383 КЗ РС), у коме је предвиђена кажњивост организовања удружења за вршење кривичних дјела за која се може изрећи казна затвора од три године. Ријеч је о најтежим облицима припремања кривичног дјела који су организационог карактера. У оваквим случајевиманијеодзначајафункционалнаповезаностприпремне радње и радње извршења. Ове дјелатности се претежно јављају у облику *delicta sui generis* и задржавају аутономију и након извршеног основног кривичног дјела. Што се тиче инкриминисања припремних радњи које се односе на организовање злочиначких удружења, у појединим кривичним законодавствима се уочавају одређене специфичности. Тако, Кривични законик Црне Горе у одредбама посебног дијела разликује и инкриминише *криминално удруживање* и *стварање криминалне организације*, гдје се увиђа да *стварање криминалне организације* представља тежи облик припремних радњи, који егзистира у случају испуњења посебно предвиђених услова. Слично је и са чл. 346 Кривичног законика Србије у коме се предвиђа инкриминисање *организовања*

Питање (не)кажњавања за припремање кривичног дјела

групе или организовања организоване криминалне групе (као и самог припадништва) што се означава као тежи вид саприпремања кривичних дјела, и увиђа се да србијански законодавац предвиђа кажњавање и за само формирање организоване криминалне групе, не одређујући тежину кривичних дјела за која се организује. Одређена дистинкција у контексту ових дјелатности налази се и у Казненом закону Хрватске. И овдје није предвиђена граница у погледу тежине кривичних дјела за чије извршење се злочиначко удружење организује и води. Надаље, овај закон у чл. 328. предвиђа и прецизирање дјелатности „судјеловања“ у злочиначком удружењу, и кажњавање за само „судјеловање“ лица које „...још није починило ниједно казнено дјело за то удружење, или предузме неку другу радњу која није казнено дјело, али за коју зна да доприноси остварењу циља злочиначког удружења, или финансијски или на други начин подупире злочиначко удружење...“

Друго, кажњивост припремних радњи условљена је и њиховим значајем у процесу извршења посматраног кривичног дјела. За разлику од напријед наведеног, кажњивост зависи од функционалне повезаности припремних радњи и радње извршења. Овдје се јављају два случаја. У првом случају припремне радње су интегрисане у саму радњу извршења кривичног дјела. Ријеч је о симбиози два акта, код којих један претходи другоме, и иако представља припремање, означава се као радња извршења. Као илустративан примјер овако кажњивих припремних радњи може се навести кривично дјело *Тешке крађе* обијањем и проваљивањем (ст. 1. чл. 232. КЗ РС), кривично дјело *Разбојништва* (чл. 233. КЗ РС), или прибављање података у односу на предају код кривичног дјела *Одавања службене тајне* (чл. 355. КЗ РС). У свим наведеним примјерима прва дјелатност чија је сврха омогућавање реализације друге дјелатности представља радњу извршења, а не припремне радње. У оваквим ситуацијама сасвим је оправдана интервенција законодавца и у „претходни“ стадијум остварења кривичног дјела. Поред наведеног, у одређеним ситуацијама, припремне радње имају суштинско значење за извршење датог кривичног дјела, односно без припремних радњи се припремано кривично дјело не би могло, или би се тешко могло извршити (Jakobs, 1993: 706). Такав функционалан однос постоји између прављења лажног новца и стављања лажног новца у оптицај код кривичног дјела *Фалсифковања новца* (чл. 205. КЗ БиХ), између прављења лажне исправе и употребе такве исправе (чл. 377. КЗ РС), или прибављања тајних података или докумената и њиховој предаји страни држави код кривичног дјела *Шпијунаже* (чл. 304. КЗ РС). У свим наведеним случајевима без првобитне дјелатности (прављење лажног новца, прибављање тајних података, прављење лажне исправе) је готово немогуће остварити слиједећу „фазу“ кривичног дјела (употреба лажне исправе, предаја тајних докумената, стављање лажног новца

у оптицај). Стога је оправдано инкриминисање ових дјелатности као посебних начина извршења поменутих кривичних дјела, и у потпуности је исправно схватање *Бачића*, према коме ове дјелатности представљају кривично дјело само за себе (Бачић, 1984: 166).

Најзад, за кажњивост припремних радњи мјеродаван је и (како је већ поменуто) карактер заштитних објеката. Ако се за/у погледу претходних случајева/могућности кажњавања за припремне радње могло рећи да је став савремених законодавстава мање-више сличан, онда је овдје готово јединствен: зона кажњивости је код кривичних дјела којима се штити на примјер државно уређење или уставни поредак редовно помјерена напријед, тј. сфера кажњивог је проширена. Овакво проширење зоне кажњивости може се извршити на различите начине. Тако се могу инкриминисати све припремне дјелатности у погледу свих кривичних дјела (на примјер чл. 310. КЗ РС предвиђа кажњавање за *Припремање кривичних дјела против уставног уређења Републике Српске*), али и само неке дјелатности из домена припремних радњи (на примјер у чл. 165. КЗ БиХ инкриминисано је *Упућивање и пребацивање оружаних група људи, оружја и муниције на територију Босне и Херцеговине*). Слично је и са кривичним дјелима којима се штите човјечност и вриједности заштићене међународним правом. И код ових кривичних дјела законодавства приступају проширењу зоне кажњивости редовно инкриминишући дјелатности из претходног стадијума. О оправданости оваквих рјешења није потребно даље расправљати.

Поред наведеног, важно је и питање шта се то налази у сржи кажњивости припремних радњи. Резолуција прве секције у дијелу „*О ширењу кажњивости припремних радњи*“ у својим одредбама предвиђа читав низ услова (објективних и субјективних) који уколико се испуне чине легитимним кажњавање за овај стадијум кривичног дјела. Но, према нашем мишљењу, у основи свега наведеног налази се друштвена опасност припремне радње у корелацији са добрима која се штите. Овај закључак је заснован на условима које одређује поменута резолуција, а дјелимично и на законским рјешењима савремених законодавстава. Тако, први услов резолуције предвиђа кажњавање које мора бити у функцији „*тешких и врло тешких кривичних дјела која повређују живот, тјелесни интегритет и слободу других*“, дакле, као основ кажњивости издваја се заштитни објекат, односно кажњава се за припремање најтежих кривичних дјела. У овоме случају припремне радње као дјелатности нису опасне саме због себе, оне су друштвено опасне због своје усмјерености на посебно заштићена добра. С друге стране, поједине припремне радње су друштвено опасне саме по себи, јер се предузимају у сврху извршења неограниченог броја кривичних дјела. Ријеч је, наравно, о организовању злочиначких удружења као најтежем облику припремних радњи и другим сличним дјелатностима. Иако је наведено

Питање (не)кажњавања за припремање кривичног дјела

шта се налази у основи кажњивости стадијума припремања кривичног дјела, савремена кривична законодавства мање-више одступају од постављених критерија. У погледу питања (не)кажњивости стадијума припремања кривичног дјела, остаје нам да подијелимо мишљење са *Стојановићем*, који истиче да је тешко пронаћи неко образложење за увелико проширене границе кажњавања за припремне дјелатности. Савремена кривична законодавства не би требала превише одступати од начелне некажњивости за стадијум припремања кривичних дјела, јер, како исправно истиче овај аутор, „*криминална политика која би тежила проширивању граница кривичног права залагањем за широко инкриминисање припремних радњи не би била криминална политика која уважава принципе правне државе*“ (Стојановић, 2001: 221).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Као што се може примијетити, питање (не)кажњивости стадијума припремања кривичног дјела има посебан криминалнополитички значај. О значају поменуте проблематике говори и чињеница да је XVIII међународни конгрес казненог права – главни изазови глобализације постављени пред кривично правосуђе, одржан 2009. године, једним дијелом (прва секција) био посвећен проблематици припремања кривичног дјела. Не постоје јединствена схватања о томе да ли припремне радње треба да буду у сфери кажњивог/некажњивог. Постоје утемељени аргументи и у корист кажњивости и у корист некажњивости стадијума припремања кривичног дјела. Мишљења смо да се оправдање за (не)кажњивост припремних радњи не може заснивати само на једном елементу. Тако, основ кажњивости не може се тражити у испољавању воље да ће се извршити будуће кривично дјело, али са друге стране не може се ни нпр. „двосмисленост“ једне припремне дјелатности сама за себе узимати као основ некажњивости. Припремање кривичног дјела је кажњиво само уколико се остваре и субјективни и објективни елементи. Никаквим дјелатностима које су „слабије“ по квалитету не може се признати статус кривичноправно релевантних дјелатности припремања кривичног дјела и за њих санкционисати.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић, М. (1979). *Припремање кривичног дјела*. Необјављен магистарски рад, Универзитет у Београду, Правни факултет.
- Бачић, Ф. (1984). О кажњивим припремним радњама. *Зборник правног факултета у Загребу*, 2/1984, 155–172.
- Бачић, Ф. (1998). *Казнено право – опћи дио*. Загреб: Информатор.
- Бојанић, И. (2009). XVIII међународни конгрес казненог права – главни

- изазови глобализације постављени пред кривично правосуђе. *Хрватски љетопис за казнено право и праксу*, 2/2009, 976–1001.
- /Eser/ Schönke, A.; Schröder, H. (2010). *Strafgesetzbuch – Kommentar*. Verlag C. H. Beck.
- Fuchs, H. (2004). *Österreichisches Strafrecht – Allgemeiner Teil*. Springer – Verlag – Wien.
- Hamisch, S. (2005). The Centrality of the act Requirement for Criminal Attempts. *University of Toronto Law Journal*, 2005, 399–424.
- Pelser, C. M. (2008). Preparations to commit a crime- the Dutch approach to inchoate offence. *Utrecht Law Review*, 3/2008, 57–80.
- Stephen, M. (2004). Criminal Attempts and the Subjectivism/Objectivism Debate. *Ratio Juris*; 3/2004, 328–345.
- Jakobs, G. (1993). *Strafrecht Allgemeiner Teil*. Berlin – New York: De Gruyter.
- Камбовски, В. (2006). *Казнено право – општ дел*. Скопје.
- Касезе, А. (2005). *Међународно кривично право*. Београд: Београдски центар за људска права.
- Лазаревић, Љ. (2000). *Кривично право општи део*. Београд: Савремена администрација.
- Стојановић, З. (2001). *Кривично право – општи део*. Београд: Службени гласник.
- Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/03; 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 и 67/13.
- Criminal Laws. Преузето 28.12.2013. са сајта <http://www.legisonline.com>.

(NON) PUNISHMENT FOR CRIME PLANNING

Dragana Milijević, mr

Abstract: The expansion of repressive regulations followed by the hypertrophy of criminal justice solutions, known as a global trend in the world, raises the question of the justification of criminal intrusion into the personal sphere of an individual. Regarding this, it is being increasingly debated whether it is necessary to extend the criminal punishment even to the previous stages of the crime perpetration. The contemporary criminal justice legislation is being given a difficult task to find a balance between effective response and modern forms of crime, which typically imply the expansion of the area of criminal punishment and protection of the rights and freedoms of the individual, ie. the reduction in the level of criminal intervention mechanisms as *ultima ratio* into the personal sphere of an individual. In this paper, the author presents arguments *pro et contra* to the expansion of the punishment area to the stage of crime planning.

Keywords: crime, the crime planning, social risk, human rights.

* Police College, Banja Luka; e-mail: dragana.milijevic@education.muprs.org

(НЕ)УРАЧУЊИВОСТ ИЗВРШИЛАЦА КРИВИЧНИХ ДЈЕЛА

Прегледни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214149D

УДК: 343.222

Мр Свјетлана Драговић*

Апстракт: Да би се лицу које је извршило кривично дјело могла изрећи кривична санкција, неопходно је да се утврди његова кривица, односно кривична одговорност. Кривична одговорност је индивидуална, непреносива и посебно се утврђује за сваког извршиоца кривичног дјела и у односу на свако поједино кривично дјело које је он извршио. Да би био кривично одговоран, извршилац кривичног дјела треба да је урачунљив у вријеме извршења дјела, а његова способност да схвати значај дјела и да управља својим поступцима процјењује се у односу на извршено дјело. Као што се види, није ријеч о некој уопштеној оцјени душевног здравља извршиоца, већ о процјени стања које је постојало у вријеме извршења дјела и његовом утицају на способност расуђивања и одлучивања. Наравно, важно је напоменути да се кривична одговорност састоји из два елемента, урачунљивости и виности, те да би лице било кривично одговорно, неопходно је, поред урачунљивости, утврдити постојање и виности. Аутор ће у раду пажњу посветити само појму урачунљивости, односно неурачунљивости извршилаца кривичних дјела.

Кључне ријечи: кривично дјело, извршилац, урачунљивост, неурачунљивост, психијатријско вјештачење.

ПОЈАМ УРАЧУЊИВОСТИ

Као што је већ наведено, урачунљивост је један од елемената кривичне одговорности. Иако је сасвим прецизно дефинисан, и лаици и стручњаци овај појам понекад употребљавају у погрешном контексту, нпр. урачунљивост схватају као особину личности или је поистовјећују са душевним здрављем, па за особу која је душевно болесна кажу да је неурачунљива. Међутим, урачунљивост је правни појам, појам који је настао у кривичном праву и припада кривичноправној теорији и пракси (Ковачевић, 2000).

Урачунљивост је „у својој основи способност да се схвати значај свог дела и да се управља својим поступцима“ (Бартош *et al.*, 1972:

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, email: svjetlanadragovic@gmail.com

743). Она представља својство нормалног и душевно здравог човјека да у вријеме извршења кривичног дјела може да схвати значај дјела, односно може да исправно расуђује и да има способност управљања својим поступцима, односно да може да одлучује. Дакле, урачунљивост представља нормалну и здраву психичку структуру учиниоца, без које нема кривичне одговорности. *Ф. Бачић* истиче да „и кад се пође од тога да је човјек генерички способан за кривњу, да би се утврдила кривња даног починитеља, мора свакако бити изван сваке сумње да се он у вријеме кад је извршио одређено дјело могао смислено одредијелити, односно контролирати своје поступке. Убројивост је увијек и једино питање способности даног починитеља да схвати значење одређеног дјела и да се у складу с тим понаша. То је први увјет за кривњу (*Бачић*, 1998: 217).

Урачунљивост чине интелектуалне и волунтаристичке способности извршиоца кривичног дјела. Интелектуалне способности (способности расуђивања) се огледају у способности лица да схвати значај свог дјела, а волунтаристичке способности (способности одлучивања) се огледају у способности да управља својим поступцима. *Љ. Лазаревић* наводи да „између интелектуалног и волунтаристичког елемента урачунљивости постоји, или треба да постоји, каузални однос; способност за одлучивање о својим поступцима треба да произилази из тачне представе о њима, из моћи расуђивања, али то не мора увек бити. Могуће је да човек има тачну представу о стварном значењу свога понашања, али да у конкретной ситуацији код њега није постојала волунтаристичка моћ, способност да управља својим поступцима. Због тога је за урачунљивост неопходно постојање обе ове способности; одсуство иједне од њих искључује урачунљивост” (*Лазаревић*, 2000: 187).

Дакле, приликом дефинисања урачунљивости, право узима у обзир двије психичке функције, интелигенцију и вољу. Међутим, како истиче *Р. Ковачевић*, психијатријско одређење урачунљивости је шире и психијатрија под појмом урачунљивости подразумејева очуване скоро све психичке функције, а посебно свијест, мишљење, емоције, интелигенцију, вољу и нагоне (*Ковачевић*, 2011). Урачунљивост представља одређено психичко стање личности у вријеме извршења кривичног дјела. Дакле, за кривичну одговорност релевантно је психичко стање учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела. *Р. Ковачевић* истиче да нема урачунљивости ни прије ни послје кривичног дјела, ни у вријеме суђења (*Ковачевић*, 2010). *Б. Капамаџија*, такође, наводи да се „не може говорити нити постављати питање да ли је неко сада урачунљив или да ли је неко уопште урачунљив јер опште урачунљивости нема. Појам урачунљивост се аутоматски губи и нестаје оног тренутка када се покуша одвојити, отцепити од конкретне радње. Ми можемо говорити или ценити само то да ли је неко сада или било када био или јесте душевно здрав или није,

а у одређеним тренуцима и за одређене радње и да ли је био урачунљив” (Капамаџија, 1972: 142).

Такође, урачунљивост се везује увијек за конкретно извршено кривично дјело, с обзиром на то да је могуће да исти извршилац, са аспекта његове урачунљивости, за неко од извршених кривичних дјела буде кривично одговоран, а за друга не.

Ако урачунљивост схватимо као психичко стање извршиоца кривичног дјела, које се огледа у његовој способности расуђивања и одлучивања, поставља се питање шта је основ урачунљивости, односно на основу чега се доноси оцјена да се одређено кривично дјело може приписати извршиоцу. Не улазећи детаљније у велики број схватања о основу урачунљивости, истичу се три теорије: теорија индетерминизма, теорија детерминизма и индиферентистичка теорија.

По *индетерминистичкој теорији* основ урачунљивости, а тиме и кривичне одговорности је слободна воља извршиоца (*libero arbitrio*). Човјекова воља је слободна онда када он донесе одлуку да изврши кривично дјело потпуно самостално, без утицаја спољних или унутрашњих фактора.

За разлику од ове теорије, *детерминистичка теорија* негира постојање слободне воље, а самим тим и урачунљивост као елемент кривичне одговорности. Заступници ових теорија су истицали да основ одговорности треба тражити у самом извршењу кривичног дјела и потреби заштите друштва од криминалитета (италијанска школа).

Схватања о основу урачунљивости у оквиру *индеферентистичке теорије* међусобно се разликују, зависно од тога шта узимају као основ урачунљивости. По теорији нормалности основ урачунљивости је интелектуална способност човјека да се понаша по прописаним нормама. Теорија идентитета основ урачунљивости своди на однос између кривичног дјела и извршиоца. Урачунљив је онај учинилац који може да кроз извршење кривичног дјела изрази своју личност. По теорији застрашења, односно психичког реаговања на казну, урачунљив је онај учинилац који има иправан однос према казни, односно зна да осјети застрашујуће дејство казне (Чејовић, 2006).

Оно што је још важно напоменути када је у питању урачунљивост, јесте то да коначну оцјену о урачунљивости доноси суд. Иако урачунљивост, као психичко стање, спада у домен медицине и психологије и право мишљење о таквом стању могу дати само стручњаци из ових области, ипак постојање урачунљивости је правно питање и о њему се изјашњава суд.

Међутим, око овог питања постоји неспоразум између психијатрије и права. Са једне стране, вјештаци психијатри се у својим мишљењима често изјашњавају о урачунљивости, односно неурачунљивости извршиоца, а са друге стране, судови то врло често и сами очекују и траже.

Већина аутора заступа мишљење да је урачунљивост правни појам и да се психијатар о томе не треба изјашњавати. Према њиховом мишљењу, психијатар треба да да своје мишљење о психичком и психопатолошком стању учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела, а задатак суда је да доноси закључако урачунљивости. Међутим, постоје и супротна мишљења. *Б. Капамација* се слаже да медицина не познаје појам урачунљивости и да је то правни појам. Међутим, он сматра да је то појам који се састоји од два елемента (способности схватања значаја дјела и способности управљања поступцима), која процјењује вјештак психијатар. И, ако је психијатар процијенио и интелектуални и волунтаристички елемент, аутоматски значи да је процијенио и урачунљивост. Зато нема смисла тражити да психијатар избегава употребу појма урачунљивост, када он већ обави читав посао да се до процјене тога појма дође и да би најбоље било да психијатар стекне елементарна знања из права, а правник из психијатрије, јер „правник треба помало да буде психијатар, а психијатар помало правник“ (Nyirö) (Капамација: 1972).

Најбољи начин за рјешење ове дилеме јесте досљедна примјена закона. Према одредбама процесних закона, задатак вјештака психијатра је да утврди да ли је код учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела постојала душевна болест, привремени душевни поремећај или заостао душевни развој и, ако јесте, да одреди врсту, степен и трајност душевног поремећаја, те да да своје мишљење о томе какав је утицај такво душевно стање имало на способност лица да схвати значај свога дјела, односно да управља својим поступцима. А задатак суда је да, на основу налаза и мишљења вјештака, али и на основу других утврђених чињеница изван психијатријске експертизе, да оцјену о томе да ли је лице било урачунљиво или неурачунљиво. Дакле, психијатријски вјештак у експертизи суду треба да да што потпунију слику душевног стања учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела, а суд ће дати оцјену о урачунљивости. На овај начин психијатар не излази из области медицине, а суд остаје у области права.

ПОЈАМ НЕУРАЧУНЉИВОСТИ

Неурачунљивост је психичко стање човјека које је супротно урачунљивости, односно представља негацију урачунљивости. Како наводи *Р. Ковачевић*, неурачунљивост представља психолошки хендикеп или инсуфицијентно стање духа извршиоца кривичног дјела. Човјек у стању неурачунљивости се налази изван реалности, нема могућност да управља својим жељама, намјерама и акцијама, него функционише по принципу импулсивног каузалитета (Ковачевић, 2011).

Појам неурачунљивости је прецизно одређен законом: *није урачунљив учинилац који у вријеме извршења дјела није могао схватити*

значај свог дјела или није могао управљати својим поступцима усљед душевне болести, пријевремене душевне поремећености или заосталог душевног развоја (чл. 14. ст. 1. КЗ РС). Дакле, неурачунљивост представља неспособност учиниоца да схвати значај свога дјела (интелектуална неспособност) или неспособност да управља својим поступцима (волунтаристичка неспособност) због постојања неког од наведених облика душевне поремећености.

Закон дефинише неурачунљивост, а не даје дефиницију урачунљивости. Полази се од тога да је већина људи душевно здрава, способна да расуђује и одлучује, тако да се урачунљивост појављује као правило, а неурачунљивост као изузетак. Урачунљивост се претпоставља, а неурачунљивост се, у случају сумње, доказује (Симовић, 2009). Тако да се у случају сумње у урачунљивост учиниоца, утврђивање неурачунљивости учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела јавља као *conditio sine qua non* за даље судско поступање.

Као узроке наурачунљивости, домаћи закони наводе сљедеће видове душевне поремећености:

- 1) душевну болест,
- 2) привремену душевну поремећеност и
- 3) заостали душевни развој.

Душевне болести или *психозе* су најчешћи узроци неурачунљивости. То су болести централног нервног система (прије свега мозга) које се огледају у патолошким облицима већине психичких функција. Према критеријуму трајања, душевне болести се могу подијелити на трајне и привремене душевне болести. Трајне душевне болести имају неизвјесну прогнозу и њихово трајање се не може унапријед одредити. Привремене душевне болести су болести краћег трајања. Поред подјеле душевних болести према критеријуму трајања, постоји и подјела с обзиром на узрок, тако да постоје ендogene и екзогене душевне болести. Екзогене психозе су оне које су изазване спољним факторима. Ендogene психозе су такве душевне болести чији је узрок унутрашњи. *Р. Ковачевић*, поред ове двије групе душевних болести, наводи и трећу групу, а то су тзв. реактивне (психогене) психозе, за чији настанак је потребан провокативни фактор из спољашње средине у виду психотрауме и предиспозиција особе да реагује психотично (Ковачевић, 2002).

Привремена душевна поремећеност обухвата поремећаје краћег трајања. Једну групу поремећеја чине абнормалне психичке реакције изазване јаким афектима, нпр. љутњом или страхом. Друга група обухвата поремећаје изазване интоксикацијом алкохолом, епилептична сумрачна стања и привремене душевне поремећаје изазване тјелесним болестима или повредама мозга. Поред наведених патолошких стања која су привременог карактера, привремена душевна поремећеност обухвата и нормална стања, нпр. сан. У зависности од конкретног случаја,

привремени душевни поремећаји могу довести до битно смањене урачунљивости, али и неурачунљивости.

Заостали душевни развој подразумејева заосталост у развоју основних психичких функција из различитог узрока. Према *Логи*, душевна заосталост је „*стање заустављеног или недовршеног разума, које се посебно карактерише скромним интелектуалним способностима*“ (Ковачевић, 2002: 133). Заосталост у душевном развоју најчешће је праћена и заостајањем у биолошком развоју, тако да се у већини случајева ради о биопсихички заосталим лицима.

Овако постављени биолошки основи неурачунљивости су већ одавно кориштени у правничком говору, међутим психијатрима нису одговарајући, што у знатној мјери отежава комуникацију између психијатара и правника. Наиме, психијатри имају своје психијатријске класификације, којима се правници не служе, тако да законско одређивање психичких поремећаја често изазива неспоразуме између психијатријског вјештака и правника у кривичном поступку. „*Ако се томе дода позната чињеница да у психијатријској знаности има више различитих праваца и школа које различито одређују поједине психијатријске појмове, што отежава споразумијевање и међу самим психијатрима, да питање што је то душевна болест уопће постаје све актуелније јер данас има све више психијатара који не вјерују у појам болести на овом подручју и заступају тезу да су то само поремећаји, да су све чешћа упозорења психијатара да су психијатријска терминологија и дијагностичко означавање у стању које није далеко од нечега што би се могло назвати каотичним, постаје јасно да у законима не би требало употребљавати појединачно разрађене и минуциозно диференциране психијатријске термине јер би то било повезано с великим бројем проблема увјетованих непрецизним појединостима психијатријске терминологије*“ (Ковачић и Козарић, 2005: 28–29).

С обзиром на то да нема једнообразне класификације, често је веома тешко, па и немогуће, неки психички поремећај који дијагностикује вјештак сврстати под одређену дијагностичку групу предвиђену законом. Поред тога, постоји опасност да вјештак настоји „*подвести*“ неко психичко стање у одређену дијагностичку групу и тако се још више удаљити од праве истине. Да би се у што већој мјери избјегле или бар ублажиле ове несугласице на релацији вјештак психијатар – суд, неопходно је да се у психијатријским експертизама уз дијагностичке ознаке да што детаљнији опис психичког стања и основне карактеристике психичког поремећаја. Осим овога, вјештак психијатар треба да познаје законске термине за означавање психичких поремећаја и мора да зна да стање које је он дијагностиковао „*преведе*“ на подручје законског одређења психичких поремећаја. Вјештак треба суду да пружи што више психијатријских елемената на основу којих би суд могао сам одређено

психичко стање тачно да подведе под одређени законски термин.

За постојање неурачунљивости није довољно само утврдити да је неко лице у вријеме извршења кривичног дјела било у стању душевне поремећености. Како истиче Љ. Нешић: *„Да би неко лице сматрало неурачунљивим није, дакле, довољно да утврдимо да је оно душевно болесно, привремено душевно поремећено, или заосталог душевног развоја. Осим тога, потребно је утврдити да услед таквог стања то лице није могло да схвати значај свог дела или да није могло да управља својим поступцима“* (Нешић, 1998: 39). Дакле, као посљедица неког од наведених облика душевне поремећености, за постојање неурачунљивости неопходно је још утврдити:

- 1) немогућност схватања значаја дјела или
- 2) немогућност управљања поступцима.

Немогућност схватања значаја дјела или интелектуална неспособност представља, заправо, неспособност расуђивања.

Немогућност управљања својим поступцима или волунтаристичка неспособност представља неспособност одлучивања.

Најважнија посљедица утврђене неурачунљивости јесте искључење кривичне одговорности учиниоца. Како истиче Љ. Лазаревић: *„Кажњавање неурачунљивих учинилаца не само да нема моралног основа, јер се не би заснивало на њиховој кривици, већ не би било оправдано ни разлозима и циљевима криминалне политике. По својој садржини и непосредним циљевима који се желе постићи њеном применом, казна није одговарајућа санкција за неурачунљиве учиниоце; њена примена не би имала ни друштвено ни правно оправдање“* (Лазаревић, 2000: 199).

КЗ Републике Српске је у односу према неурачунљивим лицима напустио класичну концепцију, према којој се овакви учиниоци, иако неурачунљиви и без кривице за учињено дјело, остајали у кривичном праву и према њима су примјењиване принудне мјере медицинског карактера. КЗ Републике Српске прихватио је друго рјешење према којем су ова лица искључена из домена кривичног права, што значи да за ова лица нису предвиђене никакве кривичноправне мјере. *„Тиме се напушта и двојни колосијек казне и мјере безбједности: казна за урачунљивог и виног учиниоца, а мјера безбједности за неурачунљивог учиниоца.“* (Бабић *et al*, 2005: 203)

Утврђивање неурачунљивости

Утврђивање неурачунљивости се састоји од упознавања медицинских чињеница и њиховог утицаја на понашање учиниоца у вријеме извршења кривичног дјела. Разликују се три методе утврђивања неурачунљивости:

- (1) *биолошка метода,*

(2) *психолошка метода и*

(3) *биолошкопсихолошка или комбинована метода.*

По *биолошкој (етиолошкој) методи* довољно је утврдити постојање неког облика душевне поремећености код извршиоца дјела, без обзира на посљедицу. Овом методом се утврђују абнормална психичка стања, не и утицај тих стања на психичке функције. По овој методи, извршилац кривичног дјела је неурачунљив ако је у вријеме извршења кривичног дјела код њега постојала душевна болест, привремени душевни поремећај, заостао душевни развој, без обзира да ли је и у којој мјери такво стање утицало на његову могућност да схвати значај свог дјела или да управља својим поступцима. Ову методу су примјењивали старији кривични закони (француски из 1810, баварски из 1813, пруски из 1851, норвешки из 1902) и у савременом кривичном законодавству она се не примјењује из разлога што је за неурачунљивост учиниоца довољна само дијагноза неког облика душевне поремећености, тако да се исказ вјештака на суду своди само на саопштавање дијагнозе, а при том има велики утицај на одлуку суда о урачунљивости. Поред тога, извршиоци који имају и тешку психијатријску дијагнозу, могу у вријеме извршења кривичног дјела да буду урачунљиви.

По *психолошком методу* довољно је утврдити само психичку компоненту неурачунљивости, односно да код извршиоца није постојала могућност одлучивања или расуђивања, без обзира на узрок. Ни ова метода није прихваћена у савременом кривичном законодавству, јер се психичке функције потпуно одвајају од душевних стања, што противрјечи сазнањима психијатријске науке.

Домаћи закони су предвидјели примјену *биолошкопсихолошког* метода. То значи да је за постојање неурачунљивости потребно постојање како биолошких тако и психолошких основа. Као биолошке основе закон наводи душевне болести, привремене душевне поремећености и заостали душевни развој, а као психолошке, немогућност схватања значаја свога дјела или немогућност управљања својим поступцима. За постојање неурачунљивости потребно је кумулативно остварење бар једног биолошког и једног психолошког основа, што значи да због једног од ненормалних психичких стања учинилац није могао схватити значај свог дјела или није могао управљати својим поступцима. (Бабић и Марковић, 2008). Ова метода узима у обзир два критеријума, и узрок и посљедицу, и из тог разлога је најпоузданија.

С обзиром на то да неурачунљивост настаје као резултат дјеловања болесног супстрата у личности и болесног садржаја у свијести извршиоца у вријеме извршења кривичног дјела, да би се утврдило постојање стања неурачунљивости, неопходна је и клиничка и форензичка процјена медицинских чињеница. Клиничком процјеном се идентификује и описује психопатолошки садржај у личности испитаника, а форензичком

процјеном се испитаник ставља у конкретну деликтну ситуацију. Делинквентно понашање произилази из менталног поремећаја извршиоца који је у вријеме извршења кривичног дјела био лишен рационалне контроле. Из тог разлога је за утврђивање неурачунљивости једино прихватљива биолошкопсихолошка метода, којом се идентификују болесни садржаји у личности и изврши се процјена утицаја тих садржаја на понашање учиница у вријеме извршења кривичног дјела (Ковачевић, 2011).

Осим тога, суд приликом доношења пресуде није искључиво везан мишљењем вјештака и о урачунљивости може да одлучује као о правном питању.

Приликом утврђивања неурачунљивости, важна су два правила. Прво, неурачунљивост се увијек утврђује искључиво у односу на конкретно кривично дјело (*in concreto*) и друго, неурачунљивост се утврђује у вријеме извршења кривичног дјела (*in tempore criminis*) (Мрвић-Петровић, 2008), са једним изузетком који се односи на институт самоскривљене неурачунљивости.

Осим тога, како наводи *Р. Ковачевић*, неурачунљивост се увијек утврђује само на основу понашања које се десило, никада на основу претпостављеног понашања (нпр., ако параноик изврши убиство, не значи да ће и убудуће поновити исти деликт). Свако кривично дјело настаје као резултат актуелног психичког стања учиниоца и дјеловања спољних провокативних и констелативних фактора (Ковачевић, 2011).

ЗАКЉУЧАК

Урачунљивост је правни појам, али до њега се долази медицинским путем. Процјена душевног стања неке особе (у овом случају учиниоца кривичног дјела) у неком тренутку у прошлости (у овом случају у вријеме извршења кривичног дјела) није једноставан посао. Посебно је тешко процијенити како је дијагностиковано душевно стање утицало на извршиоца у вријеме дјела, односно да ли је извршилац у потпуности интелектуално схватао све аспекте својих радњи и, што је још теже, да ли је могао да контролише своје поступке. Ово је за психијатра тежак посао, за правника, потпуно неизводив. Зато сваки покушај суда да сам цијени урачунљивост, може довести до погрешних и опасних процјена.

Процјена урачунљивости извршилаца кривичних дјела захтијева психијатра и правника, који, прије свега, добро познају своју област. Поред тога, психијатар мора да познаје основе права и правосудне праксе, а правник (бар кривичар) основе психологије, психопатологије и психијатрије. Као круна свега, за успјешну сарадњу и тачну процјену урачунљивости, неопходно је међусобно повјерење, нарочито повјерење суда у стручност и етичност вјештака психијатра.

Тачна процјена урачунљивости важна је због даље „судбине“ извршиоца. Наиме, уколико суд након спроведеног главног претреса, узимајући у обзир налаз и мишљење вјештака психијатра и све друге доказе и околности конкретног случаја, утврди да је извршилац *tempore criminis* био неурачунљив, не наставља се редован кривични поступак. Неурачунљиви учиниоци се искључују из кривичног поступка и уступају другом суду који у грађанском поступку одлучује о њиховом смјештају и лијечењу у одговарајућој здравственој установи. Према КЗ Републике Српске, неурачунљивим учиниоцима се не може изрећи ниједна кривична санкција. Искључена је и примјена мјера безбједности, па и мјера обавезног психијатријског лијечења.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бабић, М.; Марковић, И. (2008). *Основи кривичног права – општи и посебни дио (прво издање)*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту у Бањој Луци.
- Бабић, М. et al. (2005). *Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини (Књига I)*. Сарајево: Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија.
- Бартош, М. et al. (1972). *Велики правни приручник 2 – Југословенски правни систем*. Београд: Центар за радничко самоуправљање.
- Бачић, Ф. (1998). *Казнено право – опћи дио (пето прерађено и проширено издање)*. Загреб: Информатор.
- Капамаџија, Б. (1972). *Судска психијатрија*. Нови Сад: Матица Српска.
- Ковачевић, Р. (2000). *Форензичка психијатрија*. Београд: Правни факултет у Београду; Центар за публикације.
- Ковачевић, Р. (2002). *Правна медицина*. Бања Лука: Правни факултет у Бањој Луци.
- Ковачевић, Р. (2010). Урачунљивост и нормалност. *Правна ријеч*. Бања Лука: Удружење правника Републике Српске, 23, 51–61.
- Ковачевић, Р. (2011). Неурачунљивост као медико-легални феномен. *Актуелна питања у примјени кривичног законодавства*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, 269–277.
- Ковачић-Козарић, Д. (2005). *Форензичка психијатрија (друго, измијењено и допуњено издање)*. Загреб: Медицинска наклада.
- Лазаревић, Љ. (2000). *Кривично право – општи део (двадесетпрво измењено издање)*. Београд: Савремена администрација – а. д.
- Мрвић-Петровић, Н. (2008). *Кривично право – општи и посебни део (пето издање)*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду – Јавно предузеће „Службени гласник“.
- Нешић, Љ. (1998). *Кривично право*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.

(Не)урачунљивост извршилаца кривичних дјела

- Симовић, Н. М. (2009). *Кривично процесно право – треће измијењено и допуњено издање*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту Бања Лука.
- Чејовић, Б. (2006). *Кривично право – општи и посебни део*. Београд: Досије – Београд.
- Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 67/13).

(IN)SANITY OF CRIMINAL OFFENDERS

Svetlana Dragović, mr*

Abstract: In order for a person who has committed a criminal offence to be imposed a criminal sanction, it is necessary to be found guilty of a crime or criminally liable. Criminal liability is individual, non-transferable, and is determined for each of the perpetrator for each of the criminal acts that have been committed. In order to be criminally liable, the perpetrator should be sane at the time of commission of the offense, and his ability to comprehend the meaning of his offence or to control his actions is assessed for the particular offense committed. As it can be seen, this is not the case of the evaluation of the perpetrator's general mental health, but the evaluation of the situation existing at the time when the offense was committed and its impact on the perpetrator's ability of reasoning and decision making. Of course, it is important to note that criminal liability consists of two elements, sanity and culpability, and in order for a person to be found criminally liable, it is necessary to have determined the existence of both elements. In this paper, the author will pay attention to the term of criminal sanity, that is, insanity of criminal offenders.

Keywords: criminal offence, perpetrator, sanity, insanity, psychiatric evaluation.

* Police College, Banja Luka, e-mail: svjetlanadragovic@gmail.com

КРИВИЧНОПРОЦЕСНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ СПРОВОЂЕЊА ТУЖИЛАЧКЕ ИСТРАГЕ

*Кратко или претходно
саопштење*

DOI: 10.7251/BPGBL1214161V

УДК: 343.225

Мр Драгана Вујић*

Апстракт: У склопу свих бројних измјена које су се десиле у кривичном поступку, питање истраге се са правом наметнуло као централно питање реформе кривичног поступка и оно се углавном сводило на дилему судска или тужилачка истрага. Истрага није више повјерена истражном судији, већ тужиоцу који наређује њено спровођење ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело. Тиме се потпуно мијења мјесто и улога тужиоца у истражном поступку. Његова пасивна улога се до тада заснивала на стављању захтјева за спровођење истраге, односно, добијену кривичну пријаву јавни тужилац је претварао у захтјев за спровођење истраге, која се углавном и спроводила без њега. Дакле, са оптужницом заснованом на доказима које су му припремали други, полиција или истражни судија, јавни тужилац је излазио пред суд, на главни претрес. Његова улога у прикупљању доказа – спровођењу истраге, била је минимална и потпуно пасивна. Новим концептом тужилац добија потпуно нову улогу. У току истраге тужилац може предузети све истражне радње, али исто тако може наложити и овлашћеним службеним лицима да те радње спроведу. Тужилац „управља активностима овлашћених службених лица везаним за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа“. У вези са тим, полиција има посебна овлашћења и дужности. Од стране полиције предузете истражне радње, уколико су у складу са Законом о кривичном поступку, могу се употријебити као доказ у кривичном поступку. У суштини, полиција представља „сервис“ тужилаштва у остваривању заједничког циља, спречавања и откривања кривичних дјела и учинилаца.

Кључне ријечи: кривично дјело, истрага, тужилац, овлашћена службена лица, кривични поступак.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Оправдање кривичног поступка налази се у чињеници да је то најсигурнији начин реаговања на криминалитет, јер обезбјеђује да невин

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: sdragana84@yahoo.com

неће бити осуђен и да крив неће избјећи кривичну санкцију. У ствари, потреба за кривичним поступком долази из истих оних разлога који оправдавају и потребу за правом и законитошћу уопште. У претходном кривичном поступку прикупљају се подаци да би се одлучило може ли се вјероватни учинилац извести пред суд који треба да одлучи о његовој кривици и примјени кривичних санкција. Главни је задатак претходног поступка да се у њему прикупе подаци како би тужилац могао да одлучи хоће ли подићи оптужбу или одустати од даљег гоњења. У класичном континенталном поступку стадијум претходног поступка је главни генератор за прибављање доказа за главни претрес, а у правном смислу представља почетак спора између странака, па је стога јасно зашто је у процесној теорији скоро општеприхваћено становиште да се у претходном поступку одређује судбина кривичне ствари. У претходном поступку учествује већи број процесних субјеката, прије свега више државних органа и више других лица као учесника поступка, али његове одлике детерминише прије свега чињеница коме је повјерена истрага. Према субјекту коме је истрага повјерена, у упоредном праву срећемо три система истраге, гдје је истрага уређена као: судска, тужилачка и полицијска (Ђурђић, 2009: 39–63). Када се посматра европски правни простор, јавнотужилачка истрага је преовлађујући модел, настао истискивањем истражног судије из претходног поступка или претварањем полицијске истраге у тужилачку, најчешће стављањем полиције под контролу јавног тужиоца.

Истрага је фаза претходног поступка коју спроводи тужилац против одређеног лица, због постојања *основа сумње* да је извршило кривично дјело. У складу са претежном адверзијалном природом кривичне процедуре, надлежност за спровођење истраге дата је у цијелости тужиоцу, који одређена овлашћења може пренијети на овлашћено службено лице. Оно што даје „адверзијални печат“ цјелокупном новом систему кривичног поступка као својеврсне „кривичне парнице“ са снажно наглашеном акузаторношћу сваке фазе поступка, садржано је у улози тужиоца у којој је он једна од странака у поступку, са овлашћењима да гони учиниоце кривичних дјела, при чему му законодавац препушта и даје одговорност за цјелокупан поступак откривања и расвјетљавања кривичних дјела и њихових учинилаца на тај начин што истрагу у потпуности ставља у овлашћење и дужност тужиоца, ограничавајући судску интервенцију у истрази само на случајеве у којима истрага, односно поједине радње које се спроводе у истрази производе или могу да произведу такве посљедице којима могу бити нарушена или ограничена нека од основних људских права и слобода (Тегелтија, 2005: 162).

Под појмом „адверзијални“ подразумевају се страначки типови кривичног поступка за које је карактеристично да је суд у доказном

поступку веома пасиван, те је у њима извођење доказа препуштено странкама, док се суд углавном фокусира на процјену која је странка у доказном двобоју пред њим била успјешнија (Шкулић, 2011: 169). Иако је општеприхваћена подјела кривичноправних система на континентално-европски и англосаксонски или адверзијални кривичнопроцесни систем, у данашње вријеме долази до преузимања или „размјене“ појединих елемената између ова два велика система. Немали број теоретичара данашњице истиче да би ова „размјена“ требала имати границе до којих се може ићи, а које би се морале заснивати на правној традицији одређеног поднебља, јер у сваком случају не би било природно да се једном правном систему који припада неком од ова два система вјештачки калеме доминирајући елементи другог система, што би у крајњој линији довело до огромних проблема изражених у првом реду кроз неефикасност и неправичност кривичног поступка (Шкулић, 2011: 170).

КРИВИЧНОПРОЦЕСНИ И КРИМИНАЛИСТИЧКИ АСПЕКТИ СПРОВОЂЕЊА ИСТРАГЕ

Спровођење истраге подразумијева неколико фаза:

1. *Доношење одлуке о спровођењу истраге (наредба о спровођењу истраге)*
2. *Планирање истраге и*
3. *Руковођење и надзор над истрагом.*

Почетни стадијум сваке истраге представља доношење одлуке о спровођењу истраге коју доноси тужилац у форми наредбе. Основни и једини услов који законодавац предвиђа за доношење такве одлуке јесте „основ сумње“ да је извршено кривично дјело, па је сходно томе основ сумње иницијални стандард вођења истраге од стране тужиоца.

Овако широко и ниско постављен стандард доказивања потребан за доношење наредбе о спровођењу истраге произилази управо из нове улоге тужиоца у кривичном поступку, јер је интенција законодавца да тужилац од самог сазнања за кривично дјело, када је степен сазнања о кривичном дјелу још увијек доста низак, усмјерава истрагу у смјеру који ће му омогућити потпуно и свестрано сагледавање и разјашњавање свих релевантних чињеница везаних за кривично дјело и његовог извршиоца, како оних које иду на штету тако и оних које иду у корист евентуалних или будућих осумњичених лица. Такав приступ, с једне стране, даје тужиоцу снажан механизам развијања истражне стратегије и тактике, која ће му након потврђивања оптужнице омогућити изузетно јаку позицију на главном претресу на начин да ће располагати доказима који

су прибављени на законит начин и који се процедурално не могу рушити, те ће предуприједити евентуална изненађења одбране, а са друге стране ће му омогућити свестрано сагледавање свих чињеница које иду у корист осумњиченог, те ће на тај начин предуприједити подизање оптужнице против лица за чију кривњу нема довољно доказа који могу довести до осуђујуће пресуде (Тегелтија, 2005: 166).

Када се свестрано анализира Закон о кривичном поступку (у даљем тексту: Закон), јасно се види да је основ сваке активности тужиоца у кривичном поступку постојање основа сумње да је извршено кривично дјело, што значи да тужилац не би требао предузимати ниједну радњу у кривичном поступку без постојања тог иницијалног стандарда сумње. Међутим, основно питање које се у вези с овим поставља јесте: „Када постоје основи сумње да је учињено кривично дјело?“ Да би се дао одговор на ово питање, потребно је јасно одредити шта се подразумева под стандардом „основ сумње“. Основ сумње да је извршено кривично дјело није стандард сумње који је неминовно заснован на непосредним доказима, па је, према томе, основ сумње онај степен сумње који постоји када тужилац сазна да постоје одређене чињенице и околности, које доведене у везу са одређеним логичким хипотезама произашлим из одређених непосредних или посредних доказа, на основу искуства могу указивати да је извршено кривично дјело (Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 2006: 10–103). Сумња у кривичном поступку – појам којим се означава могућност да је одређена особа извршила кривично дјело које јој се ставља на терет. Ту могућност, која мора бити одређеног степена и заснивати се на одређеним чињеницама и околностима, процјењује орган који води кривични поступак (Алексић и Миловановић, 1999: 294). О сумњи се говори чим се опажањем утврде конкретне чињенице, које, према криминалистичком и криминолошком искуству, чине кривично дјело могућим. Сумњање је такво стање људског духа које се карактерише неувјереношћу, па логично производи тежњу да се ријеша питање истинитости неког суда о постојању, односно непостојању кривичног дјела и учиниоца. Међутим, без обзира што се појмови појединих степена сумње не могу до краја прецизно дефинисати, значај њиховог одређивања састоји се у томе што они за суд и друге државне органе представљају руководну идеју, која има и битне практичне импликације.

Према томе, у тренутку у којем тужилац наређује спровођење истраге, потребан је толики квантум и квалитет чињеница и околности које само указују на „основ сумње да је извршено кривично дјело“ (Тегелтија, 2005: 162).

Када оцијени да постоје основи сумње, тужилац, сходно Закону, доноси одлуку о спровођењу истраге у форми *наредбе о спровођењу истраге*. Доношење наредбе о спровођењу истраге има изузетно велику

важност. Ова наредба с једне стране представља одлуку тужиоца о постојању основа сумње, док с друге стране представља својеврсно планирање истраге у њеној почетној фази, те разраду истражне стратегије и тактике која ће обезбиједити ефикасно кривично гоњење.

Наредба о спровођењу истраге представља интерни акт тужиоца чијим се доношењем постиже неколико циљева (Симовић, 2005: 375). Прво, даном доношења наредбе почиње тећи законом прописани рок који је дат тужиоцу за спровођење истраге. Друго, наредба садржи податке о особи за коју постоје основи сумње да је извршила кривично дјело и против које се истрага има спровести. Треће, наредба мора садржати и детаљан опис радњи осумњиченог које представљају основ сумње за учињење одређеног кривичног дјела. Четврто, наредбом се наводе околности које треба истражити, те које су то истражне радње које се имају спровести у ту сврху. Околности које се истражују у току истраге су оне околности које се односе на обиљежја кривичног дјела, односно кривичне одговорности осумњиченог. Евентуално истраживање других околности које нису везане за кривично дјело и учиниоца представљало би кршење људских и грађанских права осумњиченог и других особа.

Прво питање које се поставља у вези с наредбом о спровођењу истраге јесте питање њеног правног карактера, односно питање да ли се ради о обавезном формалном процесном акту који производи одређене правне посљедице по осумњиченог или се ради о интерном акту тужиоца усмјереном на планирање и руковођење истрагом?

У одговору на ово питање треба поћи поново од већ цитираног члана 18 Закона, из кога јасно произилази да само доношење наредбе о спровођењу истраге не производи никакве посљедице за осумњиченог у смислу ограничења одређених његових права. У давању одговора на постављено питање треба поћи и од садржаја наредбе о спровођењу истраге, из којег је јасно видљиво да је наредба усмјерена ка успешном и ефикасном вођењу истраге, при чему та наредба фактички садржи два дијела.

Први дио садржаја наредбе о спровођењу истраге односи се на основ и предмет истраге (подаци о учиниоцу кривичног дјела – уколико су познати, опис дјела из кога произилазе законска обиљежја кривичног дјела, законски назив кривичног дјела, околности које потврђују основ сумње за спровођење истраге и постојеће доказе), док је други дио садржаја наредбе усмјерен на планирање и руковођење истрагом (у наредби тужилац ће навести које околности треба истражити и које истражне радње треба предузети). Опис дјела из кога произлазе обиљежја кривичног дјела представља иницијални опис догађаја. Тужилац у току истраге може мијењати опис дјела, проширујући или допуњујући наредбу о спровођењу истраге, као и правну квалификацију дјела у зависности од утврђених чињеница и околности током истраге

(Симовић-Нишевић, 2010: 246). Када су у питању околности које потврђују основе сумње за провођење истраге и постојећи докази, овај дио наредбе представља, са једне стране, заштиту од неоснованог вођења истраге, а са друге стране – почетну фазу планирања и разраде истражне стратегије. Ријеч је о сублимирању и концентрацији чињеница и доказа којима се потврђују основи сумње да је извршено кривично дјело (Симовић-Нишевић, 2010: 246). На основу анализе тих околности, тужилац перципира стање предмета и врши оцјену које околности треба истражити и које истражне радње треба спровести да би се потпуно разјаснило чињенично стање, а које ће довести или до обуставе истраге или до прерастања основа сумње у нову квалитету спознаје, основану сумњу потребну за подизање оптужнице (Симовић-Нишевић, 2010: 246). Према томе, садржај наредбе о спровођењу истраге указује да том наредбом тужилац истовремено одлучује о постојању основа за истрагу, о предмету истраге, те о начину вођења истраге. Међутим, ако се гледа наредба као цјелина, а посебно ако се има у виду да не постоји обавеза њеног достављања, непредвиђање процесних санкција у случају недоношења такве наредбе, те чињеница да у односу на осумњиченог не производи никакво правно дејство у смислу ограничења његових права, као и чињеница да је тужиоцу дата слободна диспозиција у погледу доношења наредбе о спровођењу истраге, произилази да је наредба интерни акт тужиоца, иницијални у истражном поступку, којим тужилац одлучује о постојању основа сумње да је извршено кривично дјело (Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 2006: 10–103). Мада закон изричито не прописује обавезу тужиоца о обавјештавању осумњиченог о доношењу наредбе о спровођењу истраге, један дио стручне јавности сматра да би осумњичени требао бити обавијештен о њој након њеног доношења. Треба, такође, нагласити да поменуто обавјештење може изостати ако би оно могло довести у питање циљ истраге. Против наредбе о спровођењу истраге није дозвољена жалба. Када је у питању обавеза доношења и форма наредбе о спровођењу истраге, у пракси је створена дилема око тога да ли тужилац мора у сваком случају донијети наредбу, те у којој форми је мора донијети? Одговор на ово питање садржан је у чл. 224 Закона (Службени гласник Републике Српске број 53/12), гдје је одређено: *„Тужилац наређује спровођење истраге ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело“*, док у ст. 2 истог члана одређује: *„О спровођењу истраге доноси се наредба која садржи: податке о учиниоцу кривичног дјела уколико су познати, опис дјела из кога произилазе законска обиљежја кривичног дјела, законски назив кривичног дјела, околности које потврђују основе сумње за спровођење истраге и постојеће доказе, околности које треба истражити и истражне радње које треба предузети“*. Закон јасно наглашава да наредба о спровођењу истраге треба садржавати податке о учиниоцу кривичног дјела уколико су ти подаци

познати, док такву одредбу не садржи када је у питању „опис дјела из кога произилазе законска обиљежја кривичног дјела“. Некада ће опис дјела из кога произилазе законска обиљежја кривичног дјела бити очигледан и познат у детаље, па ће бити потребно само откривати извршиоца или друге чињенице везане за кривичну одговорност. Међутим, некада ће опис дјела у свим његовим сегментима бити непознат, тј. биће позната само последица, мјесто извршења и шире временско раздобље у коме се догађај десио. Начин на који се догађај десио биће непознат, па ће предмет истраживања бити и откривање самог начина извршења дјела и извршиоца. Оваква разрада наизглед једноставних питања значајна је управо због указивања на развојни пут једне истраге којој је у природи тежња ка повећању степена спознаје предмета истраживања, односно која тежи да дође до више сазнања о догађају, а за који постоји основ сумње да у себи носи кривично дјело. Ово поготово има значај када се зна да је ранија пракса ишла ка томе да су се описи дјела у захтјевима за спровођење истраге преписивали из кривичних пријава, па су затим рјешења о спровођењу истраге преписивала описе дјела из захтјева, да би на крају у великој већини случајева оптужница имала исти опис дјела као и захтјев и рјешење, па се онда основано постављало питање шта се истраживало, ко је истраживао и у чему се састојао резултат истраге уколико је оно што је откривено на крају истраге еквивалентно ономе што је било на почетку. Одговор на ово питање лежи у чињеници да су према ранијој пракси суштински истраге биле вођене и завршаване у преткривичном поступку од стране полиције, док је судска истрага, у ствари, представљала својеврсну формализацију резултата истраге из преткривичног поступка. Управо је то оно што би требало бити промијењено новим приступом истрази коју намеће нови Закон.

Полазећи од реченог, законодавац уопште не оставља дилеме око тога да ли се и у којој форми доноси наредба о спровођењу истраге, без обзира на чињеницу што законодавац није предвидио обавезу достављања такве наредбе било коме, нити је предвидио процесну санкцију у случају недоношења такве наредбе.

Наиме, може се десити да је због опасности од одлагања потребно предузети мјере и радње истражног карактера хитно, те се може десити да су до обавјештавања тужиоца већ предузете све потребне мјере и радње које су довеле до потпуног расвјетљавања кривичног дјела и учиниоца, па у таквим случајевима доношење наредбе, планирање истраге и слично не би имало никакву сврху. Такође, могло би се десити да су радње предузете од стране овлашћених службених лица показале да постоји неки од разлога за обуставу истраге, у ком случају не би имало смисла доношење наредбе о спровођењу истраге (Модул 1 Кривична област – истражни поступак, 2006: 10–103).

С обзиром на ове и сличне ситуације, законодавац је оставио могућност тужиоцу да донесе наредбу о спровођењу истраге, ако то оцијени потребним. Из претходно реченог не може се извести закључак да је тужилац у сваком случају постојања основа сумње да је извршено кривично дјело обавезан донијети наредбу о спровођењу истраге. Међутим, у тренутку када се у истрази захтијева одређена судска интревенција (у смислу доношења одлуке о нпр. претресу, притвору и сл.), таква наредба о спровођењу истраге се мора донијети у писменој форми и предочити судији за претходни поступак уз захтјев за доношење одређене наредбе или рјешења, јер је то једини начин да суд стекне увид у основ, предмет и резултате дотадашње истраге, те оцијени оправданост захтјева за доношење тражене одлуке.

На основу предоченог могло би се закључити да тужилац у истрази у правилу доноси писмену наредбу о спровођењу истраге, док у одређеним случајевима тужилац може оцијенити доношење такве наредбе непотребним.

Планирање истраге, као кључни елемент тужилачке истраге, предвиђено је и одредбом чл. 224 ст. 2, гдје се каже да ће тужилацу наредби о спровођењу истраге навести које околности треба истражити и које истражне радње треба предузети. Планирање истраге подразумијева неколико фаза (Тегелтија, 2005: 167): утврђивање познатих чињеница и околности, те познатих непосредних или посредних доказа везаних за евентуално кривично дјело и учиниоца; постављање хипотеза; сагледавање потребе за примијеном евентуалних мјера за обезбјеђење присуства осумњиченог у поступку; утврђивање које чињенице и околности је у току истраге потребно утврдити; утврђивање којим доказним средствима ће се утврђивати поједине чињенице и околности; утврђивање које истражне радње треба предузети, те да ли је за неку од радњи потребно тражити судско одобрење; утврђивање субјеката који ће бити носиоци појединих истражних радњи; утврђивање редосљеда извођења истражних радњи; одређивање временског оквира за сваку истражну радњу појединачно, те за све радње заједно. Овакво планирање истраге потребно је спровести у сарадњи са овлашћеним службеним лицима која су планирана као носиоци појединих истражних радњи, те која су након обављања сваке истражне радње дужна обавијестити тужиоца о њиховом спровођењу и резултатима, ради евентуалног додатног планирања или измјена постојећег плана у свим његовим сегментима (Тегелтија, 2005: 167).

Планирање истраге и тимски рад не представљају новину у раду надлежних органа на спречавању свих видова криминалитета, док појам стратешког планирања заједничког дјеловања овлашћених службених лица и тужилаца представља извјесну новину која захтијева одговарајуће стандарде и начин приласка кривичним дјелима уопште,

висок степен едукације и специјализације те крајње професионалан рад свих учесника истраге. Европска полицијска мисија је у склопу свог дјеловања на подручју БиХ предложила, увела и предала на употребу домаћим полицијским структурама низ програма и пројеката из области полицијског дјеловања, међу којима су значајнији „Пројекат истрага тешких кривичних дјела“ и „Пројекат руковођења лицем мјеста тешких кривичних дјела“ (Симовић-Нишевић, 2010: 245). Наведени пројекти садрже савремени приступ сарадњи тужиоца и полиције кроз стратегију дјеловања приликом истраге тешких кривичних дјела, те тимски и координирани рад свих учесника у истрази (Симовић-Нишевић, 2010: 245).

Руковођење и надзор тужиоца над истрагом подразумијева активну улогу тужиоца у истрази већ од постојања основа сумње да је извршено кривично дјело. Руковођење истрагом почиње самим планирањем истраге и траје током читаве истраге, кроз развијање истражне стратегије и тактике која се прилагођава свим новонасталим моментима у истрази, уз обавезно обавјештавање тужиоца о свим предузетим активностима у истрази од стране овлашћених службених лица која раде по налогу тужиоца, јер тешко би било замислити било какво руковођење уколико тужилац не би био адекватно и правовремено информисан о свим чињеницама и околностима везаним за истрагу коју спроводи (Тегелтија, 2005: 165). Дакле, руковођење и надзор сами по себи подразумијевају да у истрази судјелује више субјеката чије активности координише, којима руководи и које надзире тужилац (Тегелтија, 2005: 165).

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Само ефикасан кривични поступак главни је инструмент успјешне борбе против криминалитета. Ипак, законит кривични поступак не значи само такав поступак који „осигурава да нико невин не буде осуђен, а да се кривцу изрекне кривична санкција“, него и такав поступак који то омогућава у најкраћем могућем трајању. Сходно претходно реченом, у савременој науци кривичнопроцесног законодавства могућност за остварење основних стандарда налази се у: мјерама за убрзање претходног кривичног поступка, увођењу посебних, поједностављених облика поступања за лакша кривична дјела, у промијењеном приступу припремању и вођењу главног претреса итд. С обзиром на све ово, један од задатака реформе кривичнопроцесног законодавства РС из 2003. године био је стварање нормативне основе за ефикаснији кривични поступак, уз истовремено вођење рачуна да то не утиче на, међународним актима и националним законодавством, загарантована права и слободе грађана. Промијењена концепција истраге, тачније, напуштање судског и прелазак на тужилачки концепт истраге једна је од најзначајних новина

уведена измјенама кривичнопроцесног законодавства 2003. године.

Новим концептом тужилац добија потпуно нову улогу. У току истраге тужилац може предузети све истражне радње, али исто тако може наложити и овлашћеним службеним лицима да те радње спроведу. Тужилац „управља активностима овлашћених службених лица везаним за проналажење осумњиченог и прикупљање изјава и доказа“. У вези са тим, полиција има посебна овлашћења и дужности. Од стране полиције предузете истражне радње, уколико су у складу са Законом, могу се употријебити као доказ у кривичном поступку. У суштини, полиција представља „сервис“ тужилаштва у остваривању заједничког циља, спречавања и откривања кривичних дјела и учинилаца.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Ж. и Миловановић, З. (1999). *Лексикон криминалистике*. Београд: Глосаријум.
- Ђурђић, В. (2009). Компаративноправна рјешења о претходном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривичнопроцесно законодавство. *Ревизија за криминологију и кривично право*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Институт за криминолошка и социолошка истраживања, 39–63.
- Симовић, М. (2005). *Практични коментар Закона о кривичном поступку Републике Српске*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Симовић-Нишевић, М. (2005). *Откривање и доказивање кривичних дјела организованог криминалитета у Босни и Херцеговини*. Сарајево: Привредна штампа.
- Тегелтија, М. (2005). Тужилачка истрага. *Безбједност, полиција, грађани Бања Лука, број 1/05, 162–168*.
- Шкулић, М. (2008). *Кривично процесно право – приручник за полагање правосудног испита*. Београд: ЈП Службени гласник.
- Закон о кривичном поступку Републике Српске – Пречишћени текст (ЗКП), *Службени гласник Републике Српске*, број 100/09.
- Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине – ЗКП, *Службени гласник БиХ*, бр. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09.
- Модул 1 Кривична област – истражни поступак (2006). Сарајево: Центар за едукацију судија и тужилаца ФБиХ и РС и Високо судско и тужилачко вијеће БиХ. 10–103.

CRIMINAL PROCEDURE AND CRIMINAL ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF PROSECUTORIAL INVESTIGATION

Dragana Vujic, mr*

Abstract: As part of the many changes that have taken place in the criminal proceedings, the issue of investigation is rightly imposed as central to the reform of criminal procedure, and it usually came down to the dilemma of judicial or prosecutorial investigation. The investigation is no longer entrusted to the investigating judge, but the prosecutor who ordered its implementation if there are grounds for suspicion that a criminal offense. This completely changes the place and role of the prosecutor in the investigation. His passive role until then was based on placing a request for an investigation, that is, the resulting criminal charges, the public prosecutor turned into a request for an investigation, which is pretty much implemented without it. Thus, the indictment is based on evidence which he prepared another, the police or the investigating judge, the public prosecutor is out to court during the trial. His role in gathering evidence – investigation was minimal and entirely passive. The new concept prosecutor gets a whole new role. During the investigation, the Prosecutor may undertake all investigative activities, but also may be ordered and authorized personnel to carry out these actions. The prosecutor “manages the activities of authorized officials regarding the identification of a suspect and gathering of information and evidence.” In this connection, the police have special powers and duties. Taken by the police investigations, if they are in accordance with the Criminal Procedure Code, may be used as evidence in criminal proceedings. In essence, the police is a “service” the prosecution in achieving the common goal of preventing and detecting criminal offenses and perpetrators.

Keywords: crime, investigation, prosecution, authorized officials, the criminal proceedings.

* *Police College, Banja Luka; e-mail: sdragana84@yahoo.com*

СТРУЧНИ РАДОВИ

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ И ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОБЈЕКТА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214175V

УДК: 351.74/.75(100)

Мр Милош Вучинић*

Апстракт: Безбједност унутар одређене државе и остваривање њене улоге у међународним односима, уз остало зависи и од релативне стабилности изабраних и именованих структура у врховима државне, првенствено извршне али и других грана власти. То је битан разлог што су најистакнутији припадници државне и политичке елите сваке земље, као и објекти у којима раде и бораве, безбједносно угроженији од других грађана и објеката. Нема организације у којој вођство не игра значајну, чак и доминантну улогу, те сваки нестанак или уклањање лидера може имати као посљедицу не само привремено успоравање остваривања одређеног политичког програма, већ може довести и до свргавања с власти њених заступника. Такође, физичко уклањање највиших носилаца власти или угрожавање објеката од посебног значаја уноси високи степен несигурности не само у политичку елиту, већ доводи и до застрашености грађана и губљења повјерења према службама безбједности у погледу њихове способности да ефикасно штите власт и институције. У таквим околностима јавља се доминантни осјећај опште политичке нестабилности, праћен ширењем гласина, а често су власти у искушењу да предузму непопуларне мјере (увођење ванредног стања). Изазивање таквих ефеката је за терористичке и друге екстремистичке организације и групе довољан мотив за планирање, спровођење и реализацију напада с циљем непосредног уклањања политичких лидера и угрожавања објеката од посебног значаја и стварања атмосфере несигурности и хаоса. Из тих разлога је неопходна њихова адекватна, систематска и ефикасна заштита од свих потенцијалних облика угрожавања, а нарочито од терористичких дејстава.

Кључне ријечи: међународна полицијска сарадња, физичко обезбјеђење, техничко обезбјеђење, заштита и обезбјеђење објеката.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

У савременој теорији нема сагласности око дефиниције појма угрожавање безбједности. Само угрожавање означава процес који настаје усљед супротних интереса који се не могу остварити истовремено,

* МУП – Управа полиције Црне Горе; e-mail: mupkotor@t-com.me

*нити се може постићи компромис око уклањања узрока сукоба, при чему носиоци различитих интереса могу бити субјекти унутар саме државе или неке друге државе. Угрожавање безбједности настаје када степен супротности достигне такав ниво да се он не може ријешити мирољубивим и дозвољеним средствима на конвенционалан и разуман начин. Угрожавање је могуће класификовати на непосредно и посредно, док у односу на употријебљена средства, облици угрожавања могу бити оружани и неоружани. Такође, класификацију угрожавања безбједности могуће је извршити и на основу распрострањености, и то на опште (свеобухватно), посебно (селективно), које подразумијева напад на једну или више вриједности, те на специфично (посебно планирано) угрожавање. У савременим условима, извори угрожавања безбједности могу бити друштвени, природни, техничко-технолошки (Стајић, 2003: 41-45).

Историјски посматрано, свака држава је посједовала и примјењивала одговарајуће видове заштите како сопственог управљачког апарата, тако и друштва чије је интересе штитила. У те видове заштите спадали су и спадају и заштита и обезбјеђење одређених личности и објеката. Циљеви те заштите су били увијек исти, само су се мијењали облици дјелатности којима се она остваривала, у зависности од карактера друштвених, политичких и економских односа унутар одређене државе.

Облици организовања заштите нијесу импровизовани и стихијски, већ се одређују и формирају у складу са потребама државе и друштва. Као такви, условљени су односима и стањем у унутрашњим и спољним односима, од којих и зависи степен угрожености виталних вриједности.

Под заштитом и обезбјеђењем објеката од посебног значаја подразумијевају се адекватне мјере и радње које се на основу одговарајућих законских и подзаконских аката предузимају од стране надлежних државних органа у циљу заштите одређених објеката (објекти од посебног значаја за безбједност земље, објекти од посебног значаја за међународне односе) и штићених личности које у њима бораве, као и запослених лица у тим објектима, од различитих облика угрожавања.

Под појмом заштите одређених објеката подразумијева се скуп мјера и радњи које, на основу одговарајућих законских и подзаконских аката предузимају надлежни органи и службе безбједности, а у циљу спречавања угрожавања безбједности самих објеката, те заштите личности које у њима бораве (Рађеновић, 2003: 64). У данашњим условима, све земље на свијету организују одговарајуће полицијске службе које воде рачуна о заштити и обезбјеђењу одређених објеката и личности. Без обзира на то да ли је ријеч о службама које су организационо самосталне или не, оне су по правилу увијек тијесно повезане са другим службама безбједности (обавјештајном, контраобавјештајном и криминалистичком службом, службом војне безбједности и др.) (Рађеновић, 2003: 64). Поред

Међународна полицијска сарадња у области заштите и обезбјеђења објеката

предузимања адекватних оперативно превентивних мјера заштите, објекти од посебног значаја се штите и физичким обезбјеђивањем, те механичким и електронским обезбјеђењем.

Бечком конвенцијом о дипломатским односима усвојеном на Конференцији Уједињених нација 14. априла 1961. године, утврђене су обавезе земаља пријема страних дипломата или представника које се односе на безбједност и заштиту њихових живота, објеката дипломатских мисија и средстава које користе. Држава која прима у посјету стране дипломатске представнике има посебну обавезу да предузима потребне мјере заштите од свих врста угрожавања. Земља која не предузима потребне мјере заштите просторија, конзуларних или других представништава сматра се одговорном за сваку евентуално насталу штету или инцидент.

Полазећи од препознатих облика и модалитета угрожавања безбједности, те најчешћих видова потенцијалних напада на објекте од посебног значаја за међународне односе, све мјере заштите и обезбјеђења које се предузимају према штићеним објектима и личностима морају бити реализоване у потпуности, стручно и благовремено, јер би непредузимање предвиђених и правним прописима дефинисаних мјера заштите од стране било ког овлашћеног субјекта представљало прекид континуитета заштитне дјелатности, што би за посљедицу имало нарушавање јединственог система заштите штићених објеката и личности, а самим тим угрозило и објекат од посебног значаја који се обезбјеђује.

МЕЂУНАРОДНА ПОЛИЦИЈСКА САРАДЊА У ОБЛАСТИ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОБЈЕКТА ОД ПОСЕБНОГ ЗНАЧАЈА

Под појмом међународне полицијске сарадње подразумијева се институционализована, правно дефинисана и уређена, посредна или непосредна, формална или неформална сарадња припадника националних полиција, која се одвија у оквиру или ван међународних организација, с циљем да се правовременим контактима и акцијама успјешно спријече или сузбију појаве угрожавања безбједности и заштите, помогну и подрже жртве угрожавајућих појава (Мијалковић, 2003: 189–190).

Међународна полицијска сарадња у области заштите и обезбјеђивања објеката од посебног значаја и супротстављања различитим видовима терористичког и криминалног угрожавања, као дио укупне полицијске сарадње на међународном плану, може се остваривати у оквиру међународних организација¹ или независно од

¹ Међународне организације представљају вишестраним уговорима основане трајне облике институционализованог општења три или више држава, с посебним

њих, односно на билатералном или на мултилатералном нивоу. Сарадња на билатералном нивоу остварује се на основу формалне иницијативе, захтјева и потписаног споразума о сарадњи, кроз стандардизовану процедуру (формална сарадња), рјеђе на основу усмених споразума државних званичника и без стандардизоване процедуре (неформална сарадња), преко заједничких координационих механизма (посредна сарадња) или директним, непосредним контактима припадника полиције (непосредна сарадња). На мултилатералном нивоу сарађују најмање три државе, у оквиру или ван регионалних или универзалних међународних организација. По својој садржини, међународна полицијска сарадња обухвата:

- размјену информација као претпоставку заједничког рада у погледу располагања информацијама које се првенствено односе на извршена кривична дјела тероризма, осумњичена лица, мјеста окупљања и остале чињенице релевантне за оперативно поступање;

- поступање по замолницама и предузимање радњи, што спада у дјелокруг редовних активности и односи се на трагање за лицима, предметима, траговима, саслушање лица и сличне радње које су процесне претпоставке за рад судова. У пракси се ове радње предузимају путем расписаних потјерница држава и међународних потјерница Интерпола;

- пружање техничке и друге врсте помоћи, која се одвија на основу билатералних споразума држава и мултилатералних споразума преко Интерпола. Ти споразуми обухватају научну и техничку сарадњу, испоруку опреме и обуку полицијских кадрова;

- заједничке акције које подразумевају учешће полицијских органа на рјешавању појединих конкретних облика инкриминисане активности (заједно или свака служба на својој територији) и које се одвијају уз сагласност државе на чијој се територији изводе. Ове акције су посебно значајне у спречавању и сузбијању аката међународног тероризма и кривичних дјела транснационалног организованог криминала (Никач, 2003: 59–60).

Иако се сарадња између држава на пољу унутрашње безбједности јављала и раније, први институционализовани облици међународне полицијске сарадње појавили су се тек по завршетку I свјетског рата. Друга половина XX вијека одликује се интернационализацијом полицијске функције у оквиру Организације уједињених нација, Савјета Европе и Европске заједнице, односно Европске уније. Ријеч је о "процесу ширења полицијских система (полицијских организација и политичких и бирократских покретачких споразума) ван националних граница, као

статусом или сталним органима, у оквиру којих се, на начин предвиђен статутима и другим основним документима организација, одвијају процеси мултилатералног преговарања и заједничког одлучивања држава чланица у одговарајућим областима сарадње. (Рачић, Димитријевић, 1980: 17).

посљедица промјена у методологији рада или промјена политичких формација, кроз прикупљање и размјену информација; материјалну помоћ и помоћ у људству; стандардизацију и координацију активности; формирање заједничких органа за контролу прелажења граница; формирање заједничких пограничних организација; давање полицијских овлашћења неким иностраним органима; формирање наднационалних организација; наднационалну контролу полиције и сличне послове и активности“ (Santiago, 200: 9).

БИЛАТЕРАЛНА И РЕГИОНАЛНА САРАДЊА

Послије окончања хладног рата и пропасти реалсоцијализма, у државама некадашњег Источног блока услиједило је трагање за новим безбједносним идентитетом Централне и Југоисточне Европе (Кегли, 2004: 205–215). Опасности од међународног тероризма, јачање организованог и прекограничног криминала и повећање степена корупције у свим сферама друштвеног живота у тим земљама, допринијели су да се у оквиру постојећих регионалних иницијатива за међудржавну сарадњу у Југоисточној Европи ојача и сарадња у области унутрашњих послова и правосуђа (Векарић, 2005).

Најзначајније данашње регионалне иницијативе за сарадњу (Централноевропска иницијатива, Иницијатива за сарадњу у Југоисточној Европи, Процес сарадње у Југоисточној Европи и Пакт за стабилност у Југоисточној Европи) у оквиру својих надлежности и овлашћења значајну пажњу посвећују успостављању сарадње између држава југоистока Европе у области унутрашњих послова и правосуђа. Примјер актуелне регионалне полицијске сарадње је Асоцијација шефова полиција земаља Југоисточне Европе (Southeastern Europe Police Chiefs Association – SEPCHA). Ова регионална организација је формирана јануара 2002. године у Пули, а њен статут је усвојен на конференцији у Букурешту октобра 2002. године, којом приликом су изабрани и Извршни одбор као и руководство Организације. Велики допринос формирању и функционисању SEPCHA дала је Влада Канаде и њена Краљевска канадска коњичка полицијска служба.

Повод за формирање SEPCHA било је подстицање реформи полицијских служби у земљама насталим на подручју некадашње СФРЈ. Наиме, почетком распада СФРЈ, полицијске снаге су постајале носиоци борбених дејстава, при чему је запостављено обављање редовних полицијских послова. Након окончања ратова на бившем југословенском простору, указала се потреба да се реструктурирају затечене полицијске службе у државама Југоисточне Европе и да се адаптирају на нове услове рада и савремене изазове безбједности. Главни циљ формирања ове међународне организације било је унапређење

сарадње полицијских служби земаља Југоисточне Европе у складу са демократским принципима. SEPCА је добила задатак да на том подручју: унаприједи и олакшава континуирани развој и имплементацију демократских принципа у развоју и функционисању полиције; подстиче сарадњу у имплементацији и развоју полицијских стратегија, система и процедура; доприноси професионалном развоју полиције; унапређује мјере за превенцију и борбу против организованог криминала и за развој партнерства између полиције и локалне заједнице; спроводи имплементацију пројекта полиције у заједници (SEPCА, 2014).

Државе и ентитети чланови SEPCА су: Албанија, БиХ (Федерација Босне и Херцеговине), Република Српска, Бугарска, Канада, Хрватска, Македонија, Црна Гора и Србија. У члану VI Статута ове организације, предвиђају се различити облици чланства: активни, придружени, почасни и доживотни. Активни чланови могу бити полицијске службе или појединци, с тим што појединачни чланови могу бити искључиво старјешине полиције које непосредно учествују у руковођењу полицијском службом, и које као такве именује шеф цјелокупне полицијске организације. Придружени чланови могу бити већ доказани представници међународних полицијских организација, или других међународних организација чији су циљеви сагласни са циљевима SEPCА. Почасни чланови су појединци, организације или институције које су донатори фондова SEPCА. Доживотни чланови су појединци који су били активни чланови SEPCА али су часно напустили полицијску службу или су пензионисани. Право гласа имају само активни чланови. SEPCА се финансира од чланарина који плаћају активни и придружени чланови, као и од донација.

Ова међународна организација нема оперативни карактер, нити се посредством ње размјењују оперативни подаци и планирају и изводе међународне полицијске акције. Њена намјена је прије свега стратешка, а на њеним састанцима се доносе одлуке од значаја за облике полицијске сарадње у региону Југоисточне Европе. Такође, SEPCА из својих фондова донира посредством ИНТЕРПОЛ-а техничко опремање националних централних бироа и оперативних јединица криминалистичких служби балканских држава (Уљанов, 2010: 73).

Иницијатива за сарадњу земаља Југоисточне Европе – SECI, промовисана је 1995. године у Бечу од стране Сједињених Америчких Држава, а заснивала се на увезивању земаља овог региона у циљу заједничке борбе против разних облика криминала. SECI је на почетку презентован у форми форума, без чврсте структуре, без финансијских средстава и без мијешања у постојеће регионалне иницијативе. С временом је закључено да се циљ иницијативе може постићи улагањем страног капитала који ће подстицати државе чланице SECI региона на сарадњу по приоритетним пројектима као што су: олакшавање трговине

Међународна полицијска сарадња у области заштите и обезбјеђења објеката

и транспорта, енергетике, малог и средњег предузетништва, саобраћајне инфраструктуре, сузбијања организованог криминала и корупције. У 1998. години одржано је више састанака, након чега је припремљен нацрт Споразума о сарадњи у превенцији и борби против међународног криминала. Носилац активности у име држава SECI центра на том плану била је, као председавајућа земља, Румунија.

У Букурешту је 26. маја 1999. године потписан споразум о заједничкој борби против прекограничног криминала држава чланица SECI. Споразумом је предвиђено успостављање Регионалног центра за борбу против међународног организованог криминала, који је уз финансијску и другу помоћ САД отворен 16. новембра 1999. године. Државе чланице SECI центра су: Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Грчка, Србија, Црна Гора, Мађарска, Хрватска, Македонија, Молдавија, Румунија, Словенија и Турска. Такође, SECI центар има блиску сарадњу са представницима четрнаест земаља које имају статус посматрача, а које подржавају активности које проводи ова организација, и то су: Аустрија, Азербејџан, Белгија, Канада, Француска, Грузија, Њемачка, Италија, Холандија, Португал, Шпанија, Украјина, Велика Британија и Сједињене Америчке Државе.

Прокламовани циљеви SECI центра су: интензивна, непосредна и дјелотворна међусобна сарадња државних установа, полиција и царина држава чланица SECI у борби против међународног организованог криминала, дјеловањем сталних официра за везу који ће се посебно ангажовати на превенцији, идентификацији и истраживању кривичних дјела и њихових починилаца, а који су у вези са међународним организованим криминалом; развој мреже радних група између држава чланица SECI; прикупљање и размјена криминалистичко-обавјештајних информација о носиоцима организованог криминалног деловања; едукација полицијских и царинских службеника, упознавање и усклађивање правних прописа, те подизање нивоа техничке опремљености царинских и полицијских граничних јединица, како би се могле успјешно супротставити међународном организованом криминалу; перманентна сарадња са ИНТЕРПОЛ-ом и Свјетском царинском организацијом (CAFAO).

Споразумом је одређено да ће сједиште SECI центра за борбу против прекограничног криминала бити у Букурешту, те да ће оно функционисати у складу са Повељом о организацији и операцији SECI центра за борбу против прекограничног криминала. Највиши орган овог тијела је Заједнички комитет за сарадњу, који чине по два представника сваке државе чланице, с тим што је предвиђено да једног представника даје полицијски орган држава чланица, а другог царинска служба. Двотрећинском већином чланова Заједничког комитета за сарадњу бира се директор SECI центра. Заједнички комитет за сарадњу, у координацији

са директором, утврђује Стратешки план (перспективу, задатке и стандарде рада) SECI центра.

Експертске услуге у оквиру SECI центра подразумевају регионалну стратешку анализу и развој стратешких протока информација (размјена мишљења) у оквирима проблематике заједничких пријетњи праћену координираним активностима, уз уважавање потреба држава чланица. SECI обезбјеђује адекватно окружење за регионалну сарадњу, с циљем да се унаприједи регионална размјена информација и организују заједничке истраге, операције и обука.

Овакви видови сарадње у Југоисточној Европи имају за циљ стварање услова за побољшање укупне безбједности држава регије и за успостављање сигурних, али уједно и отворених граница. Одређени видови координације Европске уније са земљама Југоисточне Европе остварују се у области правосуђа и унутрашњих послова путем сталног дијалога, који је уведен у складу са Солунском агендом из 2003. (Thessaloniki Agenda, 2003). У складу са преузетим обавезама државе регије су се обавезале и да ће развијати моделе интегрисане контроле граница који ће обезбиједити унутрашњу безбједност, а потом спречавати илегалну имиграцију и трговину људима.

У оквиру овог облика регионалне сарадње, у Бечу је 5. маја 2006. године потписана Конвенција о полицијској сарадњи у Југоисточној Европи од стране Републике Албаније, Босне и Херцеговине, Републике Македоније, Републике Молдавије, Румуније и тадашње Државне заједнице Србија и Црна Гора. Тиме је и формално исказана и потврђена жеља уговорних страна да, ступањем у безбједносно партнерство и јачањем и унапређењем полицијске сарадње, испуне заједничке безбједносне интересе. Пријесвега, ријеч је о ефикаснијем супротстављању међународном криминалу и прекограничним пријетњама по јавни ред и безбједност у сферама превенције, откривања и полицијских истрага кривичних дјела. Конвенцијом се предвиђају одређени институти, мјере, послови, активности, субјекти и правила међународне полицијске сарадње која у потпуности уважавају национална законодавства земаља потписница, осим уколико није другачије предвиђено овом Конвенцијом или билатералним споразумима земаља потписница.

Конвенцијом о полицијској сарадњи у Југоисточној Европи дат је правни основ за предузимање група мјера које се односе на дјеловање националних полиција на територијама других земаља (спровођење мјера хитне потраге, прекограничне присмотре, контролисане испоруке, тајне истраге методом "прикривеног ислеђника"), успостављање заједничких међународних тијела (формирање мјешовитих аналитичких, других радних група и тимова за контролу и надзор; учествовање у прекограничним операцијама трагања за осумњиченима у бјекству; сарадња у потрази за несталим лицима; формирање заједничких

Међународна полицијска сарадња у области заштите и обезбјеђења објеката

истражних тимова; кретање дуж заједничке границе у мјешовитим патролама и формирање заједничких центара), те предузимање криминалистичкооперативних мјера превентивног карактера (размјена информација по захтјеву и без упућеног захтјева, заједничке анализе безбједносних пријетњи, редовна размјена обавјештајних података с циљем супротстављања илегалном прелажењу државних граница и кријумчарењу људи, размјена искустава у области превенције криминала, спровођење тајних истрага примјеном метода прикривеног иследника) (Thessaloniki Agenda, 2003).

ЗАКЉУЧАК

Прихватањем примјене појединих полицијских мјера предвиђених Конвенцијом, државе потписнице се добровољно одричу дијела свог традиционално схваћеног суверенитета и националне безбједности, уз истовремену обавезу земаља с којима сарађују да уважавају и поштују државне и националне вриједности и интересе земаља на чијој територији дјелују. Оваква рјешења су корак напријед у унапређењу безбједности појединаца, националне и међународне/регионалне безбједности.

Даљим развојем полицијских организација, мреже међународне полицијске сарадње и већим овлашћењима прије свега оперативног, а не само савјетодавног или аналитичког карактера, може се очекивати стабилнија безбједносна ситуација и смањење ризика од терористичких пријетњи и ефикасније сузбијање кривичних дјела међународног карактера. Заједничке активности у области превенције транснационалног криминала, развој технологије и специјалних истражних техника смањиће криминалитет са ино-елементом и установити јединствени међународни антикриминогени простор. Таква међународна полицијска сарадња је нужан предуслов за очување државне, регионалне и опште међународне безбједности.

ЛИТЕРАТУРА

- Кегли, Ч.; Виткоф, Ј. (2004). *Светска политика: тренд и трансформација*, Београд: Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија Министарства спољних послова Србије и Црне Горе.
- Рађеновић, Р. (2003). *Безбедност личности и објеката*. Београд: МДД Систем.
- Рачић, О.; Димитријевић, В. (1980). *Међународне организације*. Београд: Савремена администрација.
- Никач, Ж. (2003). *Транснационална сарадња у борби против*

- криминалитета: Еуропол и Интерпол*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Мијалковић, С.; Бошковић, Г. (2008). Безбедност у земљама Југоисточне Европе – нови домети полицијске сарадње. *Криминалистичке теме*, год. VIII, бр. 1–2.
- Мијалковић, С. (2003). Осврт на облике и правце развоја међународне полицијске сарадње. *Безбедност број 2/2003* (189–190).
- Santiago, M. (2000). *Europol and Police Cooperation in Europe*, Lewiston: Criminology Studies: The Edwin Mellen Press, Queenston, Lampeter.
- Стајић, Љ. (2003). *Основи безбедности*. Београд: Полицијска академија.
- Vekarić, V. (2005). *Foreign Policy in Transition: Serbia and Montenegro, Southeastern Europe and the Changing Nature of International Relations*. Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Уљанов, С.; Ивановић, З. (2010). Међународне полицијске организације. *Страни правни живот бр. 2/2010*.
- Званични интернет сајт SEPCA (<http://www.SEPCA.cee.eu/about-SEPCA>).
- The Thessaloniki Agenda for the Western Balkans*, European Commission, Thessaloniki, 16 June 2003 (доступно путем интернета: http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accesion_process/how_does_a_country_join_the_eu/sap/thessaloniki_agenda_en.htm, приступљено 22.02.2014).

INTERNATIONAL POLICE COOPERATION IN THE AREA OF PROTECTION AND SECURING FACILITIES

Milos Vučinić, mr²

Abstract: The security within a particular state and its role in international relations depends on the relative stability of elected and appointed state leaders, especially of those in the executive and other branches of government. This is an important reason why the foremost members of the public and political elite of each country, as well as the facilities they work and live in, are more security-vulnerable than other people and objects. There is no organization where leadership does not play a significant, even dominant role, and any loss or removal of leaders can result in not only a temporary slowdown in accomplishing a particular political program, but may also lead to the overthrow of the government representatives. In addition, the physical removal of the highest holders of power or jeopardizing facilities of special importance brings not only a high level of uncertainty in the political elite, but also leads to the intimidation of citizens and the loss of trust in the security services and their ability to effectively protect the government and

2 Ministry of Interior of Montenegro – Police Directorate; e-mail: mupkotor@t-com.me

Међународна полицијска сарадња у области заштите и обезбјеђења објеката

institutions. These circumstances produce a predominant feeling of general political instability, followed by rumors, this being the reason why the authorities are very often tempted to take unpopular measures (proclaiming a state of emergency). Having such effects provides for terrorist and other extremist organizations and groups a sufficient motive to plan and conduct attacks with the aim to remove political leaders, impose threats to the objects of special importance and create an atmosphere of uncertainty and chaos. For these reasons it is necessary to have an adequate, systematic and effective protection against all forms of potential threats, particularly of those of terrorist nature.

Keywords: international police cooperation, physical security, technical security, protection and securing facilities.

ОБАВЈЕШТАЈНЕ И БЕЗБЈЕДНОСНЕ СЛУЖБЕ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214187DJ

УДК: 355.40

Мр Сениша Ђукић*

Апстракт: У раду се говори о обавјештајним и безбједносним службама/агенцијама, њиховој организацији, принципима организовања, класификацији, карактеристикама, те методима и средствима које примјењују у свом раду. Указано је и на мјесто и улогу обавјештајних и безбједносних служби у традиционалном и савременом концепту безбједности држава, посебно ако се има у виду њихова различита позиција, дужности и задаци у супротстављању тероризму и организованом криминалитету. Наиме, проблематика спречавања и сузбијања тероризма и организованог криминалитета временом задобија доминантно мјесто у програмским опредјељењима готово свих савремених обавјештајних и безбједносних агенција, које по правилу дјелују на разоткривању припрема терористичког и криминалног дјеловања. У том смислу, ефикасно супротстављање тероризму и организованом криминалу захтијева и веома квалитетан обавјештајни рад, како на стратешком, тако и на тактичком и психолошком плану. Без прикупљених информација немогуће је вршити квалитетне оперативне и стратешке анализе које имају за циљ да развију свеобухватне обавјештајне процјене које ће бити релевантне за доношење одлука о начинима дјеловања.

Кључне ријечи: обавјештајне и безбједносне службе/агенције, организација, класификација, методи и средства.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Држава као посебан, специфичан субјект права који располаже монополем на физичку принуду одувјек настоји заштитити успостављени друштвени поредак, постојећи систем власти и носиоце власти од свих напада који би је могли угрозити. Разноврсна дјела која угрожавају њену унутрашњу или спољну безбједност, која су најчешће подмукло (тајно) долазила комбиновано, и споља и изнутра, приморала су највећи број држава да успоставе ефикасан систем који ће се моћи адекватно супротставити најперфиднијим видовима криминалитета, међу којима доминира политички криминалитет (Савић, 2000: 29). Такав систем познат је као обавјештајно-безбједносни

* Европски дефендологија центар, Бања Лука, e-mail: djukic-bs@blic.net

систем, а његову окосницу чине обавјештајне и безбједносне службе државе. У различитим државама различито су одређени мјесто и улога обавјештајних и безбједносних служби, односно агенција.¹ На њихову организацију, дужности и задатке прије свега утичу основне карактеристике политичког система конкретне државе, карактеристике система националне безбједности, односно безбједности државе, организација државне власти, као и положај државе у међународним односима. Тако се за субјекте који се баве обавјештајно-безбједносном активношћу или дјелатношћу употребљавају и различити називи као: обавјештајне службе, безбједносне/сигурносне службе или агенције, службе безбједности, тајне службе, специјалне службе, обавјештајна заједница и сл. Уобичајено је да се обавјештајним агенцијама називају службе са овлашћењима и надлежностима изван државних граница, а безбједносним агенцијама оне са дужностима и задацима унутар државних граница². У прилог јединственој обавјештајно-безбједносној агенцији наводе се аргументи да су обавјештајна и безбједносна компонента у значајној мјери повезане, па се у организационом и функционалном смислу такав модел показује као практичније и дјелотворније рјешење³.

Када се говори о моделима са међусобно одвојеним обавјештајним и безбједносним службама, истиче се различитост метода рада унутар државе и ван подручја матичне државе. У том контексту се указује и на различите приступе код организационог и функционалног дијела, те на потребу деконцентрације овлашћења, односно смањивања опасности од евентуалних злоупотреба. Организација, дужности и

1 Ријеч служба има значење именице (служба као организација, институција) и значење глагола (служба као вршење радње и дјелатности, службовање). Код употребе ријечи агенција постоји неколико статусних модалитета у којима се она појављује, нпр. – агенција као орган односно организација из (ужег) система државне управе (основана прописом који одређује структуру државне управе), агенција као посебно јавноправно тијело под надзором државног парламента за обављање одређених државних функција из области државне безбједности и сл. (Ђујић, 2010)

2 С тим у вези треба напоменути да се обавјештајна и безбједносна активност може организовати преко посебних и одвојених институција, као у Њемачкој, Сједињеним Америчким Државама, Пољској, Уједињеном Краљевству, Мађарској, а може бити интегрисана у јединствену установу са обавјештајном и безбједносном компонентом, као што је то случај у Босни и Херцеговини, Србији, Хрватској, Црној Гори, Холандији.

3 Као примјер могу послужити и најтежи облици криминалитета, попут тероризма и организованог криминала, које, између осталог, карактерише и испреплетена активност на домаћем и иностраном подручју, па су аналогно томе и прикупљени подаци из дјелокруга рада обавјештајне, односно безбједносне компоненте међусобно повезани и условљени, а њихова употреба кроз јединствен обавјештајни циклус практичнија и ефикаснија.

задачи обавјештајно-безбједносних агенција, у највећем броју случајева, конституисани су на начин да омогуће прикупљање, аналитичку обраду и оцјену података од значаја за безбједност земље, односно глобалну безбједност. Према садржају, таква активност би се могла назвати обавјештајно-информативном и превентивно-безбједносном. Што се тиче репресивних овлашћења, савремене обавјештајно-безбједносне агенције у већини земаља су у организационом смислу издвојене изван агенција за спровођење закона, односно министарстава унутрашњих послова, и не могу се подвести под кривичнопроцесну дефиницију учесника кривичног поступка, односно полицијских органа. Стога нема државе која не поклања значајну пажњу свом безбједносно-обавјештајном систему⁴, односно законском уређивању његове организације и функције (надлежности, послова, мјера и активности), кадровској политици (одабору, обуци и усавршавању кадрова), материјално-техничком опремању, надзору и контроли итд. (Мијалковић и Милошевић, 2011: 4).

Мјесто и улога обавјештајних и безбједносних служби временом се мијењала зависно и од концепта националне безбједности, тако да је са заштите суверенитета, територијалног интегритета и спољнополитичких интереса државе, проширивана на бројне друге сфере друштвеног, државног и међународног живота, укључујући и супротстављање тероризму и организованом криминалитету.

ПОЈАМ ОБАВЈЕШТАЈНЕ СЛУЖБЕ

Без обзира на многобројне покушаје да се обавјештајна служба дефинише на општеприхватљив начин, у томе се још увијек није успјело, првенствено због различитог приступа феномену обавјештајних служби или активности, условљеног термилошким нејасноћама, идеологијом, традицијом, мултидисциплинарним приступом и сл. Већина аутора се слаже да је обавјештајна активност знатно „старија“ од обавјештајне службе, а и знатно је шира појава по обиму и садржају. У зависности од тога да ли је обавјештајна служба одређивана у тзв. материјалном смислу као специфична активност/дјелатност, или у формалном као посебна установа/организација државног апарата, било је различитих одређења појма обавјештајне службе: обавјештајна служба је организована активност или организација која, по захтјеву и интенцијама водећих политичких снага, прикупља, процјењује и презентира водећим

4 Какав је значај безбједносно-обавјештајних служби потврђују и давно изговорене мудрости по којима „један војник не чини војску, али један обавјештајац на невидљивом фронту може да нанесе већу штету или губитке противнику него читава тенковска дивизија или десетине шпијунских сателита“; затим, „са слабом војском не мора да се изгуби рат, али са слабом обавјештајном службом то је сигурно“; уз то, „војску можеш да створиш на брзину, али не и обавјештајну службу“ (Ронин, 2009: 12)

политичким структурама класе или државе одређене податке о противнику, штити сопствене интересе од противника и ангажује се на другим активностима којима се доприноси реализацији одређених политичких циљева (Ђорђевић, 1987: 27); обавјештајна служба је посебна организација и дјелатност државних органа на прикупљању и изучавању података о другим државама. Обухвата све структуре друштва и све друштвене дјелатности (политичке, економске, војне, научнотехничке и др.) државе према којој је усмјерена (Војни лексикон, 1981); обавјештајну службу чине обавјештајна дјелатност и организација (апарат) која ту дјелатност спроводи. Појам обавјештајне службе у материјалном смислу обухвата обавјештајну дјелатност и циљеве који се том дјелатношћу остварују, а појам у формално-организационом смислу – организацију и средства којима се обавјештајна функција обавља (Политичка енциклопедија, 1975).

Слажући се да се појмови обавјештајне активности и обавјештајне службе, односно активности и службе/организације не могу изједначавати, прије свега јер знамо да обавјештајне службе реализују два вида активности: обавјештајну активност и необавјештајна дејства (субверзивне садржаје/тајне акције), сматрамо прихватљивим становиште професора Младена Бајагића, (Бајагић, 2010а: 83) али и осталих аутора који дефинишу обавјештајну службу као организацију, односно агенцију, чији је основни задатак (али не и ексклузивно) реализација обавјештајне активности кроз специфичан процес рада који се назива обавјештајни циклус. У том контексту наводимо и неколико прихватљивих појмовних одређења обавјештајне службе: обавјештајна служба се може дефинисати као специјализована установа државног апарата (извршне власти) која, у складу са законом утврђеним дјелокругом рада, спроводи обавјештајно-информативне, обавјештајно-безбједносне и необавјештајне активности и субверзивне садржаје (тајне акције/ covert actions) према виталним интересима и вриједностима противника, користећи научне методе и методе стицања научног сазнања, као и специфичне прикупљачке методе, поступке и средства, у циљу остварења националних интереса и очувања и унапређења националне безбједности сопствене државе (Бајагић, 2010b: 23); обавјештајну службу можемо дефинисати као специфичну, специјализовану високопрофесионалну и релативно самосталну институцију друштва која у складу са законом датим овлашћењем и кориштењем посебних легалних и тајних метода и средстава на системски начин прикупља штићене релевантне обавјештајне податке и друге информације о плановима и намјерама других држава или њихових појединих институција које су потребне за обликовање, креирање и вођење глобалне политике, нарочито на вањско-политичком плану (Маслеша, 2001: 199); обавјештајна служба је елитна организација одређене државе која, у складу са надлежностима

и овлашћењима, на релативно самосталан начин, првенствено тајним методама, прикупља повјерљиве (тајне) податке, прије свега о државама и недржавним субјектима у безбједносном окружењу, који могу да угрозе или угрожавају безбједност матичне државе и прибављене податке, у изворном или прерађеном облику, чини доступним државном руководству, које их користи за успјешније вођење државне политике, а обавјештајна служба их користи за унапређење сопствене обавјештајно-оперативне дјелатности (Мијалковски, 2009: 78).

ОРГАНИЗАЦИЈА И КЛАСИФИКАЦИЈА ОБАВЈЕШТАЈНИХ СЛУЖБИ

Данашње безбједносно окружење, између осталог, оптерећено и глобалним пријетњама безбједности, односно најтежим облицима криминалитета као што су тероризам, организовани криминалитет, илегална трговина оружјем за масовно уништење и др. утицало је и на организацију, дужности и задатке обавјештајних служби. У свим савременим државама се, у оквиру система националне безбједности, организују обавјештајно-безбједносни системи, које чине обавјештајно-безбједносне установе задужене за обавјештајне, контраобавјештајне и друге безбједносне активности⁵. У оквиру тог система агенције/установе карактерише или треба карактерисати планска подјела рада, односно јасно разграничење обавјештајних, контраобавјештајних и других безбједносних послова, успостављен начин комуникације и координације, нормативно дефинисани и прецизни облици надзора и контроле над радом тих агенција од стране законодавне, извршне и судске власти, али и јавности. Основни принцип њиховог рада је тајност, због чега оне уживају и већи степен аутономности у раду у односу на друге органе државне управе.

Савремена организација обавјештајних и необавјештајних активности које предузимају поједине агенције унутар обавјештајно-безбједносног система појединих држава мора поштовати одређене принципе (Маслеша, 2001; Савић, 2007; Бајагић, 2010а.; Мијалковић, Милошевић, 2011; Алиспахић, 2011) организовања обавјештајних служби, и то, као што је већ истакнуто, тајност обавјештајног рада, оперативност и правовременост у раду, свеобухватност, непрекидност и интензитет дјеловања, концентрација обавјештајног и контраобавјештајног рада,

5 Број тих обавјештајно-безбједносних установа (служби/ агенција) непосредно зависи од више значајних чинилаца: политичке, економске и војне моћи дате државе, дефинисаних националних интереса и утврђених спољнополитичких циљева, положаја и угледа државе у међународним односима, природе односа државе са сусједима, традиционалних и савремених (глобалних) изазова и пријетњи безбједности које (директно или индиректно) остварују утицај на очување и унапређење националне безбједности дате државе, итд. (Бајагић, 2010b).

специјализација у раду, функционалност, континуираност обуке⁶ и др. Данас не постоји држава која има само једну обавјештајну организацију, јединствен обавјештајни апарат који би се бавио свим питањима обавјештајног рада, већ је, углавном, ријеч о обавјештајно-безбједносним системима са више специјализованих организација које обављају одређене обавјештајне дјелатности. Подјела рада унутар обавјештајних система, односно појава специјализације обавјештајних установа – које ће се разликовати по предмету, домену, па и крајњем домету обавјештајне активности, датира од половине 20. вијека (нарочито после I свјетског рата). Специјализација је вршена на два начина: унутар обавјештајних система, када су образоване посебне групе стручњака за одговарајуће области обавјештајног истраживања оружаних снага противника (посебно за копнену војску, ратну морнарицу, ваздушне снаге и сл.)⁷.

Најстарија (класична) подјела јесте на: војну и цивилну обавјештајну службу, односно на обавјештајну и контраобавјештајну службу. Обавјештајна служба подразумијева организацију која дјелује офанзивно према противнику ван граница сопствене земље, а контраобавјештајна је она која штити тајне, односно дефанзивног је карактера. Теоријски гледано, вјероватно би адекватнија била подјела на спољне и унутрашње службе (с обзиром на објекте рада) или на обавјештајне службе и службе безбједности. Спољна обавјештајна служба била би дио обавјештајног апарата дате државе који се бави обавјештајним радом према другим земљама, а унутрашња обавјештајна служба бави се обавјештајним радом унутар дате земље. Исправнији је приступ да је ријеч о обавјештајном апарату или служби која претежно ради према иностранству (“спољна”) или унутар земље (“унутрашња” обавјештајна служба). Под “претежним” се подразумијева да им је ту највећи обим рада, тежиште по логици задатака, а у пракси се ради о нормалној испреплетености. Спољна и унутрашња обавјештајна служба су у западним земљама јасније организационо издвојене, а на Истоку (у вријеме реал-социјализма) су биле јединствене у организацији, са назначеним организационим јединицама за обавјештајни и контраобавјештајни рад (Савић, 2000: 59).

У научној и стручној литератури обавјештајне службе се генерално класификују по три принципа: 1/ области истраживања; 2/ карактеру

6 Сматрамо да је континуирана едукација припадника обавјештајно-безбједносних агенција посебно у сегменту супротстављања најтежим облицима криминалитета веома битна – како кроз систем основне тако и специјалистичке обуке. Обука и професионална изградња стручњака у области обавјештајно-безбједносног рада треба бити међу приоритетима у раду агенција.

7 Типичан примјер представљао је развој Обавјештајне службе САД; у оквиру обавјештајне организације, када се издвајају области истраживања и “истраживачи” (радници обавјештајци) који су организационо подијељени по линијама које су фактички прерасле у посебне службе. Типичан примјер је представљао обавјештајни систем СССР-а.

циљева; и 3/ положају у обавјештајно-безбједносном систему, односно по организацији и начину руковођења.

ПОЈАМ И ВРСТЕ СЛУЖБИ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Службе безбједности су појам новијег датума. Као јединствена институција, служба безбједности настаје почетком 20. вијека када су разлози националног организовања и потребе заштите државе од унутрашњих и спољашњих угрожавајућих фактора захтијевали интегрисање и централизацију послова безбједности у оквиру јединствене институције. Општеприхваћена дефиниција појма “служба безбједности” не постоји. Дјелатност служби безбједности не смије се мијешати са полицијским пословима нити с активношћу тзв. политичке полиције. Наиме, политичка полиција је историјска категорија својствена тоталитарним режимима, а савремене службе безбједности када се баве угрожавањима која спадају у тзв. унутрашњу проблематику предузимају активности из обавјештајног (контраобавјештајног), а не полицијског спектра (Таталовић и Биланчић, 2005: 77). Према томе, служба безбједности у најчешће и најшире присутном значењу јесте генерички појам који обједињава специјализоване унутрашње обавјештајне службе, тј. синоним је за службу државне безбједности, односно службу унутрашње – националне безбједности. Значи, служба безбједности је специјализована институција државне управе која дјелује на откривању, спречавању и сузбијању активности које угрожавају постојеће државно и друштвено уређење, и то како од унутрашњих политичких противника који дјелују с противуставних позиција (сепаратисти, терористи), тако и од најтежих облика унутрашњег и транснационалног криминала (организовани, високотехнолошки, финансијски, економски, ратни злочини и др.), али и од обавјештајних и субверзивних активности страних држава, односно њихових специјализованих установа, служби и сарадника. У пракси се израз „служба безбједности“ користи и у знатно ширем смислу од наведеног. Тим појмом је било обухваћено функционисање и организовање како обавјештајних служби у ширем смислу ријечи (тајне полиције), тако и службе јавне безбједности (јавна полиција). Тиме је наглашавана њихова заштитна функција у одбрани интереса најширих маса и исказиван је одбрамбени карактер њихове активности у односу на друге државе (Мијалковић, Милошевић, 2011: 320).

Као што је већ истакнуто, назив безбједносне службе задужене за безбједносне послове државе може, али не мора, да одржава прецизан садржај њене ангажованости. Та чињеница у приличној мјери ограничава прецизну класификацију безбједносних служби. Зато је могућа само условна подјела безбједносних служби на оне које су приоритетно

намијењене да штите националну безбједност од спољне шпијунаже и субверзије (контраобавјештајне) и оне које су приоритетно намијењене да штите националну безбједност од носилаца унутрашњег екстремизма, тероризма, организованог криминала, завјера, саботажа и сличних противуставних дјелатности (Мијалковски, 2009: 155). Без обзира на начелну подјелу безбједносних служби на: централну или ресорну, зависно од положаја у безбједносно-обавјештајном систему; дефанзивну или офанзивну, према карактеру политичке власти; оперативну или неоперативну, зависно од тога да ли има право предузимати репресивне мјере и истражне радње, свакој од наведених служби законом су одређене дужности и задаци (дјелоокруг рада и овлашћења), како би примјеном тајних метода и средстава штитила виталне државне вриједности од свих облика угрожавања, односно најтежих видова криминалитета (тероризма, организованог криминалитета, оружја за масовно уништење итд.).

МЕТОДЕ И СРЕДСТВА СЛУЖБИ БЕЗБЈЕДНОСТИ

Служба безбједности у основи користи све методе карактеристичне за тзв. унутрашњу обавјештајну службу, а то су, прије свега, методе прикупљања обавјештајних података из људских извора, односно Human Intelligence – HUMINT, тј. тајног прикупљања обавјештајних информација помоћу агената (clandestine collections by agents), прикупљања сазнања из отворених извора, односно Open Source Intelligence – OSINT; метод сарадње, и технички метод, односно Technical Intelligence – TECHINT, са мноштвом разноврсних прикупљачких дисциплина, затим поједине службе безбједности могу користити и поједине методе карактеристичне за тзв. легално прикупљање обавјештајних сазнања („исљедни метод“ и др.), као и одређене методе карактеристичне за активност полицијских агенција (провјеравање кроз базе података, „инфилтрација“ и сл.).

Савремене службе безбједности, у највећем броју случајева, конституисане су на начин да омогуће прикупљање, аналитичку обраду и оцјену података од значаја за безбједност земље. Дужности и задаци ових служби у супротстављању кривичним дјелима огледају се искључиво у обавјештајно-информативној и превентивно-безбједносној функцији, која се састоји у пружању помоћи код откривања, спречавања и истраживања конкретних кривичних дјела или у сагледавању безбједносних појава и проблема битних за доношење политичких одлука које се односе на координацију и усмјеравање других државних органа, изналагање одговарајућих системских рјешења, те одређена прилагођавања на законодавном или извршном нивоу. Што се тиче репресивних овлашћења, савремене безбједносне агенције, у већини земаља, у организационом смислу су издвојене изван

агенција за спровођење закона, односно министарстава унутрашњих послова, и не могу се подвести под кривичнопроцесну дефиницију учесника кривичног поступка. У вези с тим, треба напоменути и да се Препорука Савјета Европе 1402 из 1999. године односи на контролу државних служби безбједности и предвиђа да унутрашње службе безбједности не би требало да буду овлашћене за извршавање задатака криминалистичке полиције, да воде истраге, хапсе и притварају, нити би требало да буду укључене у борбу против организованог криминала, осим у случајевима када организовани криминалитет представља јасну опасност по слободни поредак демократске државе. Наиме, дјелатност полиције, као и дјелатност служби безбједности почива на прикупљању, обради и употреби података, односно информација. Подаци које прикупља полиција имају, у основи, другачију сврху од података које прикупљају службе безбједности. Полицијски подаци првенствено служе процесуирању случајева, односно идентификовању осумњичених и прикупљању доказа за вођење кривичног поступка. На другој страни, сврха прикупљања обавјештајно-безбједносних података ријетко је повезана са потребом процесуирања случајева, а знатно чешће са потребом да се предуприједи пријетње од дјелатности екстремиста, терориста или страних држава које су усмјерене на заштићена добра (уставно уређење, одбрана и безбједност земље, витални економски и други национални интереси.) На основу тако прикупљених података, службе безбједности анализирају и процјењују угроженост заштићених добара и предузимају превентивне мјере или упућују своје процјене доносиоцима спољнополитичких и других државних одлука. Ово разликовање подразумијева да службе безбједности у демократском друштву не могу имати првенствено репресивну функцију, као што је то случај у ауторитарним режимима, у којима оне примарно штите режим власти од сопствених грађана. Наведене двије сврхе прикупљања података се понекад преплићу, нарочито када се ради о организованом криминалу, тероризму и кривичним дјелима против уставног уређења и безбједности државе. У свим тим случајевима потребна је сарадња и размјена података између полиције и служби безбједности. Различите сврхе полицијских и обавјештајно-безбједносних података чине пристанак држава на прецизна законска ограничења тајног прикупљања података знатно тежим. У начелу, државе би лакше пристале да се тајно прикупљање података од стране полиције темељније подведе под закон него када се ради о истој дјелатности служби безбједности. Сљедствено томе, подаци који су прикупљени за потребе полиције углавном постају доступни и изложени контроли органа тужилаштва и суда, као и оптуженог лица, а послије окончања судског процеса не би требало да постоји ни потреба за даљим чувањем таквих података као тајних. С подацима прикупљеним од стране служби безбједности ствар је сасвим

или увелико другачија: такви подаци се рјеђе просљеђују тужилаштву и судовима, а чешће остају похрањени у архивама и скривени од контроле (Милосављевић, 2008: 60).

ЗАКЉУЧАК

Развијање квалитетног обавјештајног рада, односно активности обавјештајних и безбједносних служби, односно обавјештајно-безбједносних агенција као посебних организација са својим дјелокругом рада и усклађивање њихових активности са дјеловањем других агенција за спровођење закона представља предуслов на плану адекватног супротстављања савременим пријетњама безбједности, у првом реду, тероризму и организованом криминалитету. У Босни и Херцеговини најважнији органи на том плану су Обавјештајно-безбједносна агенција, као аутономна – централна установа задужена за обавјештајне, контраобавјештајне и друге законом и подзаконским актима дефинисане послове безбједности, Агенција за истраге и заштиту, полицијске агенције и њихове специјализоване линије рада, као и други органи за откривање и процесуирање кривичних дјела (тужилаштва, судови и др.).

У вези са прикупљањем података којима се баве агенције, афирмисан је својеврсни демократски стандард и правило да обавјештајно-безбједносне агенције не располажу репресивним овлашћењима и да такви подаци нису у функцији кривичног поступка већ заштите безбједности државе. Ако би ипак располагале, онда би интереси ефикасности налагали да обавјештајно-информативни тј. превентивно-безбједносни и репресивни послови буду организационо подијељени тако да институција у цјелини не трпи посљедице мијешања међусобно супротстављених функција, а требало би увести и додатне контролне механизме. Сматрамо да у обавјештајно-безбједносном систему какав је у Босни и Херцеговини, гдје поред Обавјештајно-безбједносне агенције постоји и безбједносна агенција с полицијским овлашћењима, а то је Агенција за истраге и заштиту, не би требало дуплирати надлежности и овлашћења, јер постоји опасност да се посебна овлашћења користе и у рутинским ситуацијама у којима не постоји јасна опасност по безбједност државе. Сматрамо да акценат треба ставити на постизање што већег квалитета и ефикасности у вршењу свакодневних обавјештајних активности тј. успостављању што ближе и квалитетније сарадње и координације са безбједносним и полицијским агенцијама, односно тужилаштвом у Босни и Херцеговини, те с обавјештајним и безбједносним агенцијама у региону и свијету, а да Агенција као и до сада не би требало да располаже репресивним или полицијским овлашћењима у сфери сузбијања тероризма или организованог криминалитета, а што је и у складу с препорукама Савјета Европе (1402/1999).

ЛИТЕРАТУРА

- Алиспахић, Б. (2011). *Основи методике рада обавјештајно-сигурносних служби*. Сарајево/Загреб: ТКД Шахинпашић.
- Бајагић, М. (2010). *Методика обавештајног рада*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Бајагић, М. (2010). *Шпијунажа у XXI веку, Савремени-обавештајно-безбедносни системи*. Београд: Book-Marso.
- Борн, Х., Ли Ј. (2005) *Постизање одговорности у обавештајној делатности: Правни стандарди и најбољи начини надзора обавештајних служби*. Осло: Издавачка кућа Норвешког парламента.
- Грубач, М. (2008). Посебна овлашћења органа кривичног гоњења и уставна права грађана. *Демократски надзор над применом посебних овлашћења – зборник радова*. Београд. Центар за цивилно-војне односе.
- Дујић, С. (2010). Јавне службе и независна регулаторна тијела, *Часопис за управно-правну теорију и праксу*. Бања Лука. Агенција за државну управу Републике Српске.
- Ђукић, С. (2008). Институционални начини супротстављања тероризму са освртом на мјесто и улогу обавјештајне заједнице, *Зборник радова, «Безбједност и заштита у Републици Српској и Босни и Херцеговини – стање и перспективе*, Бања Лука, Факултет за безбједност и заштиту.
- Закон о обавјештајно-безбједносној агенцији Босне и Херцеговине, *Службени гласник БиХ*, број 12/04, 22/04 и 56/06.
- Маслеша, Р. (2001). *Теорије и системи сигурности*. Сарајево: Магистрат.
- Милосављевић, Б. (2008). Овлашћења полиције и других државних органа за тајно прикупљање података: домаћи прописи и европски стандарди, *Демократски надзор над применом посебних овлашћења – зборник радова*. Београд. Центар за цивилно-војне односе.
- Мијалковић, С. Кесеровић, Д. (2010). *Основи безбједности са системом безбједности Босне и Херцеговине*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту.
- Мијалковић. С., Милошевић М. (2011). *Обавјештајно-безбједносна дјелатност и службе*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Мијалковски, М. (2009). *Обавештајне и безбедносне службе*. Београд: Универзитет у Београду, Факултет безбедности.
- Ронин, Р. (2009). *Обавештајни рад*. Београд: Службени гласник и Факултет безбедности Универзитета у Београду.
- Савић, А. (2000). *Увод у државну безбедност*. Београд: ВШУП.
- Савић, А. (2007). *Национална безбедност*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.

- Таталовић, С., Биланџић, М. (2005). *Основе националне сигурности*. Загреб: МУП Републике Хрватске, Полицијска академија.
- Шикман, М. (2010). *Организовани криминалитет – кривични, процесни, криминалистички аспект*. Бања Лука: Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања.
- Шикман, М. (2009). *Тероризам*. Бања Лука: Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука.

INTELLIGENCE AND SECURITY SERVICES

Sinisa Djukic, MA

Summary: This study tells about intelligence and security services/agencies, their structure, organization principles, classification, characteristics and methods and means they apply in their work. It was pointed out the place and the role of intelligence and security services/agencies in traditional and modern concept of state security, especially in relation with their different position, duties and tasks in fighting terrorism and organized crime. Namely, problems of terrorism and organized crime prevention and suppression, during the time became dominant in program determinations almost every modern intelligence and security services/agencies which generally try to uncover preparations for terrorist and criminal acting. Regarding this, effective counteraction to the terrorism and organized crime activities demands high quality intelligence work on strategic, tactical and psychological field. Without collected information, it is impossible to do quality operative and strategic analysis that should result with development of comprehensive intelligence assessments relevant for making decisions how to act.

Key words: intelligence and security services/agencies, structure, organization principles, classification, characteristics, methods and means, terrorism, organized crime

Мр Мирела Јокић*
Невена Ракић**

Апстракт: У овом раду ћемо покушати дати детаљнију анализу материјалних радњи, односно материјалних аката управе, и то првенствено аката насталих у раду органа унутрашњих послова, који у оквиру својих дјелатности спроводе посебне управне поступке по захтјевима странака за издавање личних докумената или других исправа. Ту ћемо, прије свега, сагледати уопштено све акте настале у раду органа управе, као и њихову разлику и сличност с материјалним актима, с посебним освртом на лична документа или друге исправе као врсте материјалних аката које органи унутрашњих послова доносе у посебним управним поступцима по захтјевима грађана, уз нагласак на одређене њихове специфичности, како у односу на правне акте тако и у односу на материјалне акте управе које доносе органи управе у свом раду.

Кључне ријечи: орган управе, управни акти, материјални акти управе, лична документа.

УВОД

Органи управе у оквиру своје дјелатности, која се превасходно односи на примјену закона и других прописа, доносе одређене акте у које се сврставају сви акти настали у раду органа управе као и саме радње тих органа.

С обзиром на њихову разноликост и критеријуме непосредног правног дејства, акти управе се дијеле на правне акте управе и на материјалне акте управе, што је уједно и предмет интересовања овог рада.

Посебну категорију материјалних аката управе чине лична документа, која издају органи унутрашњих послова у оквиру својих дјелатности након спровођења посебних управних поступака, попут личне карте, путне исправе, возачке дозволе и сл., с посебним освртом на њихове разлике и сличности с другим актима управе, као и на њихову

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: mirelajokic@rocketmail.com

** Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: nevenavsup87@gmail.com

важност у односу на уставом утврђена права и слободе грађана и утицај који имају на остале животне токове.

АКТИ УПРАВЕ

Органи управе, као што смо и навели, у оквиру својих надлежности у примјени закона и других прописа доносе одређене акте који се у односу на њихово правно дејство према странкама или другим лицима разликују као правни акти управе и као материјалне радње, односно материјални акти управе.

Наиме, правни акти управе се одликују тиме што производе непосредне правне ефекте, односно изјавом воље надлежног субјекта врши се одређена промјена у стицању неких права или обавеза, док материјални акти управе немају непосредно правно дејство већ имају за циљ фактичку реализацију права и обавеза установљену законом или другим управним актом. (Кунић, 2010: 317)

Такође, у вршењу управне дјелатности органи управе доносе бројне акте који се разликују по врсти, облику, значају итд., тако да многи аутори различито врше подјелу аката управе, али готово сви они прихватају оне уобичајене подјеле од којих је карактеристична и најзначајнија подјела аката управе на правне акте управе (изјава воље) и на материјалне акте (људске радње), па се с тим у вези може рећи да су акти управе сви правни акти као и материјални акти. (Лилић, 1998: 237-239)

Правни акти су иначе изјаве воље органа којима се производе одређене правне промјене, па су тако и правни акти управе изјаве воље органа управе који имају за циљ успостављање неке нове правне ситуације или потврде постојеће, а основна подјела правних аката је на опште и појединачне правне акте, из чега произилази да се и правни акти управе дијеле на опште и појединачне правне акте управе. Општи правни акти управе називају се још и управним прописима, док се као појединачни правни акти управе најчешће јављају управни акти и нешто рјеђе управни уговори.

Иначе, најважнији облик дјеловања органа управе јесте доношење управног акта, тачније оно што је за судски поступак пресуда, то је за управни поступак управни акт, који као и пресуда није ништа друго него примјена закона или другог подзаконског акта односно прописа на један конкретан случај. Исто тако, управном акту као и пресуди претходе чињенице и догађаји који га изазивају, затим управна процедура (суђење), и на крају слиједи извршење. (Лилић, 1998: 321)

Управни акт, у смислу Закона о управним споровима Републике Српске, јесте акт којим надлежни орган управе, републичке управне организације, органи јединице локалне самоуправе, предузећа, установе и друга правна лица, у вршењу јавних овлашћења рјешавају у управним

стварима и одлучују на тај начин о извјесном праву или обавези, односно непосредном личном интересу физичких и правних лица или других странака у каквој управној ствари.

Најчешће се за управни акт каже да је то акт који је донио неки државни орган у одређеној управној ствари и којим се одлучује о извјесном праву или обавези појединца, правног лица или другог субјекта. (Дедић и Пашић, 1987: 7)

Настанак управног акта је уско везан за постојање правне државе у којој је дјеловање управе подвргнуто законима и законској процедури, односно управним актом се, у ствари, омогућује примјена закона или неког другог прописа.

У нашем законодавству, као и у правном саобраћају уопште, термин управни акт се не користи често, већ се углавном користи назив рјешење или закључак, иако су то само врсте управних аката.

Рјешење је управни акт којим се одлучује о управној ствари тј. о конкретном праву или обавези неког лица у појединачном случају и њиме се окончава поступак доношења управног акта, док је закључак акт којим се одлучује о питањима која нису предмет управног поступка, али су у вези с њим. (Лилић, 1998: 252)

Иначе, управни поступци се по правилу окончавају доношењем одговарајућег управног акта, и то најчешће у форми рјешења или закључка, па из тога проистиче да је рјешење управни акт којим се одлучује о предмету поступка исто као и закључак, с том разликом што се закључком одлучује о оним питањима која се тичу предмета поступка или која се као споредна појаве у току поступка, а не рјешавају се рјешењем. (Лилић, 1998: 87) Рјешењем се одлучује о меритуму поступка и доноси се након спроведеног управног поступка, односно након прикупљених доказа и утврђених релевантних чињеница у току поступка, и оно се као такво мора означити у самом називу и облику, а у правилу се доноси у писменој форми и садржи дијелове прописане Законом о општем управном поступку Републике Српске.

Управни акти, па самим тим и рјешење, имају своја посебна обиљежја, од којих су карактеристична: конкретност, ауторитативност и правно дјеловање.

Конкретност као једно од главних обиљежја управног акта огледа се у томе да се управни акт изрази као појединачни акт који се односи на одређену – конкретну ситуацију и тиче се појединца или одређене групе лица, а ауторитативност управног акта означава могућност да доносилац акта наметне своју вољу оном коме је акт намијењен, јер управни акт је једностран и ауторитативност је везана за његову једностраност, што није случај када је у питању једностраност акта.

Што се пак тиче правног дјеловања управног акта, својствено је управном акту да производи непосредно правно дејство у одређеној

правној ствари и њиме се ствара, укида или мијења неки правни однос, тачније њиме се одлучује о нечијим правима или обавези, и он почиње дјеловати према странци, за разлику од других општих аката, моментом његовог уредног пријема од стране странке, односно од момента његовог преузимања ради доставе када је у питању доносилац управног акта.

МАТЕРИЈАЛНИ АКТИ ОРГАНА УПРАВЕ

Ипак, треба имати у виду чињеницу да у дјеловање органа управе спада, сем доношења правних односно управних аката, и доношење материјалних аката, који обухватају извјесне материјалне радње (управне радње).

Под материјалним актима управе (управне радње) подразумијева се укупност многобројних и разноврсних појединачних аката и радњи које управа доноси или обавља, а који немају непосредно правно дејство. Они обухватају појединачне акте и радње управе који немају непосредно правно дејство, па се у вези с тим материјални акти управе могу назвати и управне радње. (Лилић, 1998: 271)

Подуправним или материјалним радњама подразумијевају се вођење разних евиденција и издавање увјерења на основу тих евиденција, као и других исправа, и ове радње се у највећем броју случајева обављају независно од воље појединих лица и без посебних правних ефеката (документовање, саопштавање, примање изјава и принудне радње), односно одређено лице на овај начин не стиче одређено право нити обавезу. (Дедић и Пашић, 1987: 7)

Једноставно, управне или материјалне радње странкама могу да послуже за утврђивање чињеница у управним предметима као и у другим поступцима, јер управо путем издатих увјерења или других исправа на основу одговарајуће евиденције странка доказује одређене чињенице важне за одлучивање у неком другом поступку.

Материјални акти управе, како је већ наглашено, обухватају појединачне акте и радње управе које немају посебно правно дејство, па се стога ови акти управе још називају и управне радње, али иако нису управни акти, у блиској су вези с управним актима, било тако што им претходе било тако што им слиједе. (Лилић, 1998: 271)

Материјалним актима, такође, називамо такве људске радње које се врше на основу и у извршењу правних аката, јер саме за себе не производе правни ефекат, а иду за тим да се обезбиједи нека давања и услуге које проистичу из правних ситуација и правних односа створених правним актима. (Стјефановић, 1973: 19)

На овај начин, односно путем вршења управних или материјалних радњи органи управе заправо грађанима пружају јавне услуге, па се на

тај начин потврђује концепција да је управна дјелатност уједно и јавна дјелатност.

Како је већ истакнуто од стране више аутора, материјални акти управе не производе непосредно правно дејство, али ипак имају заједничке елементе с управним актима, као што су: циљ, заснованост на закону, везаност за поједину ситуацију и ауторитативност.

Што се тиче ауторитативности, управне радње, као што је истакнуто, представљају материјалне акте који немају непосредно правно дејство, али те радње се врше на основу или у извршавању правних аката, било да се њима стварају услови за доношење појединачних ауторитативних аката (управних или судских) или да ове правне акте непосредно извршавају, тако да је у овом случају ауторитативност изражена у спровођењу у живот појединачних правних аката. (Кунић, 2010: 366)

С обзиром на то да ли се при вршењу управних радњи примјењује принуда или не, постоји подјела на: а) неауторитативне и б) ауторитативне управне радње.

У пракси се могу разликовати сљедеће категорије неауторитативних управних радњи: а) документовање, б) саопштавање, в) примање изјава и остале врсте управних радњи, нпр. вршење стручних или техничких радњи.

Документовање представља управну радњу надлежног органа управе која се састоји од вођења одговарајућих евиденција и издавања увјерења о којима се води евиденција. Иако не постоје посебни прописи који регулишу ову материју, поједина питања су ријешена у складу са Законом о општем управном поступку Републике Српске, а тичу се издавања увјерења од стране надлежног органа о подацима о којима он води службену евиденцију.

Што се тиче радњи саопштавања, оне подразумијевају радње надлежних органа управе којима они обавјештавају грађане о одређеним ситуацијама, појавама, догађајима и сл. важним за нормално функционисање, док је примање изјава радња којом орган управе долази до одређених сазнања о неким релевантним чињеницама и околностима.

Управне радње ауторитативног карактера су такве радње које спроводи надлежни орган путем примјене одговарајуће принуде у ситуацијама прописаним законом, и то најчешће у ситуацијама као што су: а) извршење извршних управних аката и б) непосредна примјена прописа тзв. ванредне околности. (Кунић, 2010: 369 и 370)

Међутим, предмет нашег интересовања у овом случају су материјални акти у области унутрашњих послова.

Наиме, више аутора као што су: П. Кунић, С. Лилић, С. Дедић и други, је наводило да се у материјалне акте управе, тачније у увјерења која издају надлежни органи у складу са службеним евиденцијама могу сврстати и

лична документа као нпр. лична карта, пасош, возачка дозвола или друге дозволе које издаје надлежни орган унутрашњих послова.

Уз ово мишљење, постоје и врло интересантна мишљења појединих аутора, попут ауторке М. Рађеновић, која истиче да под материјалним радњама подразумевамо радње евидентирања, вођења јавних књига и других евиденција која такође представљају службену дужност појединих органа, а издавање одговарајућих увјерења по основу поменутих евиденција представља једноставне материјалне операције. Та увјерења се сврставају по својим особинама у јавне исправе које служе превасходно као доказна средства у поступку доказивања у управним или неким другим поступцима. За јавне исправе је карактеристично да их издају државни органи као и недржавни органи који врше дата им јавна овлашћења и да се њихова садржина односи само на чињенице из оквира надлежности тих органа, и да су сачињене у прописаном облику у складу са посебним прописима. (Рађеновић, 2004: 129–130) Треба нагласити и то да иста ауторка под јавним исправама подразумева нпр. личну карту, возачку дозволу, оружни лист, судску одлуку, управни акт, увјерења и др., истичући при том да је најбитније да ови акти испуњавају законом или другим прописима потребне услове који су већ поменути као карактеристични за јавне исправе уопште. (Рађеновић, 2004: 130)

Органи унутрашњих послова током спровођења посебних управних поступака по захтјевима странака за издавање одређених личних докумената путем којих лица остварују своја основна права и слободе доносе одређене акте које имају својства материјалних аката, али исто тако имају и значај правних аката у поступку. С обзиром на ове чињенице, поставља се питање да ли се за сва лична документа која се издају по захтјевима грађана може рећи да су то материјалне радње органа управе, јер материјалне радње немају никакво правно дејство, из чега произилази да грађани, односно имаоци личних докумената не стичу нека одређена права, а ни обавезе, већ само потврђују већ прописана и утврђена им права, односно обавезе.

Исто тако, поставља се питање да ли поменуте материјалне радње, у посебним случајевима ипак производе одређена правна дејства, ако се има у виду чињеница да путем одређених докумената – одобрења лица стичу нека права која прије нису имала, а која нису прописана неким другим актом, као што је нпр. случај с издавањем одобрења за набавку и држање оружја и муниције, односно оружног листа који његовом имаоцу служи не само као доказ о легалном власништву на том оружју, већ му је на тај начин дато и право на држање поменутог оружја и муниције.

Наглашавамо да држање оружја и муниције није право грађана које је већ посебно утврђено уставом, законом или другим прописом па да се исто само потврђује овом дозволом, већ се ради о праву грађанина које он на свој захтјев стиче у посебно спроведеном поступку. Дакле видљиво

је да све исправе, увјерења, лична документа, дозволе и сл. не можемо увијек третирати само као материјалне радње којима се потврђује неко право и које служе искључиво за утврђивање одређених чињеница у управном или неком другом поступку.

Претпоставка је да су подаци који су садржани у материјалним актима издатим од стране органа унутрашњих послова тачни и да се о њима води посебна службена евиденција, али такође јасно је наглашено у појединим законским прописима шта и које чињенице се могу доказивати одређеним исправама.

С тим у вези прописано је да се у документа којима се утврђује идентитет лица убрајају сва документа издата од стране надлежних органа у којима су садржани сви релевантни подаци о његовом имаоцу, укључујући и његову фотографију, с тим да се свим документима не могу утврђивати све чињенице, без обзира што су подаци о њима садржани у тим документима. (Нпр. чињенице рођења, брака, држављанства и смрти доказују се одређеним изводима из матичних књига у којима су садржани подаци везани за те чињенице, док се путним исправама потврђује право њиховог имаоца на прелазак државне границе и путовање у иностранство и том приликом се доказује њихов идентитет и држављанство, али само у ситуацијама преласка државне границе или боравка у иностранству, а нпр. возачком дозволом се доказује право њеног имаоца да управља моторним возилом и приликом саобраћајних контрола може се утврдити и његов идентитет, али у другим поступцима идентитет лица се утврђује, прије свега, путем личне карте, итд.).

Неоспорна је чињеница да органи унутрашњих послова у оквиру својих дјелатности спроводе посебне управне поступке и на тај начин одлучују о захтјевима странака за издавање појединих личних докумената, исправа и сл. Сагледавајући ову проблематику из угла самог поступка, ови документи или друге исправе могу се посматрати и као одлуке којима се окончавају посебни управни поступци, што су поједини аутори, међу којима и С. Поповић, окарактерисали као ситуацију када се по захтјевима странака спроводи посебни управни поступак који се рјешава доношењем одговарајуће одлуке (лична карта, путна исправа, возачка дозвола, дозвола за држање оружја, итд.) која нема форму рјешења или закључка, али има значај рјешења у датом поступку иако не спада у потпуности у управне акте којима се одлучује о предмету управног поступка, а који се спроводи у складу са одредбама закона о општем управном поступку. (Поповић, 1985: 465)

Такође је чињеница да се и у посебним управним поступцима покренутим по захтјевима странака за издавање личних докумената утврђују релевантне чињенице, прикупљају потребни докази и да се они због својих специфичности спроводе у складу са посебним законима који регулишу одређену област, али је и чињеница да се на сва друга

питања која нису регулисана тим посебним законима примјењује закон о општем управном поступку, из чега је евидентна сличност са општим управним поступком. С тим у вези можемо рећи да су и акти донесени у тим поступцима одлуке којима је одлучено о предмету поступка и да оне управо из тих разлога имају исти значај као и рјешења и закључци донијети у општим управним поступцима, с разликом што немају ту форму и не носе назив рјешење, а већином и не производе неко одређено правно дејство.

Управо због важности спровођења посебних управних поступака везаних за издавање личних докумената који су везани за остваривање основних људских права и слобода, па, између осталог, и за побољшање квалитета живота грађана, акте донесене у овим поступцима не можемо посматрати искључиво као материјалне радње, односно материјалне акте управе, већ морамо имати у виду и мишљења по којима се ови акти сагледавају као и сви други акти управе, јер иако нису правни акти и не производе правно дејство, ипак имају значај правног акта у спровођењу посебних управних поступака, јер се доношењем одговарајућих исправа, дозвола и сл. окончава посебни управни поступак, што је и истакнуто у појединим тумачењима судова, као нпр. тумачењу Врховног суда ФНРЈ из 1959. године у којем се каже да се под изразом „рјешење“ треба подразумијевати не само акт који је донесен у облику рјешења, него и сваки акт управног органа којим се о захтјеву странака доноси мериторна одлука о управној ствари.

Посебно треба напоменути да се у поменути поступцима у случају негативног одговора надлежног органа доноси одговарајуће рјешење о одбијању захтјева, и то у форми прописаној законом о општем управном поступку, као и другим посебним законима, што потврђује мишљење да надлежни орган унутрашњих послова у спровођењу посебних управних поступака мора утврдити релевантне чињенице и прикупити одговарајуће доказе за то, како би могао правилно одлучити о захтјеву грађана или других лица за издавање личних докумената или других исправа и тај поступак се не би могао сврстати у једноставне материјалне радње, што и јесте једна од карактеристика материјалних радњи органа управе.

ЗАКЉУЧАК

Органи унутрашњих послова у оквиру својих надлежности имају обавезу вођења службених евиденција за поједине области из своје надлежности прописане законом али и другим прописима на основу којих по захтјевима грађана издају одговарајућа увјерења која се сматрају нешто једноставнијим материјалним радњама органа управе.

Истовремено, органи унутрашњих послова у оквиру свог дјеловања

и у складу са посебним законима и прописима спроводе посебне управне поступке по захтјевима заинтересованих странака за издавање одређених личних докумената али и других исправа, и том приликом су у обавези да спроведу посебан управни поступак у оквиру којег прикупљају потребне доказе и утврђују правно релевантне чињенице, након чега доносе одговарајућу одлуку о основаности поднесеног захтјева.

У већини случајева ове одлуке не носе назив „рјешење“ или „закључак“ већ дозвола, исправа, одобрење и сл., и по самом свом називу и форми видљиво је да се ради о посебној врсти одлука у поступку. Са аспекта правила о спровођењу управног поступка и по свом значају то су одлуке којима се одлучивало о предмету овог поступка, али исто тако по својој форми и називу ове одлуке се могу сврстати и у јавне исправе, односно материјалне акте органа управе.

Такође је у овом случају евидентно да се ови акти, који се иначе сврставају у материјалне радње органа управе, разликују од оних једноставних материјалних радњи у које убрајамо, између осталог, радње издавања увјерења или њима сличних потврда, које надлежни органи унутрашњих послова издају по захтјевима заинтересованих странака и на основу службених евиденција које воде у складу са својим надлежностима.

С тим у вези одлуке органа унутрашњих послова донијете након спроведеног посебног управног поступка требамо посматрати, прије свега, као акте којима се одлучује о захтјеву странке у неком од тих поступака који су у надлежности органа унутрашњих послова, а не само као материјалне радње органа унутрашњих послова или као увјерења – исправе којима се искључиво потврђују одређене чињенице о којима се води службена евиденција.

ЛИТЕРАТУРА

- Дедић, С. и Пашић, С. (1987). *Управни поступак и управни спор*. Сарајево: Свјетлост.
- Кунић, П. (2010). *Управно право*, Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Лилић, С. (1987). *Управно право*. Београд: Савремена администрација Београд.
- Поповић, С. (1985). *Коментар Закона о општем управном поступку*. Београд: Савремена администрација.
- Рађеновић, М. (2004). *Право општег управног поступка*. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци.
- Стјепановић, Н. (1973). *Управно право II*. Београд.
- Закон о управним споровима Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, број 109/2005.

Јокић М. и др., Безбједност - Полиција - Грађани, година X број 1-2/14

Закон о општем управном поступку Републике Српске, *Службени гласник Републике Српске*, бр. 13/2002, 87/2007 и 50/2010.

Одлука Врховног суда ФНРЈ број: Уж - 1426/59 од 28. фебруара 1959. године

THE ACTIVITIES OF ADMINISTRATION IN THE FIELD OF INTERNAL AFFAIRS

Mirela Jokic, mr*
Nevena Rakic**

Abstract: In this paper, we try to give a detailed analysis of the material acts or material administrative acts and acts primarily produced in the field of internal affairs, who as part of their activities carried out by special administrative procedures according to the requirements of the parties to the issuance of identity documents or other documents. Here we will look at before general all acts resulting in the work of administration, as well as their similarities and differences with the material laws, with special emphasis on identification papers or other documents as the kind of material acts which internal affairs bring in special administrative proceedings by the demands of citizens, with emphasis on their specific particularities, both in terms of legal acts and in relation to tangible acts of administration, which are made by administrative authorities in its work .

Keywords: administration, administrative acts, the activities of administration, identity documents.

* *Police College, Banja Luka; e-mail: mirelajokic@rocketmail.com.*

** *Police College, Banja Luka; e-mail: nevenavsup87gmail@com.*

ЗНАЧАЈ РАДА ПОЛИЦИЈЕ У ЗАЈЕДНИЦИ СА АСПЕКТА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214209DJ

УДК: 351.74/.76

Мр Борислав Ђукић*
Мр Душко Пена**

Апстракт: Истраживање проблема говора мржње у контексту рада полиције у заједници има за циљ утврђивање значаја овог феномена са аспекта успешности полиције у заједници, а реализоваће се стандардним методама прегледа литературе и анализе садржаја. Говор мржње као комплексна друштвена појава о којој се у посљедње вријеме говори у контексту многих догађаја и области живота, посебну пажњу заслужује са аспекта изворног тумачења овог појма који се везује за међунационалне релације и односе између различитих етничких група. У савременим условима овај појам се везује и за пол људи, политичка и друга увјерења, сексуалну оријентацију и слично. Када се говори о Босни и Херцеговини и Републици Српској као вишенационалним категоријама и када се има у виду недавна прошлост коју обиљежава грађански рат и насиље, јасно је колико говор мржње може имати посљедица са аспекта међунационалних односа и трпељивости односно нетрпељивости. Такође, јасно је колико има значаја било каква активност било ког сегмента друштва и институција система која иде у правцу превазилажења свега онога што потенцијално може произвести сукобе, па и најмањег интензитета. У том смислу, полиција као орган има законска овлаштења за репресивно дјеловање и санкционисање појава које се везују за говор мржње, али исто тако кроз концепт рада полиције у заједници и превентивно дјеловање, могуће је учинити додатни напор у превазилажењу овог проблема. На тај начин се узавреле тензије подгријаване говором мржње спуштају на разуман ниво, ниво толеранције и договарања, што је претпоставка коректних међунационалних односа који су у коријену мира, просперитета, разумијевања, толеранције и других вриједности савременог друштва. Може се закључити да говор мржње у вишенационалним заједницама има посебну тежину са аспекта успостављања повјерења у локалним заједницама, у чему значајну помоћ пружа концепт рада полиције у заједници.

Кључне ријечи: говор мржње, полиција, рад полиције у заједници, превенција, вишенационална заједница, толеранција.

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, e-mail: bobandjucic70@gmail.com

** Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, e-mail: duskopena@gmail.com

УВОД

Говор мржње је предмет интересовања различитих институција и јавности а схватања варирају од ужих приступа који се односе на расну, вјерску или националну нетрпељивост, до ширих приступа који обухватају и нетрпељивост у вези са полом, политичким, друштвеним, спортским или каквим другим ангажманом појединаца или група. У том смислу појам је различито дефинисан од различитих аутора и институција, али у основи свих дефиниција провијавају негативне одреднице у погледу говора мржње и посљедица које појава може имати у ужем или ширем простору.

Вијеће министара Савјета Европе дефинише говор мржње као све облике изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње, засноване на нетолеранцији, укључујући: нетолеранцију изражену агресивним национализмом и етноцентризмом, на дискриминацији и нетрпељивости према мањинама, мигрантима и особама имигрантског поријекла. Европски суд за људска права у Стразбуру дефинише говор мржње као сваку форму изражавања која шири, подстиче, промовише или оправдава мржњу засновану на нетолеранцији, укључујући и вјерску нетолеранцију (Hate speech).

Појам „говор мржње“ се може дефинисати као свака изјава која призива насиље, мржњу и дискриминацију против индивидуа или група, најчешће на основама њихове сексуалности, расне или религијске припадности (стоп говору мржње).

Према наведеном, говор мржње у коријену има дискриминацију по различитим основама, и то: по основу расе, нације, пола, сексуалног одређења, политичке оријентације, физичких карактеристика и слично. Говор мржње је уперен према појединцима или припадницима група са свим негативним одредницама заснованим на предрасудама или усвојеним стереотипима.

О опасностима ове друштвено негативне појаве свједочи и чињеница да је говор мржње законски санкционисан у кривичним законодавствима свих демократских земаља, а то је посебно битно за вишенационалне структуре каква је, између великог броја земаља, и Босна и Херцеговина. У уређивању законодавства полази се од највиших међународних аката, као што је Повеља Уједињених нација, усвојена 1945. године, која чланом 55, ст. (ц), обавезује све чланице на “поштовање људских права и темељних слобода свих, без разликовања расе, пола, језика или вјере (Повеља Уједињених нација).

„Општа декларација о људским правима, у чл. 1. и 2, свим људима гарантује слободу и једнакост у достојанству и правима без обзира на

Значај рада полиције у заједници са аспекта превазилажења говора мржње

било какву разлику као што је раса, боја коже, пол, језик, вјера, политичко или неко друго одређење, национално или друштвено поријекло, власништво, рођење или неки други статус (Општа декларација о људским правима).

Проблем говора мржње третира и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације и УНЕСКО-ва Декларација о раси и расним предрасудама.

У Босни и Херцеговини и Републици Српској, говор мржње је у кривичним законима третиран кроз кривично дјело «Изазивање националне, расне или вјерске мржње, раздора или нетрпељивости», и то у КЗ БиХ у чл. 145а., а у КЗ РС у чл. 390. За најтежи облик овог кривичног дјела може се изрећи казна до осам година затвора.

Све наведено указује на значај проблема говора мржње и посљедица које овај проблем може изазвати у одређеној заједници. Због тога је и значајно да свако друштво предузме све што је могуће у смислу предупређења свих негативних појава уопште, а поготово када су у питању посебно опасне појаве као што је говор мржње. С обзиром на то да је код нас актуелна реализација концепта рада полиције у заједници који подразумијева партнерске односе са грађанима и заједницом на квалитативно новим основама, потребно је сагледати све могућности и за дјеловање на проблем говора мржње, од чега умногоме зависи стабилност односа у одређеној заједници.

Посебан проблем у борби против говора мржње представља чињеница да он није везан само за директну вербалну комуникацију. Савремена средства комуникације типа интернета, мобилне телефоније, медија и слично, пружају огромне могућности за «пласирање» говора мржња на велике удаљености и великом броју људи потенцијалних жртава говора мржње. Тим прије постоји могућност да до одређених проблема у вишенационалним заједницама дође «пласирањем са даљине», и уколико не постоје изграђени одбрамбени механизми у заједници, постоје реалне могућности да дође и до одређених размирица и сукоба.

С обзиром на то да су један од најбитнијих сегмената концепта рада полиције у заједници односи са јавношћу и медијима, потребно их је изградити на основама које ће ићи у прилог промовисању вриједности заједнице и санацији негативних тонова, па и када не потичу из конкретне заједнице. То практично значи да и овај сегмент мора бити у функцији стабилности и превазилажења тренутних проблема у односима, без обзира на процесе у окружењу.

ВИШЕНАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У КОНТЕКСТУ ПРОБЛЕМА ГОВОРА МРЖЊЕ

Према подацима са посљедњег пописа становништва 1991. године, у Босни и Херцеговини је живјело око 43% Бошњака, 33% Срба, 17% Хрвата и 7% осталих. Оваква структура се одражава, уз мања или већа одступања, и на већину локалних заједница у Босни и Херцеговини, што значи да су оне мултикултуралне у смислу постојања више етничких група различитог религијског одређења. Дешавања из протеклог рата су донекле измијенила ситуацију у локалним заједницама у смислу да је дошло до интерног расељавања становништва унутар два ентитета у БиХ, те да је након рата дошло до повратка једног дијела становништва у предратна мјеста живљења. Све то ситуацију чини још сложенијом и осјетљивијом са разних аспеката, а говор мржње може само додатно закомпликовати односе који су ионако ровити и зависни чак и од дневнополитичких релација.

Хетерогена или мултиетничка структура становништва, као што је напоменуто, продукује мултикултурализам – постојање више различитих култура у истој заједници. У питању су посебна морална, вјерска, естетска и друга увјерења и системи вриједности које поједине од тих култура јаче или слабије подржавају и који се могу мање-више разликовати у односу на системе вриједности и увјерења других етничких група. Проблем настаје када мултикултурализам није предност за напредак заједнице, него присутне разлике развијају међусобно неразумијевање, неповјерење и нетолеранцију између различитих етничких група. Такво неразумијевање, неповјерење и нетолеранција могу бити подстакнути тежњом појединих група да се изолују од других група, да створе заједницу по сопственим мјерилима и критеријумима, не уважавајући потребе и захтјеве других, што може водити ка сепаратизму као облику непосредног угрожавања опстанка заједнице.

Овакво стање ствари временом може водити ка етноцентризму као једном од социолошко-психолошких феномена посебног посматрања мјеста и улоге чланова властите групе у односу на остале које егзистирају у датој заједници. Чланови групе теже да гледају на своју припадност групи са посебним поносом и са системом вриједности своје групе и сматрају се супериорнијим у односу на системе вриједности свих других група. Уколико се таква увјерења подстакну дејством одређених других фактора (нездравом конкуренцијом, лошијим економским статусом чланова групе, неадекватним третманом од стране других група или од стране полиције), етноцентризам се може лако претворити у озлојеђеност чланова групе, па и у њихово непријатељство и насиље према другим групама (Пена, 2006: 27). Није потребно посебно напомињати какве

погубне посљедице у овим условима може имати говор мржње као средство за остваривање одређених циљева етничких група. У ствари, говором мржње није ни могуће остварити било какве циљеве етничких група, а поготово не оне који су у супротности са важећим законима једне земље, али безбједносна ситуације може постати сложенија до те мјере да постане прави изазов за полицију у смислу санације и превазилажења проблема као и враћања на задовољавајући ниво односа толеранције међу етничким групама. Проблем у нашим условима додатно је испродукован лошом економском ситуацијом, нестабилном политичком сценом са честим промјенама власти и различитим коалицијама власти како на државном тако и на локалном нивоу, присуством међународног фактора који често дјелује руковођен властитим интересима и слично.

ПОЛИЦИЈА И ЗАЈЕДНИЦА СА АСПЕКТА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ

Какав и колики значај има полиција за односе у заједницама поготово оним вишенационалним, познато је од давнина. Ти односи су током времена измијењени у смислу да су у већини демократских земаља етничке групе равноправне у остваривању права и слобода, а концепти рада полиције се мијењају у правцу стварања партнерства са заједницом и активног учешћа свих грађана у остваривању безбједности.

Многе активности које се у Републици Српској и Босни и Херцеговини проводе у контексту заживљавања новог концепта рада полиције у заједници, могу се окарактерисати као позитивне и са аспекта стварања повјерења између припадника различитих етничких група и превазилажења проблема какав је и говор мржње. Иако су ти процеси, као што је већ поменуто, више општег карактера, несумњиво је да имају позитиван ефекат и у погледу превазилажења проблема говора мржње.

Једна од првих обавеза у случајевима различитих етничитета у заједници, намеће полицији обавезу да узме у обзир све специфичне аспекте који су посебно важни за њене односе са тим заједницама, а основ за такав приступ треба да буде проучавање мултикултурне структуре друштва. Из тог проучавања треба да произађу сазнања о потребним промјенама у селекцији и обуци полицијског кадра и његовом практичном поступању у односу према појединим етничким групама, то јесте таквом поступању које би уважило разлике у погледу културе, система вриједности, обичаја, религије и других обиљежја сваке од тих група. Таквим поступањем, полиција би у цјелини требало успјешније да обавља своје задатке, али и да, као представник државе, доприноси изграђивању и очувању добрих односа са етничким групама и доброј комуникацији са њима. Интерес државе за успостављање и очување коректних односа са етничким групама слиједи императиве

њене безбједности, као и поменути потребу пуног уважавања права свих подједнако. Ово ће у нашим условима свакако допринијети изградњи односа повјерења и предупредјењу негативног контекста у првом реду према полицији али и према другим етничким групама и систему уопште.

Друго што је битно да би полиција у цјелини ефикасније дјеловала у друштвима са вишеетничком структуром, какво је и наше, јесте потреба да свој етнички састав измијени тако да полицијско особље буде регрутовано на начин којим би се обезбиједило да састав полиције одговара етничкој структури становништва. Тај процес се код нас проводио и проводи под окриљем међународног фактора, али још увијек у неким заједницама није на задовољавајућем нивоу. Непоштовање овог принципа, без обзира на прокламовање највишег могућег степена професионалног дјеловања полиције, може оставити утисак непоштовања саме етничке групе и негативан став према полицији, па чак и говор мржње. Нису ријетки примјери из праксе да се полиција окривљује за неадекватну заштиту и несигурност повратника управо из разлога националне неизбалансираности састава, иако би одређени проблеми вјероватно и даље егзистирали и у случајевима постојања националног баланса.

Слиједећи битан принцип важан за однос полиције са етничким групама, јесте потреба да у обуци полиције буду заступљени програми и садржаји који промовишу толеранцију и разумијевање етничких група, њихових моралних, вриједносних, обичајних и других норми. Само тако ће полиција бити прихваћена и поштована уз разумијевање безбједносних проблема и подршку чак и у ситуацијама које могу имати предзнак међуетничких проблема. Посебно битна ставка у обуци треба бити посвећена елиминацији предрасуда полиције према било којој етничкој или другој групи. Предрасуде су погрешна мишљења или увјерења, позитивног или негативног усмјерења, која су противна логичном расуђивању и заснована на произвољном генерализовању, али која појединац преузима од окружења као обрасце сопственог размишљања (Флере, 1993: 927–931). Проблем предрасуда се посебно помиње у контексту полиције као органа који је директно и свакодневно у контакту са грађанима различитих етничких група, али ништа мање важан и када су у питању предрасуде једне етничке групе насупротив другој. Полиција мора и треба да рашчисти са тим унутар саме организације и да кроз концепт рада полиције у заједници те импулсе преноси и међу грађане – припаднике различитих етничких група. Предрасуде продукују говор мржње, а говор мржње читав низ проблема безбједносне природе.

Претходно наведено је саставни дио општих процеса у прекомпозицији мјеста и улоге полиције у заједници и посредно свакако битно и са аспекта предупредјења проблема говора мржње. Међутим, оно што директније доприноси градњи бољих односа између

Значај рада полиције у заједници са аспекта превазилажења говора мржње

полиције и грађана и грађана као припадника различитих етничких група међусобно, јесте непосредна комуникација свих као основа концепта рада полиције у заједници. Полиција треба стога да има стално отворене начине комуникације са етничким групама и да буде спремна на честе контакте са њима, како би се благовремено рјешавали поједини проблеми. Уколико се таква комуникација не одржава, већа је могућност да полиција буде схваћена као институција која показује неразумијевање и неповјерење према етничким групама, те да ради само у интересу доминантније етничке групе. Један од облика такве комуникације су и међусобни сусрети полиције са представницима етничких група, приликом којих би се утврђивала правила за међусобно понашање, односно предузимале мјере за боље разумијевање. Такође, од посебне важности за поменуте односе је и веће укључивање других субјеката у друштву, као што су органи власти, правосудне институције, управни органи, медији и други субјекти система, како би се спријечили неоправдани критицизам и оптужбе из редова етничких група на рачун полиције. Ради остваривања одређених циљева, вођство етничких група посеже за различитим средствима манипулације и усмјерава нетрпељивост према полицији или другим етничким групама уз често кориштење говора мржње ради додатне тензије и што дужег одржавања стања напетости које може продуковати небезбједност свих у заједници.

Због свега наведеног, веома је важно да се не губи контитнутет у комуникацији полиције и етничких група, већ да се за рјешавање проблема користе сви механизми доступни у заједници. Форуми за безбједност као тијела установљена у свим локалним заједницама могу бити један од добрих начина комуникације, уз поштовање принципа националне избалансираности и укључивања у рад представника свих органа, институција и угледних појединаца али и представника етничких група. У супротном, свако некомуницирање ствара основ за подозрење, произвољне ставове и мишљења често конфронтирана са законском регулативом или другом етничком групом, што временом продукује и говор мржње као претходника далеко тежим облицима конфронтације, чиме се поништава све позитивно учињено на плану међутолеранције и напретка.

ПОЛИЦИЈА И МЕДИЈИ У ЗАЈЕДНИЦИ СА АСПЕКТА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ

Слобода медија и медијског простора је цивилизацијска и демократска тековина која би требала бити у функцији општедруштвеног напретка, с обзиром на чињеницу да су разни медији (писани, електронски и други) доступни широкој јавности и несумњиво да имају велики утицај у креирању животног амбијента. Овакав положај и улога медија даје

могућност за пласирање позитивних ставова и афирмације свих субјеката у друштву, али се с друге стране крије опасност и од брзог ширења лажи, полуистина и другог што може бити штетно за ужу или ширу заједницу као и релације између етничких група.

И медији су као и други сегменти нашег друштва још увијек у знатној мјери оптерећени духовима прошлости и приклањају се, мање или више, зависно од тога са ког простора долазе, некој од етничких група. То је прихватљиво све до степена када медији могу постати оруђе у рукама појединаца или група у сврху остваривања интереса једних на штету других. Ни говор мржње у таквим ситуацијама није стран медијима, што је нарочито било изражено у годинама непосредно након грађанског рата па и данас, на перфидније начине, иако је дјеловање медија законски и институционално знатно уређеније него раније.

Однос полиције и медија је доста специфичан по много чему, јер се ради о двије групације које су доста упућене једна на другу и коректна сарадња може много значити. Раније је полиција била затворенија за јавност а активности су сматране строго службеним и недоступним за јавност. Медији су покушавали на све начине доћи до информација, што је представљало реалну опасност за добијање потпуно искривљене слике о појавама и догађајима. Полиција показује знатну опрезност према медијима и настоји да им саопшти само оне информације за које процијени да не штете њеној активности и угледу у заједници. С друге стране, медији таква ограничења, чак и кад су сасвим оправдана, тумаче као ометање њиховог посла, односно као ометање слободе медија и кршење права грађана на објективно, благовремено и потпуно информисање. Дешава се и да полиција тежи да ограничи приступ информацијама и кад није у питању интерес истраге, као и да новинари могу изиграти повјерење полиције и неодговорно објавити неке од заштићених информација. Медији такође имају ограничено интересовање за активности полиције, тако да велики дио добро обављених задатака полиције остаје медијски непропраћен. Медији су махом заинтересовани за сензационалистичке вијести које подижу тираж и гледаност, често не водећи рачуна о интересима супротне стране.

С друге стране рестриктивност објективних и правовремених информација ствара простор за шпекулације различитих врста, које могу бити нарочито опасне у контексту међунационалних односа и различитих тумачења интереса између етничких група. Свака збуњујућа ситуација у медијском простору, реална је опасност за појаву, између осталог, и говора мржње који се потенцијално у повољним условима веома брзо мултиплицира на све стране и прелази оквири само медијске комуникације. Грађани се све више ослањају на информације о криминалитету у локалној заједници и друштву уопште, преко средстава јавног информисања. Ту се крију велике могућности за

Значај рада полиције у заједници са аспекта превазилажења говора мржње

појаву и ширење страха од злочина. Медији у трци за прибављањем занимљивих информација и придобијањем што бројније публике и читалаца, одувјек користе интересовање грађана за злочин и често своје информативне садржаје креирају у вези с најновијим дешавањима на том плану (Вуковић, 2010: 116). Ту се свакако крију опасности од умањења утицаја чињеница у вези са догађајима, које мјесто уступају митовима створеним путем средстава јавног информисања. С обзиром на моћ средстава јавног информисања с једне стране и познату флоскулу да „три пута поновљена лаж постаје истина“ с друге стране, јасно је какве опасности се крију због погрешно интерпретиране стварности широком кругу конзументата средстава информисања. Стварање митова врши се: 1) стварањем и употребом криминалних стереотипа; 2) представљањем ставова као чињеница; 3) прикривањем сопствених ставова избором узорка; 4) употребом вриједносно обојене терминологије; 5) селекцијом презентованих чињеница; 6) информационом менаџментом; 7) позивањем на анонимне ауторитете; 8) позивањем на чињенице истргнуте из контекста; и 9) селективним интервјуисањем (Игњатовић, 2004: 15).

Успостављање добрих односа полиције и медија поставља се као стратешки интерес са аспекта провођења концепта рада полиције у заједници, у ком контексту говор мржње као друштвено негативна појава може представљати огромну препреку изградњи повјерења, поготово када су у питању вишенационалне заједнице. За побољшање односа полиције и медија посебно треба истаћи потребу отварања полиције према медијима, јер и медији имају већи интерес да својим конзументима износе истините информације него шпекулације и произвољне конструкције, што се у крајњој линији поклапа и са интересима полиције. Информације из полиције нису једини извор информација, те је управо из тог разлога транспарентност рада, цјеловита и благовремена информација, први услов за успостављање односа повјерења између полиције и медија. Аргумент јавног интереса треба да превлада аргументе повјерљивости гледано са једне стране, и производњу сензационализма, са друге стране.

У градњи повјерења и партнерстава у заједницама, медији су неизоставни са аспекта учешћа у свему иоле значајнијем што се тиче конкретне заједнице. Представници медија морају бити укључени у дневну проблематику заједница, посебно у вези са осјетљивијим темама и питањима ради што објективнијег пласирања истине у јавност. Медијски морају бити пропраћене активности које се односе на примјер на рад форума односно савјета безбједности у локалним заједницама, чији активни учесници би требали бити представници медија а не само извјештачи о догађајима. Активно учешће представника медија у овим органима, створило би додатну обавезу обазривости и реалности у

извјештавању, што реализацију планираних активности чини лакшом у стварности. Посебно је битна адекватна промоција активности на побољшању односа између различитих етничких група, како би оне, као афирмативне са становишта цјелокупне заједнице, биле подржане и не би изазивале сумњу у пристрасност, односно реализацију одређених циљева једних на штету других. Супротно понашање ће чак и позитивне помаке лако окарактерисати као негативне и лоше по одређене групе, што може изазвати незадовољство, непланирану реакцију па и говор мржње са свим негативностима које ова појава може носити са собом. Увијек се мора водити рачуна о чињеници да се добри односи граде дуго времена, а да је довољно мало у смислу само назнака говора мржње да се поруши све што је грађено и развијано дужи период.

ЗАКЉУЧАК

Као закључак о претходно наведеном, намеће се чињеница да је проблем говора мржње комплексан проблем којем се мора посветити пуна пажња свих субјеката система, а полиција је један од њих. Ово тим прије што се посљедице говора мржње често не завршавају само на вербалном или другом облику комуникације, већ потенцијално ситуација може ескалирати до неслућених размјера.

Вишенационалне заједнице су посебно осјетљиве на проблем говора мржње, јер неразумијевање или неприхватање различитости других, ствара опасан терен „специфичног комуницирања“ које може претходити знатно озбиљнијим проблемима у заједници.

Провођење концепта рада полиције у заједници садржи бројне димензије и принципе, чијом реализацијом се стварају реалне претпоставке за неутрализацију негативних тенденција и појава типа говора мржње, чиме се стварају услови толеранције и суживота на квалитативно новој и бољој основи. Стална комуникација путем различитих тијела на нивоу заједнице, отвара могућности договора и промовисања позитивних вриједности, гдје говор мржње нема плодно тло за постојање и напредак.

Медији се појављују као посебно битан сегмент сваке заједнице са огромним утицајем и моћи у креирању ставова и мишљења својих конзумента. С обзиром на то да су посебно битни и са аспекта концепта рада полиције у заједници, успостављање добре комуникације у крајњој линији се директно одражава на заједницу и све грађане у њој. Медији морају бити подстакнути да промовишу позитивне вриједности и да не буду злоупотребљени у сврху преноса негативистичких ставова, а поготово говора мржње као почетне фазе разарујећег процеса сваке заједнице, поготово када се ради о вишенационалним заједницама.

ЛИТЕРАТУРА

- Вуковић, С.(2010). *Превенција криминала*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
- Игњатовић Ђ. (2004). *Митологија злочина*. Београд: Архив за правне и друштвене науке (1-2).
- Пена, У. (2006). *Рад полиције у заједници и његова имплементација са посебним освртом на БиХ*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Флере, С. (1993). *Предрасуде*. Београд: Енциклопедија политичке културе.
- Council of Europe, Hate speech. Преузето 27.02.2014. са сајта www.coe.int/t/DC/Files/Source/FS_hate_en.doc.
- Центар за културу дијалога, Стоп говору мржње. Преузето 27. 02. 2014. са сајта www.ckdbih.com
- Општа декларација о људским правима. Преузето 28.02. 2014. са сајта [tp://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijalj.pdf](http://www.ffzg.unizg.hr/hre-edc/Deklaracijalj.pdf)
- Повеља Уједињених нација. Преузето 28.02. 2014. са сајта http://www.tuzilastvorz.org.rs/html_trz/PROPISI/povelja_un_lat.pdf

IMPORTANCE OF COMMUNITY POLICING IN VIEW OF OVERCOMING THE HATE SPEECH

Borislav Djukic, mr *
Dusko Pena, mr **

Abstract: The research problem of hate speech in the context of community policing, aims to establish the importance of this phenomenon in terms of the success of community policing, and will be carried out by standard methods of the literature review and analysis of content. Hate Speech as a complex social phenomenon of which was recently discussed in the context of the many events and aspects of life, deserves special attention in aspect of the original interpretation of this term, which is related to the inter-relations and relations between different ethnic groups. In modern terms, this term is related to sex of the people, political or other beliefs, sexual orientation, and so on. When talking about Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska as a multi-ethnic categories, and when we take into account the recent history marked by civil war and violence, it is clear how many consequences

* *Police College, Banja Luka, e-mail: bobandjukic70@gmail.com*

** *Police College, Banja Luka, e-mail: duskopena@gmail.com*

hate speech can have in terms of inter-ethnic relations and tolerance or intolerance. Also, it is clear how much significance have any activity of any segment of society and system institutions, which goes toward overcoming everything that can potentially produce conflicts even those with the smallest intensity. In that sense, the police as a body has the legal authorities for taking repressive activities and sanctioning phenomena that are related to hate speech, but also, through the concept of police work in community and preventive actions, it is possible to make an extra effort to overcome this problem. In that way, the simmering tensions "heated" up with hate speech are pushing down to a reasonable level, the level of tolerance and negotiations, which is the assumption of correct inter-relationships that are in the root of peace, prosperity, understanding, tolerance and other values of modern society. It can be concluded, that hate speech in multiethnic communities, has special significance in terms of establishing trust in local communities, where substantial assistance is provided, the concept of community policing.

Keywords: hate speech, police, community policing, prevention, multi-ethnic community, tolerance.

НАСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА, С ОСВРТОМ НА РЕПУБЛИКУ СРПСКУ

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214221S

УДК: 351.74/.75:316.647

Мр Борислав Шарић*
Ленка Јојић**

Апстракт: У раду је, поред појмовног одређења области обезбјеђења одређених личности и објеката, обрађен настанак и развој обезбјеђења личности и објеката, кратак историјски преглед, с посебним освртом на ову област у Републици Српској. Дат је преглед организационе структуре обезбјеђења личности и објеката у Министарству унутрашњих послова Републике Српске, кратак опис организационих јединица, мјера и радњи које се предузимају према личностима и објектима који се посебно обезбјеђују, те компарација са другим полицијским агенцијама које обављају послове обезбјеђења ове категорије у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: обезбјеђење, штићена личност, штићени објекат, безбједност, прописи.

УВОД

Предмет посебног интересовања извршилаца разних кривичних дјела одувјек су били највиши представници државне власти, дипломатско-конзуларни представници, односно личности које се посебно обезбјеђују (штићене личности), као и резиденцијални објекти у којима су смјештени највиши представници државне власти, амбасаде, конзулати и други значајни државни објекти, односно објекти који се посебно обезбјеђују (штићени објекти). Ради заштите уставног поретка, државног и друштвеног уређења, држава је временом у оквиру свог апарата развила посебне службе чији је приоритет предузимање одређених мјера и радњи с циљем заштите личне и имовинске безбједности штићених личности и штићених објеката, као и других личности које бораве у тим објектима.

У супротстављању активностима усмјереним на угрожавање штићених личности и штићених објеката службе задужене за обезбјеђење

* Начелник Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката, Управа полиције, и предавач за предмете Полицијски менаџмент и Полицијске операције, ВШУП Бања Лука, e-mail: borislav.saric@mup.vladars.net

** Инспектор полиције, Јединица полиције за послове обезбјеђења личности и објеката, Управа полиције, e-mail: lenka.jojic@mup.vladars.net

предузимају низ оперативно-превентивних, противдиверзионих, контраприслушних, физичких, техничких, биохемијских и здравствених мјера заштите. Предузимању ових мјера приступа се плански и систематски, уз претходну процјену и одређене припремне радње.

Обезбјеђење личности и објеката представља једну широку област, предвиђену и уређену правним прописима, са дефинисаним дјелокругом и надлежностима служби, организационих јединица или организација сачињених од одређених субјеката, који користећи расположиве механизме, вјештине, опрему и стручност, спроводе мјере обезбјеђења и постижу свој крајњи циљ, односно заштитну функцију штићених личности и штићених објеката.

Поштовање прописаних стандарда при предузимању мјера обезбјеђења захтијева, прије свега, стручност и оспособљеност самих субјеката који предузимају ове мјере и материјално-техничку опремљеност.

ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА

Гледано кроз историју, још у првобитној заједници постојали су први облици „обезбјеђења“ када су се чувале неке од важних вриједности тог времена, на примјер ватра, а постојали су и чувари који су чували села и племенске старјешине. У старом вијеку (27. год. п. н. е.) основана је фактички прва професионална полицијска служба у историји (Chortes urbanae), а тиме и служба заштите личности. Функцију заштите обављали су римски грађани организовани по војничким принципима и повезани са преторијанском гардом која је имала и функцију политичке полиције (Белић и Васић, 2009).

Средњовјековни период на овим просторима карактерише у области обезбјеђења постојање пратње, односно заштита коју је вршила гарда (дворска стража).

Међународни односи и све чешћа и уска сарадња међу земљама широм свијета, са интеграционим процесима, довели су до честих путовања, сусрета, политичких и других скупова и сл. чији су главни актери предсједници држава, предсједници влада и други државни и политички функционери, па самим тим долази до посебних захтјева и другачијег приступа у заштити одређених личности и објеката (Пајковић, 2003).

Ради успостављања што ефикаснијег обезбјеђења врло важних личности, како у земљама посјете, тако и из земаља из којих личности долазе, у њиховој заштити учествују одређени органи и специјализоване службе. У другој половини XIX вијека, у поједним земљама, формирају се посебне службе, оранизоване за обављање послова обезбјеђења

одређених личности из државног и политичког живота.

Почетком XX вијека задаци полиције почели су да се сужавају и конкретизују на одређене области. Те области односиле су се на одржавање реда и мира у друштву, превенцију и репресију криминалитета и заштиту поретка.

Након завршетка Другог свјетског рата, на простору бивше Југославије, у оквиру Гардијске бригаде, формира се специјална ауточета са задатком обезбјеђења и пратње предсједника Јосипа Броза Тита и државника који су долазили у званичну посјету Југославији. Сличне специјализоване формације постојале су и у саставу републичких секретаријата унутрашњих послова (Белић и Васић, 2009). **Т а к о ђ е**, у овом периоду, постојало је неколико фаза у развоју унутрашњих послова, односно нових тренутака у функционалном смислу ове области. Послови су се дијелили на послове јавне безбједности и послове државне безбједности. Послове јавне безбједности обављала је народна милиција, служба за сузбијање криминалитета, управни и извршни органи административно-територијалних јединица, а послове државне безбједности обављала је посебна служба државне безбједности.

Према Основном закону о унутрашњим пословима из 1966. („Службени лист СФРЈ“, број 49/66), унутрашње послове обављале су двије службе: Служба јавне безбједности и посебна Служба државне безбједности. Посебан задатак Службе државне безбједности, као специјализоване службе, био је откривање тајне и организоване дјелатности појединаца, група, организација и страних обавјештајних служби, чији је крајњи циљ био подривање и рушење интегритета и уставног поретка земље.

У наредном периоду отпочело се са унапређењем и побољшањем послова безбједности. Пажња се посвећивала како стручности кадрова, тако и развијању других видова осавремењивања области унутрашњих послова.

Сегмент обезбјеђења одређених личности и објеката у овом периоду потпадао је под послове јавне безбједности, док су прикупљање одређених безбједносно интересантних сазнања и информација усмјерених на угрожавање безбједности земље, подривање и рушење уставом утврђеног поретка, били послови државне безбједности.

РАЗВОЈ И ОРГАНИЗАЦИЈА ПОСЛОВА ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

Распадом СФРЈ и избијањем грађанског рата у БиХ, долази до одређених промјена и другачије организације у области унутрашњих послова на овим просторима. Исте године, односно 4. априла формирано је Министарство унутрашњих послова Српске Републике (касније

Републике Српске), које су чиниле организационе јединице у сједишту Министарства – управе и територијалне организационе јединице, односно центри јавне безбједности.

Послове обезбјеђења личности и објеката у овом периоду обављала је Чета за обезбјеђење личности и објеката која се налазила у склопу Специјалне бригаде милиције. Специјална бригада милиције организационо је припадала првој управи Министарства у сједишту, односно Управи за милицију. Задатак Чете за обезбјеђење личности и објеката састојао се у извршавању послова и задатака физичког обезбјеђења одређених личности и објеката, спречавању нарушавања јавног реда и мира и регулисању саобраћаја код објеката које обезбјеђује. Наведена чета је у периоду од 1992. до 1999. била смјештена у Палама.

Прелазак сједишта Владе Републике Српске 1999. године из Бијељине у Бању Луку, диктиран је и другачијом организационом структуром области обезбјеђења одређених личности и објеката. Послове обезбјеђења одређених личности и објеката у овом периоду вршила је Полицијска станица за обезбјеђење објеката и личности Бања Лука и припадала је Центру јавне безбједности Бања Лука. Њен приоритетни задатак био је обезбјеђење одређених личности, односно представника државне власти, обезбјеђење објеката – државних институција гдје су смјештени: предсједник Републике Српске, потпредсједник РС, Народна скупштина РС, члан Предсједништва БиХ из РС, Влада РС, Аеродром „Маховљани“, дипломатско-конзуларних представништава, те стамбених јединица у којима су боравиле личности које су се посебно обезбјеђивале. Наведена организациона структура ове области задржала се до 2001. године, када организациона јединица за обезбјеђење личности и објеката који се посебно обезбјеђују поново прелази у сједиште МУП-а РС.

Година 2001. обиљежена је као година у којој је дошло до низа организационих промјена области обезбјеђења одређених личности и објеката. Правилником о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП-у РС од 2001. године, у МУП-у РС у сједишту (сједиште је у Бањој Луци), систематизовано је, у склопу Управе полиције, Одјељење за послове обезбјеђења личности и објеката, које су чиниле три организационе јединице: Одсек за противдиверзиону заштиту, Полицијска станица за обезбјеђење личности и објеката који се посебно обезбјеђују и Полицијска станица за обезбјеђење личности у покрету. Једна од карактеристика из овог периода, поред организационих промјена, јесте и знатно повећање броја систематизованих радних мјеста, односно укупног броја ОСЛ (овлаштених службених лица) који су обављали ове послове.

У периоду 2001–2012. није долазило до знатнијих промјена у организационом и систематизационом смислу, изузев што су полицијске станице мијењале називе у јединице полиције, па затим поново у

полицијске станице. Од 2011. године Одјељење за послове обезбјеђења личности и објеката промијенило је назив у Јединица полиције за послове обезбјеђења личности и објеката. Од наведеног периода па до данас долази до пораста броја систематизованих радних мјеста и броја извршилаца који обављају послове обезбјеђења одређених личности и објеката.

Измјенама и допунама Правилника о унутрашњој организацији и систематизацији из 2012. године систематизована је и четврта унутрашња организациона јединица Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката, и то Полицијска станица за обезбјеђење личности по мјесту становања.

Године 2013. године на снагу ступа нови Правилник којим је у наведеној Јединици систематизовано укупно пет организационих јединица, и то: Одсјек за противдиверзиону заштиту, Полицијска станица за обезбјеђење личности и објеката, Полицијска станица за обезбјеђење личности по мјесту становања 1. и 2. и Полицијска станица за обезбјеђење личности у покрету. Посебно је потребно напоменути да је у оквиру ЈП за послове обезбјеђења личности и објеката организационо устројена дежурна служба која је директно везана за ову Јединицу, са задатком праћења и координације рада унутрашњих организационих јединица.

Приоритетни задатак Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката је обезбјеђење личности и објеката који се према одлуци Владе Републике Српске или рјешењем министра унутрашњих послова посебно обезбјеђују, обезбјеђење личности у мјесту становања и покрету, противдиверзиона заштита превозних средстава којима путујуштићене личности, као и објеката у којима бораве и раде, те предузимање мјера непосредног физичког, саобраћајног и оперативног обезбјеђења личности из БиХ и страних личности и делегација када оне бораве и пролазе преко територије Републике Српске, односно територије која је у надлежности Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

НОРМАТИВНОПРАВНИ АСПЕКТ ОБЕЗБЈЕЂЕЊА ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА У РЕПУБЛИЦИ СРПскоЈ И БиХ

Законом о унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“, број 4/12) прописано је да су полицијски послови, између осталих, заштита личности и објеката који се посебно обезбјеђују, а Законом о полицијским службеницима („Службени гласник Републике Српске“, бр. 43/10 и 78/11) дефинисани су принципи у примјени полицијских овлашћења приликом обављања полицијских послова. Од 1992. до 2014. године обезбјеђење личности и објеката који се посебно обезбјеђују вршено је на основу:

- Уредбе Владе Републике Српске о одређивању објеката и личности

који се посебно обезбјеђују („Службени гласник Републике Српске“, број 2/93),

- Одлуке Владе Републике Српске о одређивању објеката и личности који се посебно обезбјеђују („Службени гласник Републике Српске“, број 3/97),

- Одлуке Владе Републике Српске о одређивању објеката и личности који се посебно обезбјеђују („Службени гласник Републике Српске“, број 16/98),

- Одлуке Владе Републике Српске о одређивању објеката и личности који се посебно обезбјеђују („Службени гласник Републике Српске“, број 13/01),

- Одлуке о измјени Одлуке о одређивању објеката и личности који се посебно обезбјеђују број: 02/1-020-1044/03 од 13. 10. 2003. године и

- Одлуке о одређивању личности и објеката који се посебно обезбјеђују („Службени гласник Републике Српске“, број 123/12).

Такође, важећим Законом о унутрашњим пословима („Службени гласник Републике Српске“, број 4/12) у члану 4. став 2. прописано је да приликом спровођења посебних мјера безбједности на пословима заштите личности и објеката који се посебно обезбјеђују, други републички органи управе, организације и установе дужни су да поступају по захтјеву Министарства унутрашњих послова.

Поступак, начин, мјере и радње које се предузимају приликом обављања послова обезбјеђења личности и објеката који се посебно обезбјеђују прописани су интерним актом Министарства – упутством.

Обезбјеђење личности и објеката из Федерације БиХ када путују и бораве на територији Републике Српске врши се на основу Акта о нивоу, степену и обиму обезбјеђења личности које се посебно штите и новчаних пошиљки на подручју БиХ, донесеног на основу Протокола о сарадњи два министарства који је потписан између МУП-а РС и Федералног МУП-а 1998. године. Овим актом одређене су личности које се посебно штите, ниво, степен и обим њиховог обезбјеђења на подручју БиХ.

ОБЕЗБЈЕЂЕЊЕ ОДРЕЂЕНИХ ЛИЧНОСТИ И ОБЈЕКТА У БиХ

У БиХ обезбјеђење одређених личности и објеката обавља неколико полицијских агенција. Послове обезбјеђења одређених личности и објеката у Босни и Херцеговини, до преласка у надлежност Државне агенције за истраге и заштиту, обављала су ентитетска министарства унутрашњих послова. Оснивањем Државне агенције за истраге и заштиту (СИПА) 2002. године, обезбјеђење врло важних личности, дипломатско-конзуларних представништава и објеката институција БиХ и дипломатских мисија, прелази из надлежности ентитетских министарства у надлежност ове Агенције.

Године 2005. између полицијских агенција у БиХ: Државне агенције за истраге и заштиту (СИПА), Државне граничне службе БиХ, МУП-а Републике Српске, МУП-а Федерације БиХ, кантоналних министарства (укупно 10 кантона) и Полиције Брчко дистрикта сачињен је Меморандум о сарадњи, пружању помоћи и међусобној координацији послова из области заштите личности и објеката. Меморандумом су дефинисани принципи сарадње, надлежности, координације и пружања помоћи између полицијских агенција у БиХ и СИПА приликом обављања послова обезбјеђења одређених личности и објеката.

Законом о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“, број 36/08) основана је Дирекција за координацију полицијских тијела БиХ. Између осталих, послови из надлежности Дирекције, дефинисани овим Законом, јесу и организовање и спровођење физичке и техничке заштите лица и објеката институција БиХ и дипломатског-конзуларних представништава која се посебно обезбјеђују. До оснивања наведене Дирекције послове обезбјеђења одређених личности и објеката на нивоу БиХ обављали су полицијски службеници Државне агенције за истраге и заштиту (СИПА).

Обезбјеђење личности на нивоу БиХ (чланови Предсједништва, предједавајући и замјеници предједавајућег Представничког дома и Дома народа Парламентарне скупштине БиХ, предједавајући и чланови Савјета министара, предсједник Суда БиХ и тужиоци Тужилаштва БиХ) врше полицијски службеници Дирекције за координацију полицијских тијела БиХ. У ранијем периоду обезбјеђење наведених личности, до преласка ових послова у надлежност Дирекције за координацију полицијских тијела БиХ, вршила је Државна агенција за истраге и заштиту и ентитетска министарства унутрашњих послова (МУП РС и ФМУП).

На нивоу Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине обезбјеђење личности које се посебно обезбјеђују (предсједнике, потпредсједнике, предсједнике владе, замјенике предсједника владе, предсједника НС РС, предсједнике оба дома Парламента ФБиХ) врше полицијски службеници Министарства унутрашњих послова РС и Федерације БиХ.

Приликом посјета страних личности и делегација на територији Босне и Херцеговине непосредно обезбјеђење врше, поред полицијских службеника Дирекције за координацију полицијских тијела БиХ, и ентитетска министарства унутрашњих послова у сарадњи са наведеном Дирекцијом, а предузимање осталих мјера обезбјеђења врше полицијске станице и организационе јединице ЦЈБ, односно кантонална министарства и Полиција Брчко дистрикта према својој територијалној надлежности.

КОМПЛЕКСНИЈА ОБЕЗБЈЕЂЕЊА КОЈА СУ ИЗВРШИЛИ ПОЛИЦИЈСКИ СЛУЖБЕНИЦИ МУП-а РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ У ПЕРИОДУ 2003–2013.¹

У периоду 2003–2014. приликом посјета страних личности и делегација на територији Републике Српске полицијски службеници Министарства унутрашњих послова Републике Српске извршили су велики број обезбјеђења. Слиједи низ комплекснијих обезбјеђења која су извршили полицијски службеници Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката, разврстано по годинама:

2003.

- посјета главног тужиоца МКСЈ-а, гђе Карле Дел Понте,
- посјета Бањој Луци папе Јована Павла.

2004.

- посјета главног тужиоца МКСЈ-а, гђе Карле Дел Понте,
- посјета председника Републике Србије Бориса Тадића.

2005. година

- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Републике Србије г. Бориса Тадића,
- посјета делегације БиХ и делегације ЕУ Јасеновцу,
- посјета делегације МКСЈ-а,
- обезбјеђење личности и делегација које су присуствовале обиљежавању 11. јула у Сребреници и Братунцу,
- посјета Републици Српској делегације Министарства одбране Велике Британије на челу са министром Reidom.

2006.

- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Републике Србије Бориса Тадића,
- у више наврата извршено је обезбјеђење делегације Владе Републике Србије на челу са председником Владе Републике Србије г. Војиславом Коштуницом,
- посјета Њ. к. в. престолонаследника Александра Карађорђевића,
- посјета делегације МКСЈ-а приликом обиласка мјеста страдања у општинама Приједор, Зворник, Милићи, Братунац и Сребреница.

2007.

- посјета делегације Владе Републике Србије на челу са председником Владе Републике Србије г. Војиславом Коштуницом,

¹ Подаци су из Извјештаја о раду Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката за период 2003–2013.

Настанак и историјски развој обезбјеђења одређених личности и објеката, ...

- посјета високе делегације Покрајине Штајерске,
- посјета председника Владе Републике Хрватске,
- посјета председника Исламске Републике Пакистан,
- посјета председника Народне скупштине Републике Србије,
- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Р. Србије Бориса Тадића,
- посјета Државног секретара за безбједност САД.

2008.

- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Републике Србије г. Бориса Тадића и председника НС Р. Србије г. Оливера Дулића,
- посјета председника Народне скупштине Црне Горе г. Ранка Кривокапића,
- посјета делегације Парламента Велике Британије,
- посјета делегације њемачке покрајине Доње Саксоније,
- посјета председника Републике Словеније г. Данила Тирка.

2009.

- посјета председника Р. Хрватске г. Стјепана Месића,
- посјета председника НС Републике Србије гђе Славице Ђукић-Дејановић,
- посјета председника Владе Републике Србије,
- посјета председника Републике Србије г. Бориса Тадића,
- извршено је неколико обезбјеђења више штићених личности из земаља окружења поводом „Шестог годишњег окупљања званичника Југоисточне Европе“,
- посјета министра спољних послова у Влади Републике Србије г. Вука Јеремића,
- посјета високе делегације Европског парламента.

2010.

- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Републике Србије г. Бориса Тадића,
- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Републике Црне Горе г. Филипа Вујановића,
- посјета председника Републике Хрватске г. Иве Јосиповића,
- посјета министра спољних послова Републике Србије г. Вука Јеремића,
- посјета председника Владе Републике Србије г. Мирка Цветковића,
- у више наврата у току године извршено је физичко и саобраћајно обезбјеђење министра унутрашњих послова Републике Србије г. Ивице Дачића,

- посјета председника Владе Републике Словеније г. Борута Пахора,
- посјета потпредседника Владе Републике Србије г. Божидара Ђелића,
- посјета замјеника председника Владе Израела г. Авигдора Либермана.

2011.

- посјета министра спољних послова Шведске г. Карла Билта,
- посјета министра спољних послова Турске г. Ахмета Давутоглуа,
- посјета министра спољних послова у Влади Републике Србије г. Вука Јеремића,
- посјета делегације Народне скупштине Републике Србије на челу са председником гђом Славицом Ђукић-Дејановић,
- посјета замјеника председника Владе Републике Израел и министра спољних послова г. Авигдора Либермана,
- посјета високог представника Европске уније гђе Кетрин Ештон,
- посјета председника Владе Републике Црне Горе г. Игора Лукшића,
- посјета председника Народне скупштине Републике Црне Горе г. Ранка Кривокапића,
- у више наврата у току године извршено је саобраћајно и физичко обезбјеђење министра унутрашњих послова Републике Србије г. Ивице Дачића,
- посјета председника Републике Србије г. Бориса Тадића.

2012.

- посјета високе делегација Републике Србије поводом Дана Републике Српске,
- посјета председника земаља региона, као и објеката на Јахорини, приликом одржавања „Неформалног трилатералног састанка званичника Србије, Хрватске и БиХ“,
- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Владе Републике Србије г. Мирка Цветковића,
- посјета председника Владе Републике Црне Горе г. Игора Лукшића,
- посјета министра спољних послова Републике Србије г. Вука Јеремића,
- посјета председника Владе Републике Македоније г. Николе Груевског,
- посјета министра спољних послова Израела, г. Avigdora Libermana,
- у сарадњи са Дирекцијом за координацију полицијских тијела извршено је обезбјеђење председника Словачке г. Ивана Гашпаровича са делегацијом,

Настанак и историјски развој обезбјеђења одређених личности и објеката, ...

- посјета председника Републике Србије г. Томислава Николића,
- у више наврата извршено је обезбјеђење председника Владе Републике Србије и министра УП-а г. Ивице Дачића са делегацијама.

2013.

- посјета потпредседника Владе и министра одбране Републике Србије г. Александра Вучића,
- посјета амбасадора Израела г. Davida Cohena,
- посјета председника Хрватског сабора г. Јосипа Леке са делегацијом,
- посјета председника Народне скупштине Републике Србије г. Небојше Стефановића,
- посјета председника Народне скупштине Републике Црне Горе г. Ранка Кривокапића,
- посјета делегације Парламента Велике Британије,
- посјета делегације МКСЈ на челу са председником суда г. Theodorom Meronom,
- посјета делегације Владе Републике Србије на челу са председником Владе г. Ивицом Дачићем.

ЗАКЉУЧАК

Сама улога полиције у обезбјеђењу штићених личности и објеката произилази из законских основа, тј. надлежности за вршење наведених послова. Законодавац је, недвојбено, препознао опасност коју по државу и друштво у цјелини производи угрожавање штићених личности. Нарочито је потребно истакнути негативне примјере атентата на штићене личности, што је, нажалост, историја и забиљежила у прошлости.

Неспорна је чињеница да су послови заштите личности и објеката који се посебно обезбјеђују веома одговорни и важни послови који захтијевају максимално професионално ангажовање свих надлежних субјеката, уз перманенту едукацију и обуку кадрова задужених за њихово спровођење, као и стално праћење нових технологија које су врло битан предуслов за успјешно обављање ових послова и задатака.

Одређена искуства говоре да наведена област експресно добија на значају тек након што дође до одређеног угрожавања личности или објеката, што се никако не смије дозволити, јер посљедице, зависно од објекта угрожавања, могу бити немјерљиве, како по појединца, тако и по државу и друштво у цјелини.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић, М.; Васић, М. (2009). Историјско-правни аспект послова обезбјеђењ одређених личности и објеката. *Безбедност, часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије, Београд, број 1–2, 2009.*
- Рађеновић, Д. Р. (2003). *Безбедност личности и објеката*. Београд.
- Пајковић, Д. (2003). *Обезбјеђење одређених личности и објеката*. Београд.
- Милосављевић, Б. (1997). *Наука о полицији*. Београд.
- Јовичић, Д. (2005). *Улога полиције Републике Српске у имплементацији Дејтонског мировног споразума*. Бања Лука.
- Закон о унутрашњим пословима, *Службени гласник Републике Српске*, број 4/12.
- Закон о полицијским службеницима, *Службени гласник Републике Српске*, број 43/10 и 78/11).
- Закон о Дирекцији за координацију полицијских тијела и о агенцијама за подршку полицијској структури БиХ, *Службени гласник БиХ*, број 36/08.
- Правилник о унутрашњој организацији и систематизацији радних мјеста у МУП-у РС из 1992, 1999, 2001, 2011, 2012. и 2013. године.
- Извјештај о раду Јединице полиције за послове обезбјеђења личности и објеката за период 2003–2013. година.

ORIGIN AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF PERSON AND FACILITY PROTECTION WITH EMPHASIS ON THE REPUBLIC OF SRPSKA

Borislav Sarić, mr
Lenka Jojić

Abstract: Besides the conceptual definition of the area of the protection of persons and facilities, this paper also tackles the origin and development of the protection of persons and facilities, and provides for a brief historical overview with special emphasis on the Republic of Srpska. It also provides an overview of the organizational structure of the protection of persons and facilities in the Republic of Srpska Ministry of Interior, a brief description of the relevant organizational units, the measures and actions taken towards the persons and objects that are being protected, as well as the comparisons with other police agencies that carry out this kind of protection within Bosnia and Herzegovina.

Keywords: protection, VIP, protected facility, security, regulations.

* Head of the Unit for Protection of People and Facilities, Uniformed Police, a teacher for Police management and Police operations at Police College, Banja Luka, e-mail: borislav.saric@mup.vladars.net

** An inspector, Head of the Unit for Protection of People and Facilities, Uniformed Police, e-mail: lenka.jojic@mup.vladars.net

УТВРЂИВАЊЕ ЧИЊЕНИЧНОГ СТАЊА КОД УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214233M

УДК: 343.983:656.1

Младен Марић, МА*
Милан Саламадија**

Апстракт: Саобраћај, поред свих позитивних страна, одликују и штетне посљедице. Најзначајније и најизраженије штетне посљедице саобраћаја јесу саобраћајне незгоде, које мјерене бројем погинулих, повријеђених, или величином материјалне штете, превазилазе посљедице свих осталих дјела. Планирање и предузимање мјера на смањивању саобраћајних незгода јесте веома важна активност, али исто тако и њихово документовање и доказивање је од великог значаја. Овдје се прије свега мисли на увиђај саобраћајних незгода који се одликује бројним специфичностима у односу на увиђаје других кривичних дјела, као и на утврђивање чињеничног стања код ових догађаја. Управо због одређених специфичности саобраћајних незгода, а у циљу превазилажења у пракси присутних проблема непотпуно или нетачно утврђеног чињеничног стања приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода, дошло је до избора ове теме.

Кључне ријечи: саобраћајна незгода, лице мјеста, трагови, увиђај, увиђајна документација.

УВОД

За безбједност друмског саобраћаја можемо рећи да је акутни проблем друштва. Наиме, противправна понашања у области друмског саобраћаја су веома заступљена и ни у једној области друштвеног живота нема тако масовног кршења друштвених норми као у случају друмског саобраћаја. Број повријеђених и смртно страдалих у друмском саобраћају је веома висок и стога је потребно планирати и предузимати адекватне мјере и радње на спречавању саобраћајних незгода, али исто тако пажњу треба посветити и њиховом документовању и доказивању.

У документовању и доказивању саобраћајних незгода велики значај има увиђај саобраћајних незгода, и он треба да обезбиједи ефикасан судски процес, на којем треба да се утврде све околности настанка незгоде, као и пропусти који су допринијели настанку незгоде и њених

* Центар јавне безбједности, Бања Лука; e-mail: m.maric@mup.vladars.net.

** Управа за полицијско образовање, Бања Лука; e-mail: milansalamadija@yahoo.com.

посљедица. Да би увиђај саобраћајне незгоде имао својство доказа на суду, неопходно је што прије изаћи на лице мјеста, стручно и објективно фиксирати затечено стање и сачинити увиђајну документацију. Међутим, приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода потребно је водити рачуна о одређеним специфичностима које се односе на саме учеснике, лице мјеста, трагове и предмете саобраћајне незгоде.

Наиме, да би се добила објективна увиђајна документација, потребно је лице мјеста саобраћајне незгоде фиксирати методом изузимања, методом фотографисања и видеоснимања, графичком методом и вербалном методом. Увиђајна документација се сачињава након увиђаја саобраћајне незгоде и њу чине три основна документа: записник о увиђају, фотодокументација и скица лица мјеста са ситуационим планом.

Увиђајној документацији треба посветити посебну пажњу, јер је њен задатак да објективно и свеобухватно прикаже затечено стање, као и начин и редосљед предузимања радњи на лицу мјеста од стране увиђајне екипе. Да би увиђајна документација била доказ у кривичном поступку морају се испоштовати законитост, објективност, хитност, свеобухватност, доступност и систематичност.

СПЕЦИФИЧНОСТИ И ФАЗЕ УВИЂАЈА САОБРАЋАЈНИХ НЕЗГОДА

При обради саобраћајних незгода увиђај има изузетно велико значење. Резултати увиђаја се по правилу појављују као кључне чињенице од којих зависи даљи исход поступка. У односу на увиђаје других кривичних дјела, код увиђаја саобраћајних незгода основни циљ увиђаја се са питања КО? премјешта на питање КАКО? Код саобраћајне незгоде приликом вршења увиђаја понекад је неопходно на лицу мјеста обавити одређене посебне радње које нису значајне код осталих увиђаја, као што су: изузимање тахографских уложака и тахографа, изузимање сијалица, ванредни технички преглед возила, здравствени преглед лица – учесника незгоде, мјерење успорења возила или коефицијента приањања, мјерење конкретне видљивости, мјерење нагиба коловоза, мјерење конкретне прегледности и сл. (Липовац, 2007: 213).

Правила за вршење увиђаја саобраћајних незгода могла би се сврстати у три групе. У прву групу спадају општа криминалистичка правила за вршење увиђаја, попут начела брзине изласка на лице мјеста, методичности, темељитости, објективности, јединственог руковођења и подјела увиђаја на информативну, статичку и динамичку фазу. Другу групу чине посебне карактеристике увиђаја саобраћајних незгода, као што су вршење увиђаја од периферије према центру, у највећем броју случајева, лице мјеста обухвата најчешће широк круг пута и околине, а трагови и предмети се могу налазити релативно далеко од непосредног мјеста незгоде, за разлику од већине других кривичних дјела на лицу

мјеста присутан је већи број људи а неопходно је омогућити приступ и лицима која нису чланови увиђајне екипе (медицинским радницима, ватрогасцима), а која могу знатно да измијене или униште постојеће трагове и предмете. Такође, много чешће него код већине других кривичних дјела потребно је ангажовање стручних лица и вјештака приликом вршења увиђаја или у даљем току поступка. Трећу групу правила обухватају конкретне околности саме незгоде, зависно од тога да ли се возила налазе на лицу мјеста или се неко од њих удаљило, о којем облику саобраћајне незгоде се ради (судару два возила, слијетању, превртању, удару у пјешака, бициклисту, мотоциклисту, ланчаном судару и сл.), број повријеђених и погинулих лица, временски услови, мјесто дешавања незгоде (тунел, мост, аутопут, непрегледна кривина, кањон и сл.).

Код увиђаја саобраћајне незгоде изузетно је важан брз излазак на лице мјеста ради вршења увиђаја, због њених специфичности у односу на већину других кривичних дјела. Лице мјеста саобраћајне незгоде је пут и његова околина, који су најчешће прометни и доступни великом броју људи, због чега је лице мјеста и подложно промјенама у врло кратком времену. Врло често након настанка саобраћајне незгоде, а прије доласка патроле полиције која врши обезбјеђење лица мјеста, учесници у саобраћају настављају кретање преко лица мјеста, радознано застају, разгледају и ходају по лицу мјеста, помјерајући присутне трагове и предмете, неријетко и возила која су учествовала у незгоди. Такође приликом пружања помоћи повријеђенима долази до измјена на лицу мјеста чиме неки трагови и предмети бивају заувјек изгубљени. Поред овога, други разлог за хитност увиђаја код саобраћајних незгода је захтјев за што брже успостављање одвијања саобраћаја, нарочито уколико се ради о дионици за коју не постоји алтернативни правац.

Изузетно је важно да увиђајна екипа буде кадровски добро састављена и да се у њој поред јавног тужиоца, уколико је присутан, налазе и саобраћајни полицајци специјализовани за вршење увиђаја саобраћајних незгода, техничари, фотографи, те стручњаци саобраћајне струке и других различитих профила (Кривокапић и Крстић, 1999: 110–111). Основни задатак увиђајне екипе је да стручно, објективно и свеобухватно сними све важне посљедице саобраћајне незгоде, те да их успјешно пренесе онима који ће одлучивати о незгоди, суду, тако да он стекне утисак као да је био на лицу мјеста (Липовац, 2007: 212).

Цјелокупан увиђај саобраћајне незгоде, у складу са подјелом увиђаја на фазе, одвија се кроз одређене етапе. У информативној фази увиђаја увиђајни орган, по доласку на лице мјеста саобраћајне незгоде, прикупља криминалистички релевантне информације о догађају. С обзиром на то да је лице мјеста саобраћајне незгоде прије доласка увиђајне екипе по правилу обезбијеђено радницима полиције, увиђајни орган

најзначајнија сазнања добија управо од ових службених лица. Овлаштено службено лице које врши обезбјеђење лица мјеста, по доласку увиђајне екипе упознаје руководиоца увиђаја о свим мјерама и радњама које су предузете и свим расположивим подацима и информацијама о незгоди. Информише га о времену догађања саобраћајне незгоде, тачном времену изласка на лице мјеста и предузимања радњи на његовом обезбјеђењу, стању затеченом на лицу мјеста, промјенама које су настале на лицу мјеста до доласка увиђајног органа, о сопственим запажањима која се односе на све релевантне околности незгоде, учесницима и њиховом стању, возилима која су учествовала у незгоди, атмосферским приликама у вријеме догађања саобраћајне незгоде (падавине, видљивост, стање коловоза и сл.). Такође, овлаштено службено лице које врши обезбјеђење лица мјеста увиђајном органу презентује податке о лицима затеченим на лицу мјеста или у његовој непосредној близини, очевицима и резултатима већ обављених информативних разговора са тим лицима. Уколико је било предузимања других мјера и радњи, такође о њима информише руководиоца увиђаја.

У статичкој фази увиђаја екипа за вршење увиђаја улази у круг лица мјеста и веома смирено, пажљиво и детаљно разгледа лице мјеста у цјелини, поједине предмете и трагове и њихов међусобни однос. Треба настојати да се уоче и запазе све важне појединости, а да се изглед лица мјеста ни у чему не промијени, односно да у статичкој фази задржи свој првобитни изглед (Кривокапић, 1997: 178-179). Криминалистички техничар у статичкој фази увиђаја саобраћајне незгоде треба да означи поједине трагове и предмете бројчаним ознакама, да изврши потребна мјерења између возила, дијелова возила, тијела погинулих учесника незгоде, предмета испалих из возила и других предмета, трагова кочења, стругања, гребања, вучења, удара, клизања и свих других трагова присутних на лицу мјеста, као и према указаној потреби предузме друге радње.

Послије детаљног и систематичног разгледања лица мјеста, проналажења и означавања трагова и предмета, лице мјеста се описује у записнику, фотографише или снима видео-техником и скицира, чиме се завршава статичка фаза увиђаја саобраћајне незгоде.

Динамичка фаза увиђаја, за разлику од статичке, огледа се у ремећењу затеченог стања и изгледа лица мјеста. Карактерише је активнији однос увиђајне екипе према мјесту саобраћајне незгоде и у оквиру ње се предузимају активности чији је циљ фиксирање, осигурање и безбједно паковање трагова и предмета. Поједини предмети са лица мјеста се помјерају, детаљно разгледају ради описивања али и у циљу утврђивања да ли на њима постоје до тад непримијећени трагови. Пронађени трагови се изазивају, мулажирају и обезбјеђују ради даљег чувања.

АКТИВНОСТИ УВИЂАЈНОГ ОРГАНА НА ЛИЦУ МЈЕСТА САОБРАЋАЈНЕ НЕЗГОДЕ

По завршетку информативне фазе увиђаја и прегледу лица мјеста саобраћајне незгоде, увиђајни орган приступа планирању увиђаја. Планирање увиђаја саобраћајне незгоде садржи сљедеће елементе (Водинелић *et al.*, 1986: 83): одређивање врсте саобраћајне незгоде и обима чињеница које су потребне за даљу обраду саобраћајне незгоде; одређивање почетне тачке од које ће се увиђај почети вршити; утврђивање редосљеда прегледа лица мјеста; задаци за чланове увиђајне екипе; одређивање техничких средстава потребних за вршење увиђаја; подјела лица мјеста на поједине секторе; задаци обезбјеђења лица мјеста и регулисања саобраћаја за вријеме вршења увиђаја и мјере послје извршеног прегледа мјеста саобраћајне незгоде.

На основу почетних сазнања и информација која добије од овлашћених лица на обезбјеђењу лица мјеста и затечених грађана, те на основу увида у стање на лицу мјеста, руководилац увиђаја заједно са члановима увиђајне екипе утврђује о којој врсти саобраћајне незгоде се ради (судар два возила, слијетање, удар у пјешака и сл.). Зависно од врсте саобраћајне незгоде, увиђајни орган указује које чињенице и околности је неопходно утврдити са циљем потврђивања или обарања постављених верзија о врсти саобраћајне незгоде. Након тога одређује се почетна тачка од које ће се увиђај вршити, и за њу се најчешће узима мјесто на путу које представља границу лица мјеста. Непосредно затим утврђује се начин и редосљед прегледа лица мјеста. У највећем броју случајева преглед се обавља линијски, и то од периферије према центру лица мјеста саобраћајне незгоде. Руководилац увиђаја, на основу до тад прикупљених сазнања и информација, утврђује чије ангажовање је потребно на увиђају и тим члановима увиђајне екипе одређује задатке које требају извршити, те заједно са осталим члановима увиђајне екипе утврђује која опрема и средства су потребни за вршење увиђаја конкретне незгоде (Водинелић *et al.*, 1986: 84–87).

У статичкој фази увиђаја, приликом прегледа лица мјеста, увиђајни орган настоји да утврди што више чињеница и околности које могу довести до разјашњавања саобраћајне незгоде. Настоји се утврдити начин настанка незгоде, правац кретања возила учесника, мјесто контакта возила са другим возилом, тијелом пјешака или предметом, мјесто слијетања возила с пута. Приликом прегледа лица мјеста пажљиво се посматра сваки његов дио са циљем проналаска свих трагова и предмета на лицу мјеста саобраћајне незгоде. За стручно проналажење, фиксирање и оперативно коришћење трагова код свих видова саобраћајних незгода, нужно је познавати начин њиховог настанка, облике испољавања и

њихов криминалистички значај. Трагове обавезно треба тражити и на мјестима ван пута, на возилу и објектима поред пута, на лицима која су била у возилима, односно на повријеђеним лицима и лешевима. Трагови и предмети на лицу мјеста се означавају придодавањем одговарајућих ознака сваком трагу појединачно. Ознаке су најчешће бројчане. Због присутних пропуста у пракси, битно је напоменути да се ознака никако не ставља на пронађени траг или предмет већ поред њега. Трагови на лицу мјеста, а нарочито трагови кочења, заношења, стругања и други трагови на коловозу настали најчешће од пнеуматика возила, због своје слабе видљивости маркирају се од стране криминалистичког техничара. Маркирање се врши кредом, и то на начин да се пронађени траг прије фотографисања исцрта по ивицама како би био јаснији. Маркирање трага је врло важан поступак на лицу мјеста и предузима се у случају да пријети опасност да се траг уништи за вријеме вршења увиђаја, уколико постоји потреба да се неки траг или предмет помјери прије завршетка увиђаја, ако би то олакшало мјерења или ако постоји опасност да се неки траг неће добро видјети на фотографијама (Липовац, 2000: 41–42). Сваки пронађени предмет и траг на лицу мјеста криминалистички техничар након обиљежавања фотографише, појединачно и приказујући његов положај у односу на друге трагове и предмете на лицу мјеста. Том приликом сачињава се и кроки скица лица мјеста, на коју се уцртава лице мјеста са положајем возила, тијела настрадалих, свих предмета и трагова.

Иако је препоручљиво да се у току вршења увиђаја одмах сачињава и записник о увиђају, у пракси увиђајни орган прави биљешке приликом увиђаја, а записник о увиђају сачињава по завршетку увиђаја, на основу евидентираних биљешки, фотографија и скице. У циљу превазилажења овог проблема, а ако се уважи чињеница да је сачињавање записника у току вршења увиђаја отежано, а понекад и немогуће, најбоље би било да руководилац увиђаја током цијелог увиђаја своја запажања диктира у диктафон, те да се на основу овог снимка касније сачини записник о увиђају саобраћајне незгоде (Алексић и Шкулић, 2007: 71).

Након фиксирања лица мјеста саобраћајне незгоде, свих пронађених трагова и предмета, прелази се на појединачно прегледање сваког возила које је учествовало у незгоди, свих трагова и предмета. Прегледа се унутрашност возила са циљем проналаска до тад непримијеђених трагова и предмета, утврђују се положаји одређених команди возила (ручица мјењача, положај паркирне кочнице, прекидача за свјетла, показивача правца и сл.), уколико није утврђен идентитет возача или других лица из возила прегледа се унутрашњост са циљем проналажења личних докумената. Дијелови отпали с возила се подижу с тла и детаљно прегледају с циљем проналаска евентуалних трагова боје, лака, гребања или стругања, који указују на возило или дио возила које је остварило контакт са тим возилом. Лични предмети и ствари које су пронађене на

лицу мјеста такође се детаљно прегледају ради проналажења трагова контакта са возилом (лака, боје, стакла, пнеуматика), трагова крви и других трагова који до тад нису уочени. Након детаљног прегледа лица мјеста, проналажења свих трагова и предмета на лицу мјеста саобраћајне незгоде и фиксирања затеченог стања, руководилац увиђаја по потреби консултује стручна лица и вјештаке саобраћајне струке у погледу одређених трагова, начина њиховог настанка, положаја возила или предмета на лицу мјеста, уочених оштећења на возилима и других чињеница и околности, а с циљем јасног и недвосмисленог разјашњавања свих чињеница и околности које су релевантне за разјашњавање саобраћајне незгоде.

УВИЂАЈНА ДОКУМЕНТАЦИЈА

Специфичности увиђаја саобраћајних незгода условљавају и специфичности увиђајне документације, односно њених елемената. Увиђајна документација саобраћајне незгоде састоји се од записника о увиђају, фотодокументације са увиђаја, скице лица мјеста и прилога. Сваки од садржаја увиђајне документације на специфичан начин даје битне елементе за фиксирање затеченог стања на мјесту саобраћајне незгоде. Међутим, ниједан од садржаја није довољан, тек сви садржаји заједно могу коректно фиксирати затечено стање, јер сваки од њих има своје предности и недостатке (Липовац, 1994: 30).

Записник о увиђају саобраћајне незгоде представља писани документ који садржи сва запажања увиђајног органа о чињеницама, које су током увиђаја утврђене као непобитне и на максимално објективан начин. Записник о увиђају не смије да обухвата никаква лична запажања, базирана на претпоставкама, или чак предрасудама, нити смије да садржи икакав закључак о оцјени утврђених чињеница (Алексић и Шкулић, 2009: 63). Записник о увиђају је најзначајнији елемент увиђајне документације, и састоји се од три дијела: уводни, описни и завршни.

Уводни дио записника о увиђају саобраћајне незгоде садржи назив органа који спроводи увиђај, правни основ за вршење увиђаја, податке о увиђајној екипи, незгоди, мјесту и времену вршења увиђаја, начину обезбјеђења лица мјеста, метеоролошким приликама, значајним радњама које су реализоване прије почетка увиђаја и сл.

Описни дио је најважнији дио записника о увиђају и у њему се подробно описује само мјесто саобраћајне незгоде као и све радње које су предузете током увиђаја. У овом дијелу се описује општи изглед лица мјеста, нађена возила, лица, лешеве, предмети и трагови на лицу мјеста (опис, положај, димензије и друга важна обиљежја), подаци о путу и времену, подаци о возилима која су учествовала у саобраћајној незгоди и лицима учесницима незгоде, подаци о повредама учесника незгоде,

подаци о оштећењима возила и објеката, примијењени поступци фиксирања (фотографисање, скицирање, изузимање, мулажирање итд.). У описном дијелу се прецизно наводе све промјене које су настале на лицу мјеста саобраћајне незгоде од момента њеног настанка до почетка увиђаја.

У завршном дијелу записника о увиђају саобраћајне незгоде наводе се радње које ће услједити послје увиђаја, као што су упућивање возила на ванредни технички преглед, обдукција леша и сл., евентуалне примједбе и потпис руководиоца увиђаја и записничара.

Најчешће грешке приликом сачињавања записника о увиђају саобраћајне незгоде у пракси су: оптерећивање записника великим бројем неважних детаља, па је непрактичан за кориштење; у записник се не уносе важни детаљи, за које се касније утврди да су пресудни за разјашњавање саобраћајне незгоде, и уношење субјективних ставова увиђајног органа у записник.

Фотодокументација сачињена на лицу мјеста саобраћајне незгоде допуњава записник о увиђају. Фотодокументација је скуп тачно одређених фотографија са лица мјеста незгоде, и обухвата групе фотографија које приказују шири изглед лица мјеста, ближи изглед лица мјеста, изглед и међусобни положај трагова и предмета саобраћајне незгоде, изглед појединачних трагова и карактеристичних детаља, изглед и положај оштећења возила и изглед и положај лешева, нарочито повреде на њима. С обзиром на то да се у пракси користе дигитални фотоапарати, препоручљиво је да се на лицу мјеста изврши што већи број фотографисања (Липовац, 1994: 32–33).

Поред великог броја предности, фотографија има и своје недостатке, а то су материјални трошкови, субјективност и оптерећеност великим бројем неважних детаља. При употреби дигиталне фотографије много су веће могућности злоупотребе и фотомонтаже, што треба превазићи радом у службеним просторијама и меморисањем фотографија на рачунарима с посебном програмском заштитом (Липовац *et al.*, 2001: 161–163).

Такође, потребно је нагласити да је за провјеру вјеродостојности фотографије потребна оригинална фотографија, осим ако није другачије прописано Законом о кривичном поступку, а као доказ се може користити и овјерена копија оригинала, као и копија која је потврђена као неизмијењена у односу на оригинал (Марић и Саламадија, 2013: 101).

Изузетно је корисно приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода уз фотографисање користити и видео-камеру.

Скица лица мјеста представља графички запис лица мјеста саобраћајне незгоде. У првој фази, на лицу мјеста се сачињава кроки скица, коју криминалистички техничар сачињава слободном руком, без размјере, али наводећи све трагове, предмете, њихов положај и мјере.

Утерђивање чињеничног стања код увиђаја саобраћајних незгода

У другој фази, по завршетку рада на лицу мјеста, криминалистички техничар израђује детаљну скицу, односно ситуациони план лица мјеста у одговарајућој размјери, уз употребу посебног прибора за цртање. Скице лица мјеста саобраћајне незгоде најчешће се израђују у размјери 1 : 100 или 1 : 200, а зависно од конкретног случаја користе се и друге размјере. Изузетно је битно да се подаци уносе у скицу уз строго придржавање односа величина према прихваћеној размјери, јер најмање одступање може да услови грешке које је касније врло тешко отклонити. Скица је кључни дио увиђајне документације за евентуалну реконструкцију.

Значај скице лица мјеста саобраћајне незгоде је изузетно велики, о чему говори и чињеница да се саобраћајно-техничка вјештачења темеље на скици лица мјеста.

Прилози увиђајној документацији су још једна специфичност увиђаја саобраћајних незгода, јер се појављују много чешће него код осталих увиђаја. Првенствено, уз записник о увиђају, фотодокументацију и скицу лицу мјеста, у увиђајној документацији налазе се и службене забиљешке сачињене од стране ОУП-а по разним основама, разни извјештаји и записници о предузетим радњама (техничком прегледу возила, извршеном алкотестирању и сл.), тахографски уложак уколико га неко од возила које је учествовало у незгоди посједује, путни налози и сл. Поред тога, у саставу увиђајне документације се врло често налазе материјални трагови и предмети, као и налази криминалистичкотехничких, саобраћајних, машинских и других вјештачења.

ЗАКЉУЧАК

На основу изложеног може се закључити да је увиђај саобраћајних незгода умногоме специфичан у односу на увиђаје других кривичних дјела. Бројне разлике појављују се како у погледу учиниоца, мјеста и начина извршења, трагова и предмета на лицу мјеста, тако и у погледу активности увиђајног органа на лицу мјеста.

Због наведених специфичности саобраћајних незгода, а у циљу превазилажења у пракси присутних проблема непотпуно или нетачно утврђеног чињеничног стања приликом вршења увиђаја саобраћајних незгода, неопходно је овој проблематици дати много већи значај. За квалитетно вршење увиђаја саобраћајних незгода, неопходно је сљедеће:

- По сазнању за саобраћајну незгоду ОУП треба да предузме све мјере и радње из своје надлежности како би у складу са криминалистичким начелима оперативности и брзине дошао на лице мјеста у што краћем времену и извршио његово обезбјеђење, те спријечио даље измјене на лицу мјеста и уништење или оштећење присутних трагова и предмета.
- Овлаштена лица ОУП-а која врше обезбјеђење лица мјеста и по правилу прва долазе на лице мјеста, морају далеко већу пажњу посветити

лицима затеченим на мјесту догађаја саобраћајне незгоде, што тренутно у пракси није случај. Са затеченим лицима свакако је потребно обавити информативни разговор, утврдити њихов идентитет, те селектовати потенцијалне свједоке, а о прикупљеним сазнањима упознати увиђајни орган по његовом доласку.

- У увиђајној екипи, поред њеног руководиоца, морају се налазити искусни саобраћајни полицајци обучени за вршење увиђаја саобраћајних незгода. МУП треба да настави са стручним усавршавањем овог профила својих службеника, а сама обука требала би пратити савремена достигнућа у овој области, првенствено техничке природе.

- Од мноштва трагова и предмета на лицу мјеста саобраћајне незгоде, неопходно је утврдити оне који потичу од спорне незгоде, а затим сваки од тих трагова и предмета довести у везу, чиме ће се сви уклопити у један мозаик који представља начин настанка незгоде. Без посебних знања из области криминалистике, безбједности саобраћаја, механике, машинства, судске медицине и сл., није могуће разјаснити све пронађене трагове и предмете. Управо због тога у саставу увиђајне екипе морају се налазити и стручњаци из различитих области – саобраћајне, техничке, машинске, као и судски лекар.

- Приликом вршења увиђаја, као и у даљем раду након њега требала би се у много већој мјери користити савремена техничка опрема и уређаји за ову намјену који су свој допринос већ показали у развијеним земљама – првенствено уређаји за стереофотограметријско снимање лица мјеста. Приликом вјештачења саобраћајних незгода, првенствено саобраћајно-техничких, примјена софтверских пакета ове намјене у великој мјери олакшава одређивање неопходних елемената за успјешно вјештачење, а самим тим и расвјетљавање незгоде.

- Неопходно је успоставити много бољу сарадњу између јавног тужиоца и полицијских органа са органима и институцијама којима је посредна или непосредна активност везана за безбједност саобраћаја, прије свега са предузећима за путеве, ауто-мото друштвима, агенцијама и савјетима за безбједност саобраћаја на свим нивоима.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Ж.; Шкулић, М. (2007). *Криминалистика*. Београд: Службени гласник.
- Алексић, Ж.; Шкулић, М. (2009). *Криминалистика*. Београд: Службени гласник.
- Кривокапић, В. (1997). *Криминалистика тактика III*. Београд: Полицијска академија.
- Кривокапић, В.; Крстић, О. (1999). *Криминалистика тактика II*. Београд: Полицијска академија.

Утерђивање чињеничног стања код увиђаја саобраћајних незгода

- Липовац, К. (1994). *Увиђај саобраћајних незгода – израда скица и ситуационих планова*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Липовац, К. (2000). *Увиђај саобраћајних незгода – елементи саобраћајне трасологије*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Липовац, К.; Вујанић, М.; Аранђеловић, М. (2001). *Увиђај саобраћајних незгода – фотографисање*. Београд: Виша школа унутрашњих послова.
- Липовац, К. (2007). *Безбједност саобраћаја*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Марић, М.; Саламадија, М. (2013). Анализа прекршаја евидентираних стационарним радарским системом у Републици Српској. *Безбједност, полиција, грађани*, 3-4/13, 99-113.
- Водинелић, В. *et al.* (1986). *Саобраћајна криминалистика – методика обраде саобраћајних несрећа на путевима, води и ваздуху*. Београд: Савремена администрација.

FINDING FACTS IN CRIME SCENE INVESTIGATION OF TRAFFIC ACCIDENTS

**Mladen Maric, MA
Milan Salamadija**

Abstract: Traffic, with all its benefits, is also characterized by harmful consequences. The most important and the most damaging effects of traffic are traffic accidents which are, measured the number of fatalities, injuries or damage to property, beyond the negative effects of all other offenses. Planning and taking measures to reduce traffic accidents is a very important activity, but documenting and proving are also of great importance. This primarily refers to the investigation of accidents, which is characterized by a number of specifics in relation to investigations of other crimes, as well as the determination of the facts in these events. The reasons for choosing this topic are certain specifics of accidents, but also a contribution in overcoming the present problems in practice, such as incomplete, or inaccurate determination of the facts in the crime scene investigation.

Keywords: traffic accident, crime scene, evidence, crime scene investigation, crime scene documentation.

СТРАТЕГИЈА СПРЕЧАВАЊА ЗЛОУПОТРЕБЕ ДРОГА

Стручни рад

DOI:10.7251/BPGBL1214245M

УДК: 351.761.3:343.57

Бранко Мандић*

Апстракт: Стратегија спречавања злоупотребе дрога мора се спроводити као дио укупне стратегије спречавања и сузбијања криминалитета, водећи рачуна о његовој динамичности насталој развојем науке и технологије, његовом глобалном карактеру, али у исто вријеме и значају вриједности које се штите, а то је живот и здравље младе особе. У стратегији спречавања криминалитета, а самим тим и криминалитета везаног за злоупотребу дрога, као његовог веома важног дијела, улогу имају сви елементи друштва, али су механизми њихове сарадње и модели спровођења превенције кључ у ланцу дугорочних мјера и покушаја рјешавања проблема. У овом раду биће обрађен начин превентивног поступања код злоупотребе дрога у Републици Српској, субјекти превенције злоупотребе дрога у Републици Српској, као и њихово мјесто и улога у укупној превенцији. Циљ рада био је истражити, кориштењем методе анализе садржаја, колико се ради на превенцији злоупотребе дрога и колико су се реализовале активности планиране Стратегијом надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога у Републици Српској. Из досадашњег искуства у раду и из проведених истраживања закључујемо да је превенција запостављена у Републици Српској и да су неопходне системске промјене у организовању превентивног поступања.

Кључне ријечи: злоупотреба дрога, стратегија спречавања, превенција, субјекти превенције,

УВОД

Једно од првих необјашњивих чуда изазваних дејством неких биљака које је човјек упознао у природи, јесте дрога. У стручној литератури не постији јединствен термин „дрога“ нити јединствен став о томе шта овај појам садржи. У домаћој литератури и законодавству, па и у литератури и законодавству других земаља, тешко је наћи свеобухватну дефиницију појма дрога, па је најприхватљивија она да је дрога свака супстанца која унесена у организам човјека мијења његову свијест. Терминолошки проблем око појма дрога настао је на енглеском говорном подручју, јер

* Министарство унутрашњих послова Републике Српске, Бања Лука, e-mail:branko.mandic62@gmail.com

се користи ријеч „drug“ као хомоним и за лијекове и за дроге. Енглеско говорно подручје нема проблема да одреди када је које значење у питању, али је превод на друге језике довео до термилошке конфузије.

Поред тога, додатним пометњама у дефинисању појмова (Кушевић: 1990), допринијеле су и конвенције УН-а које су опојним дрогама називале опијум и супстанце добијене из опијума као што су морфиј и кодеин, што је и имало смисла, јер се прва конвенција односила на опијум и његове прерађевине. Међутим, касније су пронађене и друге материје, природне или синтетске, а које је нужно било контролисати, па су их Уједињене нације подвеле под исте конвенције о опојним дрогама, иако, не само да нису биле опојне, него су у неким случајевима имале и ефекат супротан од опојног. Превођењем конвенција и уграђивањем појединих њихових дијелова, у законима већине земаља одомаћио се назив опојне дроге, што се десило и у Босни и Херцеговини (Закон о спречавању и сузбијању злоупотребе опојних дрога, *Службени гласник БиХ*, бр. 8/2006).

Када говоримо о злоупотреби дрога, односно неовлаштеној производњи и промету, онда је јасно да постоји и овлаштена производња и промет дрогама. Производња и промет се могу обављати искључиво у медицинске, ветеринарске и научне сврхе (Закон о производњи и промету опојних дрога Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 110/03) и свака друга производња која није у складу са овим сматра се неовлаштеном, па самим тим и радњом кривичног дјела односно злоупотребом. Злоупотреба дрога као термин користи се за континуирано узимање било које врсте дрога у немедицинске сврхе (конзумирање), али овај термин када се употребљава у ширем контексту има много више значења и користимо га код нелегалне производње и промета, нелегалног преноса и трговине, као и код било које врсте кријумчарења дрога.

Злоупотреба дрога има веома изражен степен друштвене опасности, зато што поред карактеристика других видова криминалитета, у себи носи и угрожавајући фактор по здравље људи.

Криминалитет повезан са злоупотребом дрога може се класификовати у три групе:

- *Примарни криминалитет* који подразумева неовлаштену производњу и прераду, неовлаштену набавку и држање, омогућавање конзумирања другим лицима, као и недозвољену продају и транспорт дрога. Кривична дјела везана за злоупотребу дрога регулисана су ентитетским законима, а смјештена су у поглавље Кривична дјела против здравља људи. (Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник*, бр. 49/03)

- *Секундарни криминалитет* који се односи на кривична дјела везана за дроге, а најчешће се ради о имовинским кривичним дјелима путем којих се жели доћи до средстава за куповину дрога или о кривичним

дјелима која су извршена под утицајем дрога.

- *Терцијарни криминалитет* се односи на кривична дјела трговине дрогом која ураде међународне криминалне организације (Закон о измјенама и допунама Кривичног закона БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 30/05)

СУБЈЕКТИ СУПРОТСТАВЉАЊА ЗЛОУПОТРЕБИ ДРОГА

Стратешки ниво

Народна скупштина Републике Српске: Народна скупштина је законодавни орган који обавља нормативне, контролне, регулаторне и изборне функције. Поред свих активности и питања о којима расправља Народна скупштина Републике Српске, са аспекта злоупотребе дрога и њене превенције можемо рећи да су њене најважније активности што: доноси законе, друге прописе и опште акте и врши контролу рада Владе Републике Српске и других органа (Устав Републике Српске чл. 70). Поред предсједника, потпредсједника и секретара, Народну скупштину чине посланици, странке, посланички клубови и групе, комисије и одбори. Народна скупштина Републике Српске броји двадесет и један одбор, од којих су за превенцију злоупотребе дрога најзначајнији:

Законодавни одбор који прати изграђивање правног система и даје Народној скупштини мишљење и приједлоге о начелним питањима тог система.

Одбор за образовање, науку, културу и информисање који разматра питања која се односе на образовање, васпитање, науку, културу, техничку културу и информисање.

Одбор за здравствени рад и социјалну политику разматра питања која се односе на здравство, социјалну политику и социјалну заштиту.

Одбор за питања дјеце, младих и спорта који, поред других активности, разматра питања младих у друштву, разматра питања заштите права дјеце и младих и ради на промоцији права и интереса дјетета.

Одбор за безбједност који се бави питањем друштвене безбједности са свих аспеката.

Влада Републике Српске: Поред других послова и задатака које обавља Влада Републике Српске, овдје се издвајају само они који

на директан или индиректан начин имају везе са превенцијом и спречавањем злоупотребе дрога, а то су:

- Влада предлаже законе, друге прописе и опште акте.
- Обезбјеђује спровођење и извршава законе, друге прописе и опште акте.
- Доноси уредбе, одлуке и друга акта за извршавање закона.
- Утврђује начела за унутрашњу организацију министарстава и других републичких органа и управних организација.
- Усклађује и усмјерава рад министарстава и других републичких органа и управних организација.
- Врши надзор над радом министарстава и других републичких органа и управних организација. (Устав Републике Српске, чл. 90)

Министарства Владе Републике Српске: Сва министарства у Влади Републике Српске више или мање својим радом могу допринијети превенцији злоупотребе дрога, смањењу понуде дрога на илегалном тржишту или смањењу штете изазване злоупотребом дрога. Не занемарујући допринос других министарстава, овом приликом обрадићемо рад на превенцији и спречавању дрога кључних министарстава односно оних министарстава која су носиоци превентивних и репресивних мјера и активности у борби против злоупотребе дрога, али прије тога навешћемо активности које би требало да буду заједничке свим министарствима, а то је да:

- израђују планове превенције на годишњем нивоу усклађене са стратегијом превенције.
- израђују превентивне програме и пројекте.
- врше евалуацију остварене превенције.
- дјелују на координацији међусобно и са другим субјектима превенције.
- дају подршку иницијативама превентивног поступања.
- континуирано спроводе властите превентивне програме и учествују у спровођењу заједничких превентивних програма.
- раде на одрживости превентивних програма.

Министарство здравља и социјалне заштите Републике Српске; има кључну улогу на пољу сузбијања и смањења потражње дрога која се огледа кроз превенцију болести и кроз лијечење већ обољелих. Дјелатност министарства представљају све мјере, радње и све активности ради смањења броја лица која користе дрогу, смањења здравствених посљедица по конзументе дрога, раног откривања нових конзументата, смањења социјалних посљедица, лијечења и рехабилитације и социјалне реинтеграције. Наведене мјере и активности морају се спроводити као континуиран процес

Министарство унутрашњих послова; свој допринос превенцији злоупотребе дрога даје кроз провођење мјера, радњи и активности на

подручју сузбијања злоупотребе и кријумчарења дрога сходно Закону о кривичном поступку, Кривичном закону Републике Српске, Закону о полицији, али и Стратегији и Акционом плану за сузбијање опојних дрога користећи превентивне и репресивне мјере, а све у циљу смањења понуде дрога на илегалном тржишту. Смањење понуде дрога и њихове доступности на тржишту полиција остварује кроз сузбијање појединачне или организоване препродаје дрога и разбијањем организованих криминалних група, пресијецањем ланаца кријумчарења дрога, гдје посебну пажњу посвећују кретању новца, односно онемогућавањем прања новца и његовог стављања у регуларне токове настоји отупити оштрицу дјеловања криминалних организација. Полиција, која се по природи посла налази на првој линији одбране од злоупотребе дрога прати и анализира стање криминалитета везаног за дроге, уочава нове трендове и појавне облике кријумчарења, али исто тако извјештава о њима и предлаже конкретне мјере и радње за њихово спречавање.

Министарство просвјете и културе Републике Српске и Републички педагошки завод у сарадњи са школама и високообразовним институцијама, као дио васпитно-образовног система, имају највећу одговорност око припреме, организације и спровођења програма превенције. Превентивни програми усмјерени су на укупну школску популацију, родитеље, наставнике и професоре. Значај превентивних програма у васпитно-образовном систему огледа се и у чињеници да је основно образовање обавезно и да укупна ученичка популација слуша превентивне програме. Поред тога, ресурси којима располаже Министарство просвјете и културе огледају се у великом броју основних и средњих школа, универзитета и факултета, и у обученом и стручном наставном особљу. Важан сегмент у превенцији злоупотребе дрога представља чињеница да просвјетни радници први примјећују и на вријеме уочавају ученике са ризичним понашањем.

Регионални ниво

У спровођењу мјера и активности превенције злоупотребе дрога у Републици Српској веома важну улогу имају мјере и активности спроведене на подручју њених регија. Стање раширености проблема злоупотребе дрога различито је у појединим регијама, а зависи од социолошких, културолошких и демографских фактора; поред тога, условљено је нивоом економског развоја регије, степеном запослености и степеном доступности дрога. Злоупотреба дрога израженија је у урбаним срединама, гдје је понуда дрога и њена доступност већа. Према стању злоупотребе дрога у појединим регијама треба креирати и спроводити превентивне програме настојећи децентрализацијом превентивног поступања постићи боље резултате.

Центри за ментално здравље: Центри за ментално здравље раде на раном откривању поремећаја менталног здравља, заштити менталног здравља младих, превенцији и лијечењу менталних поремећаја. Оснивањем центара за ментално здравље, развојем других здравствених служби, тимским радом и мултидисциплинарним приступом проблему жели се изградити ефикасна служба за заштиту менталног здравља. У Републици Српској успостављен је и Координациони центар за ментално здравље, који координише активности у области менталног здравља, унапређује сарадњу са другим организацијама, креира превентивне планове и програме и учествује у њиховој имплементацији. У центрима за ментално здравље ради један или више мултидисциплинарних тимова, зависно од величине подручја које покривају, популације на том подручју али и расположивих људских ресурса. Постојећи ресурси у систему заштите менталног здравља јесу значајни али нису довољни, због чега се превенција, на неки начин, занемарује. Педагошки завод Републике Српске, поред сједишта у Бањалуци, има и своје регионалне канцеларије које прате рад школских установа, врше савјетодавни и надзорни рад као и унапређење васпитног и образовног рада. Поред тога, Републички педагошки завод Републике Српске израђује наставне планове и програме, њихове измјене, допуне и надградњу као и стручно усавршавање и стручно напредовање просвјетних радника. Центри јавне безбједности Министарства унутрашњих послова Републике Српске покривају пет административних регија у Републици Српској. Својим радом, законски регулисаним мјерама и радњама, сарадњом са другим центрима, другим полицијским агенцијама, тужилаштвима и судовима доприносе смањењу понуде дрога на илегалном тржишту. Сарадњом са другим институцијама које се баве проблемом злоупотребе дрога и непосредним ангажовањем на припреми и реализацији превентивних пројеката, доприносе бољој укупној превенцији. Материјални ресурси којима располажу центри јавне безбједности, као и људски ресурси респектабилни су и довољни за супротстављање злоупотреби дрога у репресивном и превентивном смислу.

Невладине организације су неозаобилазан фактор када говоримо о превенцији злоупотребе дрога, али и када говоримо о лијечењу, рехабилитацији и ресоцијализацији конзументата. Већина невладиних организација ради на локалном нивоу, али постоје и оне које своје активности спроводе на регионалном нивоу. На подручју Републике Српске постоји мали број невладиних организација које у свом раду пажњу посвећују проблему злоупотребе дрога. Задатак невладиних организација јесте да искористе заинтересованост лица која конзумирају дрогу, као и њихових родитеља, да потраже помоћ и да им презентују и приближе терапијске програме како би их мотивисали за прихватање тих програма. Невладине организације чији се рад одвија

кроз савјетовалишта за превенцију путем савјетодавних разговора презентују рад терапијских заједница и врше припрему за улазак лица која конзумирају дроге у те терапијске заједнице.

Локални ниво

Локална заједница – општина: Задатак општина је да „брину о задовољавању потреба грађана, о култури, образовању, здравственој и социјалној помоћи“ и да „формирају органе, организације и службе за потребе општине и уређује њихову организацију и рад“ (Устав Републике Српске чл. 102). Локална заједница има координирајућу улогу у креирању и спровођењу активности превенције свих друштвених субјеката на њеном простору. Локална заједница је та која анимира и ангажује васпитно-образовне установе, здравствене и социјалне установе, полицију, невладине организације, удружења грађана, вјерске заједнице, медије и појединце који могу дати допринос превенцији. Превентивни програми који се спроводе морају бити у складу са стратешким програмима превенције али у исто вријеме и прилагођени специфичностима појединих локалних заједница.

Породица је основна ћелија сваког друштва и њена функција је репродуктивна, економска, социјална, заштитна, али и васпитна. Прва правила понашања, прва своја знања дијете стиче у породици и на основу њих формира своје ставове о свему па и о здравом начину живота. Родитељи су ти који носе највећу одговорност за васпитање дјецe и за касније њихово понашање. Током живота људи праве различите грешке, али оне које направе у улози родитеља имају најдалекосежније посљедице, а неке од њих директно или индиректно подстичу њихову дјецу на злоупотребу дрога или алкохола. Иако се прва искуства са дрогом и алкохолом стичу у периоду адолесценције, извјесно је да су предуслови за њих створени током ранијих развојних фаза. Искрен и добар однос, пун разумијевања, између родитеља и дјецe у току дјетињства и адолесценције може знатно смањити вјероватноћу да дјецa изабере погрешан пут

Медији су средство комуникације са јавношћу. Развојем технологије штампа и штампана ријеч губе примат над електронским медијима, који су не само повећали домете и брзину, већ су промијенили и начин комуникације а поготово значај штампаних медија. Информације које се преносе јавности путем медија утичу на стварање јавног мишљења, и с правом се може рећи да су регулатор друштвене свијести. Презентујући информације и образлажући став на начин на који давалац информације то жели, било похвално или критички, мишљење јавности се свјесно или несвјесно обликује према ставовима понуђеним из медија.

Домови здравља: Улога домова здравља у превенцији злоупотребе дрога манифестује се прије свега преко тимова породичне медицине преко којих се обезбјеђује улазак конзумента дрога у здравствени систем, чиме се постиже доступност лијечења на цијелој територији, повећава могућност раног откривања а тиме и ране интервенције и континуирано праћење стања и здравља конзумента дрога. Поред других неповољних и неприхватљивих друштвених учинака које прате надлежне институције и органи, код конзумента дрога значајни су и здравствени проблеми које прате тимови породичне медицине, као што су заразне болести које се преносе путем крви и полних односа, али и путем нехигијенских услова живљења и конзумацијом дрога нехигијенским прибором.

Центри за социјални рад врше све послове и задатке из области социјалне, породичне и дјечије заштите свим лицима која се налазе у стању социјалне потребе. Због укупног економског стања, може се рећи да центри за социјални рад раде у неповољним и специфичним социоекономским и другим условима. Поред тога, раде под великим притиском грађана који су у стању социјалне потребе, па се превенцији поклања мање пажње. Центри за социјални рад су значајне карике у ланцу институција које се баве превенцијом и сузбијањем злоупотребе дрога. Социјални радници су први који се упознају са проблемом дрога у породици и непосредно раде са конзументима дрога или члановима њихових породица пружајући им социјални, психолошки и педагошки третман. Циљ који се жели постићи у раду центара за социјални рад везан је за превенцију дрога, огледа се у социјализацији дјецe и омладине као значајаном фактору сузбијања друштвено неприхватљивог понашања.

Основне и средње школе. Школа је, послије породице, најважнији фактор који утиче на развој личности младе особе. Међутим, свјedoци смо да образовни систем све више запоставља своју васпитну функцију. Ученичка је популација све изложенија ризичном окружењу, па ако закаже било који сегмент васпитања, ризик од асоцијалних понашања се повећава. Поред образовања, задатак школе је да код младе особе изгради личност са самопоуздањем, јасним циљевима у животу, свјесну и одговорну у извршавању обавеза и дужности. То је трновит и дуготрајан пут, али систематичним радом с осмишљеним превентивним програмима који ће се континуирано спроводити и успјех ће бити извјеснији. Ресурси којима школе располажу више су него довољни, како у материјално-техничким тако и у људским потенцијалима, па је питање свијести о проблему и воље за ангажовање на његовом рјешавању постало кључно. Средње школе представљају важан сегмент у развоју младе особе и представљају надградњу на већ урађено у породици и у основним школама. На ученике у средњим школама треба гледати као, у одређеном смислу, до једног нивоа формиране личности, па се

превентивни програми морају правити прилагођено овој школској популацији. Критични период одрастања ученичке популације је у првом и другом разреду средње школе, па је неопходно посебну пажњу посветити ризичним факторима у окружењу да би се предуприједиле негативне посљедице.

Полицијске станице: Организационе јединице Министарства унутрашњих послова Републике Српске на локалном нивоу представљају прву линију одбране од злоупотребе дрога, кријумчарења и препродаје. Примјењујући законске одредбе које регулишу ову област, непосредном сарадњом са судом и тужилаштвом, континуираним спровођењем полицијских акција, организационе јединице унутрашњих послова на локалном нивоу раде на смањењу понуде дрога на територији њихове одговорности. Оперативним радом на терену, припадници органа унутрашњих послова раде на прикупљању података о евентуалним постојањима приручних лабораторија или плантажа за производњу дрога као и о лицима која се баве препродајом дрога на уличном нивоу, новим појавним облицима кријумчарења дрога и појавом нових дрога на тржишту.

Оперативни ниво

Оперативни ниво превентивног поступања подразумијева спровођење мјера и радњи у организацији и реализацији превентивних програма. Оперативни ниво превенције је најслабија карика у ионако танком ланцу укупне превенције, па ћемо више писати о стању какво би требало бити, јер се за садашњи ниво превенције на локалном нивоу може рећи да је више појединачни покушај ентузијаста а мање плански и осмишљен превентивни рад. Оперативни тим на нивоу локалне заједнице, који би сачињавали представници секција (секција здравственог система, образовног система, представника који спроводе закон, невладиних организација, медија и локалне заједнице), требао би на нивоу локалне заједнице сачинити процјену проблема и процјену властитих могућности с уоченим предностима и позитивним ресурсима којима располаже и недостацима односно ограничавајућим факторима за успјешну реализацију. Свака локална заједница, због специфичности у свакој појединачној локалној заједници, треба направити процјену на свом подручју дјеловања. Оперативни ниво превенције и формирање локалног оперативног тима подразумијева обједињавање свих субјеката превенције и свих давалаца превентивних услуга, њихово умрежавање и заједничко кориштење свих позитивних расположивих ресурса, али и ресурсе појединца у сврху настојања отклањања неповољних околности и фактора ризика за појединца, али и за друштвену заједницу. За успјешно дјеловање тима за превенцију неопходно је описати све

субјекте учеснике у појединачним програмима са конкретним описом мјера и активности.

СТРАТЕГИЈА СУПРОТСТАВЉАЊА ЗЛОУПОТРЕБИ ДРОГА У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ

У складу са препорукама Вијећа Европе и обавезама које је преузела, Босна и Херцеговина је урадила заједничку стратегију (Државна стратегија за надзор над опојним дрогама, спречавање и сузбијање злоупотребе опојних дрога у БиХ за период 2009–2013. године, *Службени гласник БиХ*, бр. 31) и оформила комисију за праћење спровођења, а ентитети су урадили своје стратегије.

Република Српска је усвојила „Стратегију надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога у Републици Српској за период 2008–2012. године“ и Акциони план за спровођење стратегије, и оба документа су дијелом уграђена у Стратегију и Акциони план Босне и Херцеговине. Обје стратегије су урађене у складу са стандардима Европске уније, а за циљ имају развој политике за борбу против злоупотребе дрога.

Општи циљеви наведени Стратегијом Републике Српске јесу:

- очување и унапређење здравља становништва, спречавање и смањење злоупотребе опојних дрога, зависности и оштећења здравља због узимања опојних дрога као и штета које уживаоци наносе друштву,
- обезбјеђење вишег нивоа безбједности за јавност предузимањем акције против производње опојних дрога, прекограничне трговине, те превентивне акције против криминала који је у вези са опојном дрогом.

Стратегијом је предвиђено да се основни циљеви остваре кроз кључна поља дјеловања:

а) смањење потражње за опојним дрогама (прије свега међу младима, кроз превенцију, третман, рехабилитацију и смањење нежељених посљедица узимања дрога);

б) смањење понуде опојних дрога (кроз добру имплементацију закона, акцијама полиције, тужилаштва, царина и судова);

в) унапређење координације активности на сузбијању злоупотребе опојних дрога;

г) унапређење активности на пољу међуентитетске, регионалне и међународне сарадње у борби против злоупотребе опојних дрога;

д) истраживања, мониторинг и евалуација у области злоупотребе опојних дрога.

Поред наведених поља дјеловања, Стратегијом су утврђени и недостаци у Републици Српској када је злоупотреба дрога у питању, гдје

је, поред осталог, наведено да недостаје добра координација постојећих институционалних активности, недостаје одјељење за спровођење Стратегије, недостају одговарајући информациони системи са базама података, као и Комисија за сузбијање злоупотребе дрога. (Рјешењем Владе Републике Српске дана 30. 10. 2008. године именована је Комисија која броји 13 чланова представника министарстава, тужилаштва, инспекција, одбора народне Скупштине Републике Српске и невладиних организација).

Стратегијом је предвиђено успостављање Одјељења за спровођење Стратегије, што није урађено током четири године реализације Стратегије. Пуно неслагања и расправа током припреме Стратегије вођено је о томе гдје да се успостави ово Одјељење да би остварило функцију координације институција при спровођењу Акционог плана, Такође је много времена потрошено на то како да се успостави одговарајући информациони систем, пружи подршка општинама у развоју локалних програма, спроводе активности на развијању свијести и осјетљивости јавности за проблем дрога као и анализирања и предлагања законске регулативе и обављања стручних и административних послова.

У принципима који су наведени у Стратегији „такве сложене и континуиране активности не може усклађивати и спроводити само једна институција власти, већ то треба бити задатак заједничког координационог тијела на нивоу Владе Републике Српске“ (Стратегија, стр. 19). У резултатима који се желе постићи Стратегијом наведено је „успостављање сталног и одрживог Владиног тијела за планирање имплементације Стратегије и праћење и координацију свих активности институција“ (Стратегија, стр. 26).

Након расправе о успостављању Одјељења, одлучено је да се Одјељење формира у оквиру Министарства унутрашњих послова и да његов начелник за свој рад одговара министру. Наведено формирање Одјељења никада није урађено, већ су рађена прелазна рјешења, па је прво, крајем јула 2008. године, именован Координациони тим МУП-а који је имао три члана. У марту 2010. године формиран је тим за спровођење стратегије у оквиру Одјељења за планирање, развој и обуку при Директору полиције МУП-а РС који има такође три члана који се, у новој систематизацији, налазе при кабинету министра. Наведено експериментисање тимовима, поред губљења времена, показало се и неафикасним у раду.

Спровођење Стратегије у Републици Српској

Одлуком Владе Републике Српске од 21. 1. 2010. године усвојен је Акциони план за реализацију Стратегије надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога. За израду Акционог плана као основ кориштен је документ усвојене Стратегије, гдје је пет дефинисаних

кључних поља дјеловања Стратегије преточено у пет стратешких праваца дјеловања борбе против злоупотребе дрога. Сваки стратешки правац има свој програм који се кроз кључне средњорочне мјере реализује активностима за спровођење. Акционим планом одређене су одговорне институције за спровођење, као и временски период за реализацију активности.

Процент реализованих активности, у односу на планиране, не прелази 15%, али узимајући у обзир услове у којима је рађено и финансијску подршку коју су активности имале, објективно више се није могло ни урадити. Већином су рађене оне активности које спадају у редован рад појединих институција, а ради се о сарадњи са међународним институцијама које се баве контролом дрога, сачињавању анализе опремљености МУП-а, укључивању у међународне операције борбе против злоупотребе дрога, подстицање рада невладиних организација и др.

Објаснити суштину функционисања превенције дрога у Републици Српској било би немогуће ако не анализирамо начин финансирања спровођења програма превенције. Акционим планом, планирана су средства за реализацију Стратегије, али нису планирана буџетом, па је тако ограничено функционисање Комисије али и реализација програма превенције. Поред тога, министарства немају посебна средства за превенцију, па се тешко одлучују одвојити средства за превентивне програме када је штедња и стабилизација приоритет. Додатни проблем представља што не постоји планирано тијело за превенцију на нивоу Владе које би могло имати свој рачун, јер како сада функционише рад, ни Комисија ни Тим не могу имати свој посебан рачун.

Превентивне активности које су садржане у Стратегији надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога у Републици Српској нису спроведене планираном динамиком а оне мјере и активности које су спроведене радиле су се стихијски и појединачно и само као одговор на поједине ситуације. У прилог тврдњи да је Стратегија урађена само као дио обавеза државе и ентитета према Вијећу Европе а не у стварној жељи да се суочи са проблемом злоупотребе дрога, иде и чињеница да послије 2012. године, до када је рађена Стратегија, није урађена нова стратегија, ни акциони планови који је прате, па је превенција поново дио дјеловања ријетких ентузијаста.

ЗАКЉУЧАК

Превенција није једина, али је најважнија активност коју друштво може урадити као одговор на постојање проблема злоупотребе дрога, а да би превенција била и успјешна, мора бити дио укупних мјера и активности које предузима друштвени систем.

Из досадашњег искуства у раду и из проведених истраживања закључујемо да је превенција запостављена у Републици Српској и да превентивне активности које су се до сада спроводиле не задовољавају потребе друштва, јер поред недовољног ангажовања у превентивном поступању субјеката превенције у Републици Српској, ни њихову међусобну сарадњу не можемо оцијенити задовољавајућом. Да би превентивни програми дали очекиване резултате неопходна је сарадња васпитно образовног система са здравственим и социјалним системом, полицијом, невладиним организацијама као и породицом али и континуирана и стручна обука наставног особља.

Превенција злоупотребе дрога била би много успјешнија када би се по линијама рада унутар субјеката превенције вршило редовно мјесечно извјештавање о превентивном поступању али и редовна и системска контрола спровођења превентивних мјера и активности као и мјерење учинковитости превенције и ефеката који се постижу њеним спровођењем. Извјештавање и контрола су неопходни не само да се утврди да ли су неке планиране активности превенције и реализоване већ и да се утврде ефекти који су постигнути њиховом реализацијом како би могли оцјенити неки програм и уколико се покаже успјешним наставити са његовом примјеном или га обуставити ако се покаже неуспјешним.

У Републици Српској неопходне су системске промјене у организовању превентивног поступања. Успостављањем Агенције за превенцију криминалитета на нивоу Владе Републике Српске укупна превенција била би много успјешнија јер би дошло до организованијег приступа рјешавању проблема превенције, јачању међуресорне сарадње и координације у вези с овим питањем, али и контроле рада по хоризонталном и вертикалном нивоу субјеката превенције.

Стратешка испитивања и мјерења учинака до сада остварене превенције неопходна за сагледавање стања у области злоупотребе дрога у Републици Српској, а ради планирања будућих стратегија супротстављања злоупотреби дрога, планирања будућих превентивних програма као и начина њихове реализације. Поред наведеног, стратешка истраживања треба да дају одговор на питање да ли друштво адекватно реагује на проблем злоупотребе дрога или је потребна другачија организација и начин рада друштвених субјеката.

ЛИТЕРАТУРА

- Државна стратегија надзора над опојним дрогама, спречавања и сузбијања злоупотребе опојних дрога у БиХ за период 2009–2013. године.
- Кушевић, В. (1990). *Злоупотреба дрога*. Републички секретаријат за

унутрашње послове СР Хрватске, Загреб.
Устав Републике Српске. Преузето 27.02.2014. са сајта www.vladars.com .
Закон о измјенама и допунама кривичног закона БиХ, *Службени гласник БиХ*, бр. 30/05.
Кривични закон Републике Српске, *Службени гласник РС*, бр. 49/03.
Закон о производњи и промету опојних дрога РС, *Службени гласник РС*, бр. 110/03.
Владина Стратегија надзора над опојним дрогама и сузбијања злоупотребе опојних дрога у Републици Српској за период од 2008. до 2012. године, Бања Лука, 2008.

STRATEGY ON MISUSE OF DRUGS PREVENTION Branko Mandić*

Abstract: The strategy on misuse of drugs prevention has to be conducted as a part of a overall strategy of crime prevention, having in mind the dynamics which resulted through science and technology development, the global character, and at the same time the significance of the protected values which are lives and health of a young persons. In this strategy the important role have all sociaty elements, the mechanisms of their cooperation and models of prevention implementation which are the keys in long-term measures and attempts of problem solving. In this paper the way of preventive procedure for drugs misuse in Republic of Srpska is processed, as well as subjects of strategy on misuse of drugs prevention, their place and role. The aim of this research is to determine in which proportion are the prevention of drugs misuse and planned activities through Strategy supervision, as well as the suppression of misuse of drugs in Republic of Srpska. From previous working experience and implemented researches it can be concluded that the prevention is neglected in Republic of Srpska and that systematic changes are necessary in the course of preventive procedure.

Key words: misuse od drugs, prevention strategy, prevention, prevention subjects.

* Ministry of Internal Affairs, Banja Luka, E-mail: branko.mandic62@gmail.com

ПРАКТИЧНИ АСПЕКТ КРИМИНАЛИСТИЧКЕ АКТИВНОСТИ КОД СЕРИЈСКИХ РАЗБОЈНИШТАВА

Стручни рад

DOI: 10.7251/BPGBL1214259M

УДК: 343.712.1

Александар Миладиновић*

Апстракт: У раду се указује на одређене практичне импликације криминалистичке реакције на серијска разбојништва. У том контексту, посматрају се специфичности превентивног дјеловања на серијска разбојништва, гдје се превенција посматра и у односу на сама дјела, али и у односу на потенцијалне жртве ових кривичних дјела. Даје се приказ криминалистичке анализе серијских разбојништава, која претпоставља идентификовање, перципирање и диференцирање криминалистички релевантних карактеристика серијских разбојништава, што детерминише репресивну активност на плану расвјетљавања ових кривичних дјела. Са криминалистичкометодичког аспекта, указује се на специфичности методике расвјетљавања ових кривичних дјела, која представља синергију методике расвјетљавања разбојништава и методике расвјетљавања серијских кривичних дјела.

Кључне ријечи: разбојништво, серијско разбојништво, криминалистичка анализа, географска анализа.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Криминалистичка активност у погледу серијских разбојништава, као и низа других кривичних дјела, може да се посматра са превентивног и репресивног аспекта.

Међутим, са којег год аспекта да се посматра, када су у питању серијска разбојништва, могуће је диференцирати одређене специфичности саме криминалистичке активности, која подразумева, са једне стране, криминалистичку активност својствену методици третирања разбојништава, док, с друге стране, подразумева и тактику расвјетљавања серијских кривичних дјела.

Другим ријечима, специфичности криминалистичке активности третирања серијских разбојништава представљају симбиозу методике расвјетљавања разбојништава и тактику расвјетљавања серијских кривичних дјела, чиме ово добија један нови криминалистички квалитет у погледу конкретних оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних

* Јединица за основну обуку – Полицијска академија, Бања Лука;
e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com.

радњи, али не треба запоставити ни низ активности по питању превентивне активности на пољу сузбијања ових серијских кривичних дјела, имајући у виду управо многобројне превентивне могућности које пружају серијска кривична дјела, а примарно серијска разбојништва.

СПЕЦИФИЧНОСТИ ПРЕВЕНТИВНЕ АКТИВНОСТИ

Када је у питању сам садржај превентивне активности на плану сузбијања серијских разбојништава, он може да се посматра са више аспеката, примарно имајући у виду садржај те активности и начине њеног спровођења, те субјекте према којима се спроводи.

Када су питању субјекти према којима се спроводи превентивна активност, у циљу сузбијања серијских разбојништава примарно је да се превентивна активност усмјери ка потенцијалним жртвама напада. Потенцијалне жртве напада су, сходно анализираном низу серијских разбојништава, лица која раде на конкретизованим метама и објектима напада (попут банака, транспорта новца, спортских кладионица, трговина и драгстора, коцкарница...). С обзиром на начин извршења серијских разбојништава, овој популацији потенцијално оштећених серијским разбојништвима треба да се имплицира начин понашања уколико до разбојништва дође, поступак током и непосредно након извршења дјела, али исто тако и поступак прије извршења дјела у циљу елиминисања потенцијалних виктимогених предиспозиција које погодују извршењу самог разбојништва. Са репресивног аспекта, примарно је да се потенцијалним оштећеним сугерише уочавање описа извршиоца, карактеристични детаљи (попут одјеће, начина ходања, конституције, говора...), понашање на лицу мјеста у току извршења дјела, однос према оштећенима и слични детаљи који могу да максимизирају оперативну активност, те да је усмјере ка елиминисању или сачињавању списка осумњичених за претходна разбојништва из низа серијских разбојништава. Такође, неопходно је напоменути да потенцијалне оштећене треба едуковати и о благовременом обавјештавању полиције о разбојништву, без обзира на то да ли ће се обавјештавање реализовати преко техничких дојавних система, телефоном или на друге начине. Усљед пропуста у обезбјеђењу угрожених или потенцијалних објеката напада разбојника, чињеница је да је неопходно да овај програм превентивних активности, без обзира на то да ли се ради о серијским разбојништвима или могућности угрожавања разбојништвом, прођу и припадници техничког, а поготово физичког обезбјеђења у објектима који се сматрају угроженим од стране разбојника.

У контексту наведеног треба поменути да је полиција округа Њујорк у САД, усљед проблема који су се јављали код разбојништава по финансијским установама (полиција се неблаговремено алармира, лице

мјеста се не обезбјеђује квалитетно до доласка полиције, заштитне камере се не активирају, немогуће је обезбиједити тачан и потпун опис разбојника, запослени у банкама су нерадо помагали полицији и правосудним органима приликом откривања и пресуђења), као и усљед знатног процента повријеђених лица, те израженог посттрауматског стреса, предузела низ превентивно-едукативних активности. Између осталог, слушаоци семинара, који су били потенцијалне жртве, едуковани су да се, с једне стране, не супротстављају разбојницима, а с друге стране, обрате пажњу на детаље у вези с описом извршиоца, као и на друге релевантне карактеристике. У почетном посматраном периоду, број разбојништава није смањен, али је повећан проценат расвијетљености, из чега се, индиректно, може закључити да је у ближој перспективи и сам број смањен (Симоновић, 2004: 614).

С друге стране, када је у питању општа јавност као субјект према којем се потенцира превентивна активност, неопходно је да се иста фокусира на подизање безбједносне свијести и безбједносне културе грађана у средини у којој дјелује серијски разбојник. У оквиру наведеног, грађане треба едуковати о стварној, као и о потенцијалној опасности од серијског разбојника, без дизања панике, али исто тако, и не негирајући опасност, уколико је она конкретизована или реална. Поред наведеног, превентивна активност треба да се базира и на могућностима елиминисања или минимизирања евентуалних виктимогених предиспозиција грађана конкретног подручја или за конкретан период, док би посебан аспект превентивних програма требао да се базира на модалитетима пријављивања свих сумњивих активности, а поготово свих сумњивих лица која одговарају опису извршиоца или других извршилаца. Наравно, у погледу давања одређених информација о извршиоцу, начину извршења дјела и слично, неопходно је да се води рачуна о дужности чувања службене тајне, с једне стране, док је, с друге стране, неопходно да се води рачуна о интересима истраге, те да се непотребне информације и сазнања, а поготово информације и сазнања која би могла деградирати истрагу не помињу. Јасно је да се овај вид превентивне активности примарно може постићи кроз рад полиције у заједници, односно непосредном и константном сарадњом грађана и полиције у оквиру многобројних интердисциплинарних и мултидисциплинарних програма сарадње и комуникације на одређеном подручју (најчешће на подручју рејона или сектора, као и на територији полицијске станице, али такође на подручју града или општине).

Претходно наведена два модалитета превентивних активности (према потенцијалним оштећенима и према општој популацији) подразумијевају да се спроводе у оквиру разних превентивних програма. Ти превентивни програми би требало да се базирају на устаљеном обрасцу превентивних активности, без обзира на стање криминалитета,

односно без обзира на серијска разбојништва, док би се акценат на превенцији овог вида криминалних активности требао само успутно нагласити. Ови програми превентивних активности, па тако и програм превенције разбојништава, а у оквиру тога, као посебан програм, односно дио програма програм превенције серијских разбојништава, требали би да буду дио редовних активности линије рада сузбијања разбојништава, односно да представљају редован и нормалан образац оперативних активности самих припадника који раде на расвјетљавању серијских разбојништава. То се примарно односи на програме превенције усмјерене ка потенцијалним оштећенима, али повремена учествовања у програмима превенције усмјереним и према општој јавности свакако нису ограничавајућег карактера.

Поред претходно наведених превентивних активности у циљу сузбијања серијских разбојништава, гдје се акценат ставља на одређене програме превенције према општој јавности, као и према потенцијалним жртвама, посебан аспект превентивног рада на сузбијању серијских разбојништава представља позорничко-патролна дјелатност на подручју и у вријеме за које се сматра да је критично за извршење серијског разбојништва. Наиме, с обзиром на то да географска и временска повезаност самих разбојништава која представљају серијска разбојништва, односно која су извршена од истог или истих извршилаца у релативно краћем периоду на одређеном подручју, неопходно је планирати појачану позорничко-патролну дјелатност на локацији гдје се претпоставља и у вријеме када се претпоставља извршење сљедећег разбојништва. Та појачана позорничко-патролна дјелатност може да се одвија кроз класичну позорничку или патролну дјелатност са појачаним присуством припадника полиције у вријеме и на локацијама за које се претпостави да би могле бити мета напада. Међутим, треба имати у виду и чињеницу да би појачано присуство полиције на подручју и у вријеме када се очекује разбојништво могло дестимулативно да дјелује на извршиоца у смислу да исти, примјеђујући појачано присуство униформисане полиције, одустане од извршења кривичног дјела. Наравно, одустанак од извршења дјела је и циљ појачаног присуства полиције, па и циљ и полицијске и криминалистичке активности, међутим, проблем се јавља у томе што ови извршиоци, односно серијски разбојници неће у потпуности одустати од извршења самог разбојништва, већ ће евентуално пролонгирати вријеме извршења, или ће, што је можда и реалније, разбојништво извршити на другом подручју, односно на подручју које није "покривено" појачаним присуством полиције или на подручју на којем уопште у критичном периоду нема припадника полиције. Усљед наведеног, јасно је да појачана позорничко-патролна дјелатност у виду појачаног и видљивог присуства униформисане полиције треба да се плански комбинује са предузимањем

других оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи. У том контексту, уколико се предузимају опсервације потенцијалних објеката напада или праћења сумњивих лица и слично, као и појачано присуство припадника криминалистичке полиције на претпостављеном подручју напада у критичном периоду, треба да се минимизира или уопште изостави присуство припадника униформисане полиције на том подручју. Ово је врло важно из наведених разлога, али такође и из разлога конспиративности, с обзиром на то да разбојници (или њихови саучесници) често прате припадике униформисане полиције на одређеном подручју, те се дешава да у комуникацији униформисаних припадника полиције (који врше позорничко-патролну дјелатност) и криминалистичких припадника полиције (који се налазе у засједи или опсервирају одређени објекат), сами разбојници или њихови саучесници примијете и постављену замку, засједу или сличну активност припадника полиције, усљед чега ће одустати од извршења дјела у том периоду или на том подручју, чиме ова неформална комуникација (често и тешко примијетна) дјелује деконспиративно.

КРИМИНАЛИСТИЧКА АНАЛИЗА СЕРИЈСКИХ РАЗБОЈНИШТАВА

С обзиром на то да серијска разбојништва представљају низ кривичних дјела извршених у релативно краћем периоду на одређеном подручју од стране истог или истих извршилаца на готово истовјетан начин, јасно је да између њих постоји низ сличности које (могу да) имају криминалистички значај, усљед чега се истиче и неопходност идентификовања и констатовања тих карактеристика, те коришћења одређених сазнања које оне пружају у даљој криминалистичкој активности.

С обзиром на велики криминалистички значај одређених карактеристика серијских разбојништава, поготово имајући у виду да се на основу њих најчешће предузима и даља оперативна активност, за криминалистичку анализу серијских разбојништава се може рећи да представља *sine qua non* ефикасне оперативне активности на расвјетљавању серијских разбојништава.

Следствено наведеном, криминалистичком анализом извршених серијских разбојништава идентификују се одређене криминалистички релевантне карактеристике и извршиоца извршених разбојништава, а које су од значаја за предузимање даљих активности на идентификовању, проналажењу и хватању извршиоца. На основу овако идентификованих и дефинисаних карактеристика серијских разбојништава, планирају се конкретне активности у сузбијању ових кривичних дјела, као и на идентификовању и проналажењу извршиоца. Ове активности подразумевају конгломерат комбинованих и појединачно предузетих

оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи које су својствене расвјетљавању разбојништава, али такође и дио одређених оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи које су својствене расвјетљавању серијских кривичних дјела. Адекватном и примјереном комбинацијом методике расвјетљавања разбојништава и методике расвјетљавања серијских кривичних дјела оптимализују се активности на расвјетљавању серијских разбојништава (Матијевић, Миладиновић, 2013: 32).

Карактеристике серијских разбојништава неопходне за успјешну оперативну активност на расвјетљавању разбојништава, а до којих се долази реализацијом криминалистичке анализе представљају, у првом реду, географска и временска повезаност серијских разбојништава, начин извршења серијских разбојништава, те опис извршиоца. Идентификацијом и правилним коришћењем ових идентификованих карактеристика оперативна активност се усмјерава ка конкретизованом подручју, у првом реду, затим ка временски одређеном периоду могућег накнадног извршења кривичног дјела, а такође се правилном криминалистичком анализом сачињава или сужава листа осумњичених лица.

Криминалистичка анализа серијских разбојништава предузима се чим постоје индиције које указују на то да су два или више разбојништава на одређеном подручју, извршених у релативно кратком периоду, извршена од стране истог или истих извршилаца. Другим ријечима, криминалистичка анализа серијских разбојништава се предузима чим одређене индиције указују на то да се ради о серијским разбојништвима. Криминалистичком анализом треба да се обухвате сва разбојништава (као и слична кривична дјела) извршена у периоду између првог и посљедњег посматраног разбојништва за које постоје индиције да су извршена од стране истог извршиоца, како би се идентификовале и констатовале заједничке криминалистички релевантне карактеристике. У одређеним случајевима, неопходно је да се та анализа односи и на разбојништва извршена и мимо првог и посљедњег посматраног разбојништва за која постоје индиције да су извршена од стране истог или истих извршилаца, односно није наодмет да се криминалистичка анализа односи на разбојништва извршена у одређеном периоду прије првог посматраног дјела, као и у периоду након посљедњег посматраног разбојништва, како би се евентуално и код тих дјела идентификовале одређене карактеристике које индицијално указују на верзију да су извршене од стране истог или истих извршилаца (Матијевић, Миладиновић, 2013).

Као што је већ назначено, криминалистичка анализа обухвата анализу одређених карактеристика које могу бити криминалистички релевантне, прије свега, у оперативном смислу, односно које могу да укажу на идентитет извршиоца, али резултат анализе могу да буду, а најчешће

и јесу, информације и сазнања која посредно указују на могући идентитет извршиоца, односно најчешће указују на одређене карактеристике извршиоца, без могућности идентификације самог извршиоца на основу ових карактеристика. Даљом оперативном активношћу, која подразумијева сужавање овако идентификованих карактеристика извршиоца на најмањи могући број (листу) осумњичених, долази се (посредно) до самог извршиоца, односно до осумњиченог на којег указују позитивне карактеристике који су резултат криминалистичке анализе, док негативни резултати оперативне активности (у смислу негирања конкретног осумњиченог као извршиоца) нису констатовани. Другим ријечима, резултат криминалистичке анализе серијских разбојништава није идентификација самог извршиоца, већ констатовање одређених потенцијалних карактеристика извршиоца, као и начина извршења ових разбојништава (што посредно, такође, указује на одређене карактеристике извршиоца), како би се на тај начин, у првом реду, сачинила листа осумњичених или сузила већ сачињена листа осумњичених, оптимизујући оперативну активност само ка конкретизованим осумњиченима (из сужене листе осумњичених), што, наравно, сходно принципу плуралитета верзија, свакако не значи и негирање провјеравања индиција које указују и на осумњичене ван ове листе. Поред наведеног, резултат криминалистичке анализе серијских разбојништава је и усмјеравање оперативне активности ка одређеном подручју као потенцијалном подручју будуће локације напада и ка одређеном периоду као потенцијалном периоду извршења будућег разбојништва, чиме се и на овај начин оперативна активност оптимизује усмјеравајући се ка, свакако, суженом простору и конкретном периоду, али свакако не треба занемарити ни могућност извршења разбојништва од истог или истих извршилаца и ван наведеног подручја или ван предвиђеног периода извршења.

Резимирајући претходно наведено, можемо закључити да криминалистичка анализа серијских разбојништава подразумијева идентификовање одређених карактеристика извршиоца, као и одређених карактеристика начина извршења кривичних дјела (подразумијевајући под наведеним, прије свега, географску и временску повезаност ових кривичних дјела) које оптимизују оперативну активност на расвјетљавању серијских разбојништава на тај начин што сужавањем листе осумњичених, те идентификовањем одређених географских и временских параметара будуће криминалне активности (посматране кроз извршење будућег разбојништва) усмјеравају оперативну активност само ка лицима за која постоји највећа вјероватноћа да су извршиоци серијских разбојништава, с једне стране, док, с друге стране, оперативну активност усмјеравају ка подручју и у вријеме када се може очекивати да ће серијски разбојник поновити серијско разбојништво. Комбиновањем

резултата криминалистичке анализе у погледу листе осумњичених и географских и временских параметара будуће криминалне активности, долази се до карактеристика које омогућавају планирање и најоптималније искориштавање материјалних и кадровских ресурса усмјерених ка расвјетљавању серијских разбојништава.

Наравно, неопходно је навести да правилна и благовремено реализована криминалистичка анализа може само да се индицијално посматра, односно да њени резултати имају само оријентационо-индицијални карактер, те да не треба запоставити ни друге аспекте оперативне активности у циљу расвјетљавања ових кривичних дјела.

У пракси се често дешава да оперативни радници, радећи на расвјетљавању тежих кривичних дјела, у која свакако спадају и серијска разбојништва, на основу до тада расположивих информација, сазнања и индиција креирају одређену верзију коју, пошто-пото, желе да докажу, без обзира на то што она, предузимањем додатних оперативнотактичких мјера и радњи и истражних радњи, (више) нема упориште у додатно прикупљеним информацијама, сазнањима, индицијама, а поготово не и у доказима. Не желећи да се придржавају принципа плуралитета верзија, већ постављајући само неколико најочигледнијих (односно, најчешћих), а често и само једну (типску) верзију, њу настоје да "поткријепе" сазнањима и доказима који "потврђују" ту верзију, док индиције, сазнања и доказе који негирају ту верзију настоје да превиде или чак и да такве индиције, па и доказе униште или у потпуности, са процесноправног, а поготово са криминалистичког аспекта, занемаре. Иде се чак и дотле да се одређене индиције и докази подмећу (поготово, "инструисањем" свједока приликом давања изјаве и слично) како би се поткријепила провобитно постављена (најчешће и једина) верзија.

СПЕЦИФИЧНОСТИ РЕПРЕСИВНЕ АКТИВНОСТИ

Репресивна активност на плану сузбијања серијских разбојништава одвија се на два начина – први подразумијева предузимање класичних оперативнотактичких мјера и радњи које улазе у дијапазон методике расвјетљавања разбојништава, док други подразумијева дијапазон оперативнотактичких мјера и радњи које се користе у циљу сузбијања серијских кривичних дјела. Адекватном имплементацијом и комбинацијом наведених оперативнотактичких мјера и радњи постиже се максимум у криминалистичкој дјелатности усмјереној на сузбијање серијских разбојништава.

Хронолошки посматрано, може се констатовати да се оперативна активност усмјерена на сузбијање серијских разбојништава у почетном периоду углавном базира на методици сузбијања разбојништава, док

се у каснијем периоду, након реализоване криминалистичке анализе, све више прибјегава методици сузбијања серијских кривичних дјела адекватно комбинованих у методiku сузбијања разбојништава. Временом ова комбинација добија своју пуну афирмацију која би требало да резултира идентификовањем, проналажењем и хватањем извршиоца, као и проналажењем, обезбјеђивањем и прикупљањем оперативног доказног материјала.

Наведена комбинација мјера и радњи из дијапазона методике расвјетљавања разбојништава са мјерама и радњама које се користе у расвјетљавању серијских разбојништава, свакако би се могла посматрати као примарна специфичност оперативне активности усмјерене на сузбијање серијских разбојништава.

Још једна специфичност оперативне активности усмјерене на сузбијање серијских разбојништава, а која је карактеристична за методiku расвјетљавања свих серијских кривичних дјела, док је посебно специфична код серијских разбојништава, односи се на кориштење одређених трагова у расвјетљавању ових кривичних дјела, а који нису констатовани код свих кривичних дјела која представљају низ серијских разбојништава, већ само код појединих или чак и код само једног кривичног дјела за које се може рећи да представља једно дјело у низу серијских разбојништава. Ова "надogradња коришћења трагова упркос трасеолошком дефициту" могућа је без обзира на чињеницу да разбојништва карактерише дефицит материјалних, па и других трагова на лицу мјеста, као и у току оперативне активности. Тај дефицит проистиче из самог начина извршења кривичног дјела, односно из непотпуног или никаквог описа извршиоца, брзине извршења кривичног дјела, недостатка, односно немогућности налажења било каквих материјалних трагова на лицу мјеста... Уколико се наведеном дода и податак да мјере првог оперативног захвата (уколико се и предузму) најчешће не дају резултате, јасно је да су индиције у погледу идентитета извршиоца веома мале, односно неупотребљиве, те се крећу у домену опште сумње (Пена, Миладиновић, 2010). Међутим, иако индиције након извршења кривичног дјела, као и сами трагови веома мало указују на потенцијалног извршиоца, анализирањем и правилним кориштењем индиција и трагова из претходних разбојништава који представљају низ серијских разбојништава свакако да се умногоме елиминише констатовани трасеолошки дефицит у каснијим дјелима у низу серијског разбојника, односно на овај начин се надograђују почетни дефицит самостално посматраног разбојништва, све док се он посматра у склопу целокупне криминалне активности серијског разбојника, тј. у погледу свих разбојништава извршених од стране истог или истих разбојника.

Најједноставније речено, иако свако посебно посматрано разбојништво у склопу низа серијских разбојништава карактерише трасеолошки дефицит, на основу одређених индиција и трагова констатованих приликом извршеног увиђаја или у току предузетих мјера и радњи првог оперативног захвата (које, иако мале, свакако нису занемарљиве), те њиховим повезивањем, интегрисањем и сагледавањем у склопу низа серијских разбојништава свакако да се добија комплетнија и садржајнија слика и о самом извршиоцу, о начину извршења кривичних дјела, али свакако и о другим параметрима неопходним за криминалистичку анализу серијских разбојништава или се ови параметри појављују као резултат криминалистичке анализе. Ово резултира континуираним и константним надопуњавањем сазнања о серијским разбојништвима, без обзира на то што свако самостално посматрано разбојништво карактерише изузетан трасеолошки дефицит. Правилним коришћењем ових сазнања и трагова надопуњују се оперативна сазнања о извршиоцу, као и о другим релевантним криминалистичким параметрима на основу којих се планира и предузима оперативна активност.

С обзиром на то да су серијска разбојништва кривична дјела која изазивају велику пажњу јавности, те имајући у виду посебну (са кривичноправног аспекта) тежину ових кривичних дјела, како појединачно посматраних, тако и у низу, разумљиво је да се расвјетљавању ових кривичних дјела мора придати велика пажња како са оперативног, тако и са материјалног и кадровског аспекта. У том смислу, карактеристика оперативне активности у вези са серијским разбојништвима јесте да се у расвјетљавању наведених разбојништава ангажује велики број оперативних радника, као и велика материјално-техничка средства. Иако је наведено похвално, треба га настојати оптимално користити, како не би дошло до занемаривања одређеног дијела послова и задатака полиције на уштрб дијела људства које је алокацијски распоређено на обављање послова и задатака у вези са сузбијањем серијских разбојништава.

Специфичности одређених оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи које се предузимају приликом расвјетљавања серијских разбојништава условљене су, прије свега, комбинацијом методике расвјетљавања разбојништава и методике расвјетљавања серијских кривичних дјела.

Ове специфичности се огледају у два сегмента: с једне стране, условљавају предузимање само одређених оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи, док, с друге стране, специфичност се огледа и у начину примјене и садржају тих оперативно-тактичких мјера и радњи и истражних радњи. Наиме, иако је чињеница да се у расвјетљавању разбојништава могу предузимати све оперативно-

тактичке мјере и радње, као и опште полицијске активности, у зависности од конкретних околности, односно од конкретног разбојништва, ипак се у расвјетљавању разбојништава предузимају само неке оперативно-тактичке мјере и радње и истражне радње, односно исте су се кроз праксу наметнуле као најприкладније и најконкретније. С друге стране, специфичности расвјетљавања серијских разбојништава су условиле и одређене специфичности приликом примјене ових мјера и радњи како у погледу начина примјене, тако и у погледу самог садржаја примјене тих радњи.

Једна од најзначајнијих криминалистичких карактеристика серијских разбојништава која своју пуну афирмацију добија управо у току оперативне дјелатности, односи се на временску и географску повезаност серијских разбојништава, на основу којих се може предвидјети и прогнозировать и локација наредног разбојништва, као и вријеме или период извршења, што свако кадровски, оперативно и материјално оптимизује оперативну активност.

Управо географска и временска повезаност серијских разбојништава, односно утврђивање географске и временске везе између серијских разбојништава, те њихово правилно прогнозирање, условљава и адекватно планирање цјелокупне оперативне активности на сузбијању ових разбојништава. Планирањем је неопходно да се идентификују познате чињенице и околности самих претходних серијских разбојништава, те да се на основу истих детерминише потенцијална (највјероватнија) локација и вријеме извршења будућег разбојништва, од стране истог извршиоца (Матијевић, 2005). Планирањем оперативну активност треба фокусирати ка наведеним локацијама, односно ка прогнозираном, тј. претпостављеном времену извршења разбојништва. Када је у питању планирање одређених оперативно-тактичких мјера и радњи на основу временске и географске повезаности серијских разбојништава усмјерено ка идентификовању и проналажењу, а прије свега према хватању извршиоца на лицу мјеста током извршења дјела ("свјеж чин"), као најконкретније оперативно-тактичке мјере и радње се постављају опсервација, засједа, криминалистичка клопка, појачана позорно-патролна активност, те комбинација наведених мјера и радњи.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Усљед многобројних специфичности, а превасходно усљед континуираног понављања на одређеном подручју и по одређеном временском обрасцу, те објеката напада ових кривичних дјела, као и самих жртава серијских кривичних дјела, серијска кривична дјела представљају изузетну основу за превентивну активност усмјерену, у првом реду, према потенцијалним жртвама, али исто тако и ка

предупређивању одређених виктимогених предиспозиција које поспјешују или чак фаворизују испољавање криминалних активности.

Ни серијска разбојништва у том погледу нису изузетак. Усљед тежине самог разбојништва као кривичног дјела, а поготово имајући у виду квалитативну и квантитативну "тежину" серијских разбојништава као изузетно тешких кривичних дјела која изазивају велику узнемиреност и страх јавности, разумљиво је да се у погледу третирања наведених кривичних дјела, поред репресивне активности, изузетно велика пажња мора посветити и превентивној активности. То је неопходно, у првом реду, како би се умањио или елиминисао страх код потенцијалних жртава, али и код опште јавности, што има дуготрајне резултате. Тиме се истовремено омогућава и потенцира ефикаснија и благовременија реакција и репресивна активност полиције, поготово у кривичнопроцесном смислу, чиме се ово може посматрати као краткотрајно дејство, односно дејство чији се резултати виде (само) у оквиру трајања кривичног поступка.

Као и друга серијска кривична дјела, и серијска разбојништва постављају захтјев за превентивно дјеловање управо из разлога понављања, масовности ових дјела (мада, бројчано посматрајући, та масовност свакако није велика као када су у питању друга кривична дјела имовинског карактера), тежине самог дјела, страха који изазивају ова дјела и код потенцијалних оштећених, али и код опште јавности... Такође, усљед географске и временске повезаности серијских разбојништава, односно разбојништава извршених од стране серијских разбојника на одређеном подручју и у току одређеног периода, чињеница је да ова околност омогућава и превентивно дјеловање према потенцијалним жртвама будућих разбојништава, што је свакако вишезначајно. Наиме, превентивним дјеловањем према потенцијалним жртвама серијских разбојништава, код истих се елиминише или минимизира страх од разбојника, повећава се поуздање у полицију, имплицира се сарадња између полиције и потенцијалних оштећених, што се посматра у контексту рада полиције у заједници кроз сарадњу грађана са полицијом... Поред наведеног, превентивним програмима према потенцијалним оштећенима, исти се едукују о могућим начинима извршења разбојништава, могућим посљедицама, али и о начинима дјеловања када до разбојништва дође и слично, што има директне криминалистичке конотације када је у питању оперативна активност полиције у току првог оперативног захвата, али и током спровођења других оперативних активности, па и током истраге и самог кривичног поступка.

Репресивна активност у сузбијању серијских разбојништава, усмјерена, прије свега, на идентификовање, проналажење и хватање серијског разбојника, као и у проналажењу, обезбјеђивању и

прикупљању, те оперативном и доказном кориштењу одређених релевантних информација, сазнања, података и другог доказног или оперативног материјала подразумијева превасходну криминалистичку анализу до тада извршених разбојништава како би се идентификовале и дијагностиковале диференцирањем одређене криминалистички релевантне карактеристике на основу којих се планирају и предузимају одређене оперативно-тактичке мјере и радње, као и саме истражне радње својствене методици сузбијања разбојништава, а поготово самих серијских разбојништава.

Репресивна активност на плану сузбијања серијских разбојништава одвија се на два начина – први подразумијева предузимање класичних оперативно-тактичких мјера и радњи које улазе у дијапазон методике расвјетљавања разбојништава, док други подразумијева дијапазон оперативно-тактичких мјера и радњи које се користе у циљу сузбијања серијских кривичних дјела. Адекватном имплементацијом и комбинацијом наведених оперативно-тактичких мјера и радњи постиже се максимум у криминалистичкој дјелатности усмјереној на сузбијање серијских разбојништава.

Репресивна активност на плану сузбијања серијских разбојништава одвија се на два начина – први подразумијева предузимање класичних оперативно-тактичких мјера и радњи које улазе у дијапазон методике расвјетљавања разбојништава, док други подразумијева дијапазон оперативно-тактичких мјера и радњи које се користе у циљу сузбијања серијских кривичних дјела. Адекватном имплементацијом и комбинацијом наведених оперативно-тактичких мјера и радњи постиже се максимум у криминалистичкој дјелатности усмјереној на сузбијање серијских разбојништава.

ЛИТЕРАТУРА

- Матијевић, М. (2005). *Откривање имовинских кривичних дела на основу трагова применом криминалистичког моделирања и географског профилисања*. Необјављена докторска дисертација, Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.
- Матијевић, М.; Миладиновић, А. (2013). Карактеристике серијских разбојништава. *Безбједност – Полиција – Грађани, Бања Лука, 3-4/13, 21-35*.
- Пена, У.; Миладиновић, А., (2010). Проблеми расвјетљавања разбојништава са кратком емпиријском анализом. *Безбједност – Полиција – Грађани, 1-2/10, 101-121*.
- Симоновић, Б. (2004). *Криминалистика*. Крагујевац: Правни факултет Универзитета у Крагујевцу.

PRACTICAL ASPECTS OF ENFORCEMENT ACTIVITIES IN SERIAL ROBBERIES

Aleksandar Miladinović*

Abstract: This paper points out some practical implications of enforcement response to serial robberies. In this context, it is observed the specificity of preventive activity to serial robberies, whereas prevention is not perceived only in relation to the offences themselves, but also in relation to the potential victims of these crimes. The paper also gives an overview of the crime analysis of serial robberies, which includes identification, perception and differentiation of crime-relevant features of serial robberies, this representing the repressive activity in disclosure of these crimes. From the point of view of criminal methodology, here are indicated the specificities of the methodology of disclosure of these crimes, which, again, represents the synergy of methodologies of robbery disclosure and of serial crimes disclosure.

Keywords: robbery, serial robbery, crime analysis, geographic analysis.

* *Police Academy Banja Luka; e-mail: aaleksandarbl@yahoo.com.*

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

БОРБА ПРОТИВ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Превод

DOI: 10.7251/BPGBL1214275E

УДК: 343.712.1:502/504

Лорејн Елиот

Апстракт: Транснационални еколошки криминалитет се често у ширем политичком и социјалном контексту не узима озбиљно. Он представља једну од најбрже растућих области прекограничног криминалитета, а карактеришу га велика добит и мали ризик за оне који се, прије свега, баве трговином дрветом, кријумчарењем дивљачи, пласирањем на црно тржиште супстанци које оштећују озон, као и илегалном трговином опасним и отровним отпадом. За транснационални еколошки криминалитет су карактеристичне мреже криминалаца који се баве кријумчарењем тачно одређене врсте робе, укључивање криминалних група које се баве другим облицима илегалне трговине а, у неким случајевима, и придруживање политички мотивисаних организација које овим долазе до средстава којима финансирају своје друге активности. Међутим, за разлику од других облика транснационалног криминала, у области еколошког криминала не постоји међународни уговор којим се регулише спречавање, сузбијање и кажњавање илегалне трговине и кријумчарења. Стога су успостављени иновативни механизми сарадње који се супротстављају криминолошким и еколошким изазовима у вези са овим све озбиљнијим обликом прекограничног криминалитета. Међутим, упркос успјеху поменутих механизма, њихови напори су значајно ослабљени недостатком одговарајућих ресурса и средстава. Стога овај чланак настоји да да увид у изазове који се намећу транснационалним прекограничним криминалитетом, та да одговори на њих у свјетлу непоузданих извора и ограничене свијести о овој проблематици.

На 11. конгресу Уједињених нација о превенцији криминала и казненом правосућу, који је одржан у априлу 2005. године, излагачи су идентификовали кријумчарење дивљачи и трговину дрветом као подручја организоване криминалне активности која заслужују

* Професор на Катедри за међународне односе Школе за међународне, политичке и стратешке студије Аустралијског државног универзитета

** Предавач Високе школе унутрашњих послова Министарства унутрашњих послова Републике Српске за предмете Енглески језик I и II, e-mail: jelena.vignjevic@mir.vladars.net

међународну пажњу. У року од пет година, УН-ова Канцеларија за дроге и криминал (UNODC) је у свој документ из 2010. године под називом Процјена пријетње од транснационалног организованог криминала, поред доста познатијих поглавља која се баве проблематиком транснационалног организованог криминалитета у вези са кријумчарењем наркотика, оружја и људи, укључила и поглавље које се бави илегалном трговином еколошким ресурсима. У марту 2012. године, INTERPOL је сазвао свој први међународни састанак шефова на врху тијела и организација надлежних за контролу и провођење прописа у области заштите околине. Делегати су на састанку потврдили своју забринутост због „размјера еколошког криминалитета и његове повезаности са организованим транснационалним криминалитетом, укључујући ту и питања кријумчарења, корупције, превара, утаје пореза, прања новца и крвних деликата“. Два мјесеца касније, у мају 2012. године Одбор за вањске послове Сената САД одржао је расправу о националним и глобалним безбједносним импликацијама криволова слонова у Африци. Предсједник Одбора, Џон Кери, подсјетио је да је криволов слонова „вишемилионски криминални подухват, те дио неких од најбруталнијих сукоба у централној и источној Африци“.

Очигледно је да се нешто догађа. Сматра се да је транснационални еколошки криминалитет једна од најбрже растућих области криминалне активности, која доноси милијарде долара профита криминалним групама широм свијета. Процјене говоре да се профит креће од 31 до 40 милијарди долара годишње, или чак више. Подаци добијени на основу само једног дијела недавно извршених заплена и рада релевантних агенција и организација потврђују величину и глобалну распрострањеност илегалне трговине у еколошкој области. У новембру и децембру 2011. године, власти су у Гватемали откриле три контејнера спремна за извоз, која су укупно садржала готово 180 кубних метара ружиног дрвета. У периоду од јула 2010. године до августа 2012. године, царински и полицијски органи који дјелују у Европи и централној Азији су пресрели више од 3.000 расхладних цилиндара са преко 60 тона супстанце која оштећује озонски омотач, намијењене за илегалну трговину. У првим мјесецима 2012. године, полицијски службеници у Колумбији су спасили више од 46.000 животиња, птица и гмизаваца који су били намијењени илегалном међународном тржишту. У јуну 2012. године, цариници у Шри Ланки су заплијенили 1,5 тону слоноваче у луци Коломбо. Триста педесет девет кљова, за које је утврђено да су поријеклом из Уганде, извезено је из Африке преко Кеније, а биле су намијењене купцима у Дубаију. INTERPOL-ова операција „Кавез“ (Cage), која је у јулу 2012. године проведена у преко тридесет и двије земље, имала је за резултат заплену више од 8.700 птица и других животиња, укључујући гмизавце, сисаре и инсекте, те хапшење готово 4.000 људи.

Према Агенцији за истрагу еколошког криминалитета, овак криминалитет носи епитет „озбиљног, транснационалног и организованог“. Кривична дјела у вези са нелегалним извлачењем, сјечом и одбацавањем дрвета представљају озбиљну пријетњу, како због посљедица по околину, тако и због начина на који нарушавају владавину права и добро управљање – на локалном, националном и глобалном нивоу – као и због њихове повезаности са насиљем, корупцијом и низом прекограничних криминалних активности као што је прање новца. Еколошки криминалитет све више добија транснационални карактер, јер они који се њиме баве искориштавају глобални карактер економије за коју је карактеристична слободна трговина, већа учесталост и обим пошиљки робе, мање граничних контрола (као што је то случај у Европској унији, Шенгенском простору, Средњој Америци, или у зонама слободне трговине као што су оне у Латинској Америци, југоисточној Азији, Кини и дијеловима Африке), као и прилика да се илегални профит, кроз финансијске и банкарске системе, који имају глобални досег, угради у легитимно пословање. Ово подручје криминалне активности је довољно систематично и организовано, тако да сада заслужује разматрање заједно с другим облицима транснационалног организованог криминала.

ДЕФИНИСАЊЕ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Транснационални еколошки криминалитет подразумијева прекогранично кретање биљних и животињских врста, ресурса и загађивача које је у супротности са домаћим законодавством или подразумијева кршење забрана или прописа који су наметнути мултилатералним споразумима о околини. То укључује трговину илегално посјеченим дрветом, кријумчарење угрожених и заштићених врста, стављање на црно тржиште супстанци које оштећују озонски омотач и других забрањених хемикалија, те одлагање токсичног и опасног отпада, укључујући и електронички отпад (е-отпад). INTERPOL сада службено признаје незакониту експлоатацију живих богатстава, која се често и једноставно назива „риболовачки криминал“ (енг. fisheries crime), као дио ширег пакета криминалних подухвата из области екологије. Ти поједини облици организоване илегалне трговине уклапају се у дефиницију транснационалног криминала према УН-овој Конвенцији о транснационалном организованом криминалу. Ова кривична дјела бивају почињена у више од једне државе, или су почињена у једној држави, али се значајан дио припреме, планирања, усмјеравања или контроле одвија у некој другој држави. У суштини, ради се о прекограничном кретању производа, починилаца или профита са свјесном намјером прибављања противправне имовинске користи .

Посљедице транснационалног еколошког криминалитета су добро познате. Трговина дивљачи представља озбиљну пријетњу опстанку врста и биолошкој разноликости. Потражња за кожом и традиционалним медицинским препаратима је, на примјер, довела до смањења броја тигрова у толикој мјери да процјене указују да их у дивљини сада живи мање од 3.200. Илегална трговина кућним љубимцима је довела врсту попут плавог макаа, поријеклом из Бразила, на ивицу истребљења. Илегална сјеча и трговина украденим дрветом је главни покретач крчења шума, уништавања станишта и угрожавања одређених врста. Континуирано кориштење илегално произведених или купљених супстанци које уништавају озонски омотач јесте евидентан фактор уништења озонског омотача и свих релевантних посљедица које укључују пораст стопе обољелих од рака коже, катаракте, те слабљење имунолошког система код људи и животиња и смањену продуктивност биљака и фитопланктона. Врсте отпадних производа којима се тргује или који се илегално одлажу, и то веома често у земљама у развоју, могу допринијети онечишћењу земље и воде, те узроковати разне опасности по здравље, а и имати дугорочни негативни утицај на прехранбени ланац.

Инационални и транснационални облици еколошког криминалитета отежавају напоре који се улажу у одрживи развој, смањују државне приходе, угрожавају безбједност локалних заједница, те подстичу корупцију. Сваке године појединци из локалних заједница и државних агенција који се баве заштитом дивљих животиња, спречавањем криволова, борбом против илегалне сјече и трговине дрветом или борбом против опасности које изазива илегално одлагање или трговина хемикалијама бивају жртве насиља и убистава.

Сваки од ових сектора на илегалном тржишту има своје шаблоне понуде и потражње. У случају илегалне трговине дивљим животињама, понуда зависи од потражње. Приватни колекционари и зоолошки вртови у развијеним земљама и земљама у развоју желе ријетке и необичне врсте. Склоности потрошача стварају више тржишта за поједине врсте заштићених биљака и животиња које се користе за традиционалне азијске и афричке лијекове, за егзотичну храну, као што је месо дивљих животиња из Азије и Африке (енг. bushmeat) и месо рибе гробен (енг. reef fish), те за модне предмете за које се углавном употребљавају слоновача, оклопи корњаче или вуна угрожене тибетанске антилопе чиру, (енг. shatoosh), коју је неопходно убити да би се вуна узела. Сматра се да се у азијско-пацифичком региону обављају три четвртине илегалне трговине дивљим животињама, било да се регион посматра као извор или купац ове робе. Али и Јужна Америка је постала тзв. жариште криминалитета везаног за дивље животиње, с процјенама да готово 15% илегалне трговине потиче само из Бразила. Ни развијене земље

нису имуне – земље попут Аустралије и Новог Зеланда су, на примјер, основне мете за криволовце и кријумчаре који траже дивље птице, гмизавце и аутохтоне врсте инсеката које би продали колекционарима на међународном тржишту. Дивље птице грабљивице се кријумчаре из Уједињеног Краљевства на тржишта на Блиском истоку. Мета криволоваца су постали и сјеверноамерички медвједи који се користе у трговини лијековима у Азији. Трговина илегално посјеченим дрветом, за коју се често сматра да је достигла „индустријске размјере“, узрокована је глобалним захтјевима за јефтино дрво, посебним захтјевима тржишта за врсте велике вриједности (као што су ружино дрво и махагони), као и удруженим напорима компанија да дођу до брзог профита избјегавајући правила очувања околине, као и владине намете и порезе.

Иронично, црно тржиште супстанци које оштећују озон је директна, али ненамјерна, посљедица међународних напора који се улажу за заштиту озонског омотача кроз ограничавање и забрану производње и кориштења таквих хемикалија. Захтјеви за јефтине супстанце које уништавају озон (а не њихове замјене које захтијевају скупочијено надограђивање) нашли су пут до „подземља“, прво у развијеним земљама, а потом и у земљама у развоју, јер су одредбе Монреалског протокола из 1987. године, као и његове измјене, довеле до тога да се њихова производња и кориштење сматрају илегалним. С друге стране, илегална трговина опасним отпадом је искључиво вођена понудом, јер управо они који производе отпад траже начине да избјегну високе трошкове његовог одлагања, а они који га извозе с циљем илегалног одлагања, траже да остваре брзу добит. Док већина поменутог отпада завршава у земљама у развоју, INTERPOL-ова Радна група за кривична дјела загађења околине је уочила профитабилну трговину и међу развијеним земљама. Процјењује се да организовано „прање отпада“ између САД и Канаде доводи до профита од 2,48 милиона канадских долара годишње. Иако су предмет илегалне трговине различити облици отпада – понекад прокријумчарени, понекад помијешани с легалним пошилима, а понекад отворено транспортовани с лажном документацијом или декларацијама – у посљедње вријеме највећу забринутост изазива е-отпад. Према међународном законодавству није свака трговина е-отпадом илегална: кориштени компјутери и остала високотехнолошка електроника се може слати у друге земље како би се на одговарајући и сигуран начин поново користила, или пак рециклирала на другим тржиштима. Међутим, студије указују на то да се значајна количина е-отпада транспортује на међународном тржишту, веома често скривеним каналима, а у супротности са наведеним одредбама.

ПРОЦЈЕНА ВЕЛИЧИНЕ И ВРИЈЕДНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛНОГ ЕКОЛОШКОГ КРИМИНАЛИТЕТА

Као што је случај са свим осталим облицима илегалне трговине, бројке о тачној величини и вриједности тржишта трансационалног еколошког криминалитета дијелом се ослањају на екстраполацију из стварних запљена, а дијелом на спекулације и нагађања. Ови напори се додатно компликују чињеницом да се веома често, упоредо са илегалном, одвија и легална трговина робом у области екологије. Било како било, размјере илегалне трговине не би требало потцијенити. Процјене сугеришу да је минимално 25% међународне трговине дивљим животињама и биљкама илегално. Једна детаљна студија урађена 2004. године за америчко Удружење за шуме и папир, сугерише да би између 12% и 17% обловине која улази на међународно тржиште могло бити „сумњивог“ поријекла, док 5% до 10% укупне глобалне вриједности дрвопрерађевина такође има сумњиве изворе. Остали извјештаји сугеришу да токови новца који су у вези са индивидуалним трансакцијама у илегалној трговини дрветом „могу да износе и до неколико десетина милиона долара“. Тржиште можда јесте профитабилно за трговце дрветом, али је свакако скупо за власти једне државе. По процјенама Свјетске банке, илегална сјеча дрвета у земљама у развоју доводи до губитка у износу од 10 милијарди годишње, са додатних 5 милијарди долара које се изгубе утајом пореза и неплаћањем ауторских накнада.

УН-ов програм за заштиту околине (UNEP) дао је процјену да је средином деведесетих година илегална трговина супстанцама које оштећују озон износила негдје између 16 и 30 хиљада тона годишње, тј. више од 10% глобалне производње. У то вријеме различити извори су ову трговину описивали као „конкуренцију трговини кокаином као једној од најпрофитабилнијих илегалних ствари које прелазе границу САД“. Упркос унапријеђеном надзору и стриктнијим националним и међународним контролама, ова трговина је и даље велика; процјењује се да у оквиру легалне трговине супстанцама које оштећују озон, 10% до 20% бива прокријумчарено, иако се обим трговине у цјелини смањило. Домете илегалне трговине опасним отпадом је, вјероватно, најтеже процијенити с обзиром на низ супстанци и производа који би се могли квалификовати као забрањени или су регулисани Базелском конвенцијом. Напори уложени у надзорне активности дају назнаку могућег обима криминалне трговине. Једна полицијска акција из 2005. године, која је спроведена у 17 европских лука, указала је на то да је готово пола пошиљки отпада које су биле физички испитане било дио одређених криминалних активности. Овај облик криминалне активности постаје све примамљивији због велике зараде и малог

ризика, па чак и за оне који се њиме желе бавити у мањој мјери, јер је то, према једном од посматрача овог криминалног феномена „сама суштина рационалног увећања профита“. Извјештаји указују на то да се сјечени комади илегалне слоноваче у Вијетнаму продају за 1.863 долара по килограму. На илегалном тржишту цијена једног плавог макаа достиже чак 60.000 долара. Године 2010. тајландске царинске власти су заплијениле 500 клада ружиног дрвета, чија је вриједност процјењена на 1,5 милион долара на кинеском тржишту којем су и биле намијењене. Индонезанске врсте чврстог дрвета (енг. ironwood) чији је извоз забрањен, али се илегално сијече и кријумчари у Малезију, могу се продати и за 2.000 долара по кубном метру. У августу 2012. године од трговаца у Перуу је заплијењено 16.000 осушених морских коња који су били намијењени азијском тржишту: да су стигли до намијењене дестинације, кријумчарима би донијели профит од 250.000 долара.

ТРАНСНАЦИОНАЛНИ ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ И КРИМИНАЛНЕ МРЕЖЕ

Један дио транснационалног еколошког криминалитета је опортунистички и повремен и њиме се баве појединци или малобројне групе које набављају, превозе и продају робу. Њихове руте су обично једноставне, а методе прикривања неразрађене (тајне преграде у возилима или пртљагу, торбе за експрес пошту, а у случају кријумчарења наркотика, роба је скривена на особи). Али ако су INTERPOL-ове процјене тачне, онда треба вјеровати да се „великим дијелом криминалних активности у вези са дивљим животињама и загађењем околине баве организоване криминалне мреже“. Неке од њих су мреже које се баве кријумчарењем тачно одређене врсте робе, те су веома професионалне и организоване – „комплексна мреже извршилаца у земљи и ван ње“. Ове мреже карактерише то што роба долази из различитих извора, учесници и групе дјелују по ланцу наредби, а користе се различите методе како би се роба сакрила и како би се навеле погрешне информације о правој природи и поријеклу робе. Управо сложеност и софистицираност ових мрежа омогућава да се велике пошиљке илегалних дивљих животиња, дрвета, отпада и супстанци које оштећују озон преносе преко граница било бродом, теретњацима, камионима или авионима. Како би је било што теже открити, илегална роба се веома често преноси комплексним рутама преко бројних тачака претовара, тамо гдје су надзор и дјеловање надлежних органа знатно слабији. На примјер, уз подршку финансијера из САД, дрво из базена Конга се преноси путем компанија из Бурундија, Руанде и Уганде прије него што се извезе у Европску унију, Блиски исток, Кину или друге азијске земље. Обавјештајни подаци о удружењима за кријумчарење мербауа (*прим. прев.*, врста дрвета које расте у

Индо-Малајској регији, на Филипинима, у Индонезији, у Аустралији и на многим западнопацифичким отоцима, које је врло отпорно на атмосферске утицаје па се користи за израду подних облога (паркета) и намјештаја) у југоисточној Азији указују на то да та удружења регрутују трговачке посреднике у Џакарти, компаније и појединце у Малезији, који надгледају сјечу, агенте у Сингапуру, који изнајмљују теретне бродове и договарају лажну документацију, те трговачке посреднике у Сингапуру и Хонгконгу који повезују трговце из мјеста као што је Папуа са купцима у Индији и Кини. Уочено је да илегална трговина слоновским кљовама из Африке у Азију укључује испреплетане мреже фиктивних компанија, држављане југоисточне Азије и Африке, као и руте кријумчарења које крећу из Африке, преко многобројних граница и неколико азијских лука, прије него што дођу до своје крајње дестинације.

Транснационални еколошки криминалитет више није ограничен, ако је икада и био, само на криминалне мреже које се искључиво баве одређеним врстама биљака и животиња, отпадом или хемикалијама. Добро познате организоване криминалне групе које се баве другом врстом илегалних активности постају све активније укључене и у најуносније области транснационалног еколошког криминалитета, испољавајући тиме оно што Сајмон Мекензи назива „вишеструком компетенцијом“, а Дејвид Луна „поликриминалитетом“. На примјер, вјерује се да је трговина угроженим врстама саставни дио све ширег дијапазона криминалних активности руских и кинеских криминалних група и кријумчарских кругова. Криминалне групе у Азији су нарочито активне у области трговине роговима носорога, а за напуљску Камору се вјерује да је „дубоко умјешана у трговину животињама“. Руска мафија се бави високо уносном илегалном трговином јесетром и кавијаром. Либијске криминалне групе су своје активности прошириле на илегалну трговину птицама у јужној Африци. Јапанске јакузе су савладале вјештину илегалне трговине опасним отпадом, а за кинеске тријаде се вјерује да заузимају централну улогу у трговини дивљим животињама, чиме се глобално тржиште опскрбљује традиционалним азијским лијековима.

Паралелно трговање – транспорт кријумчарених добара из области екологије истим рутама којима се креће и остала илегална роба, уз комбиновање илегалних пошиљки или кориштење привидних легалних пошиљки како би се прикрила остала илегална роба и ресурси – постало је дио репертоара криминалних кругова, чиме се омогућава ефикасан ланац испоруке све робе из поља транснационалног еколошког криминала. Тако се десило да су у једној истој пошиљци откривене заштићене корњаче и марихуана. Живе змије које су пронађене у једној од пошиљки биле су напуњене кокаином. Илегални увоз супстанци које оштећују озон у Италију је откривен током истраге у вези са трговином оружјем. Запљена илегалних хлоро-флуоро-угљеника (SFs) у Гамбији

је довела до откривања двије тоне кокаина који је кријумчарен из Јужне Америке. У Либерии, илегална сјеча дрвета и трговина оружјем иду једна с другом. Извјештаји указују на то да се такозвани наркодилери у Перуу окрећу трговини дрветом како би сакрили кокаин, опрали новац и дошли до брзе зараде. Подаци о запленама указују на то да се илегална еколошка роба користи и у трампи. Заштићене врсте птица се кријумчаре из Аустралије на Тајланд у замјену за хероин. Кинеске криминалне групе кријумчаре сировине за производњу метамфетамина у Јужну Африку у замјену за илегално сакупљене шкољке чија вриједност може достићи и 200 долара за пола килограма на азијским малопродајним тржиштима.

Као и код осталих облика транснационалног криминала, тако и у транснационалном еколошком криминалитету они који се баве њиме искориштавају „више слојеве“ корумпираних службеника и политичара како би избјегли механизме контроле и заштитили илегални ланац трговине. Локални званичници, цариници, полиција и правосуђе веома често примају мито како би превидјели илегалне пошиљке, пружили помоћ при издавању лажних папира и фалсификоване документације, како би учинили да докази нестану током истраге или како би се истрага одгодила или прекинула, те како би чак омогућили да не дође до пресуде у оним случајевима који дођу до суда. Зарађени новац – а понекад и сама роба – „перу“ се и уграђују у легалне економске токове кроз мрежу корумпираних званичника и експерата, као и кроз параван-компаније које су укључене у легалну трговину. Државни службеници, заштитари, полицајци и политичари такође имају кључне улоге као организатори, посредници и корисници илегалних тржишних мрежа. Подмићивање и корупција у вези са транснационалним еколошким криминалитетом поткопавају покушаје да се успостави владавина права. Они нарушавају државне институције и основне вриједности правне државе. У најекстремнијим случајевима корупције на високом нивоу и персоналног покровитељства, држава више не функционише као неко ко пружа и гарантује јавно добро, већ као посредник за приватно богаћење и присвајање.

Атрактивности транснационалног еколошког криминалитета, а то су велики профит и мали ризик, нису остале незапажене ни међу групама ван нормалног криминалног миљеа. Милитантне групе у дијеловима Африке се окрећу кријумчарењу дивљих животиња и трговини дрветом како би добиле средства за куповину оружја. Џанџавид милиција из Судана је у великој мјери постала дио криволова слонова у Чаду, а кенијска служба за заштиту дивљих животиња извјештава да оружане групе из Сомалије стоје иза повећања криволова слонова у Кенији. За побуњеничке групе у Демократској Републици Конго вјерује се да су активне учеснице у илегалној трговини слоновачом. Перуанске герилске групе под називом „Сјајна стаза“ (*енг. Shining Path, уна. Sendero*

Luminoso) користе трговину дрветом да би дошле до прихода. Недавни докази упућују и на могућу укљученост организација из јужне Азије које су повезане са терористичким организацијама као што је Ал Каида.

ОДГОВОР НА ТРАНСНАЦИОНАЛНИ ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ: РЈЕШЕЊЕ ПРОБЛЕМА И ДРУГЕ АКТИВНОСТИ

Упркос чињеници да транснационални еколошки криминалитет има исте карактеристике као и остали облици транснационалног криминала, „он се још увијек не перципира, нити се у складу с тим на њега реагује као на једну од главних криминалних струја“. Наведена изјава која се односи на трговину дивљим животињама једнако важи и за све остале гране еколошког криминала. Нити један међународни документ не дефинише циљеве, принципе, ни праксу у супротстављању транснационалном еколошком криминалитету. Постојећи уговори о транснационалном криминалу, као што су УН-ова Конвенција за борбу против транснационалног организованог криминалитета (UNOTC) као и УН-ова Конвенција за борбу против корупције, обраћају веома мало пажње на еколошки криминалитет као тешки облик криминала. У ствари, преамбула ове UNOTC конвенције сугерише да би она требала представљати ефикасно средство за међународну сарадњу у борби против криминалних активности као што су илегална трговина угроженим врстама дивљих биљака и животиња, те самим тим то представља једину релевантну референцу на транснационални еколошки криминалитет у цијелом документу. Активности у вези са широким спектром еколошког криминалитета, као што су криволов, кријумчарење или илегална сјеча дрвета, често се према националном законодавству не сматрају дјелима која повлаче затворску казну, па чак ништа више од „лишења слободе“, да би се према Конвенцији могли сматрати тешким кривичним дјелима. Оне се често не карактеришу ни као криминалне активности чији се приходи могу сматрати кривичним дјелом према УН-овој Конвенцији за борбу против корупције. Као резултат тога, владе, агенције за спровођење закона, међународне организације и невладине организације се суочавају са додатним изазовима у погледу борбе против транснационалног еколошког криминалитета као што су „слаба освијештеност и знање о овој појави..., недовољна правна регулатива... и слаба међународна сарадња“, како наводи директор Интеррегионалног института за истраживање криминала и правосуђа Уједињених нација (UNICRI).

Веома је тешко пореметити равнотежу транснационалних криминалних мрежа. У области транснационалног еколошког криминалитета, као и у другим криминалним подухватима, веома често су софистициране мреже кријумчара далеко боље опремљене

од агенција за спровођење закона и граничних служби. Обавјештајни подаци о активностима мрежа које се баве транснационалним еколошким криминалитетом често су ограничени и недовољни, посебно ако се упореде са онима који су доступни о мрежама које се баве транснационалном организованом трговином наркотицима или оружјем. Чињеница је и лоша координација међу агенцијама у једној земљи (а поготово међу агенцијама различитих земљама), чији би циљ требао да буде размјена информација и обавјештајних података, заједничке операције и узајамна помоћ.

Као минимум стандарда се намеће потреба да се одговор на пријетње које долазе од транснационалног еколошког криминалитета ослања на адекватне законске одредбе, како би се спријечиле и откриле илегалне активности, те лишили слободе и кривично гонили њихови починиоци. Ово захтијева једну „чврсту и одлучну реакцију“, баш онакву каква је наведена у документу који је био производ УН-ове Конференције о одрживом развоју из 2012. године, којом би се ограничиле и понуда и потражња. Сама законска регулатива и одредбе су недовољне, ако управљачке и регулаторне структуре не располажу с довољно ресурса, ако је обука неадекватна и недовољна, ако форензички капацитети немају пуни капацитет, а сакупљање података је неквалитетно. С друге стране, недостатак поузданих информација агенцијама за спровођење закона значајно отежава кориштење технике модерне криминалистичке анализе, која је неопходна како би стратегије борбе против криминалитета, укључујући и прекограничне акције, имале свој пуни ефекат.

У недостатку јасног међународног правног оквира којим би се транснационални еколошки криминалитет недвојбено сврстао у област транснационалног криминалитета, они који се баве прекограничном сарадњом су се углавном ослањали на одредбе низа међувладиних уговора чија је примарна сврха заштита околине. Мултилатерални споразуми у области заштите околине који су најрелевантнији за област транснационалног еколошког криминалитета јесу Конвенција о међународној трговини угроженим врстама дивљих животиња и биљака (CITES) из 1973. године, Монреалски протокол о супстанцама које оштећују озонски омотач из 1987. године и Базелска конвенција о контроли прекограничног кретања опасних отпада и њиховом одлагању из 1989. године. Сваки од њих наводи смјернице за сакупљање, кориштење и трговину одређеним супстанцама или врстама. Њима се више регулише преферирани начин трговања, него што се намећу одређене забране. Сваки овај документ наводи категорије биљних и животињских врста, хемикалија или отпада који се не могу преносити из државе у државу, услове под којима је могуће обављати трговину, као и различите процедуре лиценцирања, контроле и добијања

одобрења којима свака таква трговина подлијеже. Од горе наведена три документа, само Базелска конвенција има јасне референце у којима се кршење појединих одредаба Конвенције сматра илегалном трговином. Тако се члан 4, став 3 Конвенције односи на једну активност која је окарактерисана као „криминална“, а у члану 9 стране се слажу да „уведу одговарајуће законодавство како би спријечиле и казнено процесуирале илегалну трговину“. CITES-ом се, такође, од уговорних страна захтијева да казне трговину која нарушава одредбе конвенције, али у овом случају избјегнути су термини као што су „криминална“ или „илегална“. У Монреалском протоколу се илегална трговина не спомиње, а саме уговорне стране су биле неприпремљене на могућност да Протокол има и одређене рефлексије на црном тржишту.

Четири значајне иницијативе су помогле да се оваква необећавајућа основа превазиђе. Као прво, мултилатерални споразуми у области заштите околине су питању илегалне трговине приступили на један озбиљнији начин. Као друго, многим организацијама које се искључиво баве транснационалним криминалитетом је питање и проблематика транснационалног еколошког криминалитета постала једно од значајних и истакнутијих, прије свега захваљујући пропагирању невладиних организација. Као треће, смањена је фрагментираност активности и напора многобројних агенција захваљујући споразумима о сарадњи који су основа све већих и ефикаснијих међувладиних мрежа. На крају, оперативне активности полицијских агенција су почеле више да се фокусирају на разбијање криминалних мрежа него на појединачне заплене одређених производа.

Мултилатерални споразуми у области заштите околине су направили значајан искорак, барем у декларативном смислу, препознајући проблематику илегалне трговине. Потписнице CITES-а су усвојиле низ одлука о трговини дивљим животињама. Њиховим експертским радним групама су додате и ударне групе које се баве посебним врстама еколошких производа, а њихови секретаријати, умјесто једног, сада броје два стална члана. Уговорне стране су чак ишле до тога да било какву трговину појединим врстама (као што је јесетра) или производима (као што је медвјеђа жуч) у потпуности прогласе илегалном. Монреалски протокол је, такође, покренуо иницијативу за доношење низа одлука о илегалној трговини, иако уговорне стране и даље не наводе термине као што су криминал или криминални, како би се успоставили што ефикаснији системи праћења и извјештавања. Секретаријат протокола је био нарочито активан у пружању помоћи под окриљем Програма за заштиту озонског омотача (*енг. OzoneAction Programme*). Стране потписнице Базелске конвенције су, такође, дефинисале процедуре за пријављивање случајева илегалне трговине, заједно са законодавним моделом и приручницима за обуку којима се настоји нагласити улога

државних агенција које се баве проблематиком илегалне трговине.

Чињеница и појачана свијест о томе да транснационални криминалитет није више само изазов за оне који се баве заштитом околине, већ и за оне који се боре против транснационалног криминалитета, привукла је пажњу међународних агенција које се баве питањима превенције криминала, заштите државних граница, те спровођењем закона уопште. У том погледу, најактивнија од њих је Свјетска царинска организација (WCO), INTERPOL и UNODC. Свјетска царинска организација се посветила „борби против еколошког криминалитета на границама“ кроз пројекте усклађивања и изградње капацитета, путем иницијативе „Green Customs“ и активним учешћем својих регионалних канцеларија за изградњу капацитета, регионалних центара за обуку и регионалних официра за везу. На Генералној скупштини из 2010. године, државе чланице INTERPOL-а су препознале „виталну потребу за глобалним одговором у борби против еколошког криминалитета“, те навеле да организације „требају имати водећу улогу у пружању подршке међународним криминалистичким напорима“. INTERPOL-ов програм о еколошком криминалу „врши координацију и пружа подршку полицијским операцијама широм свијета, са циљем откривања организованих криминалних група које се баве овом врстом криминала“. Иако програм не располаже довољним буџетом и углавном се ослања на донације држава чланица и партнерских организација, недавни напори су резултирали бројним успјешним акцијама, којима је подршка пружена кроз обуке, размјену информација и обавјештајну анализу. Активност UNODC-а се више одражава кроз његову улогу аналитичког посматрача овог феномена, навођењем да су „организоване криминалне групе нелегалну еколошку експлоатацију претвориле у професионални посао са уносним приходима“. Као и Свјетска царинска организација, тако и INTERPOL и UNODC свој допринос дају кроз истраживачки и аналитички рад, изградњу капацитета и подизање свијести о еколошком криминалу. Ово се показало нарочито ефикасним кроз пројекат UNODC-ове регионалне мреже граничних официра за везу: мрежа у југоисточној Азији је свом опису активности, који се у великој мјери своди на јачање прекограничне сарадње у борби против транснационалног криминала, додала и супротстављање еколошком криминалитет.

Активности везане за транснационални еколошки криминалитет увелико премашују формалне надлежности међувладиних организација; цијели дијапазон тих активности је једноставно превелик да би овдје све биле детаљно обрађене. Билатерални и регионални споразуми окупљају више држава кроз иницијативе као што су Мреже за спровођење прописа за заштиту дивљих животиња (ASEAN-WEN је примјер те мреже), добровољни споразуми о партнерству Европске уније, који се фокусирају на управљање шумама и спровођењем закона, као и Лусака ударна група

која заговара кооперативне механизме међу владама земаља источне и јужне Африке у погледу илегалне трговине дивљим животињама. Кључне невладине организације, као што су TRAFFIC, Агенција за истраге еколошког криминала и Међународни фонд за заштиту животиња имају дугу историју свог независног рада и активности, али и рада са владама држава и међународним организацијама, све са циљем вршења надзора над еколошким криминалитетом, сакупљања и размјене информација, те изградње капацитета и пружања адекватних обука. Невладине организације које се баве борбом против криминала и корупције као што су Глобал витнес (*енг. Global Witness*) и Транспаренси интернешенел (*енг. Transparency International*), такође су у своје активности уградиле и борбу против транснационалног еколошког криминала.

Фрагментираност ових активности, којима се бави велики број организација и које су предмет многих споразума, често се перципира као недостатак, а понекад чак и као дисфункционалност, нарочито када је неопходно супротставити се транснационалним изазовима. Међутим, овај вишеагенцијски приступ спровођењу активности за превенцију и спречавање транснационалног еколошког криминала није у основи споран. Тачније, он осликава тренутно стање ствари у овој области, која је прошла пут од слабих механизма интегрисања институција и процеса доношења одлука до онога што неки називају „синергијом фрагментираних елемената препознатљивих и јасних институционалних договора“. У недостатку водећих међународних споразума о транснационалном еколошком криминалитету, а у свјетлу поменуте институционалне фрагментације, глобална заједница је успоставила иновативне мреже и механизме сарадње како би се супротставила и криминалним и еколошким изазовима у вези са овим брзорастућим обликом прекограничног криминалитета. Показало се да ове врсте мрежа манифестују више флексибилности него формални међународни договори који су дефинисани обавезујућим међународним законодавствима. Наиме, они служе да побољшају квалитет и опсег сарадње, прошире домет релевантних прописа, унаприједи прикупљање информација и омогуће проток информација међу бројним субјектима.

Неке од ових иницијатива се свде на потписивање меморандума о разумијевању између кључних агенција за спровођење закона, релевантних институција и водећих организација, а са циљем бављења тачно одређеним обликом транснационалног еколошког криминалитета. Ови споразуми о партнерству се такође закључују и међу различитим секторима. Тако су, на примјер, 2002. године секретаријати CITES-а, Базелске конвенције, Бечке конвенције и Монреалског протокола потписали меморандум о разумијевању о јачању међусобне сарадње. Ови меморандуми немају оперативни карактер, нити сврху, већ служе као платформа за међусобне консултације, размјену информација и

техничку сарадњу. Овај принцип умрежавања у циљу рјешења проблема је такође основ иницијатива као што су Коалиција за борбу против трговине дивљим животињама (CAWT), Платформа за електронску размјену информација о трговини дивљим животињама у ЕУ (EU-TWIX) и Азијског регионалног партнерског форума за борбу против еколошког криминала (ARPEC).

Сваки од ових корака је допринио стварању солидних темеља за подршку и сарадњу при спровођењу оперативних активности. Повећана свијест о потреби да наведене активности буду добро координиране и да имају транснационални карактер, те препознавање бенефита који се добијају што ефикаснијим обукама, употребом криминалистичких техника и обавјештајног рада полиције, праћени су предвиђеношћу да се организоване криминалне групе које се баве транснационалним еколошким криминалом открију, а њихова дјела расвијетле. Ово је постао једна од водећих циљева INTERPOL-овог Програма за еколошки криминал. INTERPOL је преузео водећу улогу у координацији бројних регионалних и глобалних истрага и операција, које су имале за резултат бројна хапшења и заплане у вриједности од неколико милиона долара. Иницијатива „Green Customs“, која је почела са радом 2003. године, јесте један од кооперативних механизма који окупља шест секретаријата различитих мултилатералних споразума за околицу и пет међународних организација, чија је основна сврха откривање и спречавање илегалне трговине еколошки-осјетљиве робе. Једна од најуспјешнијих операција, кодног назива „Крпљење неба“ (*енг. Sky Hole Patching*), је окупила царинске власти, Светску царинску организацију, UNEP и резултирала запланом значајних количина илегалних супстанци које оштећују озон. Међународни конзорцијум за борбу против криминала везаног за дивље животиње (ICCCWC) успостављен је 2010. године. Овај конзорцијум на једном мјесту окупља секретаријате CITES-а, INTERPOL-а, Свјетске царинске организације, UNODC-а и Свјетску банку са циљем координисане подршке државним агенцијама и регионалним мрежама. ICCWC је значајан дио својих активности усмјерио у правцу пружања квалитетног тренинга својим чланицама о криминалистичким техникама, као што су контролисане испоруке, у којима лежи велики потенцијал за што бољи обавјештајни рад и прикупљање доказа, те што бољи исход у погледу броја хапшења.

ЗАКЉУЧАК

Транснационални еколошки криминал је озбиљан облик криминалне активности којем се, у ширем контексту борбе против транснационалног криминала, увијек не приступа довољно озбиљно. Профит у овој области криминала износи милијарде долара који иду

како појединцима, тако и криминалним мрежама, он нарушава напоре који се улажу у заштиту околине и одрживи развој, смањује државне приходе, нарушава владавину права, подстиче корупцију, намеће насиље у локалној заједници и доводи у опасност оне који се боре против њега. ICCWC је указао на „ново вријеме у којем ће се учиниоцима кривичних дјела која се тичу трговине дивљим животињама супротставити на снажан и координисан начин“, а то је оно што се очекује и од иницијатива у вези са осталим облицима еколошког криминала, као што су трговина дрветом, илегална производња и трговина супстанцама које оштећују озон, те илегална трговина отровним отпадом. Агенције, као што су INTERPOL, Свјетска царинска организација и UNODC, заједно са секретаријатима кључних, раније поменутих, мултилатералних договора о околини често координирају своје активности са невладиним организацијама које обично имају и веће искуство у овој области, чиме су направљени значајни искораци и подизању свијести о изазовима који се намећу у области транснационалног еколошког криминалитета, о потреби унапређења сарадње, оперативне координације и настојањима да се имају што бољи резултати и исходи. Међутим, сви они још увијек имају ограничене ресурсе. Ове нове идеје које су започете могу се спровести у дјело само ако се оним агенцијама и организацијама које имају централну улогу у борби против транснационалног еколошког криминалитета обезбиједи ресурси и подршка који се пружају у превенцији, спречавању и борби против осталих облика транснационалног криминалитета.

Превод и адаптација: Јелена Вигњевић*

ОРИГИНАЛНА БИБЛИОГРАФСКА ЈЕДИНИЦА

Elliott, L. (2012). Fighting Transnational Environmental Crime. *Journal of International Affairs*, vol. 66, no. 1, 87–104.

* Предавач Високе школе унутрашњих послова, Бања Лука на предметима Енглески језик I и II, e-mail: jelena.vignjevic@mup.vladars.net

ПРИКАЗИ И ДИСКУСИЈЕ

**KONFERENZ "KRIMINALITÄTSBEKÄMPFUNG UND
EUROPÄISCHE INTEGRATIONEN MIT SCHWERPUNKT AUF DER
UMWELTKRIMINALITÄT" DARSTELLUNG DER AUSGEWÄHLTEN
ARBEITEN MIT SCHLUSSFOLGERUNGEN VON DER KONFERENZ**

Приказ

DOI: 10.7251/BPGBL1214293M

УДК: 343.712.1:351.74/75

Milenko Mršić*

Zusammenfassung: In der Zeit vom 18. bis 20. März 2014 wurde in Trebinje Konferenz zum Thema "Bekämpfung der Kriminalität und europäische Integrationen mit Schwerpunkt auf der Umweltkriminalität" abgehalten. In dieser Arbeit wurden ausgewählte Arbeiten von dieser Konferenz dargestellt. Der Sinn der Arbeit ist, Hauptinformationen über die Konferenz und Kurzfassungen von einigen, nach Meinung des Autors interessantesten Arbeiten zu diesem Thema zu geben, wie auch die fachwissenschaftliche Öffentlichkeit über die am Ende der Konferenz verabschiedeten Schlussfolgerungen zu informieren. Alle präsentierten Arbeiten wurden zusammen mit den anderen Arbeiten im Sammelband mit demselben Titel im Ganzen veröffentlicht. Um im Namen der Polizeihochschule der Hanns-Seidel-Stiftung Dank und Anerkennung auszusprechen, hat der Autor Vorwort zum Sammelband und Zusammenfassungen aller Arbeiten auch in die deutsche Sprache übersetzt. Ein anderer Vorteil, beziehungsweise Zweck der deutschen Übersetzung besteht darin, dass die Studenten der Polizeihochschule und andere interessierte Leser einen allgemeinen Einblick in die komplexe Struktur des deutschen Satzgefüges gewinnen und elementare deutsche fachspezifische Terminologie und Redewendungen aus diesem Bereich aneignen können.

Stichwörter: Umweltkriminalität, Konferenz in Trebinje, Hanns-Seidel-Stiftung, Schlussfolgerungen, Satzgefüge, deutsche Fachterminologie.

VORWORT

Das Ministerium des Innern der Republika Srpska – Polizeihochschule Banja Luka hat in Zusammenarbeit mit der Hanns-Seidel-Stiftung eine Konferenz – Internationale wissenschaftliche Fachtagung zum Thema "Kriminalitätsbekämpfung und europäische Integrationen mit besonderem Schwerpunkt auf der Umweltkriminalität" veranstaltet. In diesem Sammelband wurden die auf dieser Tagung präsentierten Arbeiten publiziert.

Das Ziel der Konferenz war, durch die Präsentation der fachwissenschaftlichen Arbeiten aus dem Bereich Umwelt und Umweltschutz,

* *Deutschlehrer Polizeihochschule Banja Luka; e-mail: milenko.mrsic@education.muprs.org*

sowie Polizei und Sicherheit, Recht und anderen Bereichen, derzeitigen Stand zu analysieren und neue Methoden zur Kriminalitätsbekämpfung mit besonderem Schwerpunkt auf der Umweltkriminalität anzubieten.

Die dreitägige Konferenz hat neben den präsentierten Arbeiten auch intensive und offene Gespräche und eine fachwissenschaftliche Diskussion umfasst, aus ihnen entsprechende Schlussfolgerungen gezogen, Vorschläge und Empfehlungen angeboten und neue Dilemmas betreffend Gesamtproblematik der Umweltkriminalität geöffnet.

Das Ministerium des Innern und Polizeihochschule Banja Luka hoffen, dass diese Konferenz und Herausgabe des Sammelbandes der fachwissenschaftlichen Arbeiten zu diesem Thema nicht nur zur Vervollständigung des Wissens in diesem Bereich, sondern auch zur Effektivität der Vorbeugung und der Bekämpfung der Kriminalität, insbesondere Umweltkriminalität, und der Stärkung der Zusammenarbeit zwischen den Polizeistrukturen und Strafgesetzgebungen Bosniens und Herzegowina und der Republika Srpska und anderen Ländern Südosteuropas beitragen werden.

Am Ende der Konferenz wurden konkrete Schlussfolgerungen verabschiedet und Leiter des Teams für die Durchführung der Konferenz haben im Namen der Polizeihochschule Banja Luka und im Namen aller Teilnehmer der Tagung besonderen Dank der Hanns-Seidel-Stiftung ausgesprochen, ohne deren Unterstützung diese Konferenz hätte nicht stattfinden können.

DARSTELLUNG DER AUSGEWÄHLTEN ARBEITEN

Auf der Konferenz in Trebinje wurden insgesamt 35 Arbeiten von etwa 60 Autoren aus der Republika Srpska, Republik Serbien, Republik Montenegro, Mazedonien und anderen Staaten präsentiert, wobei etwa 100 Experten teilgenommen haben, die sich mit dem Bereich der Kriminalität beschäftigen. In den präsentierten Arbeiten wurden einige Themen akzentuiert und analysiert wie: Begriffsbestimmung und Merkmale der Umweltkriminalität, Recht auf gesunde Umwelt, Bedeutung der europäischen Integrationen in der Vorbeugung der Umweltkriminalität, transnationale Umweltkriminalität; Standardisierung der Fachsprache aus diesem Bereich, globale Gefahren vor der Gefährdung der Umweltsicherheit, Bedeutung der internationalen polizeilichen Zusammenarbeit in der Vorbeugung der Umweltsicherheit, Phänomen der Agencifikation in Bosnien und Herzegowina in der Vorbeugung der Umweltkriminalität, Entsorgung von medizinischen Abfällen, strafrechtliche und psychologische Aspekte dieses Problems, Verantwortlichkeit der juristischen Personen für Umweltstraftaten, Verkehrsökologie und so weiter. Hier sind Kurzfassungen der gewählten Arbeiten:

Begriffsbestimmung, Merkmale und Ursachen der Umweltkriminalität

Dr. Goran Amidžić, MUP RS – Direktion für Polizeiausbildung

Darko Čulum, MUP RS – Polizeidirektion

Vitomir Petričević, Spez., MUP RS - Polizeihochschule

Die Autoren haben in ihrer Arbeit versucht, diese Art der Kriminalität detaillierter und möglichst präzise zu definieren, insbesondere ihre Hauptmerkmale, wodurch sich Umweltkriminalität von den anderen Formen der Kriminalität unterscheidet und ihre Ursachen zu erklären.

Zusammenfassung: Die Umweltkriminalität ist eine besondere Form der zeitgenössischen Kriminalität, die von Jahr zu Jahr zunimmt und immer mehr Merkmale der schweren Kriminalität aufweist und welche globale Werte der Gesellschaft bedrohen und gefährden. In dieser Hinsicht erörtern die Autoren in ihrer Arbeit unterschiedliche Begriffsbestimmungen der Umweltkriminalität, denen man sowohl in der Wissenschafts- als auch in der Fachliteratur begegnet. Ferner wurden in dieser Arbeit Merkmale und Ursachen der Umweltkriminalität dargestellt, welche sie von anderen Arten der Kriminalität unterscheiden, natürlich aber unter Berücksichtigung der Tatsache, dass sie in einer Wechselbeziehung mit anderen Formen der Kriminalität betrachtet werden muss, wie auch, dass ihre Begriffsbestimmung wegen Nichtvereinheitlichung der normativen Regelung dieser Form der Kriminalität auf dem globalen Niveau erschwert wird.

Stichwörter: Umweltkriminalität, Merkmale der Umweltkriminalität, Ursachen der Umweltkriminalität

Kriminologisch-kriminalistische Merkmale der Umweltkriminalität

Aleksandar Miladinović

Abteilung für die Polizeigrundausbildung – Polizeiakademie Banja Luka

Predrag Popović

Polizeihochschule Banja Luka

Die Autoren geben nicht nur eine umfassende Wahrnehmung, Systematisierung, Klassifizierung und Elaborat von zahlreichen und heterogenen kriminologisch-kriminalistischen Merkmalen, sondern weisen auf einige von diesen Merkmalen hin, die nach ihrem Ermessen besonderen Einfluss auf die Wahrnehmung und Bekämpfung dieser Art der Kriminalität haben.

Zusammenfassung: Die Umweltkriminalität ist eine neue, zeitgenössische, globale und transnationale Form der Kriminalität, die vom kriminologischen Aspekt noch nicht genug erforscht und kriminalistisches Handeln bezüglich

dieser Art der Kriminalität auch noch nicht geregelt wurde. In Anbetracht der obigen Tatsachen wurde in dieser Arbeit auf bestimmte Merkmale der Umweltkriminalität hingewiesen, die für die kriminologische und somit selbstverständlich auch für die kriminalistische Wahrnehmung von Bedeutung sind. Diese Arbeit umfasst natürlich nicht alle Merkmale, sondern nur diejenigen, die die Autoren als relevanter, auffälliger und häufiger finden, wie die heutigen Äußerungsformen der Kriminalität, Organisation (Segment der organisierten Kriminalität und sogar Angehörigkeit der Weiß-Kragen-Kriminalität, sowie Körperschaftskriminalität), Technisierung der Äußerungsformen der Kriminalität und Entwicklungsdynamik und Anpassung der Erscheinungsformen, „dunkle Zahlen“ der Kriminalität (ungeklärte Fälle), der globale Kontext dieser Kriminalität (bzgl. sowohl Äußerungsformen als auch ihrer Folgen), Transnationalität dieser Art der Kriminalität in mehreren Segmenten, Mangelhaftigkeit der Rechtsnormen, die die Umweltkriminalität regeln, Zusammenhang mit dem (Öko)Terrorismus... Das Ziel dieser Arbeit ist nicht, eine umfassende Wahrnehmung, Systematisierung, Klassifizierung und ein Elaborat von zahlreichen und heterogenen kriminologisch-kriminalistischen Merkmalen zu geben, sondern auf einige von diesen Merkmalen hinzuweisen, die nach Ermessen der Autoren Einfluss auf die Wahrnehmung und Bekämpfung dieser Art der Kriminalität haben.

Stichwörter: Umweltkriminalität, organisierte Kriminalität, Merkmale der Umweltkriminalität...

Transnationale Umweltkriminalität

Akademiker Prof. Dr. Stanko Bejatović, Rechtsfakultät der Universität Kragujevac

Doz. Dr. Mile Šikman, Polizeihochschule Banja Luka

Die Umweltkriminalität übergreift Grenzen der territorialen Zuständigkeit einzelner Staaten und wird zunehmend zu einem internationalen Problem. In dieser Hinsicht wurden in dieser Arbeit Themen bearbeitet, die sich sowohl mit Umständen und Ursachen, als auch mit Äußerungsformen und Folgen der grenzüberschreitenden Umweltkriminalität beschäftigen.

Zusammenfassung: Transnationale Umweltkriminalität umfasst kriminelle Aktivitäten von Einzelpersonen und kriminellen Gruppen, die Elemente der Transnationalität beinhalten (Betrieb über nationale Grenzen hinweg, Beteiligung von Einzelpersonen und Gruppen aus mehreren Staaten usw.) und sie umfassen Gesamtheit der kriminellen Aktivitäten, die die Umwelt und menschliche Gesundheit bedrohen (z.B. unerlaubter Handel mit natürlichen Ressourcen, illegaler Handel mit Pflanzen und Tieren, illegaler Handel und Ausbeutung von Mineralien und Edelsteinen, illegaler Handel mit Holz oder gefährlichen Abfällen usw.). Umweltkriminalität übergreift

eigentlich Grenzen der territorialen Zuständigkeit einzelner Staaten und wird zunehmend zu einem internationalen Problem. Dies bedeutet, dass viele Äußerungsformen, wie auch ökologische Folgen der Kriminalität (z. B. das Problem des Klimawandels, Biodiversität, gefährliche Abfälle) im wesentlichen einen transnationalen Charakter haben. Dafür spricht auch Tatsache, dass die Umweltkriminalität eine der am schnellsten wachsenden Formen der grenzüberschreitenden Kriminalität ist, die im Vergleich zu den traditionellen Formen der transnationalen organisierten Kriminalität (wie Schmuggeln und Handel mit Betäubungsmitteln, Schleusungskriminalität und Menschenhandel, unerlaubter Handel mit Waffen und Munition) hohe Gewinne und geringe Risiken mitbringt. Dazu ist zu sagen, dass die Folgen der Umweltkriminalität spezifisch sind, vor allem wegen der Tatsache, dass sie nicht unmittelbar gegenüber den Menschen hervortreten (wie bei der konventionellen Kriminalität), sondern vor allem gegenüber der Umwelt und damit langfristig auch gegenüber den Menschen direkt. Deshalb gewinnt die Frage des Umweltschutzes zunehmend einen internationalen Charakter und Förderung und Schutz der Umwelt erscheinen als Imperativ, der zur Überwindung der globalen und regionalen Umweltthemen gerichtet ist. In dieser Hinsicht wurden in dieser Arbeit Themen bearbeitet, die sich sowohl mit Umständen und Ursachen, als auch mit Äußerungsformen und Folgen der grenzübergreifenden Umweltkriminalität beschäftigen.

Stichwörter: länderübergreifende Kriminalität, Umweltkriminalität, organisierte Kriminalität, internationale Rechtsakte.

Europäische Integrationen und Tendenzen der Agencifikation in Bosnien und Herzegowina im Bereich der Umweltkriminalitätsbekämpfung

Prof. Dr. Mile Dmičić, Rechtsfakultät Banja Luka

Da sich Staatsorgane im Bereich der Kriminalitätsbekämpfung auf dem Niveau der Entitäten und des Brčko-Distrikts mit dem Problem der Umweltkriminalität und der Aufrechterhaltung der Umweltsicherheit schon befassen, wäre eine zusätzliche Übertragung der Zuständigkeiten auf das Staatsniveau nicht rechtfertigt. Deswegen wird in dieser Arbeit die Frage diskutiert, ob sich eine wirksame Durchsetzung des Verfassungsrechts auf gesunde Umwelt durch Prävention der Umweltkriminalität im Rahmen der verfügbaren institutionellen Kapazitäten auf den Niveaus der Entitäten und des Brčko-Distrikts verwirklichen kann, oder es ist eine zusätzliche Agencification der Strafverfolgungsbehörden notwendig.

Zusammenfassung: Das Menschenrecht auf gesunde Umwelt ist eines der grundlegenden Verfassungsrechte. Schutz des Menschenrechts auf gesunde Umwelt durch die strengsten gesetzlichen Normen und durch

effektive Prävention der Umweltkriminalität ist eine der Voraussetzungen für erfolgreiche europäische Integrationen, was sich aus den internationalen Rechtsakten ergibt, insbesondere aus den beiden grundlegenden Dokumenten: Konvention des Europarates über den Schutz der Umwelt durch die Anwendung des Strafrechts von 1998 und der Richtlinie 2008/99/EC über den Schutz der Umwelt durch das Strafrecht von 2008, die die Herstellung eines einheitlichen strafrechtlichen Schutzes der Umwelt im Rahmen des europäischen Rechts vorsehen und der Verantwortung der natürlichen und juristischen Personen für Straf- und andere strafbare Taten, Verwaltungsordnungswidrigkeiten, wie sie in diesen Akten auch genannt wurden. Bosnien und Herzegowina hat in den Strafgesetzgebungen der Entitäten und des Brčko-Distrikts die Voraussetzungen in den erwähnten Rechtsakten zum Teil erfüllt, indem in besonderen Abschnitten Straftaten im Bereich der Umweltkriminalität geregelt wurden und in dieser Arbeit werden wir uns mit dieser Frage nicht befassen. Neben dem oben Erwähnten wurde in den Mitgliedsstaaten der EU besonders viel Aufmerksamkeit dem Umweltschutz gewidmet, und dieselbe Anforderung im Rahmen *acquis communautaire* wird vor die Kandidatstaaten gestellt, unter ihnen auch Bosnien und Herzegowina. Europäische Integrationen umfassen auch (negative) Tendenz der Zuständigkeitsübertragung von der Staatsverwaltung der Entitäten auf die neu errichteten Agenturen auf dem Niveau von Bosnien und Herzegowina. In dieser Hinsicht wird die Frage gestellt, ob sich eine wirksame Durchsetzung des Verfassungsrechts auf gesunde Umwelt durch Prävention von Umweltkriminalität im Rahmen der verfügbaren institutionellen Kapazitäten auf den Niveaus der Entitäten und des Brčko-Distrikts verwirklichen kann, oder es ist eine zusätzliche (obwohl im wesentlichen unrechtmäßig) Agencification der Strafverfolgungsbehörden notwendig. Dabei wäre auch zusätzliche Übertragung der Zuständigkeiten in diesem Falle nicht rechtfertigt, weil sich Staatsorgane im Bereich der Kriminalitätsbekämpfung auf dem Niveau der Entitäten und des Brčko-Distrikts (vor allem Innenministerien, Polizei und Justizbehörden) im Rahmen ihrer Zuständigkeiten mit dem Problem der Umweltkriminalität und der Aufrechterhaltung der Umweltsicherheit befassen.

Stichwörter: Bosnien und Herzegowina, europäische Integrationen, Strafgesetzgebung, Umweltkriminalität, Agencification, Sicherheitsbehörden.

Umweltschutz im Strafrecht der Republika Srpska

Prof. Dr. Ljubinko Mitrović

Fakultät der Rechtswissenschaften

Paneuropäische Universität APEIRON Banja Luka

Diese Arbeit stellt den aktuellen Stand hinsichtlich der gesetzlichen Regelung der Umweltkriminalität im Strafgesetz der Republika Srpska dar.

Die Umweltstraftaten wurden im Strafgesetz der Republika Srpska in der Gruppe der „Straftaten gegen die Umwelt“ vorgesehen und einige von ihnen wurden in der Gruppe der „Straftaten gegen die öffentliche Privatsicherheit und Privateigentum“ definiert.

Zusammenfassung: Das Menschenrecht auf gesunde Umwelt wurde in der Verfassung der Republika Srpska im Artikel 35 definiert. Auch mehrere andere Gesetze, wie Umweltschutzgesetz der Republika Srpska, Luftschutzgesetz, oder Abfallmanagementgesetz haben die Umwelt direkt oder indirekt zum Gegenstand ihrer Regelung. Besondere Bedeutung im Hinblick auf deren Schutz hat sicherlich Strafgesetz der Republika Srpska. Was ausdrücklich zu erwähnen ist, ist ein starkes und umfassendes System von sogenannten ökologischen Delikten, unter denen nach Bedeutung, Natur und Charakter Umweltstraftaten besonders wichtig sind (als die gefährlichste Form dieser Straftaten), dessen Ziel ein sicherer, gesetzmäßiger und wirksamer Umweltschutz in der Republika Srpska ist. Die Umweltstraftaten wurden im Strafgesetz der Republika Srpska in der Gruppe der Straftaten gegen die Umwelt (Abschnitt XXXIII) vorgesehen und einige von ihnen wurden in einer Gruppe der Straftaten gegen die öffentliche Privatsicherheit und Privateigentum (Abschnitt XXXI) vorgeschrieben. Der Gegenstand des Schutzes bei allen erwähnten Straftaten ist die Umwelt, oder ihre einzelnen Segmente (Luft, Wasser, Boden, Flora und Fauna), obwohl auch diejenigen Ansätze der Rechtstheoretiker nicht ohne Begründung sind, die glauben, dass das Objekt des Schutzes vor Straftaten gegen die Umwelt eben das Menschenrecht auf gesunde Umwelt ist als eines der wichtigsten grundlegenden und universellen Menschenrechte.

Stichwörter: Kriminalität, Strafgesetz, Republika Srpska.

Körperschaftskriminalität und Umwelt

Ursachen, Folgen und Möglichkeiten ihrer Vorbeugung

Mag. Dragana Vujić,

Nevena Rakić,

Polizeihochschule Banja Luka

Diese Arbeit hat einen besonderen Wert aus dem Grunde, weil die Körperschaftskriminalität („corporate crime“) unabsehbare Schäden den Menschen, Tieren und Pflanzen zufügt und dieser Art der Kriminalität bei uns trotzdem wenig Aufmerksamkeit gewidmet wird. Die Autorinnen beschäftigen sich mit Fragen der Begriffsbestimmung, Ortsbestimmung der Körperschaftskriminalität in der Klassifizierung der Allgemeinkriminalität, ihrem Zusammenhang mit der Umweltkriminalität, sowie der Bedeutung der Vorbeugungsmaßnahmen.

Zusammenfassung: Über die Körperschaftskriminalität wird selten gesprochen und geschrieben. In der Zeit, in der wir leben, die oft Wirtschaftsgesellschaft genannt wird und wo nicht die Gerechtigkeit sondern die Profitabilität bestimmt, was recht und was unrecht ist, weisen der Zufluss des Fremdkapitals und die immer zunehmende Privatisierung auf die Notwendigkeit und Bedeutung einer gesellschaftlich verantwortlicheren Verhaltensweise der Wirtschaftsvereine hin. Statt dessen sind wir mit dem wachsenden Phänomen der Körperschaftskriminalität entgegengesetzt. Es ist Tatsache, dass sich Körperschaften enorm bereichern, eben dank kriminellen Handlungen, die enorme Schäden für die Gesellschaft und einzelne Personen verursachen. Bei diesem Phänomen sind besonders besorgniserregend unabschätzbare Folgen und Schäden, welche es hinter sich lässt, die oft nicht ersetzt werden können, weil sie Menschenopfer, schwere Gefährdung der Umwelt, langfristige schädliche Wirkungen auf die Gesundheit mehrerer Generationen, Materialverluste für andere Körperschaften, Gemeinde- und Staatshaushalte und Einzelpersonen nach sich ziehen. Zahlreich sind Fragen, die man bezüglich der Körperschaftskriminalität stellt und mit welchen sich die Autoren in dieser Arbeit beschäftigen, wie zum Beispiel Begriffsbestimmung, Ortsbestimmung der Körperschaftskriminalität in der Klassifizierung der Allgemeinkriminalität, Zusammenhang mit der Umweltkriminalität, Bedeutung der Präventionsmaßnahmen und so weiter.

Stichwörter: Kriminalität, Körperschaft, Körperschaftskriminalität, Umwelt, Umweltkriminalität.

Umweltstraftaten und Verantwortlichkeit der juristischen Personen in der Strafgesetzgebung der Republika Srpska

Mag. Dragana Milijević

Polizeihochschule Banja Luka

Doz. Dr. Uroš Pena

Direktion für Koordination der Polizeikörper

Im Anschluss an die obige Arbeit, wo die Körperschaftskriminalität als eine besonders gefährliche Art der Kriminalität dargestellt wurde, wird hier über die Verantwortung der juristischen Personen in der Strafgesetzgebung der Republika Srpska und Anpassung der hiesigen Vorschriften mit den Akten der EU gesprochen.

Zusammenfassung: Unter Umweltschutz versteht man im modernen Strafrecht nicht nur Inkriminierung bestimmter Verhaltensweisen, sondern auch Verwendung der Rechtsvorschriften betreffend strafrechtliche Verantwortung der juristische Personen. Der Grund dafür ist, weil die Körperschaftskriminalität bei Straftaten gegen Umweltschutz besonders ausgeprägt ist. Die Verantwortung dieser Subjekte wurde vor allem in den

völkerechtlichen Akten verankert, präziser in dem Umweltschutzabkommen aufgrund des Strafrechts aus dem Jahre 1999 und der Richtlinie des Europäischen Parlaments und des Rates über den Schutz der Umwelt aufgrund des Strafrechts 2008/99. Durch die erwähnten Akte werden nationale Gesetzgebungen verpflichtet, juristische Personen als Täter dieser Straftaten anzusehen. Strafgesetzgebungen in Bosnien und Herzegowina beinhalten Vorschriften, mit welchen die Verantwortung juristischer Personen für begangene Straftaten geregelt wurde. In dieser Arbeit wird auf die Begründetheit und Grenzen der Verantwortung juristischer Personen für Straftaten gegen die Umwelt in der Strafgesetzgebung der Republika Srpska hingewiesen.

Stichwörter: Republika Srpska, Straftat, juristische Person, Umwelt.

Normativakte zum Umweltschutz in der Europäischen Union mit Implikationen auf die Republika Srpska

*Petrović Branko,
Danica Gnjatović,
Luka Miladinović,
Zentrum für Sicherheit, Schutz und Verteidigung*

In dieser Arbeit wurden Zuständigkeiten einzelner Institutionen mit besonderem Bezug auf die Strategie des Umweltschutzes in der Republika Srpska dargestellt. Außerdem wurde eine statistische Darstellung der vorgenommenen Maßnahmen gegeben. Die Arbeit ist besonders interessant, weil in der Arbeit zwei konkrete Fälle aus der Praxis präsentiert wurden.

Zusammenfassung: In der Arbeit wurde der Umweltschutz als eines der wachsenden Probleme der Gegenwart überschaut. Das Menschenrecht auf gesunde Umwelt wurde durch die Verfassung garantiert und mit der Gesetzgebung durch Prävention und Repression geschützt. Im Namen des präventiven Schutzes der Umwelt wurden in der Republika Srpska zahlreiche Gesetze und andere Akte getroffen und der strafrechtliche Schutz wird durch Strafgesetzgebung geregelt. Das Strafgesetz hat bestimmte Taten als Straftaten vorgesehen zusammen mit den für sie definierten Sanktionen. Wichtige Richtlinien aus diesem Bereich sind Akte der Europäischen Union. Neben den Akten der nationalen Gesetzgebung wurden auch Zuständigkeiten der Institutionen beschrieben, deren Hauptziel der Umweltschutz ist mit besonderem Bezug auf die Strategie zum Umweltschutz der Republika Srpska, Rote Liste, sowie statistische Darstellung der vorgenommenen Maßnahmen und Handlungen betreffend Straftaten gegen die Umwelt zusammen mit zwei Fällen aus der Praxis.

Stichwörter: gesetzliche Regelung, Europäische Union, Republika Srpska, institutionelle Zuständigkeit, Strategie

Einfluss der Europäischen Union auf die Entwicklung der regionalen Zusammenarbeit in Funktion der Sicherheitsförderung und Kriminalitätsbekämpfung in der Region Westbalkan

Mag. Manja Đurić

Fakultät der Politikwissenschaften der Universität Banja Luka

Bekämpfung der organisierten Kriminalität und der Korruption ist eine der Prioritäten für den Beitritt zur Europäischen Union. Diese Arbeit ist deswegen lesenswert, weil sie nicht nur die Notwendigkeit einer guten Zusammenarbeit der Länder des Westbalkans akzentuiert, vor allem zwischen den Polizeistrukturen und Gerichtsbarkeiten, sondern auch neue mögliche Initiativen bietet.

Zusammenfassung: Die Region des Westbalkans setzt sich nach wie vor mit großen Herausforderungen im Bereich der Rechtsstaatlichkeit auseinander, die für das Funktionieren einer demokratischen Gesellschaft und Marktwirtschaft notwendig ist. Die Region ist besonders empfindlich gegen organisierte Kriminalität und Korruption. Die Bewältigung dieser negativen Erscheinungen ist eine der wichtigsten Voraussetzungen für den EU-Beitritt und wurde als Priorität in dem Vorbeitrittsprozess gestellt. Es gibt eine starke internationale und regionale Dimension des Kampfes gegen die organisierte Kriminalität. Die Grenzen sind kein Hindernis für organisierte kriminelle Gruppen. Daher ist es wichtig, dass die Länder des westlichen Balkans im Kampf gegen diese Herausforderungen zusammenarbeiten. In den letzten Jahren hat die Europäische Union die Entwicklung einer Reihe von regionalen Aktivitäten und Initiativen mit maßgeblichem Erfolg bei der Bekämpfung der Kriminalität in der Region beeinflusst, wie Regionales Zentrum zur Bekämpfung der grenzüberschreitenden Kriminalität (SECI), Europäisches Zentrum zur Umsetzung der Gesetze in Südosteuropa (SELEC), Konvention über die polizeiliche Zusammenarbeit in Südosteuropa (PCC), Assotiation der Polizeichefs Südosteuropas (SEPCA) und andere. Darüber hinaus haben die Donatoren eine Reihe von Maßnahmen initiiert, die auf die Stärkung der regionalen Dimension der Rechtsstaatlichkeit und Förderung der Sicherheit ausgerichtet sind, beispielsweise eine besondere Anwaltschaft des westlichen Balkans, sowie die Errichtung der internationalen Einheiten für die Koordination der Gesetze (ILECUs). Der regionale Rat für die Zusammenarbeit hat einen großen Beitrag im Kampf gegen die Korruption und Migrationsmanagement geleistet. Im Kampf gegen Korruption ist die regionale Priorität Förderung des Austausches der guten Praxis im Rahmen der bestehenden Initiativen.

Stichwörter: Europäische Union, Westbalkan, polizeiliche Zusammenarbeit

Aktivitäten der Europäischen Union in der Krisen- und Katastrophenvorbeugung

Dr. Stevo Ivetić
Polizeihochschule Banja Luka
Gojko Pavlović, Mr.
Polizeihochschule Banja Luka

Diese Arbeitörtert Möglichkeiten zur Erhöhung der Widerstandsfähigkeit gegen Krisen und Katastrophen, nicht nur auf dem Westbalkan, sondern in ganz Europa. Im ersten Plan kommt da Strategie der inneren Sicherheit der Europäischen Union und Möglichkeiten der Vorbeugung und Bewältigung von Krisen und Katastrophen.

Zusammenfassung: Die Autoren dieser Arbeit weisen auf die Aktivitäten der Europäischen Union hin, ihre Widerstandsfähigkeit gegenüber Krisen und Katastrophen, beziehungsweise auf aktuelle Lösungen, bisherige Ergebnisse und weitere Schritte in Bezug auf diese Bedrohung. Besonders viel Acht wurde auf die Strategie der inneren Sicherheit der Europäischen Union und den Aktionsplan für ihre Umsetzung gegeben. Der zentrale Teil dieser Arbeit bezieht sich auf eines der Ziele dieser Strategie: Erhöhung der europäischen Widerstandsfähigkeit gegenüber Krisen und Katastrophen. Die Autoren begründen auch Schritte aus diesem Aktionsplan zur Durchsetzung der Strategie der inneren Sicherheit, die Europäische Union zur Erreichung dieses Ziels bislang durchgesetzt hat.

Stichwörter: Strategie der inneren Sicherheit, Europäische Union, Krisen und Katastrophen.

Internationale polizeiliche Zusammenarbeit in Funktion der Sicherheitsförderung und der Bekämpfung der Umweltkriminalität

Prof. Dr. Aleksandra Ljuština
Akademie für Kriminalistik und Polizeistudien Beograd
Mag. Ivana Bjelovuk
Akademie für Kriminalistik und Polizeistudien Beograd

Diese Arbeit ist interessant und lesenswert, weil sie unter anderem auch Besonderheiten der forensischen Untersuchung des Tatortes und der Analyse der gesammelten Spuren in den forensischen Labors gemäß den geltenden internationalen Normen in Fällen von Umweltdelikten analysiert zum Ziele der Stärkung der internationalen polizeilichen Zusammenarbeit und eines erfolgreichen Austausches des Beweismaterials.

Zusammenfassung: An der Schwelle des XXI Jahrhunderts erscheinen Umweltprobleme als dominierende Probleme der Gesellschaft. Eines der

zeitgenössischen ökologischen sozialen immer zunehmenden Probleme ist auch das Problem der Umweltkriminalität. Die Umweltkriminalität ist in ihrer Natur ein komplexes soziales Phänomen mit verschiedenartigen Erscheinungsformen. Verschiedene Erscheinungsformen der Umweltkriminalität wurden vor allem durch Art der gefährdeten Naturressourcen bedingt. Illegale Ausbeutung der wilden Flora und Fauna verbunden mit der Verschmutzung der Umwelt, Handel und Entsorgung von gefährlichen Abfällen, die gegen nationale und internationale Gesetze verstoßen, sind die häufigsten Formen der Umweltkriminalität und ihr gemeinsames Merkmal ist, dass sie eine ernstliche Form der Gefährdung der internationalen Sicherheit sind. Da die Umweltprobleme Staatsgrenzen nicht kennen, widerspiegelt sich die Reaktion der internationalen Gemeinschaft auf die aktuelle Umweltkriminalität in der koordinierten Polizeizusammenarbeit, sowohl in der Vorbeugung, als auch in der Bekämpfung verschiedener Arten der Umweltkriminalität. Bedrohungen für die Umwelt seitens der transnationalen organisierten Kriminalität erfordern eine energische und entschlossene internationale Antwort in der Umsetzung der Gesetze, die die Naturressourcen schützen und stellen einen Kampf gegen Korruption und Gewalt in dieser Form der Kriminalität dar, die die Stabilität und Sicherheit in der Gesellschaft beeinflussen können. In dieser Arbeit ist auch die Rede von den Besonderheiten der forensischen Untersuchung des Tatortes und der Analyse der gesammelten Spuren in den forensischen Labors gemäß den geltenden internationalen Normen in Fällen von Umweltdelikten zum Ziele eines erfolgreichen Austausches des Beweismaterials.

Stichwörter: Umweltkriminalität, Sicherheit, Polizei, Umweltforensik, ISO17025

SCHLUSSFOLGERUNGEN VON DER KONFERENZ

Nach der Konferenz wurden mehrere Schlussfolgerungen verabschiedet. Hier werden die wichtigsten von ihnen angeführt:

Das 21. Jahrhundert kann man ganz gewiss das Jahrhundert der Umwelt nennen. Umweltprobleme nehmen in allen Sphären des Menschenlebens immer zu. Eine besondere Form der Kriminalität ist die Umweltkriminalität. Moderne Trends der Globalisierung und der Internationalisierung, als Folge der Wirtschafts- und Marktliberalisierung, haben der Beschleunigung der Internationalisierung der Umweltkriminalität beigetragen.

Da Umweltkriminalität keine Staatsgrenzen kennt, reagiert die Internationale Gemeinschaft mit der koordinierten polizeilichen Zusammenarbeit, sowohl in der Verbeugung, als auch in der Bekämpfung aller Äußerungsformen der Umweltkriminalität. Bedrohungen der transnationalen organisierten Umweltkriminalität für die Umwelt sind eine große Herausforderung und erfordern eine energische und wirksame internationale

Antwort in der Durchsetzung der Gesetze zum Schutz von Naturressourcen als Kampf gegen Korruption und Gewalt im Zusammenhang mit dieser Art der Kriminalität, die die Stabilität und Sicherheit der Gesellschaft stark beeinflussen können.

Ein besonders großes Problem besteht darin, dass der Umweltkriminalität in der fachwissenschaftlichen Öffentlichkeit nicht genug Aufmerksamkeit gewidmet wird, obwohl es sich um ein sehr gesellschaftsgefährliches Kriminalphänomen handelt. In dieser Hinsicht ist eine permanente Forschung dieses Phänomens und eine adequate Reaktion der ganzen Gesellschaft erforderlich.

In der fachwissenschaftlichen Literatur, die sich mit dieser Problematik beschäftigt, begegnen wir verschiedenartigen Ansätzen und Begriffsbestimmungen. Deshalb ist es dringend notwendig, eine gemeinsame, universelle und allgemeingeltende Definition der Umweltkriminalität zu bestimmen, damit Aktivitäten in der Vorbeugung und der Bekämpfung der Umweltkriminalität auf dem normativen und vor allem auf dem globalen Plan intensiviert werden können.

Wie jede „junge“ Theorie und Praxis, deren Entwicklung erst erfolgt, hat auch der Bereich der Umweltkriminalität keinen standardisierten und komplettierten Fachwortschatz. Die Sprache der Umweltsicherheit ist zwar reich, aber nicht auch standardisiert. In dieser Hinsicht ist notwendig, auf dem fachwissenschaftlichen Plan an einer standardisierten Fachsprache der Umweltkriminalität zu arbeiten.

Die Europäische Union widmet dem Umweltschutz und der Entwicklung der Ökopolitik viel Aufmerksamkeit und finanziert den Umweltschutz, was natürlich für die Akzeptierung und richtige Wahrnehmung dieses Problems spricht. In diesem Kontext wird empfohlen, dass die Nachbarländer der Errichtung und Integrierung der Institutionen zur Bekämpfung der Umweltkriminalität mehr Aufmerksamkeit widmen gemäß Standards und guter Praxis der entwickelten Länder.

Identifizierung, Differenzierung und detaillierte Elaborierung von Ursachen, Äußerungsformen und anderen relevanten Merkmalen ist sehr notwendig für erfolgreiche Bekämpfung der Umweltkriminalität. Anderen Worten, Merkmale der Umweltkriminalität, die aber noch immer undeutlich und latent sind, sind Voraussetzung für eine wirksame Vornahme der Aktivitäten zur Vorbeugung und Bekämpfung dieser Art der Kriminalität.

In Anbetracht dessen, dass es viele spezifische Merkmale gibt, die den Bereich der Umweltkriminalität zum „sui generis“ differenzieren, ist es erforderlich, auf dem wissenschaftlichen, sowie auf dem praktischen Plan, Entwicklung der Wissenschaftsdisziplinen, die diesen Bereich wahrnehmen und erforschen, vorzugsweise die sogenannte „grüne Kriminologie“ und Ökokriminalistik, zu potenzieren und zu favorisieren.

LITERATUR

- Шикман, М. (ур). (2014). Зборник радова Међународна научностручна конференција *Сузбијање криминалитета и европске интеграције с освртом на еколошки криминалитет*. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова.
- Internetseite: <http://www.etrebinje.com/vijesti-sve/arhiva-tekstova-po-kategorijama/trebinje/7669-mup-rs-zakljucci-sa-konferencije-odrzane-u-trebinju>

КОНФЕРЕНЦИЈА “СУЗБИЈАЊЕ КРИМИНАЛИТЕТА И ЕВРОПСКЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ СА ОСВРТОМ НА ЕКОЛОШКИ КРИМИНАЛИТЕТ” ПРИКАЗ ОДАБРАНИХ РАДОВА СА ЗАКЉУЧЦИМА КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Миленко Мршић*

Апстракт: У периоду од 18. до 20. март 2014. године у Требињу је одржана конференција о теми “Сузбијање криминалитета и европске интеграције са освртом на еколошки криминалитет”. У раду су представљени одабрани радове са ове конференције. Смисао рада је да пружи основне информације о конференцији, да прикаже суштину неких, по мишљењу аутора најинтересантнијих радова и да научностручну јавност информише о закључцима донесеним на крају конференције. Сви презентовани радови су заједно са осталим радовима у цијелости објављени у зборнику под истим насловом. Да би у име Високе школе унутрашњих послова изразио захвалност и признање Ханс Зајдел фондацији, аутор је предговор зборнику и све резимее превео и на њемачки језик. Друга предност, односно сврха превођења на њемачки језик састоји се у томе да студенти Високе школе, као и остали заинтересовани читаоци, могу да стекну општи увид у сложену структуру њемачке реченице и да усвоје основне стручне појмове и изразе из ове области на њемачком језику.

Кључне ријечи: еколошки криминалитет, конференција у Требињу, Ханс Зајдел фондација, закључци, реченични склоп, њемачка стручна терминологија.

* Наставник њемачког језика, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука; e-mail: milenko.mrsic@education.muprs.org

**ПРИКАЗ КЊИГЕ “ФЕЈСБУК И КРИМИНАЛИТЕТ”, АУТОРА
АЛЕКСАНДРА МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ ИНТЕРНАЦИОНАЛНЕ
АСОЦИЈАЦИЈЕ КРИМИНАЛИСТА**

Приказ

DOI: 10.7251/BPGBL1214307H

УДК: 343.222(049.32)

Мр Едина Хелдић-Смаилагић*

У издању Интернационалне асоцијације криминалиста Бања Лука крајем претходне године објављена је књига под називом “Фејсбук и криминалитет”, аутора Александра Миладиновића, инспектора за полицијску обуку у Јединици за основну обуку – Полицијској академији Бањалука.

Како аутор наводи, књига је резултат настојања да се на једном мјесту обједине, систематизују и продубе медијска, лична, званична, те аналитичка и друга релевантна сазнања, информације и подаци о актуелним и потенцијалним облицима испољавања криминогеног и другог негативног, недопуштеног, неприхватљивог и штетног понашања на тренутно најмасовнијој (најпопуларнијој) друштвеној мрежи – Фејсбуку. Циљ публикације јесте да се на један разумљив, пријемчив и систематичан начин прикажу многобројни безбједносни ризици, пријетње и опасности од коришћења Фејсбука, не како би се интернаути одвратили од коришћења ове друштвене мреже, већ напротив, како би били упознати са овим пријетњама, ризицима и опасностима, те како би, сходно томе, а и властитим жељама и способностима, присуство на овој друштвеној мрежи прилагодили томе, а не да егзистирање на овој друштвеној мрежи прихватају “здроаво за готово”, беспоговорно и подразумијевајуће. То је и примјетно из самог садржаја књиге, јер аутор Фејсбук не приказује негативно и не потенцира асоцијалност ове друштвене мреже (што би се могло рећи да је постало медиокритет, па чак и у интернаутској популацији), већ напротив, подржава комуникацију преко интернета, друштвених мрежа, а поготово преко Фејсбука, исправно перципирајући концепт “нове друштвености”, али наводи многобројне опасности, пријетње и ризике коришћења ове друштвене мреже. Међутим, аутор се не задржава на тим констатацијама, већ наводи многобројне факторе и начине предупредивања тих ризика и опасности, као и начине реаговања на констатоване негативности, што је свакако похвално.

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, e-mail: eldina_heldic@yahoo.com

Књига се састоји од пет дијелова.

У првом дијелу се даје теоријски приказ основних појмова који су битни за боље сагледавање предмета и садржаја књиге. У оквиру њега се указује на појам и суштину (садржај) интернета, услуге (сервисе) на интернету, фокусирајући се на друштвене мреже као модерну (синергијску) услугу интернета, а потом се сагледава проблем криминалитета, гдје се акценат ставља, наравно, на интернет и рачунарски криминалитет, те се узгредно помиње и проблем приватности, поготово приватности интернаута. Иако се овај приказ чини преопширним, па и непотребним, треба имати у виду да је књига намијењена примарно корисницима Фејсбука, поготово почетницима и недовољно искусним и неедукованим, односно информатички недовољно писменим интернаутима на Фејсбуку, каквих је и највише, и који немају ова предзнања, што свакако чини релевантним овај увод у каснију материју.

Друго поглавље, као главни дио публикације, односи се на феноменолошки аспект криминалних активности на Фејсбуку, у Фејсбук окружењу, коришћењем могућности Фејсбука... У оквиру феноменологије криминалних активности на Фејсбуку, указује се на конкретне облике испољавања ових активности на Фејсбуку, почев од крађе профила (гдје се даје приказ најчешћих начина крађе и компромитације профила), превара (гдје се такође указује на најчесталије преваре), разних облика насиља (укључујући и вршњачко насиље и говор мржње), преко порнографије и педофилије, те пиратерије и нарушавања приватности, до тероризма и разних облика антиестаблишментског дјеловања. Поред навођења конкретних феноменолошких облика испољавања, даје се и приказ негативних импликација које имају поједине опције у Фејсбук окружењу, попут профила, страница, група, зида, фотографија, опције "лајк" и слично, што свакако садржајније доприноси свеукупном сагледавању начина испољавања негативности на Фејсбуку. У овом дијелу, поред указивања на конкретне начине испољавања негативних активности на Фејсбуку, аутор даје низ конкретних примјера из домаће и иностране праксе, што свакако упечатљивије дјелује, поготово ако се имају у виду посљедице тих констатованих негативности.

У оквиру етиолошко-виктимолошког аспекта, који представља трећи дио публикације, указује се на одређене факторе (експанзије) криминалних активности на Фејсбуку, као и на одређене карактеристике овог окружења, те самих корисника, које имају предиспонирајућу улогу у контексту криминалних активности. Као најрелевантније факторе аутор истиче масовност корисника, социјални инжењеринг, анонимност корисника и сиву зону инкриминације интернет и рачунарског криминалитета, информатичку неписменост и безбједносну незаинтересованост...

Безбједност (и заштита) корисника Фејсбука четврти је дио публикације, гдје аутор посебно указује на значај правила приватности у Фејсбук окружењу инкорпорираних у Изјаву о правима и о обавезама корисника. У овом сегменту је примјетно да се аутор критички осврће на досадашњу, али и на актуелну политику приватности Фејсбука, али указује на значај властите перцепције корисника Фејсбука о томе, те потребу да том либералном схватању Фејсбука прилагоде властиту егзистенцију на Фејсбуку, што је свакако афирмативно. Посебно је значајно навести да у овом поглављу аутор даје и одређене савјете како предуприједити или санирати евентуално нарушавање приватности, као и друге испољене негативне активности према кориснику. Аутор се посебно осврнуо на одређене савјете у циљу предупређивања и превенције разних негативних облика понашања корисника на Фејсбуку, којом приликом је набројао и образложио одређене савјете за популацију корисника Фејсбука из реда родитеља, наставника, малољетних корисника, почетника... Такође, даје се приказ реаговања администратора Фејсбука на пријаве негативности, као и реакција (али и ограничења реаговања) полиције на ове проблеме у интернет окружењу.

Аутор се није задржао само на теоријском и практичном елаборирању негативности на Фејсбуку, већ је отишао и корак даље у намјери да емпиријски перципира стваран опсег овог проблема код нас. Доказ за то је пето поглавље, које се односи на емпиријско истраживање у вези са овим проблемом. Истраживање је извршено 2011. године на узорку од 757 ученика средњих школа у Бањој Луци, а односило се на знање, свијест и упознатост ученика с опасностима (криминалитетом) на Фејсбуку, као и могућностима њихове заштите. Резултати истраживања, који су представљени графички и табеларно, уз неизоставну елаборацију, јесу крајње поражавајући и за популацију из које је узорак истраживања, али и за све остале кориснике Фејсбука, те свакако говори у прилог томе да се на овом плану хитно морају предзети многобројне информативне, едукативне, корективне и превентивне активности. У том контексту треба навести да је аутор претходних година био један од учесника у реализацији пројекта превенције малољетничке делинквенције који је спроводило Министарство унутрашњих послова Републике Српске, па је одређена искуства из тог пројекта инкорпорирао и у књигу.

Као што је већ наведено, аутор је књигу намијенио корисницима Фејсбука, поготово почетницима и недовољно искусним и неедукованим, односно информатички недовољно писменим интернаутима на Фејсбуку, као и свим другим корисницима Фејсбука, па и оним интернаутима који ће тек постати корисници Фејсбука, али и онима који и не намјеравају користити ову друштвену мрежу. Стога, имајући у виду

да доста корисника Фејсбука чини млађа (средњошколска и студентска) популација која је посебно рањива на негативне активности на Фејсбуку, књига ни по форми, ни по садржају није "озбиљно" научно штиво, већ текст који читаоцу даје преглед најосновнијих појмова из ове области на разумљив начин, те приказује многобројне аспекте ове проблематике рјечником који је прихватљив просјечном кориснику Фејсбука. Уколико се томе додају и примјери које је аутор наводио у циљу поткрепљивања одређених навода у садржају, а којих је чак неколико стотина, видљиво је да ни сам аутор није имао претензије ка научности садржаја.

С друге стране, аутор је свакако имао претензије ка свеобухватности и систематичности образлагања негативности на Фејсбуку у овој књизи, што је видљиво из садржаја књиге која обухвата чак 500 страница, у оквиру којих је и неколико стотина фуснота, те по неколико десетина графикона, инфографика, табела, фотографија... Да је аутор озбиљно приступио изради књиге, те да исправно перципира опасност од ових негативности на Фејсбуку, видљиво је и из његовог предговора, гдје наводи да је на самом Фејсбуку креирао групу која управо има за циљ да подигне и афирмише свијест корисника Фејсбука о проблемима на овој друштвеној мрежи.

Из наведеног је видљив труд који је аутор уложио у конципирање, припремање и издавање књиге, што је свакако похвално, чему треба додати и похвале за идеју да се напише књига о овој теми која представља све већи проблем и у свијету и код нас, а нема назнака да ће стагнирати, нити да ће убрзо кулминирати, већ биљежи екстреман пораст, дјелимично и због чињенице да корисници нису упознати са овим проблемима или начинима њиховог рјешавања, што аутор овом књигом жели да дјелимично предуприједи.

Усљед наведеног, књигу препоручујем за читање, и то као обавезну лектуру свим корисницима Фејсбука, а поготово почетницима на Фејсбуку, млађим корисницима, родитељима дјеце која су на Фејсбуку, наставницима и професорима, односно школском и наставном особљу, полицијским службеницима... Сигурна сам да ће сви они пронаћи многобројне интересантне садржаје, али исто тако да ће, прочитавши књигу, властиту егзистенцију на Фејсбуку подићи на виши ниво, што је први корак ка перцепцији релевантности властите приватности на интернету и на Фејсбуку као сегмента личне безбједности у савременом друштву.

ПРИКАЗ УЏБЕНИКА "ЈАВНА БЕЗБЈЕДНОСТ", АУТОРА ДР СТЕВЕ ИВЕТИЋА И АЛЕКСАНДРА МИЛАДИНОВИЋА, У ИЗДАЊУ ВИСОКЕ ШКОЛЕ УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА БАЊА ЛУКА

Приказ

DOI: 10.7251/BPGBL1214311P

УДК: 351.74(76(049.32))

Витомир Петричевић*

Почетком првог семестра академске 2013/2014. године, у издању Високе школе унутрашњих послова Бања Лука објављен је уџбеник "Јавна безбједност" аутора доц. др Стеве Иветића и Александра Миладиновића. "Јавна безбједност" је уџбеник за истоимени предмет који се, као изборни, изучава на првог години студија на Високој школи унутрашњих послова у Бањој Луци, а аутори су професор и стручни сарадник на наведеном предмету.

Уџбеник је конципиран сходно актуелном силабусу овог предмета у склопу Наставног плана и програма Високе школе унутрашњих послова. Резултат је потребе да се студентима на једном мјесту омогући преглед најосновнијих детерминанти јавне безбједности, као и сегменти (области) јавне безбједности са акцентом на јавну безбједност у Републици Српској и у БиХ. У том контексту, видљиво је да су аутори исправно поступили када су, конципирајући уџбеник, изоставили одређене теоријске и стручне елаборације многобројних проблема из ове области, већ су се фокусирали на јасно, прецизно и сажето представљање најзначајнијих сегмената из ове области, што је и разумљиво уколико се има у виду да се поједини сегменти јавне безбједности изучавају и на другим предметима током образовања студената на ВШУП-у. У том контексту, аутори у предговору чак и наговјештавају да би се усљед тога јавна безбједност могла перципирати и као својеврсни увод у проблематику која се накнадно изучава на ВШУП-у.

Систематика уџбеника је у већој мјери преузета из других уџбеника из ове или сличних области, наравно, уз придржавање актуелних нормативних и институционалних детерминанти из ове области на нашим просторима, конкретно на простору Републике Српске. С обзиром на предмет јавне безбједности, разумљиво је да се одређени дио уџбеника базира на појединим законским и подзаконским прописима који су дјелимично и инкорпорирани у сам текст уџбеника. То се у првом реду односи на Закон о унутрашњим пословима Републике Српске који уређује област јавне безбједности, али и на друге законе из области

* Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, e-mail: vitomir.petricevic@education.muprs.org.

јавне безбједности, попут Закона о кривичном поступку, Закона о полицијским службеницима, Закона о јавном реду и миру, Закона о основама безбједности саобраћаја на путевима...

Сам уџбеник се састоји од четири прегледне и логично постављене цјелине које, с пописом коришћене литературе, заузимају 304 странице, колико уџбеник укупно има.

У првом поглављу уџбеника, аутори износе основне појмове који се обрађују у уџбенику, али и основне појмове који се изучавају на Високој школи унутрашњих послова, што би се могло сматрати сувишним. Међутим, уколико се има у виду циљ уџбеника, а поготово његова превасходна намјена и фокусираност на студенте прве године који још увијек немају знања о области јавне безбједности и основним појмовима из ове области, овај приступ конципирању уџбеника, односно његовом садржају, у првом поглављу се свакако чини разумљивим и прихватљивим. У том контексту, аутори указују на појмовна одређења и етимолошку основу термина безбједност, из чега перципирају и диференцирају и сам појам јавне безбједности, представљајући и одређене карактеристике јавне безбједности. Поред указивања на појам безбједности, аутори указују и на појам полиције, а поготово на функције полиције, јер је разумљиво да оне чине суштину и садржај рада полиције јавне безбједности.

Посебна вриједност овог поглавља, а могло би се рећи и самог уџбеника, јесте представљање полицијског система БиХ и Полиције Републике Српске. На јасан и не превише опширан начин, аутори представљају актуелни полицијски систем у БиХ, уз неминован историјски и нормативни аспект, што представља један од концизнијих и најсвјежијих приступа овом проблему, поготово уколико се имају у виду недавне институционалне и нормативне промјене на овом плану. С обзиром на то да се уџбеник превасходно базира на јавној безбједности у Републици Српској, разумљиво је што аутори посебно представљају Полицију Републике Српске, у оквиру чега се наводи настанак, развој, те реформа полиције у БиХ, са нагласком на мјесто и улогу Министарства унутрашњих послова Републике Српске у том процесу. У овом дијелу се, први и још увијек једини пут у уџбеницима, представља и актуелна организациона структура Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

Друго поглавље уџбеника, које је по обиму најштурије, односи се на нормативни аспект јавне безбједности и подјелу послова јавне безбједности. У овом сегменту аутори перципирају Закон о унутрашњим пословима Републике Српске, на основу којег примарно диференцирају и послове јавне безбједности Републике Српске, али се не заустављају на наведеном, већ дају и властити осврт на актуелно нормативно

одређење ове проблематике у Републици Српској. На основу наведеног нормативног оквира, аутори дају и властиту класификацију послова јавне безбједности, за коју је примјетно да дјелимично одудара од прихваћених класификација послова јавне безбједности код других аутора и уџбеника из ове области, међутим, и за наведено би се могло рећи да је разумљиво, пошто сама класификација мора да уважи позитивноправни оквир дјеловања полиције јавне безбједности.

Садржински посматрано, треће поглавље се надовезује на друго и представља његову конкретизацију. Наиме, у трећем поглављу се указује на конкретне послове полиције, почев од сузбијања криминалитета и одржавања јавног реда и мира и контроле и регулисања саобраћаја, преко послова обезбјеђења јавних скупова и личности и објеката који се посебно обезбјеђују, до управних унутрашњих послова, послова системске подршке и односа полиције са јавношћу. Разумљиво је да се наведени послови посматрају кроз актуелни нормативни оквир у Републици Српској, па се наводе одређене специфичности које ови послови имају сходно нормативном регулисању на нивоу БиХ, или у Федерацији БиХ или по кантонима у Федерацији БиХ. Разумљиво је да је ово најобимнији дио уџбеника.

У четвртој дијелу уџбеника се даје преглед најучесталијих начина обављања претходно елаборираних послова јавне безбједности. Држећи се концизности и примарности, аутори не наводе све начине обављања полицијских послова, већ су се определијели за најучесталије или примјетније, те тако образлажу превентивну и репресивну активност полиције, уз незаобилазан приказ концепта рада полиције у заједници, позорничко-патролну дјелатност, примјену полицијских овлашћења, оперативни рад полиције и рад дежурне службе, пружање асистенција... У дијелу о полицијским овлашћењима, аутори се држе нормативног оквира примјене полицијских овлашћења сходно Закону о полицијским службеницима Републике Српске, што је и разумљиво, јер се она изучавају и у оквиру других предмета у склопу Високе школе унутрашњих послова (као и други начини обављања послова јавне безбједности), али ипак дају својеврсни лични печат овој проблематици у свакодневним активностима полиције, што свакако подиже квалитет уџбеника.

Из наведеног се може перципирати да ће уџбеник послужити основној намјени, а то је да студентима омогући лакше и квалитетније савладавање основних постулата јавне безбједности, које ће им свакако омогућити и лакше и садржајније савлађивање студија на Високој школи унутрашњих послова. Међутим, књига свакако може да послужи и полицијским службеницима и свим другим лицима која непосредно или посредно имају везе са пословима јавне безбједности, јер се у њој налази преглед најосновнијих позитивноправних аката из ове области, са неизоставном елаборацијом, што је такође једна од вриједности књиге.

Наведеном треба додати да су аутори, ефикасно удруживши научно и стручно знање и практично искуство, то примијенили и у уџбенику, те уџбеник, поред научне утемељености и функционалности, свакако има и практичну примјену, поготово ако се имају у виду бројни примјери из праксе, као и навођење потенцијалних рјешења проблема за које аутори знају или сматрају да се појављују у свакодневној полицијској пракси.

Због наведеног, уџбеник "Јавна безбједност" аутора доц. др Стеве Иветића и Александра Миладиновића свакако да би требало да представља незаобилазно штиво за студенте Високе школе унутрашњих послова Бања Лука, али и својеврсни подсјетник за полицијске службенике и друга лица из области јавне безбједности којима ће помоћи у свакодневном раду на оперативним и другим пословима, ради чега се ова књига препоручује за читање.

ПРИЛОЗИ

ЧАСОПИС БЕЗБЈЕДНОСТ, ПОЛИЦИЈА, ГРАЂАНИ

- УПУТСТВО АУТОРИМА -

Аутори приликом писања радова за часопис Безбједност, полиција, грађани треба да уважавају сљедећа правила:

I ТЕХНИЧКА УРЕЂЕНОСТ РАДА

- Рад мора бити сачињен у Microsoft Wordu, ћириличким писмом, фонтом Times New Roman, величине 12 pt.

- Рукописи, по правилу, не треба да буду дужи од једне половине табака, изузетно један табак. Једна половина табака износи 8 страна од 28 редова са 66 знакова у реду, односно 14400 знакова.

- Табеле и графички прикази треба да буду урађени у Microsoft Wordu. Свака табела и графикон треба да буду означени бројем и да имају одговарајући наслов (нпр.: Графикон бр. 1.). Наслов и назив табеле и графикона стављају се изнад табеле и графичког приказа, док се извор наводи испод, уређен по правилима цитирања часописа.

- Једначине се пишу у графичком едитору за једначине, искључиво у Microsoft Equation и постављају се на почетак реда. На десном рубу реда, у истом реду у којем је написана једначина, у угластој загради треба назначити њен број, почевши од броја 1.

- Фотографије (сlike) морају бити припремљене за црно-бијелу штампу, тј. ако је изворна слика у бојама које се у црно бијелој штампи не разликују, боје се морају замијенити „растером“ тј. различитим графичким знаковима које је потребно објаснити у легенди. У слике се уноси само најнужнији текст потребан за разумијевање, као што су мјерне варијабле с њиховим димензијама, кратко објашњење на кривуљама и слично. Остало се наводи у легенди испод слике. Максимална величина слике је 13 cm x 17 cm.

- Научни и стручни радови морају да садрже: име и презиме аутора, назив и сједиште установе у којој ради, наслов рада, сажетак (апстракт) с основним налазима рада (обима од 100 до 250 ријечи), кључне ријечи (до десет ријечи), излагање суштине рада, закључак (до једне стране) и листу референци, те наслов рада, апстракт и кључне ријечи (*Key words*) на енглеском језику. Саставни дијелови сажетка (апстракта) су: циљ истраживања, коришћени методи, резултати и кратак закључак. У листи референци, наводе се библиографске референце, као што су монографије, чланци и др., и остали извори, као што су закони, коришћене интернет адресе, збирке судских одлука и сл. Референце се исписују азбучним

редом у складу са предвиђеним стандардима.

• У односу на претходно поменуто аутори нужно требају испоштовати сљедеће:

а) Наслов рада: 12 pt., bold, централно равнање (*alignment centered*), велика слова.

б) Име аутора/коаутора: 11 pt., централно равнање (*alignment centered*).

в) Институције и Е-mail адресе: 11 pt., *italic* (пишу се у фусноти).

г) Апстракт и кључне ријечи: 11pt. потпуно равнање (*Alignment justified*).

д) Текст рада: 12 pt., потпуно равнање (*alignment justified*), називи цјелина великим словима без редног броја (*Alignment centered*), називи подцјелина малим словима *italic*, централно равнање.

е) Литература: 11 pt., без редног броја испред; референтни извори се наводе према абецедном реду.

ф) Наслови слика: 11 pt., *italic*, центрирано испод слике.

г) Наслови табела: 11 pt., *italic*, центрирано изнад табеле.

х) Референце: 10 pt., наводити их у фусноти.

II ПРАВИЛА ЦИТИРАЊА

• У часопису Безбједност, полиција, грађани користи се стил цитирања - АПА стандард (Publication Manual of the American Psychological Association) у складу са чланом 56 Правилника о публикавању научних публикација („Службени гласник Републике Српске“, бр. 77/10). Цитирање аутора се врши у тексту, без подножних напомена). С тим у вези аутори су дужни уважавати сљедећа правила цитирања:

1. ЦИТИРАЊЕ У ТЕКСТУ (књиге, чланци, дисертације):

• Књиге, чланци и дисертације се наводе на сљедећи начин: Када је у питању један аутор чији се дио књиге, чланка или дисертације цитира у загради се наводи презиме аутора, година издања књиге и број странице (нпр. Кунић, 2006: 148), а уколико је у питању парафразирање или резимирање дијела текста аутора није неопходно наводити број странице (нпр. Кунић, 2006). Уколико је у питању страни аутор, презиме се наводи у изворном облику на страном језику (нпр. Roxin, 1963:148).

• Уколико је нпр. књига писана у коауторству наводе се оба аутора (нпр. Прерадовић и Симеуновић, 2007: 145), а уколико је ријеч о три или више аутора наводи се презиме првог аутора и латинска скраћеница et al. (нпр. Бабић et al., 2006: 1054)

• Уколико се цитира више радова истог аутора, било књига или

чланака, а уколико аутор има више објављених радова исте године који се цитирају, уз годину се додају латинична слова a, b, c, d, итд., последије чега слиједи само број стране (Лазаревић, 2000а: 67).

- Уколико се цитира више различитих аутора онда се у загради наводе аутори оригиналних радова по реду објављивања и раздвајају се тачком-зарезом (нпр. Бошковић, 2010, 25; Шкулић, 2011: 68)

- Секундарно цитирање се врши на сљедећи начин: (нпр. Вуковић, 2004, цитирано код Крстић, 2004:110).

2. НАВОЂЕЊЕ ЛИТЕРАТУРЕ (на крају чланка)

а) Књиге, чланци и дисертације

- Књиге се наводе на сљедећи начин: прво презиме (послије чега слиједи зарез) и прво име аутора, година издања у загради, назив уџбеника италиком (*italic*), назив издавача и мјесто издања (курентом). Између наведених дијелова референце ставља се тачка. Навођење назива издавача није обавезно, али је пожељно. Након овога пише се страница са које је цитирање преузето (нпр. Кунић, П. (2006). Управно право. Бања Лука: Висока школа унутрашњих послова).

- Уколико се у књизи помиње више мјеста гдје је издата, наводе се прва два раздвојена цртом (нпр. Tierney, J. (2006). *Criminology*. Harlow – London: Pearson).

- Чланци се наводе на сљедећи начин: презиме и прво слово имена аутора, затим у загради година издања. Након тога пише се назив чланка у часопису (курентом), па назив часописа (*italic*), и на крају број часописа са страницом која се цитира. Назив часописа и број одвајају се зарезима. (нпр. Шкулић, М. (2010). Начело законитости у кривичном праву. *Анали Правног факултета у Београду*, 1/2010, 57 – 69.

- Када се наводи чланак у зборнику радова на српском или другом језику овог говорног подручја, последије назива зборника који је писан курзивом, последије имена уредника у загради се наводи назнака „ур.“ или „ed.“, односно одговарајућа скраћеница у другом језику (нпр., у њемачком „Hrsg.“). Затим се наводи назив рада италиком, па издавач, и на крају странице на којима се налази рад (нпр. Buchanan, A. (1994). *Liberalism and Group Rights*. In J. L. Coleman, A. Buchanan (eds). *Essays in Honour of Joel Feinberg*. Cambridge University Press, 1–15).

- Уколико постоји више аутора књиге или чланка (до три), раздвајају се тачком-зарезом (нпр. Бавцон, Љ.; Шелих, А.; Корошец, Д.).

- Уколико се наводи књига или чланак са више од три аутора, наводи се прво презиме па прво слово имена и само првог од њих, уз додавање скраћенице ријечи *et alia* (*et al.*) курзивом (нпр. Бошковић, М. *et al.*).

- Необјављене докторске дисертације се наводе на сљедећи начин: Павловић, З. (2005). Циљне оријентације у учењу. Необјављена докторска дисертација, Универзитет у Бањој Луци, Филозофски факултет.

б) Правни прописи и електронски извори

- Правни прописи се наводе на сљедећи начин: пуним називом у куренту – обично, потом се курзивом наводи гласило у коме је пропис објављен, а после запете број и година објављивања, поново у куренту – обично. Уколико ће се поменути закон цитирати и касније, приликом првог помињања после црте наводи се скраћеница под којом ће се пропис даље појављивати (нпр. Закон о полицијским службеницима – ЗПС, Службени гласник РС, бр. 43/10 или Закон о општем управном поступку – ЗУП, Службени гласник РС, бр. 13/02).

- Уколико је правни пропис измјењиван и допуњаван, наводе се sukcesивно бројеви и године објављивања измјена и допуна (нпр. Закон о дјечијој заштити, Службени гласник РС, бр. 4/02, 17/08 и 1/09).

- Навођење судских одлука треба да садржи што потпуније податке (врста и број одлуке, датум када је донесена, публикација у којој је евентуално објављена).

Цитирање текстова с интернета треба да садржи назив цитираног текста, датум приступа страници и адресу интернет странице (нпр. European Commission for Democracy through Law, Opinion on the Constitution of Serbia. Преузето 24.05.2013. са сајта [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD\(2007\)-004-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDLAD(2007)-004-e.asp)).

Поред наведеног, аутори треба да уважавају и сљедеће напомене:

- Члан, став и тачка прописа означава се скраћеницама чл., ст. и тач., а иза посљедњег броја не ставља се тачка (нпр. ЗКП, чл. 5, ст. 2, тач. 3 или КЗ, чл. 5, 6, 9 и 10 или ЗПС, чл. 4–12, итд.).

- Инострана имена транскрибују се на ћирилици на српском језику како се изговарају, а приликом првог помињања у тексту њихово презиме наводи се у загради у изворном облику на страном језику курзивом, нпр.: Годме (Gaudemet) или Шенке (Schönke).

- Латинске и друге стране ријечи, интернет адресе и сл. пишу се курзивом.

- Сви цитирани извори у тексту рада треба да се налазе у попису литературе.

- Извори који нису кориштени у раду не треба да се налазе у попису литературе.

- Када од истог аутора наводимо више радова, критеријум поретка је година издања (прво иду раније издати радови па новији).

Упутство ауторима

- Ако се уз име аутора налази и коаутор, радови у коауторству се наводе иза ауторских.
- Ако рад нема аутора, наслов дјела или институција којој се приписује ауторство заузимају мјесто аутора, односно прво мјесто.

